

İMGELEM

IMAGINATION

Altı Aylık Hakemli Beşeri Bilimler Dergisi
Peer Reviewed Human Sciences Journal Semiannually

Cilt: 5 / Volume: 5

Sayı: 8 / Issue: 8

Temmuz 2021 / July 2021

MAKALELER

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde
Milletleşme Süreci

NATIONALIZATION PROCESS in the
OTTOMAN EMPIRE and the REPUBLIC of
TURKEY

Elçin KÜRŞAT COŞKUN

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ulus Devlet ve
Milliyetçilik: Küreselleşme Çerçevesinde Ulus
Devlet ve Milliyetçilik Tartışmaları

NATION STATE and NATIONALISM in the
POST-COLD WAR ERA: NATION STATE and
NATIONALISM DEBATES within the FRAME of
GLOBALIZATION

Abdul Samet ÇELİKÇİ

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

ISLAMIC ENVISAGEMENT in GERMAN
ORIENTALISM

Hüseyin KÖFTÜRCÜ

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme
Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

The APPEAR of STONE-HROWING
CHILLDREN and the SOCIAL REASONS that
LEAD THEM to the ACTION AND SOLUTION
PROPOSALS

Handan YILMAZ

Kitap Kriği: Emrah Safa GÜRKAN, Bunu Herkes
Bilir –Tarihteki Yanlış Sorulara Doğru Cevaplar-

BOOK REVIEW: EMRAH SAFA GÜRKAN,
EVERYONE KNOWS THAT –CORRECT
ANSWERS to FALS QUESTIONS in HISTORY

Sümeyra ÇALIŞKAN

Göçmenlerin Asimilasyonu: Neden Amerika
Asimile Edebiliyor da Fransa Edemiyor

ASIMILATING IMMIGRANTS WHY AMERICA
CAN and FRANCE CANNOT

Robert A. LEVINE

İMGELEM

IMAGINATION

Altı Aylık Hakemli Beşeri Bilimler Dergisi

Peer Reviewed Human Sciences Journal Semiannually

Cilt: 5

Volume: 5

Sayı: 8

Issue: 8

Temmuz 2021

July 2021

E-ISSN: 2602-4446

EDİTÖR/ Editor in Chief

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Editör Yardımcısı/Associate Editor:
Sümeyye YAZICI (Sosyolog)

ALAN EDİTÖRLERİ

Sosyoloji Alan Editörü

Prof. Dr. Taner TATAR (İnönü Üniv. MALATYA)

Doç. Dr. Gökür EGE (Ege Üniv. İZMİR)

Doç. Dr. Zafer DURDU (Muğla Üniv. MUĞLA)

Türkçe Dil Editörü

Prof. Dr. Hakan TAŞ (Marmara Üniv. İSTANBUL)

Tarih Alan Editörü

Prof. Dr. Zeki ÇEVİK (Balıkesir Üniv. BALIKESİR)

İktisat Alan Editörü

Prof. Dr. Rahmi ÇETİN (Sütçü İmam Üniv. KAHRAMANMARAŞ)

Antropoloji Alan Editörü

Dr. Katerina MARINAKI (University of Macedonia, YUNANİSTAN)

İletişim Bilimleri Alan Editörü

Prof. Dr. Abbas Varji KHAZEMİ (Tahran Üniv. TAHRAN)

Doç. Dr. Cabir MAMMADLİ (Khazar Üniv. BAKÜ-AZERBAYCAN)

Doç. Dr. Ülhak ÇİMEN (Atatürk Üniv. ERZURUM)

Dr. İrfan ARIK (Kâtip Çelebi Üniv. İZMİR)

Sosyal Hizmet Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir YELER (Medeniyet Üniv. İSTANBUL)

Felsefe Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Ali TEKİN (Trabzon Üniv. TRABZON)

Uluslararası İlişkiler Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ÇINAR (Bitlis Eren Üniv.)

Siyaset Bilimi Alan Editörü

Doç. Dr. Ateş USLU (İstanbul Üniv. İSTANBUL)

Dr. Oğuzhan ERDOĞAN (Mehmet Akif Ersoy Üniv. BURDUR)

Kamu Yönetimi Alan Editörü

Öğr. Gör. Hakan SAVAŞ (Avrasya Üniv. TRABZON)

YAYIN KURULU / Editorial Board

- Prof. Dr. Korkut TUNA (İst. Ticaret Üniv.)
Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL (İst. Üniv.)
Prof. Dr. Valeriy KHAN (University of World Economy and Diplomacy-Uzbekistan)
Prof. Dr. Garifullin Vasil ZAGITOVICH (Kazan Federal University, Tataristan)
Prof. Dr. Mehmet F. GEZGİN (Beykent Üniv.)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniv.)
Prof. Dr. Nedzma DZANANOVIC (University of Sarajevo, Bosna Hersek)
Prof. Dr. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniv.)
Prof. Dr. Muhidin MULALIC (International University of Sarajevo, Bosna Hersek)
Prof. Dr. Yaşar ERJEM (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Ruza KARLOVIC (Hırvatistan Polis Koleji Dek. Yard., Hırvatistan)
Prof. Dr. Meki LOBJANIDZE (Open University, Gürcistan)
Prof. Dr. Muhammed Abdulkali İBRAHİM (Selahaddin Üniversitesi, Irak)
Doç. Dr. Flavia GHANCEA (Ovidius University, Romania)
Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN (Karadeniz Teknik Üniv.)
Doç. Dr. Abbas Varij KAZEMI (Institute of Social and Cultural Studies, Iran)
Doç. Dr. Joanna KUROWKA-PYSZ (WSB University, Poland)
Doç. Dr. Sajjad SATTARI (Tehran University, Iran)
Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER (Karadeniz Teknik Üniv.)
Doç. Dr. Jabir MAMMADLİ (Khazar University, Bakü/Azerbaycan)
Doç. Dr. Rohollah ESLAMI (Firdevs University, İran)
Dr. Katerina MARINAKI (University of Macedonia, Greece)
Dr. Alina ROMANOVSKA (Daugavpils University, Latvia)
Dr. Damir KAPIDZIC (Sarajevo University, Bosnia)
Dr. Immaculada COLOMINA (Carlos Üniversitesi, Madrid/İspanya)
Dr. Noemia Bessa VILELA (University of Portucalense, Portugal)
Dr. Kalina SOTIROSKA, (International Vision University, Gostivar/Macedonia)
Dr. Vladimir STERPU, (Moldova Devlet Üniversitesi, Moldova)
Dr. P. J. Mathew MARTIN, (University of Mumbai, India)
Dr. Ghodsi BAYAT, (Allameh Tabatabai' University, İran)
Dr. Emir SULJAGIC (International University of Sarajevo, Bosna Hersek)
Dr. Öğr. Üy. Serdal FİDAN (Karadeniz Teknik Üniv.)
Dr. Öğr. Üy. Leyla AYDEMİR (Karadeniz Teknik Üniv.)
Dr. Öğr. Üy. Savaş TAŞ (Demokrasi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üy. Hazım Burhan MUSTAFA (Selahaddin Üniversitesi, Irak)
Dr. Öğr. Gör. Selim KARYELİOĞLU (Karadeniz Teknik Üniv.)
Dr. Öğr. Üy. Elif BAŞ (Manisa Celal Bayar Üniv.)
Öğr. Gör. Azat MESHELOVA (El Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Kazakistan)
Öğr. Gör. Veysel USTA (Karadeniz Teknik Üniv.)
Öğr. Gör. Hakan SAVAŞ (Avrasya Üniv.)

DANIŐMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL (İstanbul Üniv.)
Prof. Dr. Korkut TUNA (İstanbul Ticaret Üniv.)
Prof. Dr. Enver ÖZKALP (Anadolu Üniv.)
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Karadeniz Teknik Üniv.)
Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniv.)
Prof. Dr. Zeki ÇEVİK (Balıkesir Üniv.)

Prof. Dr. Edibe SÖZEN (Hasan Kalyoncu Üniv.)
Prof. Dr. Abbas Varji KHAZEMİ (Tahran Üniv.)
Prof. Dr. Yümni SEZEN (Marmara Üniv.)
Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK (Marmara Üniv.)
Prof. Dr. Taner TATAR (İnönü Üniv.)
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN (İstanbul Üniv.)

SEKİZİNCİ SAYININ HAKEMLERİ / Referees of the Issue

Prof. Dr. Taner TATAR (İnönü Üniv.)
Doç. Dr. Ayhan DEVER (Ordu Üniv.)
Doç. Dr. Ahmet ÖZALP (Karamanoğlu Mehmet Bey Üniv.)
Doç. Dr. Oğuzhan ERDOĞAN (Mehmet Akif Ersoy Üniv.)
Dr. Elif BAŞ (Manisa Celal Bayar Üniv.)
Dr. Zekeriya AKDAĞ (İnönü Üniv.)
Dr. Can KAKIŐIM (Karabük Üniv.)

Dr. Neval KARANFİL (Nevőehir ÖHD Üniv.)
Dr. Durmuő ERSUN (Mardin Artuklu Üniv.)
Dr. Hacer KUMANDAŐ YANMAZ (Kafkas Üniv.)
Dr. Serdal FİDAN (Karadeniz Teknik Üniv.)

Kapak Tasarımı / Cover Designer

Okutman/Lecturar:

Gökçe YAĞCIOĞLU

Onur ÖZBEK (Sosyolog/Grafiker)

Dizgi ve Mizanpaj / PageSetting

Sümeyye YAZICI (Sosyolog)

Sedanur BAŞKAN (Sosyolog)

FatmaNur DEVECİOĞLU (Sosyolog)

İletişim

Dr. Öğr. Üyesi Serdal FİDAN
Dr. Öğr. Gör. Selim KARYELİOĞLU

Yazışma Adresi

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 61080 TRABZON.

Yasal Sorumluluk / Legal Responsibility

*Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumlulukları yazarlara aittir.
Scientific and legal responsibilities pertaining to the papers belong to the authors.*

İÇİNDEKİLER / Contents

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Milletleşme Süreci.....1
NATIONALIZATION PROCESS in the OTTOMAN EMPIRE and the REPUBLIC of
TURKEY

Elçin KÜRŞAT COŞKUN

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ulus Devlet ve Milliyetçilik: Küreselleşme Çerçevesinde Ulus
Devlet ve Milliyetçilik Tartışmaları 15
NATION STATE and NATIONALISM in the POST-COLD WAR ERA: NATION STATE
and NATIONALISM DEBATES within the FRAME of GLOBALIZATION

Abdul Samet ÇELİKÇİ

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları.....35
ISLAMIC ENVISAGEMENT in GERMAN ORIENTALISM

Hüseyin KÖFTÜRCÜ

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm
Önerileri 59
The APPEAR of STONE-HROWING CHILLDREN and the SOCIAL REASONS that LEAD
THEM to the ACTION AND SOLUTION PROPOSALS

Handan YILMAZ

Kitap Kritiği: Emrah Safa GÜRKAN, Bunu Herkes Bilir –Tarihteki Yanlış Sorulara Doğru
Cevaplar-.....89
BOOK REVIEW: EMRAH SAFA GÜRKAN, EVERYONE KNOWS THAT –CORRECT
ANSWERS to FALS QUESTIONS in HISTORY

Sümevra ÇALIŞKAN

Göçmenlerin Asimilasyonu: Neden Amerika Asimile Edebiliyorda Fransa
Edemiyor.....125
ASIMILATING IMMIGRANTS WHY AMERICA CAN and FRANCE CANNOT

Robert A. LEVINE

SEKİZİNCİ SAYIYA ÖNSÖZ

Kıymetli okurumuza merhaba.

Dergimizin dördüncü yılı bitmek üzere. Bu yılın sonunda beşinci yıla gireceğiz. Temmuz 2021 tarihi itibariyle okurumuzla sekizinci kez buluşuyoruz. Bu sayı Dergimizin sekizinci sayısındır.

Bu sayının önsözünde sizlerle güzel bir müjdeyi paylaşmak isteriz: bir ay önce aldığımız bir bilgi maili ile Dergimiz İmgelem'in TR Dizin'e kabul edildiğini öğrendik. Bu güzel haberi sizlerle de paylaşmak istiyoruz. Dolayısıyla Dergimiz 2020 yılı sayıları itibariyle TR Dizinli bir dergi olup, belli bir kalite standardını göstermiş ve tutturmuş bulunmaktadır. Emeği geçen yazarlarımıza, hakemlerimize ve Dergi çalışanı arkadaşlarımıza çok çok teşekkür ederim.

Geride kalan dört yıl hiç kolay geçmedi. Dört yıl boyunca ama özellikle ilk sayılarda ne kadar sıkıntı çektiğimizi bu işleri bilenler bilir veya en azından tahmin edebilir. İlk sayılarda Editör olarak sayıyı doldurabilmek için, en azından beş makale bir araya getirebilmek için yazmaya teşvik etmek, lisans düzeyi bitirmeleri makaleye dönüştürmek, dönüştürülmesi için özendirmek, hatta bunun için rica etmek, tekrar tekrar hatırlatmak dâhil makale ayarlamak için olmadık zahmetler, sıkıntılar ve bunalımlar içine girdim. En zoru da neydi biliyor musunuz? En zoru da hakemlik için ricada bulunduğumuz bazı çığ kimselerin bu ricamızı üslupsuz, usturupsuz ve de hoyratça reddetmeleriydi. Neden? Sebep ne? Çünkü TR Dizinimiz veya kayda değer bir tanınırlığımız yoktu. Her şey TR Dizin, şu veya bu dizinde taranmak mıdır? İşte TR Dizin'deyiz. Şimdi ne olacak? İnsanların değişimini bir insan, bir muhatap ve bir sosyolog olarak şimdi ne de güzel izleyeceğiz. Renkten renge girenler mi, şekilden şekile dönenler mi? Hangisini der, hangisini istersiniz? Hepsini bir güzel izleyeceğiz. Yüzü olan gözünüze bile bakamaz, ama yüzü olmayana ne desen ne yapsan ne fayda? Ben onları kendi vicdanlarına havale ediyorum. Nihayetinde insanın vicdanından daha büyük bir mahkeme yoktur. Ve nihayet, insana vicdan azabından daha büyük bir ceza da verilemez.

Dergimizin bugünlere gelmesine katkı sunan kıymetli arkadaşlarımıza, öğrencilerimize, araştırmacılara, akademisyenlere, yazar ve özellikle hakemlere ben tekrar teşekkür etmek istiyorum. Özellikle hakemlik yapan hocalarımızın bu günlere gelmemizde büyük emekleri var. Hiçbir karşılık almaksızın yaptılar bu işlemleri. Yeri gelmişken belirtmek gerekir, hakemlik için akademik teşvikte muhakkak bir puanlama yapılabilirdir. Son olarak, Klasik olduğu üzere burada sayının makalelerini sayıp dönecek değilim. Meraklısı için makaleler bir tıklama mesafede ve istifadeye açıktır.

Nice güzel sayılarda buluşmak üzere,

Selam ve muhabbetle...

Doç. Dr.

M. Yavuz ALPTEKİN.

KTÜ. Sosyoloji Bölümü Öğr. Üyesi

12.07.2021 / TRABZON.

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE MİLLETLEŞME SÜRECİ

Elçin KÜRŞAT COŞKUN*

ÖZ

18. yy.'ın sonlarından itibaren modernleşme ve Batılılaşma hareketi, Batılı devletlerin ordularına kıyasla Osmanlı askeri gücünün zayıflığını ortadan kaldırmak ve toprak kayıplarını durdurmak üzere önce askeri alanda başlamış sonra bürokratik yapıya kaymıştır. Böylece askeriye imparatorlukta şekli olarak öncü model olma işlevini kazandı. Uzun süre Batılılaşmanın yönetici elit ve halk üzerindeki psikolojik etkileri konusunda çok az durulmuştur. Aşağı görülen "kâfirlerin" üstünlüğünü kabul etmek, Osmanlı elitinde büyük bir yara açmıştır. Daha farklı bir ruhsal çatışma, Batılılaşmanın teknolojik-askeri alandan kültürel alana da yayılmasıyla ortaya çıkmıştır. Batıyı, hem imparatorluğu yıkmaya çalışan ve toprak kaybına uğratan düşman olarak görmek, hem de 19.yy.'da artık bütün toplumsal alanlarda -kültür, sanat, siyasi fikirler, edebiyat, vs.- rol model olarak almak ve içselleştirmek hiçte kolay açıklanır bir çelişki değildi. Model olarak alınan Batı, aynı zamanda korkulan ve nefret edilen bir varlıktır. Dolayısıyla Osmanlı elitinin Avrupa'ya olan psikolojik bağları bir nefret-sevgi ilişkisidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Aydınları, Milliyetçilik, Avrupa.

NATIONALIZATION PROCESS IN THE OTTOMAN EMPIRE AND THE REPUBLIC OF TURKEY

ABSTRACT

Since the end of the 18th century, the modernization and Westernization movement first started in the military field and then shifted to the bureaucratic structure in order to eliminate the weakness of the Ottoman military power and stop the land losses compared to the armies of the Western states. Thus, the military acquired the function of being the vanguard model in the empire in form. For a long time little attention has been paid to the psychological effects of Westernization on the ruling elite and the public. Acknowledging the superiority of the inferior "infidels" caused a great wound in the Ottoman elite. A different spiritual conflict has emerged with the spread of Westernization from the technological-military field to the cultural field. Seeing the West as the enemy trying to destroy the empire and losing land, and taking and internalizing the West as a role model in all social spheres - culture, art, political ideas, literature, etc. - in the 19th century is an easily explained contradiction. was not. The object that is taken as a model will always be internalized. The West, which was recognized as superior in the Ottomans, is also a feared and hated entity. Therefore, the psychological ties of the Ottoman elite to Europe are a hate-love relationship.

Keywords: Ottoman Intellectuals, Nationalism, Europe.

Atıf: ÇOŞKUN, E. K. (2021). "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Milletleşme Süreci", İMGELEM, 5 (8): 1-14.

Citation: ÇOŞKUN, E. K. (2021). "Nationalization Process in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey", İMGELEM, 5 (8): 1-14.

Başvuru / Received: 12 Mayıs / May 2021.

Kabul / Accepted: 10 Haziran / June 2021.

Derleme Makale/ Review Article.

EXTENDED SUMMARY

The emergence of a central national state in the Ottoman Empire, like Italy and Germany, is a delayed process compared to Western European countries such as Britain and France, and is a top-driven development, not autonomous. While the strengthening of the

---

* Prof. Dr. Yeditepe Üniversitesi, Uluslararası İşletme Yönetimi Almanca Bölümü, E-mail: elkursat@gmail.com
ORCID Number: 0000-0003-4563-5133

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Milletleşme Süreci

---

bourgeoisie in Western Europe and its opposition to monarchical absolutism was an endogenous development, the immaturity of the bourgeoisie class in the empire took the search for a nation and the ideology of nationalism from outside, from international developments. Ottoman-Turkish nationalism is both reactive nationalism and exogenous: it is reactive because it was born as a reaction to the creation of their own nationalism in the process of dismemberment of the empire and the separation of non-Muslims from the empire. It is exogenous, ie it is externally sourced because the concept of nation and the ideology and ideas that emerged or were driven by the nation-building were taken from the West. So much so that since "nation" is a concept used for religious minorities, it was necessary to find a new concept for the unity to be created. During the Constitutional Monarchy, the word "people" was increasingly used in daily language and was used synonymously with today's "nation / nation" concept. We find the word populism for the first time in Ziya Gökalp (Toprak 1995: 40). First of all, the origin of this word in Mustafa Kemal's "Populism Program" of 1920, in the CHP program in 1931 and in the 1937 Constitution is the years of Union and Progress.

On the one hand, the ideal of preventing the ruling classes - bureaucracy - from the dissolution of the empire and at the same time regaining the lost prestige and power of the state, gaining power against European states, an ideology that can keep the empire's population together, and connect non-Muslim groups to the state and the nation-i-ruler. he pushed him to the search for a kind of glue. Because the existence and power of the ruling classes depended on the Ottoman state. The disintegration and collapse of the empire in a period of nearly 150 years, the continuous lost wars and lands have created a profound trauma and fear in both the ruling class and the public.

The magnitude of the shock shows that the empire lost 85% of its lands and 75% of its population between 1870-1920 (Akçam 1999: 176). States that have lost their superiority and dignity take a long time to handle reality, their injured sense of self-worth (Elias 1990: 10). They live in longing for their old glorious days. The loss of the Balkans was particularly hurtful and humiliating for the military and bureaucratic ruling class because a large number was born in the Balkans. Nationalism to develop under these circumstances is integral nationalism (Kushner 1977). We can see this orientation in the nationalist ideologies of all states that emerged in the early 20th century. The transition of the social and economic structure from a feudal society to a nation and in geographies where the bourgeoisie cannot fulfill this historical role, it has been tried to be achieved by integral nationalist ideologies to connect people to each other. Thus, the emergence of integral nationalism in the Ottoman Empire is not a special or

surprising development. Integral nationalism, described by Charles Maurras - one of the ideological fathers of this kind of nationalism - as "a religious substitute that takes the individual to its totality" (Arai 1992) is considered by Helmut Plessner as a characteristic of "belated nations" (Germany, the Ottoman Empire, Italy, etc.). Like., Peter Alter (1985: 46) emphasizes that these nations compensate for their collective feelings of inferiority with aggressive nationalism. At the end of the 19th century, the spread of integral nationalism in Germany, unlike many other European countries in the imperialist world, did not get its share from Germany's colonialism and was an economically backward country, and after the First World War it was defeat and humiliating. It is due to the Versailles Treaty. This collective psychology is very similar to the mood in the Ottoman Empire. The glorious dreams of reuniting the past (Elias vd. 1990) created the ideologies of "panism" in the empire and later in the Republic.

GİRİŞ

Toplumsal değişimin birbiriyle ilişkili ve birbirine paralel ilerleyen beş boyutu, yani alt süreci vardır (Elias 1976):

- 1) İnsan ve doğa ilişkileri, doğa kanunlarını anlamada ve doğal olaylar üzerinde kontrol yeteneğinde erişilen seviye
- 2) Toplumsal gruplar arasındaki güç dengeleri ve buna bağlı olarak devletleşme sürecinde gelineen seviye
- 3) Devletlerarası, yani uluslararası ilişkilerde güç dengesi
- 4) Bireysel ruh, algı ve düşünce yapısında ulaşılan gelişme seviyesi
- 5) Semboller (fikir hareketleri, ideolojiler, vs.) dünyası

Ulusal devlet kuruluş ve uluslaşma süreci ancak bu beş boyutun bir sentezi olarak anlaşılabilceği düşüncesindeyim ve Norbert Elias'ın Medeniyet Süreci Teorisini (Elias 1976) Osmanlı/Türk uluslaşma sürecine uygulamaya çalışacağım.

Modernleşme Sürecinde Hâkim Güçler

Osmanlı İmparatorluğu'nda devletleşme süreci hem geç hem de Batı Avrupa devletlerine kıyasla ters yönde, 17.yy.'dan itibaren merkezi gücün zayıflaması ve merkezkaç güç odaklarının güç kazanması yönünde gelişmiştir (Kürşat 2003). Önemli sebeplerinden biri coğrafi genişlemeydi, imparatorluklar çağı artık son bulmuştu. Fransa, İsveç, İngiltere'nin feodal devletlerinden daha entegre olmuş, gittikçe merkezileşen mutlak monarşilere dönüşürken (Tilly 1990), Osmanlı İmparatorluğu'nda yerel ayanlar askeri ve ekonomik bağımsızlıklarını, güçlerini arttırarak merkezi otoriteye karşı çıkan, hatta ordularıyla savaşan

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Milletleşme Süreci

güçler haline gelmişlerdi. Bilindiği gibi 17. hatta 18. yy. da Osmanlı İmparatorluğu'nda birbiriyle ve merkezi otoriteyle savaşan “landlord”ların devri olmuştur.

18. yy. 'ın sonlarından itibaren modernleşme ve Batılılaşma hareketi, Batılı devletlerin ordularına kıyasla Osmanlı askeri gücünün zayıflığını ortadan kaldırmak ve toprak kayıplarını durdurmak üzere önce askeri alanda başlamış sonra bürokratik yapıya kaymıştır. Böylece askeriye imparatorlukta normatif öncü model olma fonksiyonunu kazandı. Uzun sürede Batılılaşmanın yönetici elit ve halkın üzerindeki psikolojik etkileri konusunda çok az durulmuştur: aşağı görülen küffarların üstünlüğünü kabul etmek Osmanlı elitinde büyük bir narsistik yara açmıştır. Daha farklı bir ruhsal çatışma, Batılılaşmanın teknolojik-askeri alandan kültürel alana da yayılmasıyla ortaya çıkmıştır: Batıyı hem imparatorluğu yıkmayı hedefleyen ve toprak kaybına uğratan düşman olarak görmek, hem de 19.yy.'da artık bütün toplumsal alanlarda -kültür, sanat, siyasi fikirler, edebiyat, vs.- rol model olarak almak ve içselleştirmek. Model olarak alınan daima içselleştirilen obje de olur. Osmanlılarda identifikasyona girilen, üstünlüğü tanınan Batı aynı zamanda korkulan ve nefret edilen bir varlıktır. Dolayısıyla Osmanlı elitinin Avrupa'ya olan psikolojik bağları bir nefret-sevgi ilişkisidir.

Tanzimat'tan beri Batılılaşma ve terakki ödevinin yüklendiği askeri ve sivil bürokrasi devletin modernleşme projesini yürüten bir sınıf oluşturmuştur, Avrupa'da olduğu gibi burjuvazi ve entelektüeller değil. Bir taraftan nefret edilen Avrupa güçleri diğer taraftan Batı'nın medeniyet ve güç standartlarının sorgulanamayacak şekilde kabul edilen hedefler haline gelmesi, Osmanlı elitinin “Avrupa medeniyetine” “ambivalent bakışı” Cevdet Paşa'nın medeniyeti, yolu üzerinde bulunan her şeyi yıkan, karşı konulamaz bir kuvvet olduğu sözlerinde çok belirgindir (Mardin 1969: 21).

Asker ve bürokrat ikilisinin önderliğinde yürütülen modernleşme sürecinin, Avrupa'da olduğu gibi demokratikleşme sürecini de beraberinde getiremeyeceği açıktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun harabelerinden yükselen Türkiye Cumhuriyeti, varlığını askeri başarıya borçlu olduğu için ordunun siyasette, bürokraside ve toplum üzerindeki etki ve gücü daha da kuvvetlenmiştir. Devlet kadroları ve komuta pozisyonları ordu mensupları tarafından doldurulmuştur. “Düşmana karşı İstiklal Savaşını kazanarak Cumhuriyeti kuran” Türk ordusuna duyulan minnettarlık toplumda halen mevcuttur.

Nitekim hem kısa ömürlü 1876 Anayasası hem de 1908 Anayasası yükselen bir burjuvazi tarafından değil, ordu tarafından Sultan'a yapılan bir başkaldırıyla gerçekleşmiştir. Balkan gerilla savaşlarının önderlerini içine alan İttihat ve Terakki rejimi, iktidarı sırasında bu

gerilla tecrübelerinin şiddetini siyasi sahneye ve kültüre taşımıştır. Mevcut olan kolektif psikoloji şiddet sembollerini kabul etmeye hazırdır. Öyle ki pek çok gazetenin isimleri veya kamusal alanda görülen semboller süngü, bomba, tüfek gibi silahlardan alınmış, paramiliter gruplar kurulmuş, muhalif olan siyaset adamları suikasta uğramıştır (Gawrych 1986). Bu devir Almanya'nın Weimar Cumhuriyeti dönemine çok benzerlik gösterir. İttihat ve Terakki daha henüz gizli bir örgütken üye kabul töreni, şiddetin ne derece itibar gördüğünün, aynı zamanda erotize edildiğinin -ve dini sembollerle birleştirildiğinin- bir göstergesidir. Yeni üye adayları Kuran ve tabanca üzerine yemin ederek tabancayı öpmektedir.

İtalya ve Almanya gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da merkezi bir ulusal devletin ortaya çıkışı, İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerine göre gecikmiş bir süreçtir ve yukardan güdümlü bir gelişmedir, otonom değil. Batı Avrupa'da burjuvazinin kuvvetlenmesi ve monarşik mutlakiyete karşı çıkışı endojen bir gelişmeyken, imparatorlukta burjuvazi sınıfının gelişmemiş oluşu millet arayışını ve milliyetçilik ideolojisini uluslararası gelişmelerden, dışardan aldı. Osmanlı-Türk milliyetçiliği hem reaktif bir milliyetçiliktir hem de eksojendir: Reaktif çünkü imparatorluğu parçalama emelleri ve Gayrimüslimlerin imparatorluktan ayrılma süreçlerinde, kendi milliyetçiliklerini yaratmaya bir reaksiyon olarak doğmuştur. Eksojen yani dış kaynaklıdır çünkü ulus kavramı ve ulus kurmada ortaya çıkan veya güdümlü olarak çıkartılan ideoloji ve fikirler Batı'dan alınmıştır. O kadar ki, "millet" dini azınlıklar için kullanılan bir kavram olduğu için, yaratılmak istenen birliğe yeni bir kavram bulmak icap etti. Meşrutiyet yıllarında "halk" kelimesi giderek günlük dilde kullanılmaya başlandı ve bugün ki "millet/ulus" kavramıyla eş anlamlı kullanılıyordu. Halkçılık sözcüğünü ise, ilk kez Ziya Gökalp'te buluruz (Toprak 1995: 40). Evvela, Mustafa Kemal'in 1920 tarihli "Halkçılık Programı'nda", 1931'de CHP programında ve 1937 Anayasası'ndaki bu sözcüğün kökeni İttihat ve Terakki yıllarıdır.

Bir taraftan hâkim sınıfların -bürokrasinin- imparatorluğun dağılıp yok olmasını önlemek, aynı zamanda da devletin kaybolmuş prestij ve gücüne yeniden kavuşması, Avrupa devletlerine karşı güç kazanması ideali, imparatorluk nüfusunu bir arada tutabilecek, Gayrimüslim grupları devlete ve millet-i-hâkimeye bağlayacak bir ideoloji -bir nevi zamk-arayışına itti. Çünkü hâkim sınıfların kendi varlığı ve gücü Osmanlı devletine bağlıydı. 150 yıla yakın bir sürede imparatorluğun dağılma, çökme süreci yaşaması, sürekli kaybedilen savaşlar ve topraklar hem yönetici sınıfta hem de halkta derin bir travma ve korku yaratmıştır.

Yaşanan şokun büyüklüğünü, imparatorluğun 1870-1920 yılları arasında topraklarının %85'ini, nüfusunun %75'ini kaybetmiş olması gösterir (Akçam 1999: 176). Üstünlüğünü ve

onurunu kaybetmiş devletlerin realiteyi, yaralanmış öz değer duygusunu kaldırabilmeleri uzun zaman alır (Elias 1990: 10). Eski şanlı günlerinin hasreti içinde yaşarlar. Balkanlar'ın kaybı askeri ve bürokrat yönetici sınıf için bilhassa yaralayıcı ve onur kırıcı olmuştur çünkü büyük bir sayı Balkanlar'da doğmuştur. Bu şartlar altında gelişecek milliyetçilik integral milliyetçiliktir (Kushner 1977). 20 yy. 'ın başlarında ortaya çıkmış bütün devletlerin milliyetçi ideolojilerinde bu yönlenmeyi görebiliyoruz. Toplumsal ve ekonomik yapının feodal bir toplumdaki ulusa geçişi ve burjuvazinin bu tarihi rolü oynamayı gerçekleştiremediği coğrafyalarda insanları birbirine bağlamak integral milliyetçi ideolojilerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nda integral milliyetçiliğin ortaya çıkışı özel veya şaşırtıcı bir gelişme değildir. Charles Maurras'ın –bu cins milliyetçiliğin ideolojik babalarından biridir- “bireyi total teslim alan bir din ikamesi” olarak tanımladığı (Arai 1992) integral milliyetçilik, Helmut Plessner tarafından “gecikmiş uluslar”ın bir niteliği olarak değerlendirilirken (Almanya, Osmanlı İmparatorluğu, İtalya vb.), Peter Alter (1985: 46) bu ulusların kolektif aşağılık duygularını agresif bir milliyetçilikle telafi ettiklerini vurgular. 19. yy.'ın sonunda Almanya'da ki entegral milliyetçiliğin yayılmasının, emperyalist dünyada diğer birçok Avrupa ülkesinin aksine Almanya'nın koloniyalizminden nasibini alamaması ve ekonomik olarak henüz geri kalmış bir ülke oluşu, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra ise yenilgi ve onur kırıcı Versay Anlaşması sebebiyledir. Bu kolektif psikoloji Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ruh haline çok benzemektedir. Şanlı geçmiş günlere yeniden kavuşma hayalleri (Elias vd. 1990) imparatorlukta, sonra da Cumhuriyet'te “panizm” ideolojilerini yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu olsun, Almanya olsun motifler aynıdır:

- 1) Devletin varoluşuyla ilgili derin bir kolektif yok olma korkusu,
- 2) Yönetici sınıfın, devletin ve dolayısıyla kendilerinin eski kudretine kavuşma ihtirası,
- 3) Devletin ve kendilerinin hükmetme araçlarının, dolayısıyla merkezi otoritenin güçlendirilmesi (Akçam 1999: 181)

Panizmler

Bilindiği gibi 19.yy.'ın ortalarından itibaren Tanzimat ve 1856 Fermanlarıyla bütün milletlerin eşitliğini vurgulayan Osmanlılık ideolojisi heterojen etnik ve dini gruplar arasında, Osmanlı devleti ve Türk-Müslüman tebaayla özdeşleşme ve bağlılık, yani kolektif bir Osmanlı milliyeti/vatandaşlığı yaratmayınca ve dolayısıyla sınırlardaki bölünmeler ve toprak kayıpları devam edince, Panislamizm ve Panturanizm idealleri ile yaralanmış kolektif narsizmi tatmini yoluna gidilmiştir. Aynı zamanda, önce hiç olmazsa Müslüman tebaayı -ki artık nüfusun çoğunluğunu meydana getiriyordu- imparatorlukta tutmak amacıyla Panislamizm reel devlet

ideolojisi oldu, “Osmanlılık” tan resmi söylemde hiç vazgeçilmemesine rağmen, Arnavutluk’un ve Arapların bağımsızlık hareketleriyle bu ideal hayal kırıklığına uğrayınca, onun yerine Panturanizm ideolojisi denenmesi bir tesadüf değildir. Panturanizm artık farklı bir coğrafyada ve sadık Türk haklarıyla bir cihan imparatorluğu kurma narsizmidir.

Etnik kimlik bilinci Avrupalı Türkologların Asya Türklüğü ile ilgili çalışmalarının Osmanlı İmparatorluğu’na taşınmasıyla başlamıştır (Borzecki, Davids, Cahun, Vambery, Thomsen). İkinci önemli temel ise, Rusya’dan Osmanlı İmparatorluğu’na kaçan Tatar kökenli yazarların -İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura gibi- milliyetçi fikirleri ve Genç Kalemler, Türk Ocağı, Türk Yurdu gibi kurumların yayınları olmuştur. Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşa da bu fikir akımına ilgi göstermişlerdir. Tıbbiye ve askeri okullar Türkçülüğün yaygınlaştığı ilk kurumlar olmuştur. Üçüncü önemli faktör ise, Balkan Savaşları sırasında Balkanlardan Anadolu’ya Türk göçleri ve Anadolu’nun Türkleşmesi idi.

Hanedanın toprakları koruyamaması, 1. Dünya Savaşı sonunda işgalcilere karşı güçsüzlüğü Sultan’ın egemenliği düşüncesine, meşrutiyetine karşı tepkilerin büyümesini ve bağımsız bir ulusal egemenlik ve milliyetçilik anlayışını doğurmuştur.

Panturanizm ve Panislamizm hayalleriyle ilgili olarak Mustafa Kemal’in “Yapamayacağımız, gücümüzün yetmeyeceği şeyler üzerine konuşmamızın yanlış olduğu söylemi (Öztürk 1990: 699), Cumhuriyet’te bu kolektif narsizmle bir hesaplaşma değil bir psikolojik bastırma mekanizması oluştuğunu gösterir”.

Milliyetçiliğin Şiddete Yönelmesi

Öz değer kaybı ve aşağılanma duygusu, şanlı geçmişin yeniden yaratılması özlemi, yani fantezideki geçmişin idealleştirilmesi ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Ancak yok olma korkusu devletlerarası ilişkilerde ve Balkanların kaybıyla o kadar güçlenmiştir ki bu kolektif telafi mekanizması şiddet içeren bir ideal halini almıştır: Düşme duygusunun kuvveti bu düşüşü durdurmada şiddet eğilimini direkt olarak artırır (Elias 1990: 464). Panislamizm ve Büyük Turan İmparatorluğu hayalleri 1. Dünya Savaşının başarılarındaki yenilgiler ve 1914-15 Sarıkamış felaketi başa gelince aynen böyle oldu ve bu şiddet dış düşmanların içteki mihrakları olarak görülen azınlık gruplarına yöneldi. Bilindiği gibi korku ve nefretin esas hedefleri saldırılamayacak kadar kuvvetliyseler, şiddet güçsüz gruplara kayar (Mitscherlich 1963). Osmanlı İmparatorluğu’nda Büyük Güçlerin en önemli baskı sebeplerinin imparatorlukta Hristiyan grupların korunması, kollanması olduğu hepimiz için malum olduğuna göre, şiddetin yöneldiği hedeflerin neden bu azınlık grupların olduğu çok iyi anlaşılır.

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Milletleşme Süreci

Nerdeyse bir buçuk asır süren yok olma korkusu, Büyük Güçlerin tehdidi altında bulunmak, sınırdaki tebaa milletlerin bu güçlere dayanarak bağımsızlık savaşlarını ve saldırılarını sürdürmeleri Türk milliyetçiliğine, imparatorluğun onu yok etmek isteyen düşmanlar tarafından sarılmış ve bütün dünyanın bize karşı olduğu inançlarını entegre etmiştir. Kronik bir yalnızlık ve çaresizlik duygusudur bu. İçine düşülmüş kolektif korkunun ulaştığı boyutu, Celal Nuri'nin sözleri çok iyi ifade etmektedir.

“Korkumuzu anlatmaya muktedir değilim. Bütün dünya düşmanımız, bütün kâfirler...”
(as cited in Kürşat-Ahlers 1996).

Ve imparatorluğun içindeki Türk olmayan unsurların kendi eşitlik, ulusal ve kültürel haklarıyla ilgili her talepleri bu bölme ve parçalama hedefinin bir parçası olduğuna inanılmıştır. “Osmanlı-Türk yönetici elitinde bir tür yalnızlık psikozu ve anlaşılama sendromu...” (Akçam 1999: 182) sürekli haksızlığa uğrama inancı doğurmuştur. Batı'ya atfedilen çifte standartlılık bugün de kolektif “öteki imajı” için geçerlidir.

Ulusların inşasında sosyoekonomik evrimin belli bir düzeye erişimi temeli oluşturursa, mitoslar ve kolektif öz imajın hâkim sınıflar tarafından yaratılması da yapı taşlarını meydana getirir. Türk milliyetçiliğinin temelinde yatan mitosları göz önüne sererek bunların kolektif aşağılık duygusunu telafi edici olduklarını görürüz:

- 1) Türk tarihinin diğer uluslarınkinden çok farklı, özel ve kendine münhasır oluşu,
- 2) Bir taraftan Osmanlı devletinin zayıflığına, diğer taraftan Batı'da ki barbar, geri kalmış Türk imajına bir reaksiyon olarak Türklerin tarih öncesinden beri güçlü devletler kurmuş olduğu ve birbirini takip eden bu devletlerin süreklilik ve milli devlet özelliği taşıdıkları: Türklerin tarihte en çok devlet kuran bir ırk olması inancı

Bilindiği gibi bu ego yükseltişi, Cumhuriyet'te dünyadaki bütün medeniyetlerin Orta Asya'dan göç eden Türk kavimleri tarafından kurulduğu megalomanisine dönüşmüştür. 1. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, Türklerin Anadolu'ya uzaklardan gelmiş bir ırk olduklarına göre, eski bölgelerine geri dönmeleri gerektiği, onların medeni değil tam tersine medeniyetleri yıkan bir topluluk olduğu iddialarına bir reaksiyon olarak Türk Tarih Tezi yaratıldı: Türklerin bütün medeniyetlerin kökenini oluşturdukları ve Anadolu'yla çok eskiden beri ilişkileri bulunduğu cevabı, aşağılık duygusunun megalomaniye -üstünlük duygusuna dönüşmüş şeklidir.

Periferide Ortaya Çıkan Milliyetçilikler

1789 Fransız Devrimi'yle beraber, burjuva önderliğinde halkın kendi egemenliğine dayandırdığı bir ulus-devlet yaratması tesadüf değildir. Batı Avrupa'da merkezi devlet gücünün ortaya çıkış sürecinde ve dolayısıyla burjuvanın oluşmasındaki ekonomik şartları oluşturmada Fransa öncüydü. Orta ve Doğu Avrupa -Balkanlar dahil- ise geç kalmış bir merkezi otorite sebebiyle uluslaşma sürecinde geriden geldi. Tepeden inme güdümlü bir ulusal birlik oluşturulmaya çalışılmasıyla ve yarım asırda Batı Avrupa'nın seviyesine ulaşma çabasıyla integral milliyetçilik, müşterek kültür ve kan bağına dayanan aşırı milliyetçi ideolojiler geliştirdi. Aynı devletleşme ve ekonomik gelişme sürecinde Avrupa'nın en geri kalmış bir bölgesi olarak Balkanlar'da az nüfusları, Batılı güçlerin sürekli müdahalesi ve Balkanlaştırma stratejileriyle irredentist hedeflerin odağı haline gelmiş ve yine Batı Avrupa'dan gelen milliyetçilik akımlarının aşırı ve şiddet içeren hale evrilmesine neden olmuştur¹. Balkanlarda milliyetçilik daha ziyade alt ve alt-orta sınıflar tarafından taşındı, burjuva tarafından değil. Milliyetçi hareketlere ve ayaklanmalara önderlik rolünü de aydınlar yükledi. Aslında 20. yy. 'ın ikinci yarısında ortaya çıkmış az gelişmiş ülke milliyetçilikleri gibi, Atatürk milliyetçiliği ideolojisini de çoğunluğu bürokrat olan aydınlar şekillendirmiştir. Yunanistan'da aydın zümre 17.yy.'da ortaya çıkmaya başladı. Aydınlanma Çağı filozoflarının eserleri mesela 18.yy.'da Rumcaya çevrilmişti, Cizvitlerin fikirleri yayılmaktaydı. Sırbistan'da ise, 19.yy.'ın başında henüz bir milliyetçilik akımından bahsedilemez. Bulgaristan'da en geç kurulan devlet olarak gecikmiş bir milliyetçilik ortaya çıkmıştır.

Arap milliyetçiliğinin doğuşuna kısaca bakarsak, kimlik olarak Arapların Türklerden ayrılması yine ilk Avrupa'da başladı: Müslüman gruplar 16.yy.'dan beri Osmanlı devletiyle tam bir İslam devleti olarak özdeşleşmiş ve ona bağlıydılar. Devlet de Türk-Arap gibi etnik ayrımcılıktan uzaktı. Uzun yüzyıllar Avrupa Türk kelimesini etnik manada kullanmıyordu, Müslümanlara Türk demektedirler. Bu bakış açısına 19.yy.'ın ikinci yarısında bile rastlıyoruz.

Türk-Müslüman ayrıştırması önce Avrupa'da başladı ve Tanzimat'tan birleştirme, bütünleştirme ve Osmanlı tebaasından bir ulus yaratma idealine, Osmanlılık fikrine tamamen karşıtı (Koloğlu 1999: 227-228). Artık 1876'larda Halil Ganem, İlk Meclis-i Mebusan'ın Hristiyan Suriye milletvekili, Osmanlı toplumunu, fetheden ırk Türkler, Müslümanları yenilmiş ırk ve Hristiyanları şeklinde üç tabakaya ayrıştırıyordu (Koloğlu 1999: 228). İlgi çekici

---

¹ Balkanlarda dini kimlik ulusal kimliklerin şekillenmesinde önemli rol oynadı çünkü bu toplumlar sekülerleşme sürecine henüz geçmemiş, geleneksel, dinin yaşamı belirlediği topluluklardı.

noktalardan biri de Halil Ganem “millet/ulus” değil ırk kelimesini kullanıyordu. Arap milliyetçiliği etnik bir milliyetçiliğe bürünmüştür.

Cumhuriyet Devrinde Turancılık

1930'dan sonra milli kimlik oluşturma çabaları hız kazanırken Türk-Alman ticaretinin gelişmesine paralel olarak (1929-38 arasında Almanya'dan yapılan ithalat %23'den %49'a, ihracat %16'dan %45'e çıktı) Türkiye'de Nazi Alman propagandası yoğunlaştı. Totaliter rejimlerin Avrupa'da güç kazanmasıyla beraber, Türk ırkçılığını savunan yayınlar ortaya çıkmıştır. Mesela “Orhun” dergisinde alenen Sancar (Sancar 1943: 6) “Türk'ün en aşağısı, başka ırkların en büyüğünden daha uludur” diyebilmiştir. Bu yayınlarda Türkiye'nin etrafının düşmanla çevrili olduğu, Türkün Türk'ten başka dostu yoktur söylemleri de sık işlenen konulardı. Onuru rencide edilmiş, aşağılanmış bir halka üstün ırk iddiası, yarasına merhem gibi gelir. İçte ve dışta yaratılan düşmanlara, nefret ve saldırganlık kolektif bir ideal doğrultusunda kanalize edilir. Irkçı milliyetçiliğin sembolleri tarih boyunca kartal veya kurt gibi gücün, gururun ve saldırganlığın timsalidir. Böyle milliyetçilikte kahramanlık saldırganlık ve şiddetle eşitlenir.

19.yy.'ın ikinci yarısında Gobineau'nun (1816-1882) Rasizmi bir düşünsel yapıya kavuşturması, yani bir ideoloji haline getirmesi, bu temele dayanarak Alman şovenizmini yaratan Alfred Rosenberg (1893-1946), iki dünya savaşı arasında güçlü totaliter rejimler ve bunların yarattığı akımlar Türkiye'yi derinden etkilemiştir. 1930'larda Nazi grupların hayallerindeki faşizmi Türk toplumuna ve Mustafa Kemal'e yansıtarak hayranlık duymaları, daha önceden beri gelişmekte olan siyasi, askeri, ticari ve sermaye ilişkileri ile beraber yeni Cumhuriyet'le Almanya'yı tereddütsüz birbirine yakınlaştırmıştır. Pancermenizm'in ideologlarından C.H. Becker'in gayet açık olarak ifade ettiği gibi emperyalizm savaşlarında Afrika'da bir koloni kapamayan Almanya, Türkiye'yi kendi kolonizasyon bölgesi olarak görmüştür: “Her Avrupa ülkesinin geri kalmış Şark'ta kendine ait bir hayat alanı vardır... Bizim hiçbir şeyimiz yoktu. Şimdi bu hayat alanımız Türkiye'dir” (Becker 1914: 17).

1930 yıllarında Türk siyasi sistemiyle İtalyan ve Alman Faşizmi arasındaki yakınlık üzerine pek çok yayın çıkmış ve Alman faşizminde kullanılan “Volksgemeinschaft, Führertum, Führerstaat” gibi kavramlar (Rössler 1934: 99) Türkiye için yaygınlık kazanmıştır. Almanya'dan gelen bu ırkçı-milliyetçi etki İttihat ve Terakki'nin irredentist Pantürkizm ideolojisini kuvvetlendirmesine rağmen, Kemalist hareket söylemlerinde ve siyasi uygulamalarında Pantürkizm'e mesafeli kalmıştır. 1927'de Türk Ocağı programının 2.

maddesinde “Türk Ocağı’nın faaliyet sahası, sadece Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırlarıdır” yazılıdır (Aydın 1993: 219). Ve Atatürk’ün “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkına Türk Milleti’dir” tanımı ile, Cumhuriyet’in kuruluşunda devleti temsil eden hâkim güçler Pantürkist ideallerden kopmuş gibi görünmektedirler. Ancak, 1930’dan itibaren milli kimlik oluşturma çabalarıyla beraber faşizme yakın ırkçı milliyetçiliğin yeniden tırmanışa geçtiğini görüyoruz: 28 Ekim 1932 tarihli Ulus Gazetesi’nde Falih Rıfkı “Kemalizm, Roma yürüyüşününün 10. yıldönümünden dolayı faşistliğe en samimi tebriklerini sunar” (Çavdar 1995: 316) diyebilmektedir.

19.yy. sonlarından itibaren kökleşmeye başlayan ırkçı-Turancı akım 1941’lerden - Almanya ve Türkiye arasında imzalanan Saldırmazlık Paktı’ndan- sonra Almanya ile olan sıkı ilişkilere bağlı olarak iktidar çevrelerinden gizli destek görmüş ancak hiçbir zaman resmî ideoloji olmamıştır. Türk milliyetçiliğinin etnik bir nitelik kazanması Almanya’nın savaşı kaybedeceği kesin anlaşılınca durdurulmuş, Turancı örgütler tasfiye edilmiş (Koçak 1999: 209), hatta 1944-45 yıllarında ileri gelenleri Turancılık Davasında yargılanmıştır. Bu yıllarda günlük gazeteler ırkçılık karşıtı yayınlarla doluydu. 2 Ağustos 1944’te Almanya ile tüm ilişkiler kesilir.

1935 CHP 4. Kurultayı’nda parti programı “Tek ulus, tek şef, tek parti” görüşüyle değiştirilmesi, yani parti ile devletin özdeşleştirilmesi, Avrupa’nın totaliter rejimlerinin etkisinin bir diğer göstergesidir ve bu uluslararası konjonktürde Türkçülük, Turancılık ve ırkçı dünya görüşü Türkiye’de hortlamıştır. Türkçülük ülküsü Türklüğün bütün milletlerden üstünlüğünü içerir. Savaş kutsanmakta, savaş milletler için yaşama ve yükselme yolu olarak görülmektedir (Martal 1999: 222). Diğer bütün ırkçı ideolojilerde olduğu gibi Darwinist dünya görüşü Türk ırkçılığında da belirgindir. Ancak Nazi Almanya’sı ve dünyada totalizmin çöküşü Türkiye’deki bu ürpertici gelişmenin gidişatını değiştirdi. Dünyadaki totalitarizm konjonktürüyle beraber devletin göz yumuşuyla Türkiye’de yayılmaya başlayan ırkçı milliyetçiliğe, Avrupa’da ve dünyada totalitarizmin çöküşüyle beraber Turancılık aleyhine, geniş bir yayın kampanyası başlatıldı, İnönü 1944’te artık “ırkçılık prensibinin düşmanıyız” diyordu (Martal 1999: 222).

Alman Etkisinde Türk Gençliği

Turancılık ideolojisi Alman birliğinin kurulması öncesindeki fikir akımlarına benzemektedir. Türkçülüğün Panturanizm’e dönüşmesinde Alman milliyetçiliğinin büyük etkisi olmuştur. Turancılık, Alman Emperyalizmi tarafından kendi dış siyasetine uygun olduğu için desteklenmiş, etnik Türk milliyetçiliği Pan-Cermen hareketinin bir aracı olarak

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Milletleşme Süreci

görülmüştür. Alman hayranı Turancı Enver Paşa savaşçı ve milliyetçi bir gençlik yaratma ülküsüyle 1914'te ilk İttihat ve Terakki paramiliter gençlik örgütü olan “Osmanlı Güç Derneklerini” kurdu, onun yerine 1916'da Alman modeli “Osmanlı Genç Dernekleri” geçti ve Enver Paşa başına Almanya'da gençlik örgütleriyle yaptığı çalışmalarıyla tanınan Von Hoff'u getirtti. 1917'de sayıları vilayetlerde 351, müstakil sancaklarda 355'e uzanan bu örgüt (Aydemir 1981: 66) bütün Osmanlı gençlerini Harbiye Nezareti denetiminde zorunlu olarak milis örgütlerine alıyordu. Almanya'da olduğu gibi eğitimin amacı militarist, otoriter karakterli, milliyetçi, disiplinli ve itaatkâr bir gençlik yetiştirmekti. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki bu paramiliter örgütlenme Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sürdü, Alman modeline dayanan İttihat ve Terakki geleneği devam ettirildi.

Milliyetçiliğin Üretim Alanına Yansımaları

Devlet mekanizması içinde Sultan'dan gittikçe bağımsızlaşan bir bürokratik elit içinde, imparatorluğun yalnız siyasi olarak değil ekonomik yönden de yarı sömürge haline gelmesine karşıt bir milli iktisat politikası geliştirme eğilimi doğmuştur. Bu politika gayri Müslümanların elinde toplanmış sermaye birikimini Müslümanlara aktarmayı hedeflemiştir. Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Sevr'e kadar eski rejimi yıkmak yerine içerden reformlar yaparak değişim yapma siyasetini gütmüşlerdir ama milliyetçi bürokrasi Sevr'le beraber eski rejimle yollarını ayırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı Sevr'le ortadan kaldırılırken milliyetçi-devrimci bürokrasinin de önünü açmıştır. Lozan ise İmparatorluk rejiminden ulus-devlete geçişin belgelenmesidir.

1915 kısmi sanayi sayımına göre endüstride çalışan işçilerin %60'ı Rum, %15'i Ermeni, %10'u Musevi'ydi (Devlet İstatistik Enstitüsü 1973: 143). Vasıflı işçilerin çoğu ise yabancı uyruklu idi. İlgi çekicidir ki Batı'da olduğu gibi sermaye-işçi karşıtlığı yerine 19.yy.'ın sonu ve 20.yy.'ın başında Osmanlı İmparatorluğu'nda çatışma Müslüman işçilerle gayrimüslim işçiler arasında baş göstermiştir. Çünkü yabancı sermaye en yüksek ücretleri yabancılara, ondan sonra Gayrimüslimlere ödüyordu. En düşük ücretler ise, Müslüman işçilere veriliyordu. 1923 grevlerinde Müslüman işçiler, gayri Müslüman işçilerin çıkarılıp yerine Müslümanların alınmasını talep ettiler. Avrupalı düşmanlara duyulan nefrete paralel olarak işçiler arasında milliyetçi bir akım doğdu; bu milliyetçiliği hem İttihat ve Terakki hem de Atatürk desteklemiştir. 1930'larda “milliyetçi Türk işçisi” söylemini CHP'nin tüzüklerinde (1923, 1927) ve 1931 yılı programında görüyoruz (Güzel 1993: 247). Sınıflaşmayı reddederek, milletçe bütünleşme; işçilerin milliyetçileştirilmesi ve bunların örgütleri aracılığıyla milliyetçiliğin toplumsallaştırılması amaçlanıyordu. 1938'de sınıf esasına göre cemiyet

kurmanın yasaklanmasına kadar giden yol, işçilerin otonom olarak kurdukları örgütlerin ve işçilerin devlet denetimine alınması sürecidir (Akkaya ve Güngör 1999: 405). Sendika, toplu sözleşme ve grev hakları milli menfaatler ve kaynaşmış bir toplum yaratma adına reddedilmiştir. Sendikalaşma yasağı ancak 1946'da uluslararası siyasette liberal demokrasilerin yükselmesiyle kaldırıldı. Batılı devletlerin yanında yer almak isteyen Türkiye sistemde değişiklik yapmak mecburiyetindeydi. Ancak yeni Sendikalar Kanunu, halen sendikaları milliyetçi örgütler olarak düzenler: Kanunun 5. Maddesi: "Sendikalar milli teşekküllerdir. Milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemezler" buyurmaktadır (Akkaya ve Güngör 1999: 412).

KAYNAKÇA

Akçam, T. (1999). Tarihimizi Tabulaştırma Nedenleri ve Sonuçları (168-194), Tarih ve Milliyetçilik: Birinci Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı, Mersin.

Akkaya, Y., Güngör, F. (1999). Düzen ve Kalkınma Arayışları İçinde Türkiye'de Sendikacılık ve Milliyetçilik (400-419), Tarih ve Milliyetçilik: Birinci Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı, Mersin.

Alter, P. (1985). *Nationalism*. Frankfurt: Hodder Education.

Arai, M. (1992). *Turkish nationalism in the Young Turk Era*. Leiden: E.J. Brill.

Aydemir, Ş. S. (1981). *Enver Paşa*, Cilt III, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Aydın, S. (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Becker, C. H. (1914). *Deutsch-türkische Interessengemeinschaft*. Bonn.

Çavdar, T. (1995). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1973). *Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Gelişmesinin 50. Yılı*, Ankara.

Elias, N. (1976). *Über den Prozess der Zivilisation: Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*, Vol. II, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Elias, N. (1990). *Studien über die Deutschen: Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Elias, N., Scotson, J. L. and Schröter, M. (1990). *Etablierte und Außenseiter*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Gawrych, G. W. (1986). The Culture and Politics of Violence in Turkish Society, 1903–14, *Middle Eastern Studies*, 22 (3), 307–330.

Güzel, M. Ş. (1993). *Türkiye'de İşçi Hareketi: (Yazılar-Belgeler)*, İstanbul: Sosyalist Yayınları.

Koçak, C. (1999). 1940'lı Yıllarda Devletin Hizmetinde ve Gözetiminde Türk Milliyetçiliği (208-212), Tarih ve Milliyetçilik: Birinci Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı, Mersin.

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Milletleşme Süreci

---

Koloğlu, O. (1999). Arap Milliyetçiliğinin Sunuluşundaki Çelişkiye Örnek (225-232), Tarih ve Milliyetçilik: Birinci Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı, Mersin.

Kürşat, E. (2003). *Der Verwestlichungsprozeß des Osmanischen Reiches im 18. und 19. Jahrhundert: Zur Komplementarität von Staatenbildungs- und Staatenbildungsprozesse*, Cilt II, Frankfurt am Main: Iko-Verlag Berlin.

Kushner, D. (1977). *The rise of Turkish nationalism, 1876-1908*, London: Routledge.

Kürşat-Ahlers, E. (1996). Die Brutalisierung der Gesellschaft und Kriegsführung im Osmanischen Reich Während der Balkan Kriege (1903-1914). In A. Gestrich (Ed.), *Gewalt im Krieg. Ausübung, Erfahrung und Verweigerung von Gewalt in Kriegen des 20. Jahrhunderts* (51-74). Münster: Lit-Verlag.

Mardin, Ş. (1969). *Continuity and Change in the Ideas of the Young Turks*, Ankara: Occasional Papers.

Martal, A. (1999). İki Dünya Savaşı Arasında Şövenizm (213-224), Tarih ve Milliyetçilik: Birinci Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı, Mersin.

Mitscherlich, A. (1963). *Auf Dem Weg Zur Vaterlosen Gesellschaft*, München: Piper.

Öztürk, K. (1990). *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları*. Cilt II, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Rössler, F. (1934). *Kemal Pascha*, Berlin: R. Kittlers Verlag.

Sancar, N. (1943). Türkiye'de Irk ve Irkçılık Fikri, *Orhun* (11), İstanbul.

Tilly, C. (1990). *Coercion, Capital, and European States, A.D. 990-1990*, Oxford: Basil Blackwell.

Toprak, Z. (1995). Türkiye'de Aydın, Ulus-Devlet ve Popülizm. Sabahattin Şen. (Ed.), *Türk Aydınını ve Kimlik Sorunu* içinde (39-82), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ULUS DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK: KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE ULUS DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK TARTIŞMALARI

Abdül Samet ÇELİKÇİ*

ÖZ

Soğuk savaş sonrası dönemin en yaygın ve popüler kavramlarından bir küreselleşmedir. Küreselleşme sürecinin, önceki dönemlere kıyasla, 1990 sonrası dönemde dünya çapında oldukça önemli siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşümler yarattığını ifade etmek mümkündür. Bu süreçte, iletişim ve ulaşım sistemlerinde yaşanan teknolojik gelişmelere paralel olarak, bir yandan küresel-yerel etkileşimi diğer yandan ekonomik, siyasi ve toplumsal hareketlilik artmıştır. Küreselleşme süreci, dünya çapında ekonomik ve siyasi karşılıklı bağımlılığın, önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar artmasına yol açmıştır. Soğuk savaş sonrası dönemde, küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, gündeme gelen tartışmalardan biri de ulus devlet ve milliyetçilik meselesi olmuştur. Bu bağlamda, küreselleşmenin etkisiyle beraber, ulus devletler sisteminin ve milliyetçiliğin önemini yitirdiği, ulus devletin egemenliğinin ve geleceğinin tehdit altında olduğu görüşleri sıklıkla dile getirilmiştir. Bu çerçevede, bu çalışmanın konusu soğuk savaş sonrası dönemde küreselleşmenin ulus devlet ve milliyetçilik ile olan ilişkisidir. Bu makalenin temel amacı soğuk savaş sonrası dönemde, ulus devlet ve milliyetçiliğin küreselleşme sürecinden nasıl etkilendiğini ve bu süreçte ne gibi dönüşümler geçirdiğini ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında, ulus devletin küreselleşme sürecinde belirli dönüşümler geçirdiği ve buna bağlı olarak, milliyetçilik düşüncesinin bu süreçte yeniden üretildiği ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ulus Devlet, Milliyetçilik, Egemenlik, Soğuk Savaş Sonrası Dönem.

NATION STATE AND NATIONALISM IN THE POST COLD WAR ERA: NATION STATE AND NATIONALISM DEBATES WITHIN THE FRAME OF GLOBALIZATION

ABSTRACT

Globalization is one of the most common and popular concepts of the post-cold war era. It is possible to state that the globalization process has created quite important political, economic and socio-cultural transformations in post 1990 era compared to previous periods. In this process, parallel to the technological developments in communication and transportation systems, global-local interaction on the one hand and economic, political and social mobility on the other hand increased. The globalization process has led to an increase in economic and political interdependence around the world as never before. In the post-cold war era, with the acceleration of the globalization process, one of the discussions that came to the agenda was the issue of nation state and nationalism. In this context, with the effect of globalization, it has been frequently expressed that the system of nation states and nationalism have lost their importance and that the sovereignty and future of the nation state are under threat. Within this framework, the subject of this study is the relationship between globalization and the nation state and nationalism in the post-cold war era. The main purpose of this article is to reveal how the nation-state and nationalism were affected by the globalization process in the post-cold war era and what transformations they underwent in this process. Within the scope of the study, it will be revealed that the nation state has undergone certain transformations in the globalization process and accordingly, the idea of nationalism is reproduced in this process.

Keywords: Globalization, Nation State, Nationalism, Sovereignty, Post-Cold War Era.

Atf: ÇELİKÇİ, A. S. (2021). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ulus Devlet ve Milliyetçilik: Küreselleşme Çerçevesinde Ulus Devlet ve Milliyetçilik Tartışmaları”, İMGELEM, 5 (8): 15-34.

Citation: ÇELİKÇİ, A. S. (2021). “Nation State and Nationalism in the Post-Cold War Era: Nation State and Nationalism Debates Within the Frame of Globalization”, İMGELEM, 5 (8): 15-34.

Başvuru / Received: 06 Mayıs / May 2021.

Kabul / Accepted: 12 Haziran / June 2021.

Derleme Makale/ Review Article.

---

* Dr. Araştırma Görevlisi, Muş Alparslan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: sametcelikci@hotmail.com, ORCID Number: 0000-0001-7203-9957

EXTENDED SUMMARY

One of the most important debates of the post-cold war era has been the issue of nation state and nationalism. Because, with the effect of globalization, the views that the system of nation states and nationalism have lost their importance, and that the sovereignty and future of the nation state are under threat have started to be discussed intensively. The subject of this study is the relationship between globalization and the nation state and nationalism in the post-cold war era. In this context, the main purpose of this article is to reveal how the nation state and nationalism have been affected by the globalization process in the post-cold war era and what transformations they have undergone in this process. Within the scope of the study, it will be revealed that the nation state has undergone certain transformations in the globalization process and accordingly, the idea of nationalism has been reproduced in this process. It is possible to state that in the post-cold war era, the nation state and the system of nation states have been affected from the globalization process bidirectionally. First, it can be said that the increasing interdependence with globalization has surrounded nation states from above and undermined the stability of national formations. Secondly, it can be stated that globalization has surrounded nation states from below by reminding national minorities and ethnic groups of their forgotten identities. The approach which advocating globalization argues that globalization has been making the nation state insignificant increasingly and becoming a very important threat for the future of the current nation states. There are even those within this approach who claim that globalization will be the end of the nation state. According to this, the global economy stands out by shaping based on the nature of the free movement of capital and labor across national borders, under the control of multinational companies. The concept of geography has been losing its importance and in this context, the world is becoming a global village. In the emerging global village, global products and services produced by global companies are purchased by consumers in almost every country and region. On the other hand, this situation contributed to the idea of global culture and caused the issue of identity has become determined by transnational developments rather than intranational dynamics. In other words, the economic and political interdependence caused by globalization has been transforming the classical understanding of sovereignty by surrounding the nation state from above and thus seriously shaking the system of nation states. According to another view, globalization has shaken the nation state not only with its effect on increasing economic and political interdependence, but also on national minorities and ethnic groups. Because, under favour of the opportunities offered by globalization, national minorities and various ethnic groups who

managed to make their voices heard more than in the past, made demands such as cultural rights, recognition of their identity, political autonomy and independence, and some groups did not hesitate to engage in armed conflict for this cause. Increasing of these demands day by day, have brought nation states face to face with growing dangers. However, it cannot be said that neither economic and political globalization nor identity politics can undermine the effectiveness of the nation state. The situation that emerges in the age of globalization is not the end of the nation state, but its attunement with the changing world, that is, transformation in certain meanings. The acceleration of the globalization process broke the monopoly established by the classical nation state in areas such as economy, defense, media and culture. The increasing interdependence all over the world and the emergence of transnational economic and political forces have led to significant changes in decision making processes. So, in this process, the nation state has transformed with the effect of globalization. This transformation did not lead to the end of the nation state, but to change its classical nature. In the process of globalization, the system of nation states is increasingly confronted with intergovernmental organizations, international and supranational institutions, as well as a number of non-state actors including NGOs, multinational companies and various pressure groups. However, the nation states system is still very active. Because, nation states already are the only officially recognized actors of international organizations. More importantly, it is the nation states that are the main architects of these organizations, those who decide their functions, their structural conditions, and in many cases keep them financially viable. On the other hand, it cannot be denied that national minorities seeking the right to autonomy or independence and ethnic groups seeking recognition have gained importance day by day and forced the nation state to change its traditional nature. However, the nation state continues to exist as the sole platform for resolution of ethnic issues. Demands for recognition of the political and cultural identities of different groups, which have become more apparent with the globalization process, are also nationalist phenomena. In addition, successful separatist groups established new nation states. As a result, the nation state as concept and form has been redefined and strengthened through a global process of cultural and political pluralism. In post-cold war era, although the nation state still assumed an effective and even dominant role, different factors that affected the production of nationalism emerged. Factors such as economic liberalization and the development of the private sector, the development of civil society and the filling of some areas where the state has withdrawn, and the development of popular culture in connection with these, shaped nationalism in the post-cold war era and contributed to the production of nationalism. States

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ulus Devlet ve Milliyetçilik: Küreselleşme Çerçevesinde Ulus Devlet ve Milliyetçilik Tartışmaları

have been in a position to adapt to the dynamics of the changing world about production of nationalism, as in other matters, and have benefited more from the private sector, civil society and popular culture. In this context, the paradigm of nationalism have been continued to be dominant in the post-cold war era and nationalism was reproduced both officially and informally.

GİRİŞ

Soğuk savaşın sona ermesi, yalnızca yirminci yüzyılın ikinci yarısı boyunca devam etmiş olan ideolojik kamplaşmanın sol tarafında yer alan Sovyet bloğunun çöküşünü değil, aynı zamanda yeryüzünün bütünü için siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan çok önemli bir dönüm noktasını simgelemektedir. Bu dönüm noktası, soğuk savaşın bitimiyle dolaşıma giren ve kısa sürede oldukça popüler hale gelen *küreselleşme* kavramı ile yakından ilişkilidir. Yol açtığı siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümler göz önünde bulundurulduğunda, küreselleşmenin birçok önemli tartışmayı içinde barındıran çok boyutlu ve karmaşık bir süreç olduğunu ifade etmek yanlış olmaz.

Küreselleşmenin, en genel anlamda, “sağlam bir şekilde yerleştirilmiş ve devamlılık arz eden, dünya genelindeki karşılıklı bağıllık örüntülerine” gönderme yaptığını ve yine bu ekseninde “önemli toplumsal ilişkilerin ve örgütlenmelerin bölgeler arası veya kıtalar arası ölçekteki mekânsal erişiminde bir kayışı” temsil ettiğini ifade etmek mümkündür (Held ve McGrew 2008: 10). Bu çerçevede, soğuk savaşın sona ermesinin ardından, önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar ciddi bir ivme kazanan küreselleşme süreci, dünya üzerinde oldukça önemli değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, ekonomik, politik ve toplumsal hareketlilik siyasi sınırları aşarak dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan bir olayın veya alınan bir kararın uzak yerlerdeki insanlar için daha anlamlı ve önemli hale gelmesini sağlamıştır. Öte yandan, iletişim ve ulaşım sistemlerindeki teknolojik gelişim sayesinde bilginin, fikirlerin, sermayenin, güncel gelişmelerin ve her türlü ürünün yerküredeki dolaşım hızı kat ve kat artmıştır. Küresel etkileşimin çapının genişlemesi, hızının ve yoğunluğunun artması küresel ve yerel etkileşimini derinleştiren etkiler yapmıştır (McGrew 2005: 22).

Soğuk Savaş’ın ardından küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte, en çok tartışılan konulardan birinin de küreselleşmenin ulus devlet ve milliyetçilik ile ilişkisi olduğu ifade edilebilir. Soğuk savaş sonrası dönemde, küreselleşmenin ulus devletleri bir yandan karşılıklı bağımlılığı artırarak yukarıdan, diğer yandan yerel grupları kimlik, özerklik veya bağımsızlık talepleriyle harekete geçirerek aşağıdan baskıladığını söylemek mümkündür. Böylelikle,

küreselleşme sürecinin dünya çapında yarattığı dönüşümlerin verili ulus devlet yapıları, ulus devletler sistemi, millet oluşumları ve milliyetçilik düşüncesi üzerinde ne gibi yarattığı etkiler yarattığı 1990'lı yıllarda önemli bir tartışma konusu haline gelmiş, hatta ortaya çıkan tabloda küreselleşmenin ulus devletin sonunu getireceği iddiaları bile dile getirilmiştir. Bu doğrultuda, bu makale soğuk savaş sonrası dönemde küreselleşmenin ulus devlet ve milliyetçilik ile olan ilişkisini konu edinmektedir. Yani, bu makalede ulus devlet ve milliyetçilik, küreselleşme ekseninde tartışılacaktır. Bu çerçevede, bu çalışmanın temel amacı soğuk savaş sonrası dönemde, özellikle de 1990'lı yıllar boyunca, ulus devlet ve milliyetçiliğin küreselleşme sürecinden nasıl etkilendiğini ve bu süreçte ne gibi dönüşümler geçirdiğini ortaya koymaktır. Çalışmada, ulus devletlerin ve ulus devletler sisteminin küreselleşme sürecinden etkilendiği, bununla birlikte, küreselleşmeci yaklaşımın iddialarının aksine, sonunun gelmediği, ancak belirli dönüşümler geçirdiği iddia edilmektedir. Yine buna bağlı olarak, milliyetçilik düşüncesinin bu süreçte yeniden üretildiği bu çalışmanın iddialarından biridir.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle küreselleşme tartışmalarına yer verilecektir. Bu bölüm dahilinde küreselleşme kavramının farklı açılardan nasıl tanımlandığına yer verilecek, daha sonra ise küreselleşmeye yönelik farklı yaklaşımlar üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde küreselleşmenin ulus devlet ile ilişkisi incelenecektir. Bu bölüm kapsamında küreselleşmenin ulus devleti hangi açılardan etkilediği ele alınacak ve ulus devletin küreselleşme sürecinde belirli bir dönüşüm geçirip geçirmediği meselesi tartışılacaktır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise küreselleşmenin milliyetçilik düşüncesi ile olan ilişkisi incelenecektir. Bu bölümde milliyetçilik düşüncesinin küreselleşmeden nasıl etkilendiği konusu ele alınacak ve bu süreçte nasıl yeniden üretildiği gösterilecektir.

Küreselleşme Tartışmaları

Küreselleşme sürecinin hem genel olarak dünya çapında hem de bu çalışma özelinde ulus devlet ve milliyetçilik üzerinde yarattığı etkilerin anlaşılması, ancak ve ancak bu kavramın farklı açılardan nasıl tanımlandığının ve değerlendirildiğinin ve yine bu kavram ekseninde yürütülen tartışmaların ortaya konmasıyla mümkündür. Çünkü, daha önce de ifade edildiği gibi, küreselleşme çok boyutlu ve karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Bu çerçevede küreselleşme kavramına birçok düşünürün farklı açılardan yaklaştığı ve bu kavrama yönelik farklı tanımlamalarda bulunduğu görülmektedir. Küreselleşme, David Held ve Anthony McGrew'e göre "toplumsal etkileşimin bölgeler arası akışının ve toplumsal etkileşim örüntülerinin genişleyen mekânına, artan hacmine, hızlanan ve derinleşen etkisine gönderme yapar" ve dahası, "uzak topluluklar ile bağ kuran ve güç ilişkilerinin erişimini dünyanın ana bölgeleri ve

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ulus Devlet ve Milliyetçilik: Küreselleşme Çerçevesinde Ulus Devlet ve Milliyetçilik Tartışmaları

---

kıtalarını aşarak genişleten beşerî toplumsal örgütlenmelerin ölçeğinde, bir kaymaya veya dönüşüme delalet eder” (Held ve McGrew 2008: 11). Bu çerçevede, “uzakta meydana gelenler ve gelişmeler çok ciddi yurtiçi etkilere sebep olabilirken yerel olaylar önemli küresel yankılar oluşturabilir” (Held ve McGrew 2008: 10).

David Harvey küreselleşmeyi “zaman-mekân sıkışması” ile açıklamaktadır. Harvey’e göre dünya üzerinde son yirmi yıldır “yoğun bir şekilde zaman-mekân sıkışması evresi yaşanmakta” ve bu durum politik ve ekonomik gelişmeler, sınıfsal güç dengeleri ve toplumsal-kültürel hayat üzerinde “insana yönünü şaşırtan” ve “sarsıcı” etkiler yapmaktadır (Harvey 2010: 317). Küreselleşmeyi zaman ve mekânın öneminin azalışına vurgu yaparak açıklayan bir diğer düşünür Anthony Giddens’tir. Giddens’a göre, modern dönemdeki “zaman-uzam uzaklaşması düzeyi”, önceki dönemlere göre çok daha yüksek olup, “yerel ve uzak toplumsal biçim ve olaylar arasındaki ilişkiler” buna uygun şekilde esnemektedir. Küreselleşme de esasen “bu esneme sürecine” işaret etmektedir. Giddens, bu doğrultuda küreselleşmeyi, “uzak yerleşimleri birbirine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” şeklinde tanımlamaktadır (Giddens 2010: 62-63).

Jan Aart Scholte küreselleşmeyi insanlar arasında toprak ötesi (supraterritorial) ilişkilerin artması ve toplumsal alanın doğasında yaşanan geniş kapsamlı değişimle açıklamaktadır. Buna göre, her ne kadar küreselleşen dünyada topraksallık (territoriality) belirli bir anlama sahip olsa da ülke sınırlarını aşan bağlantıların ve ilişkilerin yayılması toprak temelli toplumsal coğrafyanın sonunu getirmiştir. Yani, artık toprak coğrafyanın bütünü oluşturmamaktadır (Scholte 2000: 46). Küreselleşme, Montserrat Guibernau’ya göre, karşılıklı bağımlılığın, çağdaş toplumsal hayatın her yönünü kapsayacak şekilde, dünya çapında yoğunlaşması demektir. Ayrıca küreselleşme, son yirmi yıldan beri gerçekleşen teknolojik devrim sayesinde, anlık iletişimin ve insanlar arasındaki karşılıklı bağımlılığın daha önce hiç olmadığı kadar artması olarak nitelendirilmektedir (Guibernau 2001: 244). Zygmunt Bauman’ın küreselleşme tanımı ise Sovyet bloğunun çöküşü ile ortadan kalkan güç dengesinin dünya siyasetine etkilerine vurgu yapmaktadır. Bauman’a göre soğuk savaş döneminde “dünyadaki her şeyin bir anlamı vardı ve bu anlam bir bölünmeden, ama tek merkezden (kıyasıya çekişme içinde birbirine kilitlemiş, perçinlenmiş ve yapışmış iki devasa güç bloğundan) çıkıyordu”, ancak soğuk savaş koşullarının ortadan kalkmasıyla artık kontrol hiç kimsenin elinde değildir. Bu ekseninde, küreselleşme fikrinin anlamı da “dünya meselelerinin

belirsiz, ele avuca sığmaz ve kendi başına buyruk doğasıdır”, yani “bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur” (Bauman 2010: 69).

Küreselleşmenin önemli bir boyutunun da yerel kültürler üzerindeki etkisi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, küresel-yerel ilişkisini ele alarak küreselleşme sürecine yaklaşan iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi küreselleşmeyi “Batılılaşma” ve “türdeşleşme” olarak görmektedir. Malcolm Waters’ın da belirttiği gibi küreselleşme, aslında tıpkı modernleşme gibi, ideolojik şüpheyle yaklaşılmaya oldukça uygun bir kavramdır, çünkü Batı kültürünün ve kapitalizminin dünya çapında yayılmasını haklı gösteriyor görünmektedir (Waters 2001: 6). Buna göre, küreselleşme ekonomik açıdan kapitalizmin neden olduğu mevcut eşitsizliklerin, siyasi açıdan Batı hakimiyetinin ve kültürel açıdan da Batı değerlerinin dünya çapında yayılmasını hedeflemektedir. Bu kültürel türdeşleşme tezi kaçınılmaz olarak “küresel”i “yerel”in tam karşısına konumlandırmaktadır. İkinci görüş ise yerelliği ve küreselliği birbirinin zıttı olan iki olgu olarak değil, küreseli yerel olanı kapsayıcı ve harekete geçirici olarak görmektedir. Küreselleşme, “ev”, “topluluk” ve “yerellik”in yeniden inşa edilmesini kapsamaktadır. Bu durumu “glokalleşme” (glocalization) kavramını kullanarak açıklayan Roland Robertson’a göre, “küreselleşme kavramı uylaşımsal olarak küresel ve yerel veya –daha soyut bir planda– evrensel ve özgü (particular) denenen şeylerin eşzamanlılığı ve yorumunu kapsamıştır” (Robertson 1996: 120-121).

Küreselleşme konusundaki en önemli tartışmalardan biri de küreselleşmeye yönelik yaklaşımların sınıflandırılmasıdır. Küreselleşme tartışmalarına yönelik sınıflandırmaların çoğunlukla Held ve McGrew’in “Büyük Küreselleşme Tartışması” (Held ve McGrew 2008) eserine atıfla yapıldığı söylenebilir. Bu çerçevede, küreselleşmeye yönelik iki tip yaklaşımın bulunduğunu ifade etmek mümkündür: “küreselleşmeciler ve şüpheciler” (Held ve McGrew 2008: 9). Buna göre, küreselleşmeyi, küreselleşmeciler “bir gerçek ve önemli bir tarihsel gelişim olarak” değerlendirirken, şüpheciler ise “marjinal olarak açıklayıcı değeri olan, öncelikle ideolojik ve toplumsal bir yapı olarak” değerlendirmektedir (Held ve McGrew 2008: 8-9). Literatürde “liberal küreselleşmeci”, “aşırı ya da hiper küreselleşmeciler” veya “ekonomik küreselleşmeci” olarak da kavramsallaştırılan küreselleşmeci ekolün temel iddiası “egemenlik fikri” üzerine kurulmuştur (Kökalan Çımrın 2020: 1211). Küreselleşmeci ekol tarafından savunulan görüşe “bu hali ile yeni küreselleşmiş ilişkiler içerisinde bir iktidar kaymasından ya da egemenliğin dönüşümü” söz konusudur (Kökalan Çımrın 2020: 1212). Buna karşın, küreselleşmeye yönelik şüpheci veya eleştirel yaklaşımın temel iddiası ise, “Küresel Uyarlık Anlayışının yanlışlığı fikri” üzerine kurulmuştur. Bu yaklaşıma göre, “yeni dünya düzeni ile

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ulus Devlet ve Milliyetçilik: Küreselleşme Çerçevesinde Ulus Devlet ve Milliyetçilik Tartışmaları

---

birlikte devletin otorite ve egemenliğini kaybettiği fikri”, “abartılmış” bir tespittir (Kökalan Çımrın 2020: 1213).

Küreselleşmeci ve şüpheci yaklaşımların dışında, küreselleşmeye yönelik bir yaklaşımın daha bulunduğu ifade edilebilir. Hem küreselleşmeci hem de şüpheci ekolün fikirlerini kabul etmeyen bu üçüncü görüşü dönüşümcü yaklaşım olarak nitelendirmek mümkündür. Dönüşümcü yaklaşım, şüphecilerin küreselleşmeyle beraber hiçbir şeyin değişmediği fikrini reddetmekte, buna karşın, milli hükümetlerin “otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandığı” düşüncesini savunmaktadır (Kökalan Çımrın 2020: 1215). Dönüşümcü yaklaşımın altını çizdiği temel nokta ise, karşı koymanın neredeyse imkânsız olduğu küreselleşmenin meydana getirdiği “dönüşüm süreci” ile birlikte yaşayabilmektir. “Faydacı” olarak da adlandırılan bu yaklaşıma göre, küreselleşme bir “düşman” gibi algılanmamalıdır. Yani, küreselleşme sürecinin meydana getirdiği “erozyonlara” değil, sağladığı “avantajlara” odaklanmak gerekmektedir (Kökalan Çımrın 2020: 1215).

Küreselleşme Sürecinin Ulus Devlet Üzerindeki Etkileri ve Ulus Devletin Dönüşümü

Ulus devlet yapısının ve ulus devletler sisteminin küreselleşme sürecinden iki yönlü olarak etkilediğini ifade etmek mümkündür. İlk olarak, küreselleşmeyle beraber, dünya üzerinde artmakta olan karşılıklı bağımlılığın ulus devletleri yukarıdan kuşatmakta ve milli oluşumların istikrarını sarsmakta olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bir de aşağıdan gelen bir hareket söz konusudur. Bu aşağıdan gelen hareket, küreselleşmenin etkisiyle ulus devletlerin içindeki yerel halkların ve grupların unutmuş oldukları kimliklerini yeniden hatırlamaya başlıyor olmasıyla ilgilidir (Hall 1996: 343). Bu bölümde, küreselleşme sürecinde hem yukarıdan hem de aşağıdan baskılanan ulus devletin ve ulus devlet sisteminin önemini yitirdiği ve sonunun geldiği iddialarına yer verilecek, bununla beraber, söz konusu iddiaların aksine, bu süreçte ulus devletin belirli anlamlarda dönüşüm geçirdiği ve yeni düzene uyum sağladığı gösterilecektir.

Ulus Devletin Yukarıdan Kuşatılması: Artan Karşılıklı Bağımlılık ve Ulus Devlet

Küreselleşme sürecinin ulus devleti nasıl etkilediğine ilişkin küreselleşmeci yaklaşım tarafından savunulan görüşe göre; küreselleşme, yukarıdan kuşatmış olduğu ulus devleti gittikçe önemsiz hale getirmekte ve mevcut ulus devletin geleceği için oldukça önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Hatta, bu yaklaşım içerisinde küreselleşmenin ulus devletin sonunu getirdiğini iddia edenler de bulunmaktadır (Kennedy 1993; Ohmea 1995; Kobrin 1997). Buna göre, “ulus-

devletler ulusal ekonomilerini, paralarını, toprak sınırlarını, hatta kültür ve dillerini kontrol etme yeteneğini kaybetmiş”, dahası, “makro güç, ulus-devletlerin elinden çıkararak, küresel pazarın, ulus-ötesi firmaların ve küresel hale gelmiş iletişim kanallarının eline geçmiştir” (Konak 2011: 151). Yani, “ulus-ötesi yeni örgütlenme ve kurumsallaşma süreci” ile beraber, mevcut ulus-devletlerin “egemenlik kaynakları” ciddi bir darbe almış ve “çok uluslu şirketlerin tüm yerküre üzerindeki artan egemenliği” ulus devletlerin konumunu tartışmaya açmıştır (Kökalan Çımrın 2020: 1212).

Küreselleşmeci yaklaşım tarafından dile getirilen bu görüşü biraz açmak gerekmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu görüşün ortaya çıkmasına yol açan temel etkenin küresel ekonomik işleyişin ulaştığı boyutla yakından ilişkilidir. Buna göre, bu süreçte, küresel ekonomi, çok uluslu şirketlerin kontrolü altında, sermaye ve emeğin milli sınırları aşan serbest dolaşımına dayanan niteliğiyle şekillenerek ön plana çıkmaktadır. “Coğrafya” kavramı giderek önemini yitirmeye ve bu bağlamda dünyanın giderek “küresel köy” halini aldığı düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Ortaya çıkan “küresel köy” içerisinde, küresel şirketler tarafından üretilen küresel ürün ve hizmetler hemen hemen her ülke ve bölgede tüketiciler tarafından satın alınmaktadır. Öte yandan, bu durum, 20. yüzyıl boyunca yaşanan ve siyasi sınırları aşan uluslararası kitlesel göçlerin de etkisiyle birlikte, “küresel kültür” fikrine katkıda bulunmuş, “kimlik” konusunun giderek ulus devlet içi bir mesele olmaktan çok ulus-ötesi gelişmelerle belirlenen bir hal almasına yol açmıştır (Holton 1998: 1-2).

Öte yandan, küreselleşme süreci ile beraber toplumlar arasındaki ekonomik, politik ve kültürel ilişkiler milli sınırları aşarak daha önce hiç olmadığı kadar yoğunlaşmaya ve içi içe geçmeye başlamıştır. Yeni dönemde, dünya ekonomisinin işleyişine büyük ölçüde sayıları hızlı bir şekilde artmakta olan çok uluslu şirketler yön vermektedir. Üretim ve finansal hareketler bu çok uluslu şirketler eliyle uluslararasılaştırılmakta, dahası yeni bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde sermayenin uluslararası akışı oldukça hızlanmaktadır. İletişim ve ulaşımda kaydedilen teknolojik gelişim ise milli ekonomiler arasındaki mevcut sınırları aşındırmakta ve piyasaları birbirine daha duyarlı hale getirmektedir. Söz konusu bu yeni durum, devletlerin kendi milli ekonomileri üzerindeki egemenliğini –bütünüyle ortadan kaldırmaya bile– sınırlar hale getirmektedir (Held 1996: 408-409). Küreselleşmenin yol açmış olduğu ekonomik ve siyasi karşılıklı bağımlılığın ulus devleti yukarıdan kuşatarak klasik egemenlik anlayışını dönüştürdüğü ve ulus devlet sistemini ciddi anlamda sarstığı iddiası şu şekilde özetlenebilir:

“Devletler, iktidarlarında daha fazla bir azalmadan muzdariptirler, çünkü ulus-ötesi güçlerin yayılması tek tek devletlerin diğer halkların ve kendi vatandaşlarının faaliyetleri üzerindeki

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ulus Devlet ve Milliyetçilik: Küreselleşme Çerçevesinde Ulus Devlet ve Milliyetçilik Tartışmaları

kontrolünü azaltır. Örneğin, küresel mali piyasaların gelişmesi nedeniyle sermayenin artan hareketliliği, piyasalar ve devletler arasındaki güç dengesini kaydırmış ve devletleri düşük kamu açıkları ve özellikle toplumsal mallar üzerindeki düşük harcamalar, uluslararası düzeyde rekabetçi olabilecek doğrudan vergileme (yani düşük), özelleştirme ve emek piyasasının kuralsızlaştırılması gibi piyasa dostu politikalar geliştirmesi yönünde güçlü baskılar yaratır. Özel sermayenin sınırlar boyunca hareket etmesi yönündeki özel yatırımcıların kararları, sosyal bütçeyi, vergilendirme düzeylerini ve diğer hükümet politikalarını tehdit edebilir. Sonuç olarak, hükümetlerin, yurt içi gündemlerini diğer ekonomik ve siyasal ajanlar ile iş birliği yapmadan uygulamanın artan bir biçimde zorlaşmasını fark etmesi ile birlikte devletlerin otonomileri uyumlu hale gelir. Bu bağlamda devletin birçok faaliyet ve sorumluluk alanları (savunma, ekonomik yönetim, sağlık, hukuk ve düzen) kurumsallaşan çok taraflı iş birliği biçimleri olmadan artık işleyemez... Bu nedenle tek tek devletler, önemli siyasa problemlerini veya birçok kamusal fonksiyonu etkili bir şekilde yönetmek için artık tek başlarına uygun bir siyasal birim olarak değerlendirilmiyor” (Held ve McGrew 2008: 22).

Ulus devlet egemenliğine tehdit olarak görülen bir diğer önemli etken de uluslararası örgütlerin ve rejimlerin küresel sistemde giderek etkinlik kazanmasıdır. Buna göre, sayıları her geçen gün artan uluslararası ve ulus-ötesi örgütler, dünya siyasetinin karar alma yapısında önemli değişimler yaratmıştır (Held 1996: 410-411). Bu süreçte, ulus devletler uluslararası arenada hükümetler arası örgütler, uluslararası ve ulusal hükümet dışı örgütler (STK), çok uluslu şirketler ve çeşitli ulus-ötesi baskı grupları gibi yeni aktörlerle karşı karşıya kalmaktadır. Uluslararası ve ulus-ötesi örgütlerin önceki dönemlere kıyasla sayıları oldukça fazla ve daha etkin bir biçimde ortaya çıkışı, egemen ulus devletleri birbirine bağlı hale getirdiği gibi, devletleri kendi topraklarındaki egemenliklerini de paylaşarak icra etmeye zorlamaktadır. Birleşmiş Milletler’ in (BM) yanı sıra, yapılanmaları birbirlerinden farklı olsa da bölgesel düzeyde Avrupa Birliği (AB), Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), Asya Pasifik Ekonomik İş birliği (APEC) ve Pasifik Havzası Ekonomik Konseyi (PBEC) gibi iş birliği örgütlerinin giderek önem kazanmaya başlaması bu noktada dikkat çekicidir. Askeri konularda da benzer bir durum söz konusu olmakta, küresel ve bölgesel güvenlik kurumları devletler açısından daha fazla önem arz etmektedir (Held ve McGrew 2008: 20-21). Öte yandan, küreselleşmeyle beraber ulus devletin egemenliğini sınırlamaya yönelik bir diğer dikkat çekici husus da ulus-ötesi düzenleyici kurumların etki alanının oldukça genişlemesidir. Çıkışı itibarıyla hükümetler arası niteliğe sahip olan bu kurumlar zamanla özerkliklerini arttırarak hükümetlerin kontrolünden çıkmış ve ulus-ötesi bir kimliğe bürünmüşlerdir. Bu durum, Uluslararası Para Fonu (IMF), Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT) ve

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kurumların ekonomik ve mali konular üzerinde düzenleme gücünün artmasına neden olmuştur (Holton 1998: 80).

Ulus Devletin Aşağıdan Kuşatılması: Kimlik Siyaseti ve Ulus Devlet

Küreselleşme sürecinin ulus devlete olan etkilerine ilişkin bir diğer görüşe göre, küreselleşme sadece ekonomik ve siyasi karşılıklı bağımlılığı arttırıcı etkisiyle değil, aynı zamanda yerel kültürlerle olan etkisiyle de ulus devleti sarsmıştır. Bu bağlamda, soğuk savaş sonrası dönemde ulus devleti aşağıdan yaptığı baskı ile zorlayan ve mevcut ulus yapısı için tehlike oluşturan diğer önemli etken de yerel halkların ve grupların kimliklerini yeniden keşfetmeye başlamasıdır (Hall 1996: 343). Bu süreçte, coğrafi hareketliliğin artması, medya ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler gibi küreselleşmenin getirdiği olanaklar farklı azınlık gruplarının gerek birbirleriyle gerekse anavatanlarıyla olan temaslarını kolaylaştırmış, hâkim ulus yapısı içerisindeki baskılara gösterdikleri direnişleri güçlendirmiş ve siyasal anlamda kimliklerinin tanınması için ortaya koydukları mücadeleyi pozitif yönde etkilemiştir (Özkırımlı 2010: 6).

Yerel grupların küreselleşme ile beraber yeniden canlanmasını, siyasal taleplerini ve bu taleplerin mevcut ulus devlet yapısı için ne denli ciddi bir tehdit unsuru oluşturduğunu Bauman şu şekilde ifade etmiştir:

“Ayrıca, adı sanı duyulmamış ya da unutulmuş yerel ‘etnik gruplar’ vardı sahnede; bunlar, çoktan mevta olmuş, ama şimdi yeniden doğmuş, ya da daha önce sözü edilmeyen, ama şimdi her nedense keşfedilen gruplardı ve genelde, geleneksel egemenlik sınavlarının hiçbirini geçemeyecek kadar küçük, parasız ve toylardı; ama yine de kendi devletlerini, politik egemenliğe bütün koşullarıyla sahip devletlerini ve kendi toprakları üzerinde yasama ve düzen sağlama haklarını talep ediyorlardı.” (Bauman 2010: 75).

Her ne kadar küreselleşme sürecinden önce de etnik grupların ve ulusal azınlıkların haklarının savunulması için girişilen toplumsal hareketler mevcut olduğu ileri sürülse de küreselleşme bu hareketlere, kendi dillerini ve kültürlerini geliştirmek, kendilerine yönelik adaletsiz durumları ifşa etmek, sanal direniş ağları oluşturmak ve siyasi faaliyet göstermek için oldukça etkili araçlar sağlayarak, çok daha ayırt edici nitelikler katmıştır. Yani, küreselleşme bilgi ve kültürün üretilip yayıldığı yolları radikal bir şekilde dönüştürmüştür (Guibernau 2001: 259). Dahası, Soğuk Savaş’ın bitişini izleyen yıllarda, küreselleşmenin harekete geçirdiği bir takım yerel gruplar kimliklerinin tanınması ve siyasal taleplerinin karşılanması adına silahlı mücadeleye girişmiş, dünyanın çeşitli bölgelerinde etnik temelli çatışmalar baş göstermiştir.

Ulus Devletin Dönüşümü

1990'ların başından itibaren gerek dünyadaki artan ekonomik ve siyasi karşılıklı bağımlılığın gerekse yükselen kimlik siyasetinin yukarıdan ve aşağıdan ulus devleti sıkıştırmaya başladığı, mevcut yapı için ciddi anlamda tehdit unsurları oluşturduğu ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı tabloda, söz konusu bu durumun ulus devletin geleceğini tartışmaya açtığı görüşü oldukça yaygınlaşmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Ancak, küreselleşme çağında ortaya çıkan durum ulus devletin sonunun gelmesi değil, değişmekte olan dünyayla uyumlu hale gelmesidir. Ne ekonomik ve siyasi küreselleşmenin ne de kimlik siyasetinin ulus devletin etkinliğini ortadan kaldıradabileceğini söyleyemeyiz.

Küreselleşme sürecinin hız kazanması klasik ulus devletin ekonomi, savunma, medya ve kültür gibi alanlarda kurmuş olduğu tekeli kırmış ve gücünün zayıflamasına neden olmuştur. Dünya üzerinde artan karşılıklı bağımlılık, ulus-ötesi ekonomik ve politik güçlerin ortaya çıkışı karar alma süreçlerinde önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçte, ulus devlet ise küreselleşmenin etkisiyle temel olarak bir dönüşüm yaşamıştır. Ancak, bu dönüşüm ulus devletin sonunu gelmesine değil, klasik doğasında değişiklik yapmasına neden olmuştur (Guibernau 2001: 242). Dahası, küreselleşme, ulus devletin sonunu hazırlamaktan ziyade onun diğer devletlerle, çok uluslu şirketlerle ve küresel STK'larla daha yoğun ilişkilere girmesine neden olmaktadır (Holton 1998: 108).

Öncelikle, küresel ekonomi, aktif bir biçimde yürütülmesi, yeniden üretilmesi, hizmet ve finanse edilmesi gereken bir şeydir. Dahası, geniş çeşitlilikte uzmanlaşmış işlevlerin uygulanmasını, altyapıların korunmasını, yasal koşulların oluşturulmasını ve muhafaza edilmesini gerektirmektedir (Sassen 2000: 217). Bu bağlamda, ekonomik işleyişinin küresel düzeyde istikrarlı bir biçimde sağlanması için küresel aktörler birtakım kurallara ve destek mekanizmalarına ihtiyaç duymaktadırlar (Holton 1998: 108). Mesela, küresel ekonominin en önemli figürleri olan çok uluslu şirketler hem kendi ülkelerinde hem de diğer ülkelerde milli yargı gücünün dışına çıkamazlar. Ayrıca, çeşitli mali düzenlemeler, mülkiyet haklarının korunması ve altyapı desteği gibi konularda devlete bağımlıdırlar (Holton 1998: 82).

Siyasi arenada da durum çok farklı değildir. Küreselleşme sürecinde ulus devletler sistemi sayıları gittikçe artan oranda hükümetler arası örgütlerle, uluslararası ve ulus-üstü kurumlarla, ayrıca STK'ları, çok uluslu şirketleri ve çeşitli baskı gruplarını kapsayan bir takım devlet dışı aktörlerle karşı karşıya kalmaktadır. Ancak, ulus devletler sistemi hala oldukça etkindir, çünkü halihazırda ulus devletler BM, NATO, ASEAN ve diğer uluslararası örgütler

gibi kuruluşlarda resmen tanınan tek aktörlerdir. Daha da önemlisi, bu kuruluşların asıl mimarları, işlevlerine, giriş ve yapısal koşullarına karar verenler ve birçok durumda finansal olarak onları ayakta tutanlar da ulus devletlerdir (Guibernau 2001: 250). Anthony D. Smith, ulus-ötesi aktörlerin ve pratiklerin millet ve ulus devlet üzerindeki etkilerini ise şu şekilde ifade etmektedir:

“Birçok ekonomik operasyon ve kurumun milli devleti aştığı –ve aslında bunu her zaman yaptığı– doğru olmakla birlikte, milli ekonomilerin kaynakların düzenlenmesi ve tahsisinde standart birim olmaya devam ettiği de aynı derecede aşıkardır... Ampirik olarak elbette çok sayıda ulus-ötesi firma yerküreyi kuşatmış durumda ve bunların faaliyetleri milli sınırları pek az dikkate alıyor... Birçok ulus-ötesi şirketin emrindeki kaynaklar kuşkusuz çok geniş ve pek çok durumda pek çok küçük ya da yeni devletin bütçelerinden daha büyük. Bununla birlikte bu şirketler ne bütçe açısından en güçlü milli devletleri geride bırakabilir, ne de genelde daha küçük devletlerin emrindeki şiddet araçlarının kontrolünü ellerinde bulundurabilir. Ayrıca milli engellerin onlar için gittikçe daha önemsiz sorunlar yarattığı ulus-ötesi bir aktörler tabakası –finansal yatırımcılar, bankacılar, yöneticiler– var; yine de eninde sonunda ulus-ötesi elitlerin etkilemek ve ikna etmek zorunda olduğu siyasetçiler her milli devletin içindeki diğer gruplara ve oy sandığı dolayısıyla genel nüfusa karşı sorumlu olmaya devam ediyorlar. Askeri güç meselesine gelince, komuta yapılarının uluslararasılaşması çok açık bir biçimde, milli devletin artık en önemli silahlı güç yeri olmadığına dair argümanları güçlendirdi... Bununla birlikte, savaşların aslında gerçekleştirildikleri konvansiyonel düzeyde milli devletler, askeri teknoloji ve şiddetin ana birimi ve silahlanmanın başlıca sağlayıcısı ve alıcısı olmaya devam ediyorlar. Dahası, bu tür bir güç elde olduğu sürece milli devlet varoluşsal olarak egemendir; anlaşmalardan çekilebilir ve bu çekilmenin arkasında ciddi ekonomik maliyetler pahasına gerekli güçle durabilir” (Smith 2002: 132-133)

Dolayısıyla, birçok açıdan ulus devlet sisteminin sona ermesinden bahsetmek güçtür. Ancak, Soğuk Savaş sonrası dönemde, dünya üzerinde önemli küresel dönüşümlerin yaşandığı, bu bağlamda yeni aktörlerin ve yeni sorunların ortaya çıktığı bir gerçekliktir. Küresel ve bölgesel düzeyde ortaya çıkan ekonomik, politik, toplumsal, askeri ve çevresel sorunlara çözüm üretme konusunda ulus devletler artık yalnız değiller. Bu nedenle, ulus devletler küresel sistem içerisinde önemlerini hala korusalar da kaçınılmaz olarak sisteme dahil olan diğer aktörlerle daha fazla etkileşime girip daha uyumlu hale gelmek zorunda kalmaktadır.

Dünya üzerinde artan karşılıklı bağımlılık ve ortaya çıkan yeni aktörlerin yanı sıra, ulus devlet yapısına ve geleceğine tehdit olarak görülen bir diğer etken de ulusal azınlıklar ve etnik gruplar meselesidir. Küreselleşmenin sunduğu imkanlar sayesinde seslerini geçmişe oranla daha çok duyurmayı başarabilen ulusal azınlıklar ve çeşitli etnik gruplar, bu süreçte kültürel haklar, kimliklerinin tanınması, siyasi özerklik ve bağımsızlık gibi taleplerde bulunmuş, bazı gruplar bu uğurda silahlı çatışmaya girmekten kaçınmamıştır. Bu taleplerin her geçen gün

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ulus Devlet ve Milliyetçilik: Küreselleşme Çerçevesinde Ulus Devlet ve Milliyetçilik Tartışmaları

---

artması ulus devletleri gittikçe büyüyen tehlikelerle yüz yüze getirmiştir. Dahası, zaten yukarıdan kuşatılmakta olan ulus devletin bir de aşağıdan ulus-altı gruplar tarafından sıkıştırılmasıyla birlikte ulus devletin geleceğine dair tartışmalar daha da alevlenmiştir. Buna karşın, modern ulus devlet güçlü bir yapıya sahiptir ve zaman zaman dönüşüm zaman zaman ise direniş mekanizmalarını işleterek siyaset sahnesindeki başat aktör konumunu korumaktadır.

Guibernau'ya göre sayıları her geçen gün artan demokratik ulusçu hareketler ya da başka bir ifadeyle “devletsiz uluslar” (Guibernau 2008: 5-25), sınırları dahilindeki farklı milli kimlikleri tanımaya yanaşmayan ya da bu gruplara karşı sert tavır alan ulus devletlerin meşruiyetlerini ve demokrasi anlayışlarını sorgulayarak, ulus devlet sisteminin mevcut şeklini aşındıracak potansiyele sahiptir. Ayrıca, gerek uluslararası ve ulus-ötesi örgütler gibi yeni aktörlerin gerekse self-determinasyon hakkı isteyen devletsiz ulusların ve tanınma talep eden etnik grupların günden güne önem kazandığı ve ulus devleti geleneksel doğasında değişiklik yapmaya zorladığı inkâr edilemez. Ancak, yukarıdan ve aşağıdan gelen bütün meydan okumalara rağmen, ulus devlet uluslararası siyaset arenasının temel aktörü olmayı sürdürmektedir (Guibernau 2001: 250-251).

Smith de etnik grupların ayrılıkçı mücadelelerinin ulus devletleri yok etmeyeceğini ifade eder. Aksine, Smith'e göre ayrılıkçı hareketler, yine her biri egemen bir etni üzerine kurulacak şekilde daha çok sayıda yeni ulus devlet yaratır. Dahası, bununla da kalmayıp, yaşanan ayrılıklar sonucu oluşan yeni ulus devletler, öncekilere oranla kültürel olarak daha da homojen yapılara sahip olurlar (Smith 2002: 115). Ayrıca, Smith'e göre ulus devletin yok olması ya da ayakta kalmasına dair değerlendirmeler yaparken birtakım hususları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Buna göre, bugün, gerektiği gibi kurulmuş ulus devletler uluslararası alanda tanınmış (BM ve diğer uluslararası topluluklar nezdinde kabul gören) tek siyasal birlik yapıları olarak devam etmektedir. Dünya genelinde, 1991 yılından itibaren en az 18 yeni ulus devlet kurulmuştur. Halihazırda, dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar zaten ulus devletler hakimdir. Bir kısmı çekirdek etni egemenliğinde, bir kısmı çekirdek bir etniye sahip ama aynı zamanda bir ya da daha çok etnik gruba ve ulusal azınlığa sahip veya bir kısmı keskin bir biçimde çok etnili olan ulus devletler mevcuttur. Bunlarla birlikte, etnik sorunların çözümündeki yegâne zemin olarak ulus devlet varlığını devam ettirmektedir. Tüm bunlardan hareketle, bir takım toplumsal ve siyasal farklılıklar olmakla beraber, genel bir düstur olarak ulus devletin üstünlüğüne ciddi anlamda bir meydan okumanın olmadığı görülmektedir. Başarıya ulaşan ayrılıkçı gruplar ise kendi etnileri üzerine yeni ulus devletler kurmuşlardır.

Sonuç olarak, kavram ve şekil olarak ulus devlet, küresel bir kültürel ve siyasal çoğulculuk süreci aracılığıyla yeniden tanımlanmış ve kuvvetlendirilmiştir (Smith 2002: 115-118).

Yine, ulus devletin sona yaklaştığı görüşüne katılmayan bir diğer düşünür Giddens'tır. Giddens, ulus devlet sistemini küreselleşmenin dört boyutundan biri olarak ele almakta ve ulus devletleri küresel siyasal düzendeki başlıca aktörler olarak ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, Giddens'a göre; küreselleşmenin bir boyutu olarak devletler sisteminin dönüşümselliğindeki merkezileşme eğilimleri ile ulus devlet egemenliği arasında bir gerginlik vardır. Ancak, BM'nin küresel etkisi, hala bölgesel nitelikte olamaması ve şiddet araçlarına önemli derecede başvuramaması nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Dahası, bu küresel etki ulus devletlerin egemenliklerinde bir azalmaya neden olamamaktadır. Ayrıca, yeni ortaya çıkan ulus devletler, bazıları ekonomik ve askeri açılarından zayıf dahi olsalar, geçmişteki durumlarına nazaran egemenlik açısından kesin bir kazanca sahiptirler (Giddens 2010: 67-71). Yani, soğuk savaş sonrası dönemde yaşanan küresel dönüşümlerin, iddia edilen aksine, ulus devletin ve ulus devletler sisteminin sonunu getirdiği söylenemez. Ancak bu süreçte, ulus devletin ve ulus devletler sisteminin önemli dönüşümler yaşadığı da önemli bir gerçektir.

Küreselleşme Sürecinin Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri: Milliyetçiliğin Yeniden Üretimi

Küreselleşmenin, tıpkı ulus devlet için olduğu gibi, millet oluşumları ve milliyetçilik düşüncesi için de bir tehdit olarak görüldüğünü ifade etmek mümkündür. Yeni dönemde, bir yandan ekonomik küreselleşmenin ve ortaya çıkan yeni devlet dışı aktörlerin, diğer yandan farklı grupların kimlik, özerklik ya da bağımsızlık taleplerinin, yerleşik millet oluşumlarını ve milliyetçilik anlayışını tehdit eden faktörler olarak ön plana çıktığı görülmektedir.

Öte yandan, felsefi düzlemde, 1980'li yılların sonları ve 1990'lı yıllar, genel olarak dünya çapında modernitenin, rasyonalizmin ve pozitivistimin sorgulandığı bir dönem olarak dikkati çekmekte ve bu tarihsel ortam "post modern durum" olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda, 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde, ulus devletin küreselleşme karşısında güç kaybettiğini, farklı kimlik talepleriyle beraber moderniteye, ulus devlete ve milliyetçiliğe dönük post modernist eleştirilerin ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Gülalp 2003: 13-14, 43-44). Küreselleşmeyle beraber yerel kültürlerin canlanması, otantik kimlik siyasetinin önem kazanması ve köktenciliğin farklı şekillerde kendini göstermesi süreçlerinin "ulus devlet=ulusal kimlik" denkleminin doğruluğunun sorgulanmasına neden olduğu önemli bir tarihsel gerçektir (Keyman 2000: 17).

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ulus Devlet ve Milliyetçilik: Küreselleşme Çerçevesinde Ulus Devlet ve Milliyetçilik Tartışmaları

Soğuk savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan karmaşık tabloda, modernitenin bir bütün olarak kriz yaşadığı ve dolayısıyla onun önemli bileşenleri olan millet, milliyetçilik ve ulus devletin de aynı krizle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Moderniteye yönelik post modernist sorgulamaların yanı sıra, alternatif kimlik ya da daha ileri boyutta özerklik ve bağımsızlık talebiyle ortaya çıkan gruplar bu kriz atmosferini kendi avantajlarına olacak şekilde kullanmak istemişlerdir. Küreselleşme ise bu sürecin motoru ve dönüştürücü gücü olmuştur. Söz konusu bu durum ise yerleşik millet yapısının ve milliyetçiliğin ciddi anlamda sonunun geldiği görüşünün yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Bu çerçevede, doğal olarak, modernitenin yaşadığı kriz ve küreselleşme sürecinin dünya çapında yarattığı dönüşümler millet oluşumlarına, milliyetçilik düşüncesine ciddi anlamda etkiler yapmıştır. Ancak, küreselleşme süreci kesinlikle millet oluşumlarının milliyetçiliğin sonunu getirdiğini ifade etmek mümkün değildir. Çünkü, millet ve milliyetçilik yalnızca modernitenin bir bileşeni değil, modernlik sonrasına devreden bir gerçekliktir. Bu bağlamda, milliyetçiliğin sona ermesinden değil, ancak yeni bir form kazanmasından söz etmek daha anlamlı olur (Bora 1995: 13).

Her şeyden önce, küreselleşme süreciyle daha da belirgin hale gelen farklı grupların siyasi ve kültürel kimliklerinin tanınma talepleri aynı zamanda milliyetçi olgulardır. Tanınması için mücadele edilen kültür, birçok durumda “etnik” ya da “milli” kültürdür. Bu bağlamda, kültürel kimliklerin kamusal anlamda tanınması talepleri çoğunluk milliyetçiliği için bir tehdit oluşturabilir, ancak milliyetçiliğin kendisi için bu söz konusu değildir. Ayrıca, kimliklerinin tanınmasını talep eden gruplar bunu yaparken milliyetçi söylemi kullanırlar (Özkırımlı 2010: 6). Dahası, dünyanın bütün bölgelerine yayılması açısından, ulus devlet kurumlarının ve milliyetçi bilincin küreselleştiğini söylemek mümkündür. Birtakım taleplerin sahibi olan insanlar, netice itibarıyla, bir ulus olarak self-determinasyon ve BM’de koltuk sahibi bir ulus devlet olarak tanınma haklarını elde etmeyi beklemektedir (Holton 1998: 157).

Genel olarak, küreselleşmenin dinamizmiyle ulus-altı grupların yerleşik ulus yapılarını zorlamakta ve aşındırmakta olduğu gerçeği soğuk savaş sonrası dönemin belirgin bir özelliğidir. Buna ekonomik ve toplumsal gelişmeler de eklenince, yerleşik ulus yapıları için tehlikenin boyutları katlanmaktadır. Söz konusu yerleşik ulusların üyeleri için milliyetçilik, küreselleşmenin yıkıcı etkilerine karşı koymak için başvurulan bir araç olmaya devam etmektedir.

Ülke topraklarının ötesinde oluşan ağlar ve gelişen ilişkiler, bazı durumlarda ulusal farklılıkları belirsizleştirmektedir. Bu açıdan, yine bazı durumlarda, küresel ağlar aracılığıyla “yabancı” ile yakından temas kurmak, ulusal farklılıkların korunması için belirleyici olan farkındalığı arttırmıştır. Ayrıca, birçok insanda, küresel sermayenin ulusal iş kayıplarına neden olduğu, küresel iletişimin ulusal kültürü tehdit ettiği, küresel yönetişimin ulusal egemenliği sarstığı ve küresel ekolojinin ulusal sağlığı tehlikeye attığı gibi korkular oluşmuştur. Bu korkular da birçok insanı ulusal toplulukları korumak için savunmacı hareketlere yöneltmiştir. Öte yandan, milli cemaatlerin büyümesine katkıda bulunan birçok koşul, küreselleşmenin hızına rağmen hala devam etmektedir. Küresel kapitalizmin yükselişine rağmen milli sanayi ve ticaret durmamıştır. Ulus devletlerin ortadan kalkması söz konusu değildir. Dahası, kısa hatta orta vadede, köklü milli diller, milli bayramlar, milli altyapılar, milli tarih yazıcılığı ve bunlar gibi milli öğelerin ortadan kaybolması zor görünmektedir. Milliyet söylemi ise, BM ve IMF gibi küresel yönetim organlarında öne çıkmaya devam etmektedir (Scholte 2000: 163-164).

SONUÇ

Küreselleşme sürecinin tüm boyutlarıyla birlikte, soğuk savaş sonrası dönemi yansıtan resim son derece karmaşıktır. Küreselleşmenin yukarıdan ve aşağıdan kuşatarak ulus devletleri ve yerleşik millet oluşumlarını tehdit ettiği bir gerçektir. Bu sürece bağlı olarak, ulus devlet belirli bir dönüşüm geçirmesine rağmen değişmekte olan dünyada en önemli aktörlerden biri olarak yerini almaya devam etmiştir. Millet, halihazırda, en önemli aidiyet formu olarak varlığını sürdürmekte, milliyetçilik ise gerek ulus altı gruplar tarafından gerekse yerleşik uluslar tarafından yine en çok başvurulan ideolojilerin başında gelmektedir.

Milliyetçilik 20. yüzyıl boyunca çoğunlukla devlet merkezli üretilen bir ideoloji olmuştur. Ancak yüzyıl sonuna gelindiğinde yaşanan küresel dönüşümler, bu durumda birtakım değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Soğuk savaşın ardından gelişen süreçte, devlet her ne kadar yine etkin hatta başat bir rol üstleniyor olsa da milliyetçiliğin üretimine etki eden farklı unsurlar ortaya çıkmıştır. Neo liberal politikalara bağlı olarak gelişen ekonomik serbestleşme ve özel sektörün gelişimi, sivil toplum anlayışının gelişmesi ve devletin çekildiği (boşalttığı) bazı alanları doldurması, bunlara bağlı olarak popüler kültürün gelişmesi gibi unsurlar, Soğuk Savaş sonrası dönemde milliyetçiliğe yön vermiş ve milliyetçiliğin üretimine katkıda bulunmuştur. Öte yandan, özellikle ulus altı grupların mücadeleleri ve genel olarak küreselleşme süreci, devletleri milliyetçi söylem üretmek ve politikalar geliştirmek konusunda bazı değişikliklere gitmeye zorlamıştır. Devletler, diğer konularda olduğu gibi milliyetçiliğin

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ulus Devlet ve Milliyetçilik: Küreselleşme Çerçevesinde Ulus Devlet ve Milliyetçilik Tartışmaları

üretimi konusunda da değişmekte olan dünyanın dinamiklerine ayak uydurma durumunda kalmışlar ve özel sektörden, sivil toplumdaki ve popüler kültürden daha fazla faydalanmışlardır.

Devlet, özel sektör, sivil toplum ve popüler kültür gibi unsurların yanı sıra, etnik grupların ve ulusal azınlıkların bu süreçte geçmişe oranla daha fazla güçlendiği ve milli taleplerini daha gür sesle ifade edebildikleri gerçeği de düşünüldüğünde, soğuk savaş sonrası dönemde de milliyetçi paradigma hâkim olmuş ve milliyetçilik gerek resmi gerekse gayri resmi düzeyde yeniden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bora, T. (1995). *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, İstanbul: Birikim Yayınları.

Giddens, A. (2010). *Modernliğin Sonuçları*, E. Kuşdil (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Guibernau, M. (2001). Globalization and The Nation-State. Montserrat Guibernau ve John Hutchinson (Ed.), *Understanding Nationalism* içinde (242-268), Cambridge: Polity Press.

Guibernau, M. (2008). Devletsiz Uluslar Ulussuz Devletler. Işıltan Gündüz (Ed.), *Milliyetçilik Üzerine: Devletsiz Uluslar Ulussuz Devletler* içinde (5-43), İstanbul: Nesnel Yayınlar.

Gülalp, H. (2003). *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri*, İstanbul: Metis Yayınları.

Hall, S. (1996). Ethnicity: Identity and Difference. Geoff Eley ve R. Grigor Suny (Ed.), *Becoming National* içinde (339-349), New York: Oxford University Press.

Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu*, S. Savran (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Held, D. (1996). The Decline of The Nation State. Geoff Eley ve R. Grigor Suny (Ed.), *Becoming National* içinde (407-416), New York: Oxford University Press.

Held, D., McGrew, A. (2008). Büyük Küreselleşme Tartışması. David Held ve Anthony McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (7-69), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Holton, R. J. (1998). *Globalization and The Nation State*, London: Macmillan Press.

Kennedy, P. (1993). *Preparing for The Twenty-first Century*, New York: Random House.

Keyman, E. F. (2000). Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorununu Anlamak. E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay (Ed.), *Global/Yerel Eksende Türkiye* içinde (17-38), İstanbul: Alfa Yayınları.

Kobrin, S. J. (1997). The Architecture of Globalization: State Sovereignty in a Networked Global Economy. J. Harry Dunning (Ed.), *Governments, Globalization, and International Business* içinde (146-171), New York: Oxford University Press.

Konak, N. (2011). Ekonomik Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 149-164.

Kökalan Çımrın, F. (2020). Küreselleşme Teorileri: Söylem ve İddialar, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1205-1219.

McGrew, A. (2005). Globalization and Global Politics. John Baylis ve Steve Smith (Ed.), *The Globalization of World Politics* içinde (19-40), New York: Oxford University Press.

Ohmea, K. (1995). *The End of The Nation State: The Rise of Regional Economies*, London: Harper Collins.

Özkırımlı, U. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Robertson, R. (1996). Glokalleşme: Zaman-Mekân ve Homojenlik-Heterojenlik. Abdullah Topçuoğlu ve Yasin Aktay (Ed.), *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm* içinde (113-138), Ankara: Vadi Yayınları.

Sassen, S. (2000). Spatialities and Temporalities of The Global: Elements for a Theorization, *Public Culture*, 12 (1), 215-232.

Scholte, J. A. (2000). *Globalization: A Critical Introduction*, New York: Palgrave.

Smith, A. D. (2002). *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*, D. Kömürcü (Çev.), İstanbul: Everest Yayınları.

Waters, M. (2001). *Globalization*, London: Routledge.

ALMAN ORYANTALİZMİNDE İSLAM TASAVVURLARI

Hüseyin KÖFTÜRCÜ*

ÖZ

İslam ve Hıristiyanlık arasındaki ilişkiler, çatışma ve mücadele süreci olarak ortaya çıkmıştır. Doğu'ya hâkim olmak, yeniden dizayn ve kontrol merkezinde yönetmek amacını içinde barındıran oryantalist imajı, İslam dünyasında olumsuzdur. Bu yönleriyle geleneksel oryantalist ve Alman oryantalist uyum içerisindedir. "Oryantalist" kavramı, olumsuz imaj sebebiyle 1973 yılında Paris şehrinde düzenlenen kongrede "beşeri bilimler" olarak değiştirilmesi uygun görülmüştür. Fakat yeni oryantalist anlayış faaliyetlerine "neo-oryantalizm" ismiyle devam etmiştir. Günümüzde neo-oryantalizm kavramı, İslam korkusunu önceleyerek ironik hale getirilmekte; "medeniyet, insan hakları ve demokrasi" kavramlarıyla öngörülmektedir. Müslümanlar, geleneksel Alman oryantalist anlayışını yansıtan konferanslardan (İslam Konferansları) net bir sonuç alamamıştır. Günümüzde Almanya'da yirminin üzerinde İslam Bilimleri Enstitüsü ve altı tane İslam İlahiyat Fakültesi mevcuttur. Almanya'da İslam'ın temsili ve ülkede yaşayan Müslümanların uyumu açısından bu eğitim merkezlerinin fonksiyonu hayati öneme sahiptir. Bu eğitim kurumları, ihtiyaç odaklı dini gereksinim taleplerine bir çözüm olarak görülme neticesinde faaliyetlerine başlasa da klasik oryantalist bakış açısından uzaklaşamadıkları için görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirememektedir.

Anahtar Kelimeler: Alman Oryantalizmi, İslam, Hıristiyanlık, Avrupamerkezcilik, İlahiyat Fakülteleri.

ISLAMIC ENVISAGEMENT IN GERMAN ORIENTALISM

ABSTRACT

Relations between Islam and Christianity emerged as a process of conflict and struggle. The image of orientalism aimed at dominating the East and managing via redesigning and controlling has negative consequences for the Islam religion. On that sense, traditional orientalism, and German orientalism act in harmony. The concept of "Orientalism" was changed to "human sciences" at the congress held in Paris in 1973 due to the initial negative image. The new orientalist understanding continued its works under the name of "neo-orientalism" albeit. At the present time, the concept of neo-orientalism has an ironic context, prioritizing the Islamophobia, and is predicted with the concepts of "civilization, human rights and democracy". Muslims have not been able to receive a solid result from the conferences (Islamic Conferences) reflecting the traditional German orientalist understanding. Today, there are more than twenty Islamic Sciences Institute and six Islamic Theology Faculty in Germany. The function of these education centers is of vital importance in terms of the representation of Islam in Germany and the harmony of the Muslims living in the country. Regardless, these educational institutions cannot fully fulfill their duties since they cannot alienate themselves from the classical orientalist point of view.

Keywords: German Orientalism, Islam, Christianity, Eurocentrism, Divinity Schools.

Atıf: KÖFTÜRCÜ, H. (2021). "Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları", İMGELEM, 5 (8): 35-58

Citation: KÖFTÜRCÜ, H. (2021). "Islamic Envisagement in German Orientalism", İMGELEM, 5 (8): 35-58.

Başvuru / Received: 11 Mayıs / May 2021.

Kabul / Accepted: 24 Haziran / June 2021.

Derleme Makale/ Review Article.

EXTENDED SUMMARY

In this study, German Orientalism was discussed within the scope of the relations between Islam and Christianity, considering the traditional orientalist activities carried out in the West. Having a wide range of meanings, orientalism was restricted to academic studies, especially in parallel with interfaith relations, and the relevant subject was evaluated in general context.

* Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı, E-mail: drhuseyinkofturcu@gmail.com, ORCID Number: Yazar bildirmemiştir.

Orientalism in the academic field is a sophisticated subject. Orientalism, meaning east ("orient"), geographically refers to the countries of Central Asia and Asia Minor or as the place where the sun rises, and it is also used culturally for Muslim countries other than European culture. Orientalism is the branch of science that is about the language, culture, history, and literature of the East, while the Orientalist is the scientist who is into orientalism. The aim of orientalism is to dominate the East by means of academic studies, to realign its structure for the relevant interest, and to monopolize the control mechanism. Orientalism has a pragmatic spirit that includes economic and political inducements shaped by positivism in West-East relations. East is the source of raw materials and market for the West. Orientalism is also an ideological approach shaping the view of Westerners towards the Muslim East. East has been completely marginalized for the imperialist policies of the West. For this reason, orientalism has been regarded as a malignant approach serving for the continuity of crusade mentality and for the benefits of the West. The perception of Islam, which has been known since the Middle Ages, and which is a threat risk for the West, has been brought back to the agenda, and the new era maintaining this approach was named as neo-orientalism. A tribal, violence prone and confrontational perception was created against Islam, and the western media was used by constantly emphasizing Islamophobic approaches. Orientalism has been criticized heavily especially after 1945's and has been regarded as biased and distorted studies conducted against Islam.

German orientalism, which does not deviate from the traditional understanding of orientalism, the negative Turkish image, which is considered as synonymous with Islam, considered the depicted subject, and did not mentioned the purpose of the qualifiers. The German culture was acknowledged as the quintessence one. This situation was applied exactly to other cultures deemed foreigner. As a result, European culture was regarded as the noble culture and other cultures were deemed as barbarian, and the understanding of "Eurocentrism" consolidated thuswise. There has been a serious rivalry between orientalists and Islamic experts in Germany in recent years. While Islam experts in Germany directly express the opposition to Islam, orientalists do the exact thing under the name of understanding Islam in the academic community. Discourse of Islamophobia also serves different purposes in Germany. Islamophobia acts as a shield, especially for those who want to conceal their racism and xenophobia.

The most important figure who started the orientalism with his studies conducted upon Quran is Marthin Luther, the founder of Protestantism. Martin Luther and other reformers

claimed the polemics of the Middle Ages and amalgamed Islam with the Turkish threat, regarded Islam and Catholicism as two arch nemesis of Protestantism and paved the way for this extant negative perception. The most comprehensive studies in the field of Orientalism in Germany were carried out in the 18th century, and in 1850, the work of Şehristani (d. 1153) named "al-Milel and 'n-Nihal" was translated into German by Dr Theodor Haarbrücker.

Orientalism was institutionalized in the 19th century. Representing German orientalism, "Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft" has continued its publishing business uninterruptedly until today. German orientalism has become distanced from religious issues and concentrated on Arab culture in the 19th century, and then focused on institutes established at universities. Establishment of more than forty orientalist institutions that conduct research on Islam and the Turkish world within the scope of the orientalist studies in Germany can also be deemed as another epitome. Establishment of different research institutes on Islam in Germany, the proliferation of Oriental departments in German universities over time, the decision to establish German Islamic Divinity schools with exclusive education system for the first time in Europe and rising to prominence for political reasons besides academic reasons are considered as the relevant extensions of German orientalism. Another relevant criticism is that the Divinity schools in Germany changed their intensions to design Islam in Europe by means of westernization and in line with their own understanding. German Islam conferences (2006-2018) were regarded as political projects such as "German Islam" aimed at controlling and transforming Muslims and the Islamic faith. Today, Islam is perceived as a danger and a source of threat among the German public. The media present Islam as a violent and irrational religion, portray Muslims as intolerant, barbarian, brutal, even terrorist, and Islam is viewed as a political, cultural, and religious threat in this regard.

GİRİŞ

İslam, Arabistan coğrafyasında ortaya çıkmış, Doğu'da ve Batı'da yayılarak büyük değişimler meydana getirmiş bir dindir. Gerçekleştirdiği fetihler sayesinde Roma ve Bizans İmparatorluklarıyla mücadele ederek Avrupa'da hızla ilerlemiştir. Bu fetihlerin ortak özelliği katletme politikasının ötesinde, ekonomik ve kültürel bir düzen kurarak ilerlemesidir. Antik Yunan mirası, Roma İmparatorluk geleneği, Hıristiyanlık ve köken olarak eklenen Yahudi geleneğiyle şekillenen Avrupa, İslam'ın etkin bir şekilde güçlenmesine şahit olmuştur. Müslümanların başarılarına karşın Batılılar için Orta Çağ, her alanda kilisenin otoritesinin

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

hâkim olduğu, karanlık bir zamandır. Orta Çağ'da İslam ve Hıristiyanlık ilişkileri, çatışmalar biçiminde ortaya çıkmıştır (Bulut 2017: 27-29).

İlk dönemlerde Hıristiyanların İslam hakkında ürettikleri tasavvurlar, rekabete dayalı düşmanca ilişkileri yansıtmaktadır. İslam'la ilgili ilk değerlendirmeler, VII. yüzyılda Nesturi, Melkit ve Monofizit gibi Doğulu Hıristiyanların ürettiği imajlardır. Müslümanlarla ilk karşılaşan Doğulu Hıristiyanların başlattığı olumsuz süreç, XII. ve XIII. yüzyıllarda Latin Batı dünyasında tamamlanmıştır. Sonraki yüzyıllarda Batı Hıristiyan dünyası İslam'la ilgili genel olarak bu tasavvurları kullanmıştır. Hatta yoğun oryantalist çalışmaların yapıldığı ve İslam hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu zamanlarda bile bu olumsuz imaj ve tasavvurlar devam ettirilmiştir (Aydın 2011: 12-13).

Dinler tarihi bakış açısıyla İslam ve Hıristiyanlık arasındaki ilişkileri doğru anlayabilmek için Batı kültüründe ve Alman oryantlizminde önemli bir yere sahip olan oryantalist yaklaşımın iyi tahlil edilmesi gerekir. Oryantalizm, kapsamı çok geniş bir kavramdır. Fakat oryantalist çalışmaların her zaman özünü akademik alan teşkil etmektedir. Latince "orient" yani doğu, şark anlamına gelen oryantlizm; güneşin doğduğu yer veya coğrafi olarak Orta Asya ve Ön Asya ülkeleri anlamında kullanılmaktadır. Kültürel anlamda oryantlizm, Avrupa kültürü dışındaki Müslüman ülkeler anlamında kullanılmıştır. Kısaca Oryantalizm, Doğunun dil, kültür, tarih ve edebiyatını konu alan bilim dalıdır. Oryantalist ise bunlarla uğraşan bilim insanıdır. Genelde oryantlizm kelimesinin Doğu kültürlerindeki imajı olumsuzdur. Bu durum bazen Batılılar tarafından Hıristiyan Avrupa'nın Doğu ülkelerindeki korkutucu yönü olarak dile getirilmektedir. Doğululara göre Batılıların olumsuz imaj taşıyan üç özelliği; haclı seferleri, misyonerlikle bağlantılı sömürgecilik ve oryantlizmdir. Doğulu insanın kanaatinde bunlar birbiriyle yakından alakalı ve yine birbirlerinin meşruiyet araçlarıdır (Yaşar 2010: 15-17). Diğer yandan oryantlizmin görünen en makul ve masum anlamı akademik olandır. Oryantalizmin hedefi akademik çalışmalar vasıtasıyla Doğuya hâkim olmak, onu kendi menfaatlerine göre tekrar tasarımılamak ve nihayetinde onu her yönden kontrol ederek yönetmektir (Said 1998: 16).

Oryantalizm perspektifinden, Batı-Doğu ilişkilerinde pozitivizm ile şekillenen ekonomik ve siyasal nedenleri de içeren pragmatik ruh öne geçmektedir. Batı için Doğu, ham madde kaynağı ve pazardır. Diğer yandan devamlı sömürülen Doğu her zaman gizemini korumuş ve Batı tarafından geliştirilen keşif çabalarına, bilimsel bir çağrışımla oryantlizm denilmiştir. Genel anlamda Doğu'ya özgü şeylerin bilimi olarak ifade edilen oryantlizm

kelimesine ilk defa 1826 yılında “Robert Tarih Sözlüğü”nde rastlanmıştır. Oryantalizm Batılılar ve Doğulular şeklinde ele alındığında, ideolojik bir kategoriye ifade etmektedir. Özellikle XIX. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan kapitalist sermaye, ihtiyaç duyduğu yeni pazarlar için seferler ve fetihler düzenlemiştir. Daha sonra bu seferlerle elde edilen bilgiler sistemleştirilmiş ve gerçekleştirilen sömürgecilik hareketinin meşrulaştırıcı gücü olmuştur. Oryantalizm aynı zamanda Batılıların Müslüman Doğu’ya bakışlarını belirleyen ideolojik bir yaklaşım olmuştur. Oryantalizmin gelişmesi Batı’nın emperyalizm politikalarına hizmet etme yönünde olmuş ve Doğu tamamen ötekileştirilmiştir. Bu yönüyle oryantalizm Haçlı zihniyetin devamı ve Batı menfaatlerine hizmet eden iyi niyetten uzak bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir (Yağbasan 2016: 118-121).

Oryantalizm Avrupa merkezci, ideolojik yaklaşımı ve kullandığı yöntemler sebebiyle özellikle 1945’li yıllardan sonra yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin belki de en önde geleni, oryantalizmin İslam hakkında yaptığı taraflı ve saptırılmış çalışmalarıdır. Bu gelişmeler neticesinde 1973 yılında Paris’te düzenlenen “XXIX. Uluslararası Oryantalistler Kongresi”nde, oryantalist kavramı değiştirilmiş ve kongrenin adı “Kuzey Afrika ve Asya Konulu Uluslararası Beşeri Bilimler Kongresi” olmuştur. Bu şekilde yıpranan oryantalist imajı yenilenerek oryantalizmin Batı dışı toplumlarda kabulü amaçlanmıştır (Bulut 1998: 435).

Günümüzde eleştirilen ve tartışmalı bir disiplin haline gelen oryantalizmin sona erdiğini düşünmek doğru değildir. Batı, 1973 yılından bu yana oryantalist terimini kullanmasa da geleneksel oryantalizm etkinliğini devam ettirmektedir. Oryantalizm, sadece yöntem ve araçlarını değiştirmiş çalışmalarına tüm hızıyla devam etmiştir. Oryantalist kuruluşlar çağın şartlarına uygun bir şekilde isimlerini değiştirmişler ve varlıklarını korumuşlardır. Orta Çağ’dan bu yana Hıristiyan toplumlarında İslam’ın temel kaynağı Kur’an ve Hz. Peygamber hakkındaki “klasik oryantalistik” bakış açısı, özellikle 11 Eylül sonrası “neo oryantalistik” bir anlayışla mevcudiyetini devam ettirmiştir. Böylelikle Batı, İslam konusundaki tekdüze ve olumsuz tavrının ana çizgilerini korumuştur (Hıdır 2019: 24).

Batı’da oryantalizmin yeniden yorumlanması XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra dünya, değişen güç dengelerinin oluşturduğu politikalarla Doğu’da Sovyet Bloku ve Batı’da Amerika’nın öncülük ettiği blok olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Batı bu mücadelede galibiyeti elde etmiş ve Soğuk savaşın neticesinde düşman konseptine, Yahudi-Hıristiyan arka planına dayanarak İslam dünyasını yerleştirmiştir. Böylece teorik planda Samuel Huntington ve Bernard Lewis gibi sosyal bilimcilerin öncülüğünde, Orta

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

Çağ'dan bu yana bilinen Batı'yı tehdit eden İslam algısı, tekrar gündeme getirilmiştir. Bu anlayışı devam ettiren yeni dönem, neo-oryantalizm olarak isimlendirilmiştir. Bu dönemde İslam hakkında vahşi, şiddet yanlısı ve çatışmacı bir din algısı oluşturulmuş ve devamlı İslamofobik bir yaklaşım öne çıkarılmıştır (Gündüz 2019: 15-17). Avrupa'da medyanın İslam'ı gündeme getirmesi ve takdimi geleneksel oryantalizm perspektifine uygundur. Medya olayları sadece belli bir bakış açısıyla ele almış ve kamuoyunda terörizm, barbarlık, şiddet düşkünlüğü ve eğitimsizlik gibi olumsuz nitelikleri Müslümanlarla ilişkilendirmiştir. Ayrıca geleneğin mirası olan İslam korkusu, imaj ve efsaneler tekrarlanmıştır (Gökçe ve Gökçe 2011: 20-21).

Geleneksel oryantalizm anlayışından ayrılmayan Alman oryantalizminde, Müslümanlıkla eş değerlendirilen olumsuz Türk imajı, sadece betimlenen özneyi göz önüne almış nitelermeyi yapanların amacından söz etmemiştir. Böylece Alman kültürü öz olarak kabul edilmiş diğerleri ona göre farklı değerlendirilmiştir. Bu sınıflandırmaya göre diğer kültürler yabancı olarak kabul edilmiş ve aşağılanmıştır. Almanya'nın kendi ölçütlerini uygulayarak ortaya çıkardığı bu durum, Avrupa'da oryantalizm bakış açısıyla öteki olarak kabul edilen diğer kültürlerle de aynen uygulanmıştır. Bunun neticesinde Avrupa kültürü yüksek, diğerleri barbar şeklinde nitelendirilmiş ve "Avrupamerkezcilik" anlayışı güçlenmiştir (Öztürk 2015: 13-16).

Almanya'da son yıllarda oryantalistler ve İslam uzmanları arasında ciddi bir rekabet vardır. Oryantalistler genelde gazeteci kökenli İslam uzmanlarını, kendi alanlarına tecavüz ve İslam hakkındaki önyargıları gündeme taşıyıp düşmanlık yapmakla suçlamaktadır. Aslında her iki grubunda İslam anlayışında büyük bir fark yoktur. Almanya'da İslam uzmanları doğrudan İslam karşıtlığını dile getirirken, oryantalistler akademik camiada İslam'ı anlama adı altında bunu yapmaktadır. Almanya'da İslam düşmanlığı söylemi farklı amaçlara da hizmet etmektedir. Özellikle ırkçı ve yabancı düşmanlığını gizlemek isteyenler için İslam düşmanlığı bir siper işlevi görmektedir. Liberal ve sol görüşlü bazı yazarlar; "İslam düşmanlığıyla mücadele" zırhına bürünerek ırkçı değerlendirmelerde bulunmaktadır (Bacinoğlu ve Bacinoğlu 2002: 12-13).

Genel anlamda oryantalist anlayış, kimlik oluşumunda yabancı imajı, esas imajın oluşturulmasının bir parçası olarak kabul etmektedir. Yabancı, karşılaştırma biçiminde algılanmakta ve olumsuz özellikler ona yüklenmektedir. Böylece yabancıyla özdeşleşen olumsuzluklara alışan insanlar, kendi benliklerini yüceltebilmektedirler. Alman oryantalizminde Müslüman ve Türk motifi kötü örnek işleviyle özdeşleştirilmiş, şarkı sözleri, hikâyeler, resimler ve benzeri malzemelerle bu düşünce desteklenmektedir. Almanca 'da

kullanılan “einen Türken bauen” deyimini başlangıçta, bir Türk marşı uydurmak anlamında kullanılırken zamanla, uydurmak veya sahtesini yapmak anlamında kullanılmıştır. “Kümmeltürke” nitelemesi ise Doğu-Batı karşıtlığına uygun olarak; anlayışı kıt, zekâsı sınırlı ve sadece bilek gücüyle geçimini sağlayan insan tipi anlamında kullanılmıştır (Öztürk 2015: 133-139).

Günümüzde oryantalizm; küreselcilik, İslam korkusu, medeniyet, demokrasi ve insan hakları getirme kavramlarıyla birlikte anılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı oryantalizm, Batının Doğu’yu bilimsel ölçülerle ve değerler bağlamında analiz etme anlamından uzaklaşmıştır. Alman oryantalizmi çerçevesinden bakıldığında, Almanya’da çok sayıda yabancının yaşaması ve yerli halk ile yabancıların ilişkilerindeki yaşanan olumsuzluklar, oryantalizmin anlam değişiminin somut gerçeğidir (Yağbasan 2016: 122-123).

Bu çalışmada Alman Oryantalizmi; İslam ve Hıristiyanlık arasındaki ilişkiler çerçevesinde, Batı’da yürütülen geleneksel oryantalist faaliyetler göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Anlam çerçevesi çok geniş olan oryantalizm özellikle dinler arası ilişkiler çerçevesinde, akademik alanda yapılan çalışmalarla sınırlandırılmıştır.

Alman Tarihinde Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri

Almanların İslam’la tanışmaları ve ilk münasebetler Abbasi halifesi Harun Reşit (ö. 809) ile Alman İmparatoru Şarلمان (Charlemagne) (ö. 814) arasında yapılan görüşmelerle başlamıştır (Abdullah 1981: 13). Daha sonra bu görüşmeler eğitim, diplomasi ve zamanın teknolojileri hakkında bilgi alışverişi ve karşılıklı elçi göndermelerle devam etmiştir (Yürük 1999: 32).

Alman İmparatoru Büyük Otto (ö. 973) Endülüs Emevi Halifesi III. Abdurrahman’a bir papaz, halife de bir İslam âlimini elçi göndermiştir. Bu dönemde Hıristiyanlar, Arapça eserleri tercümeyle başlamış ve böylece ilk ilmi ilişkiler filizlenmiştir. Almanların İslam’la daha yakın temasları II. Haçlı seferleri esnasında meydana gelmiş, Kudüs’ten dönen haçlılar İslam medeniyeti hakkında öğrendiklerini Alman toplumuna taşımışlardır. Bu durum Almanların İslam’a karşı ilgi ve alakalarını arttırmıştır. Fakat bu ilgi, kilisenin etkisiyle daima olumsuz yönde olmuştur. İstisna olarak Protestan görüşü paylaşan bazı Alman İmparatorları Müslümanlara karşı yumuşak tutumlar geliştirmişlerdir. Bunlardan I. Friedrich Wilhelm (ö. 1740) zamanında yirmi kişilik Müslüman Türk askerinden oluşan bir birlik onun hizmetine girmiş ve bir yıl sonra İmparator Potsdam Garnizonunda askerler için bir mescit düzenlemiştir (Lemmen 2017: 309). Daha sonra 1763 yılında Osmanlı elçisi Ahmet Resmi Efendinin Berlin

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

büyükelçisi olarak atanmasıyla Osmanlı-Alman diplomatik ilişkileri resmen başlamıştır. Bu olumlu gelişmeler neticesinde Alman İmparatoru II. Friedrich (ö. 1786) papaya karşı Müslümanları desteklemiştir. 1798 yılında Osmanlı büyükelçisi Aziz Efendi vefat etmiş ve İmparator III. Friedrich Wilhelm (ö. 1840) Berlin Tempelhofer Feldmark'ta bir Müslüman mezarlığının kurulmasını sağlamıştır. Bu mezarlık 1866 yılında yeniden düzenlenmiş ve ortasına bir dergâh yapılmıştır. Almanlar ve Osmanlı Devleti arasındaki, ilişkiler I. Dünya savaşında daha da yoğunlaşmış ve resmi savaş ittifakına dönüşmüştür (Baliç, 1989: 520). Almanların Müslümanlarla münasebetleri, eğitim, kültür, bilim, sanat ve gündelik hayatta bazı izler bırakmıştır. Almancada kullanılan kahve, fincan, şeker, kanepeler, şilte gibi eşya isimleri, rakamlar ve okunuş tarzları Arapçadan alınmıştır (Aslan 2019: 2). Almanların Müslümanlarla olan münasebetleri zaman zaman karşı karşıya gelmek tarzında gerçekleşse de genel anlamda dostluk tarihidir. Almanya'da bulunan Osmanlı Devleti'ne ait izler ve önce savaşla başlayan sonra da iş birliğiyle devam eden ilişkiler bu dostluğu gösteren kanıtlardır (Çelik 2009: 13).

Almanya'ya toplu olarak yerleşen ilk Müslüman grup, I. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet ordusundan kaçan askerlerdir. II. Dünya Savaşında Almanya ve Rusya arasındaki çatışmalar sırasında Müslüman Türklere oluşan bazı gruplar Almanya'ya yerleşmiştir. 1960 yılından sonra Almanya'ya yoğun iş gücü göçü başlamıştır. Yaşanan süreç neticesinde Müslümanlar Almanya'ya yerleşmişler ve İslam'ın Avrupa'da temsilini sağlamışlardır. Almanya'da 2019 yılı itibariyle toplam nüfus; 83.200.000'dir. Toplam Müslümanların nüfusu % 5,2'lik oranla; 4.325.000'dir. Almanya'da hiçbir dine inanmayanların nüfusu %38,8'lik oranla; 32.271.500, Katoliklerin nüfusu %27,1'lik oranla 22.600.300, Protestanların nüfusu ise %24,9'lük oranla; 20.713.200'dür (CF, MSS, WK 2020). Günümüzde Müslümanlar Almanya'da Katolik ve Protestanlardan sonra en kalabalık dini cemaattir. Fakat İslam Almanya'da resmen dini cemaat olarak tanınmamıştır (Baliç 1989: 521-522).

Geleneksel Alman oryantalizm anlayışını yansıtan Almanya, İslam Konferansı ülkede yaşayan Müslümanları yakından ilgilendirmektedir. I. Almanya İslam Konferansı "Deutsche Islam Konferenz DIK", 2006 yılında dönemin İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble tarafından hayata geçirilmiştir (DIK 2020). Konferans, kendisini Alman devleti ve Almanya'da yaşayan Müslümanlar arasında kurumsal bir iletişim platformu olarak tarif etmiştir. Ayrıca Müslümanların dini ve toplumsal siyasi bütünleşmenin sağlanması ve Almanya'da yaşayan Müslümanların daha iyi bir şekilde bir arada yaşaması amaçlanmıştır. İlk konferansa İslam karşıtı bireysel katılımcıların yanı sıra, Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), İslam Konseyi (Islamrat) ve Müslümanlar Merkez Konseyi (ZMD) gibi Müslümanları temsil eden

köklü kuruluşlar da davet edilmiştir. İlk konferansın temel konuları, ortak değerler, güvenlik meselesi ve din derslerinin organizasyonu olmuştur. Tartışmalı bir süreçte gerçekleştirilen II. Alman İslam Konferansı, Thomas de Maizière ve Hans-Peter Friedrich döneminde yapılmıştır. Konferansta radikalleşmeyle mücadele ve güvenlik konuları gündeme alınmış, Müslüman derneklerin talebi olan İslam düşmanlığıyla mücadele gündeme alınmamıştır. III. İslam Konferansında Müslümanların manevi rehberliği ve sosyal refahı gibi konular ele alınmıştır. IV. Alman Konferansı 2018 yılında “İslam Almanya’ya ait değildir.” ifadesiyle tanınan İçişleri Bakanı Horst Seehofer başkanlığında toplanmıştır. Konferansta Almanya’da bulunan camilerin finansmanı ve kilise vergisi gibi Müslümanlardan da cami vergisi alınması gündeme getirilmiştir. Ayrıca yurtdışından din görevlisi getirilmesinin önüne geçmek için Almanya’da imamların eğitilmesi konusu da ele alınmıştır. Davet edilenlerin Müslümanlar tarafından şüpheyle karşılanması ve yemek faslında açık büfede domuz servisi yapılması Almanya’nın konferanslar konusundaki ciddiyetini göstermiştir. Ayrıca İslam konferansını uzmanlar Hıristiyan teolojisinin devlet eliyle şekillendirildiği Roma konsillerine benzetmiştir. Esasen Alman İslam konferansları, “Alman İslam’ı” gibi Müslümanları ve İslam inancını kontrol etmeyi ve dönüştürmeyi hedefleyen siyasi projeler olarak algılanmıştır (Eliçak 2018)

Alman Devleti tarafından Müslümanlarla ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla oluşturulan I. Alman İslam Konferansında; İslam’ın Almanya’nın bir parçası olduğu ve Müslümanların Almanya’da kendilerini evinde hissedebilecekleri ifade edilmiştir. Oluşturulan platformla ilk defa Almanya’da Müslümanlarla ilişkiler konusunda kurumsal bir temel atılmış ve dini çeşitlilik resmen tanınmıştır (Fülling 2019: 76). Fakat Müslümanlar açısından başlangıçtaki pozitif beklentiler amacına ulaşmamış, konferans kilitlenme noktasına gelmiştir (Yeneroğlu 2014: 232). İşgücü göçünün 45. yılında düzenlenen konferans, varlığıyla kabul edilmeyen İslam ve Müslümanların Almanya’nın bir parçası olduğunun kabulü ve bir devlet kurumunun aynı masaya oturup müzakereler yapması anlamına gelmektedir. Hatta konferansın isminden yola çıkarak İslam’ın Alman devlet sistemine bütünleşmesi beklentisi bile oluşmuştur. Katılımcılardan bir kısmı, Alman İslam Konferansının din-devlet ilişkileri bağlamında İslam’ın Alman devlet sisteminde yerini alması için tertiplenen bir çalışma olması gerektiğini ifade etmiştir. Almanya’da Hıristiyan ve Yahudiler, Alman devlet sisteminde kurumsal olarak yerlerini almıştır. Fakat Almanya’nın ikinci büyük dini cemaati olan İslam, devlet kurumları arasında resmen tanınmamıştır. Bu konuda öne sürülen gerekçe, İslami kurumların dini cemaat olarak kıstasları yerine getiremediği iddiasıdır. Hâlbuki İslam Alman devletinin muhatap kabul ettiği birçok dini cemaatten daha büyüktür. Ayrıca kanun bir dine mensup kişilerin tümünün

temsilini şart koşmamaktadır. İslam'ı dini cemaat olarak resmen tanımayan siyasi irade, Alman İslam Konferansında da ortaya çıkmış ve Müslümanları tatmin etmemiştir (Pürlü 2014: 257-259).

Günümüzde İslam, Avrupa ve Almanya kamuoyunda bir tehlike ve tehdit kaynağı olarak algılanmaktadır. Medya, İslam'ı şiddet yanlısı ve rasyonel olmayan bir din olarak sunmakta, Müslümanlar ise hoş görüden yoksun, barbar, vahşi hatta terörist olarak lanse edilmektedir. Müslümanlar Avrupa'yı istila etmeye çalışan ve Batı uygarlığını tehdit eden bir güç olarak sunulmaktadır. Batı'da oluşan İslam görüntüsü, gerçeklerden ziyade olumsuz imaj ve tasavvurların öne geçtiği bir görünüm arz etmektedir (Gökçe ve Gökçe 2011: 135-136). Almanya'daki olumsuz Müslüman ve Türk imajı, aslında doğruca imajı ortaya çıkaranların sorunudur. Almanların tarihsel kültürlerinden devraldığı korkular vardır ve bunlar tarihi ve kültürel açıdan İslam karşıtlığını dile getirmektedir (Öztürk 2015: 40-41).

Geleneksel Oryantalizm ve Alman Oryantalizmi

Oryantalizmin başlangıcıyla alakalı farklı görüşler bulunsa da onun temelleri, Müslüman Arapların Endülüs'ü fetihlerine kadar uzanmaktadır. Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin birlikte yaşadığı Endülüs'te birçok Hristiyan din adamı Kur'an-ı Kerim ve diğer İslam ilimleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Batı, bu çalışmalarını İslam'ı tanımak ve Müslümanlarla mücadele gayretiyle yapmıştır. Bölgede İslam diniyle alakalı enstitüler kurulmuş ve oryantalistler yetişmeye başlamıştır (Taşçı 2018: 1).

Oryantalizm çalışmalarının sırf bilimsel kazanımlar elde etmek için yapıldığını veya yapılan çalışmaların tamamen kötü niyetli ve olumsuz olduğunu iddia etmek doğru değildir. Oryantalistlerin İslam düşüncesinin gelişmesine dair birçok çalışmaları vardır. Oryantalistler, İslami eserlerin tahkik edilip neşredilmeleri, sözlük çalışmaları, el yazması eserlerin toplanması, muhafazası, tasnifi ve fihristlenmesiyle alakalı ciddi çabalar sarf etmişlerdir. Ayrıca İslami kaynaklardan pek çoğunu Batı dillerine tercüme ederek tekrar basmışlardır. Her ne kadar oryantalizmin hedefi Doğu'yu ve İslam'ı ele alarak Hristiyan kiliselerin menfaatine çalışmak olsa da tüm oryantalistler aynı kategoride değerlendirilmemelidir (Türkmen 2018: 152-153).

Bilimsel amaçlarla Doğuların dini, dili ve kültürel değerleri gibi alanlarda çalışmalar yapan ve faydalı eserler üreten oryantalistlerin sayısı az değildir. İslam ve Hristiyanlık ortak teolojik kökenlere sahiptir. İslam'ın temel kaynağı Kur'an, Hristiyanların kendilerine müşrik ve Yahudilerden daha yakın olduğunu belirtmiştir (Maide, 5/82). Fakat Hristiyanlar İslam'ı

siyasi, kültürel ve dini bir tehdit olarak algılamışlardır. Onlara göre İslam, yanlışa götüren peygamberin ortaya koyduğu sapkınlık, Hıristiyan davası ve misyonuna tehdit ve korku kaynağı olan bir dindir. Yine Hıristiyanlara göre; Muhammed, papa olma ihtirasına engel olunmuş bir büyücüdür. O bunun intikamını almak için ayaklanmış, Arabistan'a göç ederek orada kendi kilisesini kurmuş bir kardinaldir. Ayrıca Müslümanlar bâtıl teslise inanan putperestlerdir. Muhammed kendini tanrılar üstünde görerek altın putlarını yaptırmış ve insanları bu heykellere tapmaya zorlamıştır. Bu ve belki de bundan daha vahim iddialar Avrupa'da Ortaçağ Hıristiyanlığının durumunu ortaya koymaktadır. Batının İslam algısında bu dönem tam bir cehalet dönemidir. Bu dönemin en temel şahsiyeti ve bilgi kaynağı Bede'dir. Ona göre Sarazenler olarak isimlendirilen Müslümanlar vahşi, barbar ve inançsız bir gruptur. Bu yargının öne çıkmasında İslam egemenliği altında yaşamak zorunda kalan ve bunu içine sindirmeyen Endülüslü Hıristiyanların payı büyüktür. Çünkü Batıyı besleyen ve yönlendiren İslam algısının en önemli kaynağı Endülüs'tür (Yaşar 2010: 25-27).

Hıristiyanlar Haçlı Seferleri sonrasında Doğu Roma Bizans kaynaklarından korkulan İslam karakterini almışlardır. Asırlardır İslam korkusu altında yaşayan Bizans kaynaklarında; Sarazenlerin putperest oldukları, normalde üç Tanrıya sahip oldukları fakat bazen bu Tanrıların sayısının otuza çıkabildiği anlatılıyordu. Batıda kasıtlı olarak yayılan bu iftiralara itiraz edip, Hz. Muhammed'in bir peygamber olduğunu ilk defa 1120 yılında Malmesburyli William ve İspanya'lı Petrus Alfonsi ortaya koymuştur. Daha sonra Müslümanların tek Tanrı inancına sahip, teslisi reddeden ve Tevrat geleneğini sürdüren insanlar olduğunu Salzburg başpapazı Thiemo söylemiştir. Batı Hıristiyan dünyasında ilk Latince Kur'an tercümesi Cluny başpapazı Petrus Verenabilis tarafından 1143 yılında gerçekleştirilmiştir. Petrus bu çalışmayla Kur'an'ın zayıflığını ortaya koymayı ve İslam tehdidine karşı Hıristiyanları uyarmayı hedeflemiştir. Bu tercüme uzun yıllar sahipsiz kalmış fakat Sarazenlere karşı bu çalışmayla ortaya konulan, akıl ve kelimelerin gücüyle karşı koyma taktiği, Hıristiyan misyonerlik hareketinin parolası olmuştur. Bu anlayışla Dominik ve Fransisken tarikatları Müslümanlara karşı misyonerliğe başlamışlar, harekâtın öncülüğünü Raymond Lull (1235-1316) ve Floransa'lı Ricoldo da Moute Croce yapmıştır. Hıristiyanlar 1312 yılında Viyana konsilinde alınan bir kararla Paris, Oxfort, Bologna, Avignon ve Salamanca'da, Arapça, Grekçe, İbranice ve Süryanice dillerinin öğretimi için kürsüler açmışlardır. Misyonerlik için bir araç olarak düşünülen bu kürsüler tam olarak bir sonuç vermemiş, İslam'ın sapkın bir din olduğu yargısı sürdürülmüştür. 1453 yılında İstanbul'un alınmasıyla Türkler Adriyatik denizine dayanmışlar, Doğu Roma başkentinin düşmesiyle Hıristiyanlar paniğe kapılmışlardır. İspanyol John Segovia ve Kuesli Nikolas

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

Müslümanların bu akımını durdurmak için Kur'an'ı anlamayı ve onları kendi silahlarıyla vurmaya gündeme getirmiştir. Bu amaçla Kuesli Nikolas Latin dilinde “Cribratio Al-Korani” isimli eserini yazmıştır. Bu kitap, Ludwig Hagemann ve Reinhold Gleis tarafından “Sichtung des Korans” ismiyle 1989 yılında Hamburg’da basılmıştır (Yaşar 2010: 30-35).

Hıristiyanların İslam algı ve nitelendirmeleri öz olarak değişmeye de zamana göre isimlendirmelerde farklılıklar olabilmektedir. İslam’ın ilk yıllarında Bizans ve Ortodoks Hıristiyanlık anlayışına göre; Hz. Peygamber “sahte peygamber, İsmail’i sapık, heretik, Hacerilerin lideri, Tanrının cezası”, zaman “zorluk ve imtihan dönemi”, İslam dini ise “Yeni Yahudiler, primitif monoteizm” Orta Çağ-Latin döneminde ise Hz. Peygamber “Sarazenlerin lideri, antichrist/deccal/deccalin öncüsü, şeytan”, sonraki dönemlerde “şiddet peygamberi, şehvetperest, kadın düşkünü ve pedofil” gibi olumsuz kavramlarla anılmıştır (Hıdır 2019: 454-455).

Temelleri Yahya ed-Dımeşki ve Kindi ile atılan İslam hakkındaki olumsuz algı, Hz. Muhammed’in önceki peygamberler tarafından haber verilmediğini, onun gelecekteki olaylardan haber vermeyip mucize de göstermediğini dile getirmiştir. Hz. Muhammed’in gerçek peygamberlerin vasıflarına sahip olmadığı, sihirbazlıkla, bedeni hazlarla ilgili ahlaki düzenlemelerle ve cennet tasvirleriyle insanları etrafında topladığı iddia edilmiştir. Bu algılarla Müslümanların Hıristiyanlar aleyhine elde ettikleri gücün ve fetihlerin önüne geçmek ve halkın Müslüman olmasını engellemek amaçlanmıştır. İslam hakkındaki olumsuz tasavvurlar Aydınlanma döneminde de devam etmiştir. Fakat bu dönemde kilisenin ilahi otoriteye izafe ettiği yaklaşımın yerini tecrübeye dayanan akılcı yaklaşım almıştır. Aydınlanma döneminde Hz. Peygamber indirgemeci bir mantıkla bir devlet başkanı veya ordu komutanı olarak algılanmış, onun metafizik yönü görmezden gelinmiştir. Bu dönemde bazı ilim adamları kilisenin kurgularla tarihi gerçekleri değiştirdiğini ve Hz. Muhammed’in yanlış anlatıldığını yazmışlardır. Bu olumlu yaklaşım İslam düşüncesinin öngördüğü şekilde Hz. Peygamberi gerçek bir peygamber olarak görmemiştir (Sarıçam vd. 2011: 447-450).

Almanya’da XVI. yüzyıl oryantalizminde Rönesans ve Hümanizmin etkisiyle bilimsel anlayışta gelişmeler olmuştur. Özellikle bilimsel çalışmalarda ikinci el kaynaklar yerine orijinal kaynaklar tercih edilmiştir. Bu dönemde İslam konusunda yapılan çalışmalarda otantik kaynaklara ve Kur’an metnine önem verilmiş ve tarihi tenkit anlayışı öne geçmiştir. Fakat buna rağmen İslam hakkında elde edilen bilgilerin çoğu gezgin hikâyelerine ve tali kaynaklara dayanmaktadır. Avrupa’da bu dönemlerde İslam Türklerin dini, Müslüman ise Türk

kelimesiyle ifade edilmiştir. Hıristiyanlık tarihinde reformun lideri Martin Luther Orta Çağ'ın polemiklerine sahip çıkmış ve İslam'ı Türk tehdidiyle birlikte algılamıştır. Luther ve diğer reformcular, İslam'ı ve Katolikliği Protestanlığın iki düşmanı olarak görmüştür (Erbaş 2007: 163-167). Diğer yandan Hıristiyanlık tarihinde zuhur eden reform hareketi Hıristiyanlığın değil, Roma Katolik Kilisesi'nin reformunu hedeflediği için İslam anlayışlarında büyük farklılıklar yoktur (Olgun 2006: 13).

Oryantalist Ricoldus de Monte Crucis (ö. 1320) önce Bağdat olmak üzere Orta Asya'yı gezmiş Arapçayı ve İslami bilgileri öğrenerek Müslümanlarla iyi ilişkiler kurmuştur. Ricoldus bu seyahatlerinin neticesinde devrin Müslümanları ve İslam ülkelerinin genel durumlarıyla alakalı önemli bilgiler toplamıştır. Onun hazırladığı eser Martin Luther tarafından "Tarikat Vaizi Richardi Kardeşin 1300 Yılındaki Kur'an Yayını" ismiyle Almancaya çevrilmiştir. Bu eser 1999 yılında Johannes Ehmann tarafından Latince ve Almanca yorumuyla yayımlanmıştır (Yaşar 2010: 24).

Almanya'da yaptığı Kur'an çalışmalarıyla oryantalizmi başlatan en önemli kişi, Protestanlığın kurucusu Martin Luther'dir. Çünkü Theodor Bibliander'in gerçekleştirdiği Latince ilk Kur'an çevirisi 1543 yılında Basel'de onun desteğiyle basılmıştır. Bu tercüme XVI. yüzyılın ortasına kadar Batı'da yazılan tüm eserlerin temelini oluşturmuştur. Daha sonra 1547 yılında Latince'den Almanca ve Flamanca'ya da çevrilen ilk İtalyanca Kur'an tercümesi yapılmıştır. İlk Almanca Kur'an çevirisi Salomon Schweigger tarafından 1616 yılında yayımlanan, Franziskan papaz Chlesienli Dominicus'un 1650-1665 yılları arasında gerçekleştirdiği çeviridir. 1698 yılında reddiyesiyle birlikte ilk Kur'an çevirisini İtalyan kardinal Ludovico Marracci yayınlamıştır. Bu eserin Almancası 1703 yılında Davit Nerreter tarafından Nürnberg'de neşredilmiştir. Batı Rönesans'ının İslam hakkındaki ilk bilimsel eseri Hollanda Utrech Üniversitesinden oryantalist Adrian Reland tarafından yayımlanmış ve tüm Batı dillerine çevrilmiştir. Avrupa'da Kur'an'ın ikinci baskısı, 1694 yılında Abraham Hinckelmann tarafından Hamburg'da yapılmıştır. Daha sonra 1834 yılında Alman Gustav Flügel ve yine Alman Gustav M. Redslob tarafından, Leipzig'te Kur'an yeniden basılmıştır (Yaşar 2010: 45-46).

Oryantalizm çerçevesinde, Kur'an'ın yanı sıra İslam kültürünü yansıtan faklı eserler de tercüme edilmiştir. Bunlardan en önde geleni; Antoine Gallad (ö. 1715)'in tercüme ettiği "Binbir Gece Masalları"dır. Oryantalist çalışmaların ilk dönemlerinde Almanca'dan ziyade Fransızca eserler öne geçmiştir. Sonraki dönemlerde Avrupa'da oryantalist çalışmalarda

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

adından en çok söz ettirenler, Müslümanlarla doğrudan bağlantısı olan ülkeler olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti döneminde Almanya'nın ilişkileri diğer Avrupa devletlerine göre daha yoğundur. Viyana kuşatmaları öncesinde Osmanlı Devleti Almanların kapılarına dayanmış ve Almanlar Müslümanlığı ve kendilerinden farklı bu kültürü tanımak için araştırmalar yapmaya başlamıştır. Almanya'da başlangıçta Tübingen ve Heidelberg üniversitelerinde olmak üzere Şarkiyat bölümleri açılmıştır. Bu yönüyle Almanya, en önemli oryantalist çalışmalar yapan ülkelerin başında gelmektedir. Almanya'da Şarkiyat alanındaki en yoğun çalışmalar XVIII. yüzyılda yapılmış ve 1850 yılında, Dr. Theodor Haarbrücker tarafından Şehristani'nin (ö. 1153) "el-Milel ve'n-Nihal" adlı eseri Almancaya tercüme edilmiştir (Taşçı 2018: 2).

Oryantalistler, İslam'ın temel kaynağı Kur'an'ın Yahudi ve Hıristiyan geleneklerden ödünç alındığını, başlangıçtan bu yana İslam'ın vahiy ürünü olmadığını iddia ederek tekrarlamaktadırlar. Alman dinler tarihçisi Annemarie Schimmel, İslam'ın Yahudi ve Hıristiyan kültür havzasında geliştiğini, dinlerin içinde bulunduğu toplumun dil, tarih ve sosyal hafızasıyla konuştuğunu ve kültür görüntülerini gündeme getirdiğini söylemiştir. İslam semavi dinlerin devamı olduğunu vurgularken, Kur'an kendinden önceki vahiyleri tasdik etmiş (Al-i İmran, 3/3) ve tüm insanlığı Hz. Âdem'in çocukları (Araf, 7/26, 27/31, 35, 172; İsrâ, 17/70) olarak vasıflandırmıştır. Schimmel, İslam ve Kur'an'la alakalı oryantalist değerlendirmelere karşı; dinlerin yoktan kurulmadığını, mevcut inanç kabullerine, dile ve dünya tasavvurlarına göre kendini anlamlı kılmak için doğup geliştiği çevreye uymak zorunda olduğunu, din kurucusunun geçmişten ne aldığı değil yeni olarak ne ortaya koyduğunun önemli olduğunu ifade etmiştir (Yaşar 2010: 243).

Oryantalizm tarihinde Rönesans öncesi İslam'la ilgili yazılan eserler ilim dünyası tarafından sadece dönemin anlayışını yansıtması yönüyle kıymetlendirilmiştir. Kilise Rönesans'la birlikte etkinliğini yitirmiş, sömürge devletleriyle alakalı dil, din, sanat ve tarih gibi çalışma alanlarına yönelmiştir. Böylece Doğuyu, Batılı değerler ile anlama ve yönlendirme çalışmaları hızlanmıştır. Oryantalistlerin pek çoğu sömürge alanlarında aktif resmi görevlerle misyoner olarak çalışmıştır. Bu şekilde emperyalist ülkeler tarafından desteklenen oryantalistlerin objektif olmadıkları ve ilmi endişelerle araştırmalar yapmadıkları bir gerçektir. Fakat son dönemlerde oryantalist çalışmalarında objektifliğe önem verildiği, Orta Çağ'ın İslam'la ilgili hükümlerinin doğru bulunmadığı da gözlemlenmektedir. Esas olan ön yargıları bir kenara bırakarak oryantalistleri yaptıkları çalışmalara göre değerlendirmektir (Yücel 2001: 12-13).

Aydınlanma döneminde her ne kadar kilise yazarları ve oradan beslenen oryantalistler önyargılı çalışmalarına devam etseler de Johann Jakob Reiske (ö. 1774) gibi bilim insanlarının çalışmalarıyla oryantalizm, teolojiden ayrılarak bağımsız bir disiplin haline dönüşmüştür. Bu gelişmeden sonra aydınlanmacı yazarlar İslam üzerine daha objektif ve bilimsel eserler üretmişlerdir. Gotthold Ephraim Lessing (ö. 1781), Johann Gottfried Herder (ö. 1803) ve eserleri Almancaya çevrilen Giambattista Toderini (ö. 1799) ve Adrian Reland (ö. 1718) bu dönemin önemli yazarlarındandır (Taşçı 2014: 67-68).

Avrupa'da bilimsel bir disiplin olarak oryantalizm, İngiltere'de ortaya çıkmış, uluslararası ilk oryantalizm kongresi ise 1873 yılında Paris'te toplanmıştır. Oryantalizmin kurumsallaşması XIX. yüzyılda olmuştur. Fransızların şarkiyat dergisi "Journal Asiatique" 1823 yılında, İngilizlerin "Journal of the Asiatic Society of Bengal" dergisi 1839 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Alman oryantalizmini temsil eden "Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft", araya iki dünya savaşı girmiş olmasına rağmen ara vermeden günümüze kadar yayın hayatına devam etmiştir (Yaşar 2010: 38).

Alman Oryantalizminde İslam Çalışmaları

Almanya'da İslam araştırmalarıyla ilgili ilk çalışmalar 1582 yılında Jakop Christmann (ö. 1613) tarafından Arap harflerinin matbaalarda kullanılması için tahta klişelerin hazırlanması ve Arapça alfabenin yayımlanması olmuştur. Christmann daha sonra Johann Kasimir isimli Alman aristokratın elindeki el yazmaların kataloğunu düzenlemiştir. Heidelberg üniversitesinde bulunan Arapça tıp ve felsefe kitaplarını Almancaya kazandırmaya çalışan Christmann bu üniversitede şarkiyat bölümünün açılmasını sağlamıştır. Bu dönemde Almanya ve Avusturya'da İslam'ın başarıları dikkat çekmiş ve bunun nedenleri sorgulanmıştır. Böylece Doğu'yu ve İslam'ı tanımak için araştırmalar başlamıştır (Gemici 2019: 34).

Bu dönemde Osmanlı Devletinin Avrupa'nın içlerine kadar ilerlemesi oryantalist çalışmaları hızlandırmış ve 1558 yılında Frankfurt'ta Leunclavius Osmanlı tarihi, dili ve yazısı ile ilgili "Annales Sultanorum Othmanidarum a Turcis sua Lingua Scripti" isimli eserini yazmıştır. XVII. yüzyılda Almanya'da oryantalist araştırmalar çok yoğun değildir. İlk dönem oryantalist çalışmalarında ilmi gayeler öne geçerken sonraki dönemlerde politik ve ekonomik amaçlarla hareket edilmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren ilerleme başlamış eğitim görmek üzere çok sayıda Alman Fransa ve Hollanda'ya gitmiştir. Paris'te bulunan Doğu Dilleri Okulunun Alman oryantalizminin gelişmesinde büyük payı olmuştur. Bu dönemde Alman edebiyatçısı W. Von Goethe (ö. 1832) sanatçı yönüyle İslam'ı ve Kur'an'ı yorumlamıştır. Alman

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

oryantalizmi XIX. yüzyıldan itibaren dini konulardan uzaklaşarak Arap kültürüne yoğunlaşmış, daha sonra üniversitelerde kurulan enstitülere yönelmiştir. 1818 yılında Bonn üniversitesinde şarkiyat bölümünün açılması bu hareketin somut örneğidir (Kurtuluş 1989: 522).

Alman oryantalist A. Sprenger (ö. 1893), çalışmalarını İbn Haldun üzerine yoğunlaştırmıştır. A. Von Kremer (ö. 1889) İslam ve İslam medeniyetinin gelişiminde öne çıkan esaslar üzerine çalışmıştır. Aynı çağ müsteşriklerinden G. Flügel (ö. 1870) Kur'an'ı 1842 yılında Leipzig'te metin ve "Concordantie Corani Arabicae" ismiyle fihristli olarak bastırmıştır. Ayrıca Viyana Kütüphanesindeki Arapça yazmalar için katalog hazırlamıştır. XIX. Yüzyılın önemli müsteşriklerinden H. L. Fleischer (ö. 1888), Makkari'nin "Nefhu't-tib", Yakut'un "Mu'cemü'l-büldan" ve İbn Nedim'in "el-Fihrist" gibi eserlerin Arapça yayınlanmasını sağlamış, Dresden Kütüphanesindeki Arapça yazmaların katalogunu hazırlamış ve Berlin'de 1854 yılında Alman Şarkiyat Cemiyetini kurmuştur. Aynı yüzyılda İslami ilimler üzerine ilk metot çalışmalarını G. Wail (ö. 1889) başlatmıştır. Bu çalışmalar 1887 yılında Berlin'de Doğu Dilleri Okulunun kurulmasıyla gelişmiş ve 1908 yılında Hamburg'ta açılan Doğu Kültür ve Tarih Okuluyla hızlanmıştır. XIX. yüzyılda Almanya'ya İslam ülkelerinden çok sayıda yazma eser getirilmiştir. Bu eserleri toplayan müsteşriklerin önde gelenleri, H. Peterman (ö. 1872) ve J. G. Wetzstein (ö. 1905)'dir. Bu dönemde J. Wellhausen (ö. 1918) İslam tarihi ve mezhepleriyle alakalı, Araplarla Bizanslılar arasındaki savaşlar ile ilgili önemli eserler telif etmiştir. T. Nöldeke (ö. 1933) ise eski Arap şiiri üzerine "Beiträge zur Kenntniss der Poesie der alten Araber" ve Kur'an tarihiyle alakalı "Geschichte des Qorans" isimli çalışmaları yapmıştır. Aynı yüzyılın sonlarında Osmanlı Devletiyle ittifak yapan Alman İmparatorluğu Müslümanlara yakınlaşarak ilim insanlarını İslam ülkelerine göndermiştir. Bu yakınlaşmayla oryantalist çalışmalar hızlanmış ve İslam ülkelerinde araştırma enstitüleri kurmuşlardır. Bunların en önemlileri İstanbul, Kahire ve Bağdat'ta açılan arkeoloji enstitüleri ve Beyrut'ta açılan Şarkiyat araştırmaları enstitüsüdür (Kurtuluş 1989: 523). Almanya oryantalizminin 1940'lı yıllarda Doğu ile politik ve bilimsel ilişkileri çok azdır. Almanlarla aynı dili konuşan Avusturya Balkanlarda Osmanlı Devletinin varisliğine ve Hıristiyan Avrupa'nın öncülüğüne soyunmuştur. Türk araştırmalarıyla öne geçen Joseph von Hammer-Purgstall (ö. 1856) oryantalist çalışmaların temsilcisi olmuştur (Brockelmann 2009: 161).

II. Dünya Savaşıyla Almanya'daki oryantalist çalışmalar sekteye uğramış ve birçok oryantalist ülkeyi terk etmiştir. Savaşın neticesinde ikiye bölünen Almanya'da çalışmalar Batı Almanya'da yoğunlaşmıştır. XX. yüzyıl Alman müsteşriklerinin önde gelenleri; İslam hukukunda J. Schacht (ö. 1941), Arap edebiyatı tarihinde C. Brockelmann (ö. 1957), Arap dili

ve lehçelerinde E. Littmann (ö. 1958), İstanbul'daki Şark Tedkikleri Cemiyetinin kurucusu H. Ritter (ö. 1971) İslam tasavvufçusu R. Hartmann (ö. 1965), edebiyatçı J. Fück (ö. 1974), tasavvuf ve dinler tarihçisi A. M. Schimmel (ö. 2003)'dir. Almanya'daki şarkiyat çalışmalarında günümüze kadar kırkın üzerinde Kur'an meali hazırlanmıştır. Alman oryantalistinde İslam ve Türk dünyası hakkında araştırmalar yapan kırktan fazla oryantalist kurum vardır. Alman Araştırma Birliği "Deutsche Forschungsgemeinschaft" tarafından desteklenen bu kurumların önde gelenleri şunlardır; Oryantalizm alanında ciddi çalışmalar yapan kurumlardan ilki, 1887'de Berlin'de açılıp II. Dünya Savaşında kapanan ve 1959 yılında tekrar Bonn'da Friedrich Wilhelm Üniversitesinde "Seminar für Orientalische Sprachen" adıyla açılan okuldur. Okulun amacı Doğu ülkeleri ve dilleri hakkındaki öğretimdir. Aynı üniversitede 1914 yılında genel anlamda İslam ilimlerini incelemek için Şarkiyat Okulu "Orientalisches Seminar" açılmıştır. 1963 yılında Freiburg Üniversitesinde açılan okulda ise, İslam'ın yanı sıra İslam tarihi ve İslam edebiyatı dersleri de okutulmaktadır. Yine 1894 yılında Ruprecht-Karl Üniversitesinde, Yakınoğu Kültür ve Dilleri Okulu, İslami İlimler ve Semitistik Kürsüsü isimli enstitü kurulmuştur. 1971 yılında şimdiki ismini alan enstitünün amacı oryantalist anlamda akademik çalışmalar yapmaktır. Ayrıca Kiel'de Christian Üniversitesinde, Tübingen Üniversitesi bünyesinde ve Würzburg Üniversitesine bağlı Doğu Dilleri Enstitüsünde oryantalist çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca 1960 yılında Almanya'ya yerleşen Fuat Sezgin'in Frankfurt Üniversitesinde Arap İslam İlimleri Akademisi Tarih Enstitüsü isimli okulu da önemli bir şarkiyat Enstitüsüdür (Kurtuluş 1989: 523-524). Fuat Sezgin, İslami ilimlerle alakalı Arapça yazılmış eserlerin tasnifini Arapça Yazıların Tarihi "Geschichte des Arabischen Schrifttums GAS" isimli eserinde toplamıştır. Almanca yazılan eser önce Arapçaya daha sonra Türkçeye çevrilmiştir. Eserin Almanya'da hazırlanmış olması ve neredeyse 200 yıllık şarkiyat geçmişinin sağladığı literatür ve tecrübe birikimi Alman oryantalizmine önemli katkılar sağlamıştır (Gemici 2019: 31). Almanya'da İslam'la ilgili farklı araştırma Enstitüleri de mevcuttur. Bunlardan önde gelenleri; Muhammed Salim'in arşiv çalışmaları, Prof. Dr. Cevat Flatıri'nin İslam Araştırma Kütüphanesi ve Prof. Dr. Faruk Şen'in Türk Kültürü ve Tarihi Araştırma Enstitüsü'dür (Yürük 1999: 41).

Almanya'da bu oryantalist kurumların yanısıra faaliyet gösteren başka enstitü ve kurumlar da mevcuttur. Bunların başlıcaları; Frankfurt, Köln, Tübingen ve Würzburg üniversitelerinde Şarkiyat Enstitüleri "Orientalisches Seminar"; Berlin Freie Üniversitesinde İslam Bilimleri Enstitüsü "Institut für Islamwissenschaft"; Hamburg Üniversitesi'nde "Seminar für Geschichte und Kultur des Vorderen Orients"; Münih Üniversitesi'nde "Institut für

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

Geschichte und Kultur des Nahen Ostens sowie Turkologie” enstitüsü ile birlikte “Seminar für Semitistik, Vorderasiatische Altertumskunde und Islamwissenschaft”; Soest’te “Zentralinstitut Islam-Archiv-Deutschland”; Köln’de “İslamische Wissenschaftliche Akademie” ve Frankfurt’ta “Christlich-İslamische Begegnung-Dokumentationsleitstelle” merkezidir. Yukarıda sayılan Alman oryantalizm kurumlarına ait en önemli dergiler ise şunlardır: 1849 yılından itibaren Leipzig-Wiesbaden’de çıkarılan Alman Şarkiyat Dergisi “Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft”, 1878 yılından itibaren Leipzig-Stuttgart-Wiesbaden’de Alman Filistin Araştırmaları Dergisi “Des Deutschen Palastinavereins”, 1910’dan itibaren Hamburg’da İslam “Der islam”, 1913’den itibaren Berlin’de İslam Dünyası “Die Welt des islam”, 1947’den itibaren Wuppertal-Göttingen’de Doğu Dünyası “Die Welt des Orients”, 1960’dan itibaren Opladen ‘da Doğu “Orient”, 1978’den itibaren Erlangen’de Arap Dilbilim Dergisi “Zeitschrift für Arabische Linguistik”, 1963’den itibaren Bonn’da Bilim ve Düşünce Dergisi “Fikrun wa Fann”, 1898’den itibaren Leipzig ve Berlin’de Şark Edebiyat Dergisi “Orientalistische Literatur-Zeitung”, 1924’den itibaren Leipzig’te İslam “İslamica”, 1953’den itibaren Şark Araştırmaları Enstitüsü Dergisi “Mitteilungen des Institus für Orientforschung” ve 1910’dan itibaren Leipzig’te Şarkiyat Arşivi “Orientalisches Archiv” dergileridir (Kurtuluş 1989: 524).

Alman Üniversitelerinde zamanla Şarkiyat bölümleri çoğalmış, buralarda İslami ilimlerle birlikte Türkçe, Arapça ve Farsça da öğretilmiştir. Günümüzde Almanya’da yirminin üzerinde üniversitede İslam Bilimleri Enstitüsü (Taşçı 2018: 3), altı tane de İslam İlahiyat Fakültesi vardır.

Almanya’da İslam Eğitimi

Almanya’da yaşayan Müslümanların, din hizmetlerini alabileceği güvenilir ve nitelikli din görevlilerine her zaman ihtiyacı olmuştur. Bu alandaki ihtiyaç bugüne kadar Müslüman ülkelerden gelen din görevlileriyle karşılanmıştır (Ceylan 2012: 192). Genel anlamda Alman siyaseti yurtdışından din görevlisi gelmesini önlemeye çalışmıştır (Gorzewski 2015: 78). Almanya öncelikle bu şekilde din görevlilerinin gelmesinin önüne geçmek ve kendi eğitim sistemiyle din görevlisi yetiştirmek amacıyla İslam İlahiyat Merkezlerini (Zentrum für Islamische Theoloji) yani İslam İlahiyat fakültelerini açmaya karar vermiştir.

Almanya, Avrupa’da İslam İlahiyat fakültelerini açan ilk ülkedir. Bu konudaki çalışmalar 2010 yılında başlamış ve ilahiyat fakülteleri kurulmuştur. Almanya’da İlahiyat fakültelerinin İslam’ı akademik seviyede ele alacak olması olumlu değerlendirilirken,

fakültelerin yeni olması bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Alman üniversitelerindeki geleneksel enstitüler, dini geleneksel oryantalist bakış açısıyla sadece tarihi ve toplumsal boyutlarıyla ele alırken, İslam İlahiyat fakülteleri akademik düzeyde dini öğrenme imkânı sunmaktadır (Günaltay 2013).

Almanya’da İslam İlahiyat Fakültelerinin kurulmasında akademik sebeplerin yanında siyasi sebepler de öne çıkmaktadır. Almanya’da yetişecek din görevlilerinin entegrasyon konusunda daha başarılı olacağı ve radikalleşmeyi önleme konusunda büyük bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Ayrıca Alman hükümeti İlahiyat fakülteleri vasıtasıyla İslami eğitimi kontrol altında tutabilmeyi ve İslami kurumların yurtdışından bağımsız olabilmelerini hedeflemektedir (Yiğit 2020). Almanya genelde göç sorunlarını İslam’la birlikte ele almış fakat Müslümanlarla yüz yüze gelmekten kaçınmıştır. Diğer yandan Almanya’da görev yapan din görevlilerinin uyum konusunda çok önemli bir pozisyonları vardır. Almanya beraber yaşadığı Müslümanların uyumu için, öncelikle din görevlilerinin uyumunu hedeflemektedir (Ceylan 2010: 174).

Almanya’da İslam İlahiyat fakülteleri ve İslam Bilimleri enstitülerinin eğitim ve öğretim içeriklerinin ve bu kurumların Müslümanlar üzerindeki etkilerinin tam olarak anlaşılabilmesi için Katolik ve Protestan eğitim ve öğretimin bilinmesi önemlidir. Ayrıca İslam ve Hıristiyanlık arasındaki teolojik anlayış farklılıkları da hesaba katılmalıdır. İslami eğitim ve inanç sisteminin temelinde akıl vardır. Çünkü İslam dininde Kur’an’ın anlaşılması için akıl, kayda değer yetkinliğe sahiptir. Bundan dolayı akıl, İslam’ın anlaşılır hale gelmesinde önemli bir kaynaktır. Hıristiyanlıkta ise teolojik sistemin temeli, kilise ve Kutsal Kitap kaynaklı inançtır. Bunun bir neticesi olarak akıl, Yahudilikte olduğu gibi Hıristiyanlıkta da yeterince yer bulamamıştır. Kilise evrensel akıl yerine inanç aklını kullanmış, Alman Katolik-Protestan üniversitelerinde sistematik teoloji Hıristiyan inancını, “Vernunft des Glaubens” yani inanç aklıyla ele almıştır. Teoloji eğitimi veren kurumlar bu şekilde savunma amaçlı sorgulamasız bir anlayışı tercih ederken, Din Bilimleri (Religionwissenschaft) bölümleri, tenkit metodunu ve evrensel akli kullanmıştır (Taşçı 2018: 9-10).

Günümüzde Almanya’da İslam İlahiyat eğitimi, Erlangen-Nürnberg, Frankfurt (Giessen Üniversitesi ile ortaklaşa), Münster, Osnabrück, Tübingen, Berlin Humboldt ve Paderborn üniversitelerinde olmak üzere toplam altı merkezde devam etmektedir. Almanya’da İslam İlahiyat Merkezlerinin tümü Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı tarafından teşvik edilmektedir. İslam İlahiyat Fakültelerinin yanında Baden-Württemberg eyaletinde Freiburg, Karlsruhe, Ludwigsburg ve Weingarten Pedagoji Yüksekokullarında,

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

İslam Bilimleri/Din Pedagojisi bölümleri açılmıştır. Bu bölümlerin amacı okullarda İslam din dersi verecek öğretmenleri eğitmektir (Göbel 2019).

İslam İlahiyat Fakültelerinin eğitim programları ve öğrenci yetiştirme amaçları İslam Bilimleri Enstitülerinden farklıdır. Almanya’da İslam Bilimleri Enstitüleri siyasi ve politik metotlarla İslam ülkeleri üzerinde hâkimiyet kurmayı sağlayacak bir eğitimi yani oryantlizmi hedeflerken, İlahiyat fakültelerinin öncelikli amacı, Almanya’da yaşayan Müslümanların ihtiyaç duyduğu din görevlilerini yetiştirmektir. Almanya böylelikle Müslüman ülkelerden din görevlilerinin gelmesini engellemeyi ve kendi eğitim sistemini uygulamayı amaçlamaktadır. İslam İlahiyat Fakülteleri, Müslüman nüfusun Alman toplumuna entegre edilmesi amacıyla oluşturulan içe yönelik bir eğitim kurumudur. Ayrıca bu fakültelerin müfredatları Müslüman ülkelerin İlahiyat Fakültesi müfredatlarına benzediği için eleştirilere konu olmuştur. Aynı zamanda İslam’ın Alman üniversitelerinde sadece din ve kültür olarak değil, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi pratiğe yönelik eğitimi bazı çevreleri rahatsız etmiştir. Fakat İslam İlahiyat fakültelerinin asıl amacı, Avrupa İslam’ı merkezinde Batı’nın, İslam’ı kendi anlayışına göre dizayn etme hevesidir. Ayrıca bu projeye dışarıdan din görevlisi gelmeyecek ve böylece Avrupa’daki Müslümanların gelenek, görenek ve kendi ülkeleriyle olan bağlantıları büyük ölçüde azalacaktır (Taşçı 2018: 28-30).

Almanya’da ve diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslümanlara hizmet edecek din görevlileri yetiştirmek amacıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) 2006 yılında “Uluslararası İlahiyat Programı (UIP)” nı hayata geçirmiştir. Bu programın Avrupa ülkelerinde İslam ilahiyat fakültelerinin ve din görevlisi yetiştirme programlarının oluşumunda olumlu etkisi olmuştur. Ayrıca bu programlar Müslüman toplum tarafından kabul görmüş ve akademik yapının zenginleşmesine katkı sağlamıştır (Erşahin 2015: 144-145).

Uluslararası İlahiyat Programına başvuran ve yapılan mülakatlarda başarılı olan öğrenciler Türkiye’deki İlahiyat fakültelerinde eğitim görmektedir. İlahiyat öğrenimini tamamlayan öğrenciler, Almanya’da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde sözleşmeli din görevlisi olarak çalışabilmektedir (Şimşek 2019: 274-275). Uluslararası İlahiyat programı, yeni bir din görevlisi yetiştirme projesidir. Bu projede yer almak isteyenlerde, görev yapacağı ülkenin vatandaşı olma ve en az lise eğitimi almış olma şartı vardır. Bu şartları taşıyanlar burslu olarak Türkiye’de İlahiyat fakültelerinde okuyabilecektir. Projenin diğer bir ayağı da Frankfurt Am Main’de Johann Wolfgang Goethe Üniversitesine bağlı Protestan İlahiyat Fakültesidir. Bu

fakülteye aynı şekilde öğrenci kabul edilmektedir. Eğitimlerini tamamlayan öğrenciler, başta Almanya olmak üzere Avrupa’da ihtiyaç duyulan ülkelerde Müslümanlara hizmet edeceklerdir. Böylece yaşadıkları ülkenin vatandaşı olan din görevlileri, sahip oldukları dil ve kültür hâkimiyetiyle daha kaliteli din hizmeti sunabileceklerdir (Gemici 2015: 183-184).

SONUÇ

Alman oryantalizminde İslam tasavvurları geleneksel oryantalist imajlardan çok farklı değildir. Batı’da genel anlamda İslam imajı olumsuzdur. Aynı şekilde oryantalist yaklaşımlar, Doğu’da sömürgecilik ve emperyalizm olarak değerlendirilmiştir. Oryantalizm ideolojik yaklaşımı ve Avrupa merkezci tutumuyla yoğun şekilde eleştirilmiştir. 1973 yılında Paris’te oryantalistler kongresinde alınan kararlar, oryantalist kavramının yıprandığı ve daha fazla kullanılmayacağı açıklanmıştır. Böyle bir karar alınmasına rağmen, Batı oryantalist faaliyetlerinden vazgeçmemiş, isim değişikliğiyle neo-oryantalizm dönemi başlamıştır.

Oryantalist çalışmalar sadece bilimsel kazanımlar amacıyla veya tamamen kötü niyetli bir yaklaşımla yapılmamıştır. Oryantalistlerin İslami eserlerin tahkiki, tasnifi ve neşredilmesiyle alakalı gayretleri de vardır. Bunun nedeni, İslam düşüncesinin köklü bilgi birikiminden istifade etmektir. Alman oryantalizminde önemli bir yer tutan akademik gayretlerin, ayrı kategoride değerlendirilmesi gerekir. Alman oryantalizmi aydınlanma döneminde, kilise yazarları ve oradan beslenen oryantalistlerden ayrı olarak gelişme kaydetmiş ve oryantalizm teolojiden ayrılarak bağımsız bir disiplin haline dönüşmüştür. Böylece aydınlanmacı yazarlar İslam hakkında daha objektif ve bilimsel eserler üretebilmişlerdir.

Alman oryantalizminde Müslümanlarla ilişkiler oryantalizmle uyumludur. Fakat Osmanlı Devletiyle aralarındaki müttefiklik durumu Alman oryantalizm anlayışını yakından etkilemiştir. Günümüzde İslam, Almanya’da ikinci büyük din olmasına rağmen resmen dini cemaat olarak tanınmamıştır. Oryantalist anlayışın etkisinden kurtulamayan Alman İslam konferansları da ülkede yaşayan Müslümanlar açısından beklenen sonuçları vermemiştir.

Alman oryantalizminde İslam çalışmaları, üniversitelerde geleneksel ismiyle Şarkiyat bölümlerinde devam etmektedir. Almanya’da yirminin üzerinde üniversitede İslami bilimleri Enstitüsü, altı tane de İslam İlahiyat bölümü vardır. Almanya’da İslam İlahiyat fakültelerinde verilen eğitim çok önemlidir. Çünkü burada yetişen öğrencilerin Almanya ve Müslüman ülkeler arasındaki ilişkilerde kilit rol üstlenmeleri muhtemeldir. Ayrıca bu fakülteler vasıtasıyla Almanya’da entegrasyon ve uyum faaliyetlerinin güçlenmesi hedeflenmektedir. Fakat şimdiki

haliyle Almanya'daki ilahiyat eğitiminde oryantalist bakış açılarından uzaklaşmadığı için bu merkezler bahsedilen misyondan uzaktır.

Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık arasında dengeli ilişkilerin oluşturulabilmesi için; dini, kültürel her türlü önyargı ve taassuptan uzak bakış açısı geliştirilmeli, dinler arası ilişkiler bağlamında farklılıklara hoşgörüle yaklaşarak olumlu çalışmalar yapılmalıdır. Geçmişten devralınan oryantalist yaklaşım akılcı, objektif ve bilimsel anlayışla yer değiştirmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, M. S. (1981). *Geschichte des İslam in Deutschland*, Köln: Graz Wien.
- Aslan, A. (2019). Almanya'da İslam ve İslam'ın Kurumsal Temsili, *Çekmece İzü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (15), 1-40.
- Aydın, F. (2011). *Batı İslam Algısının Arkeolojisi*, Ankara: EskiYeni Yayınları.
- Bacinoğlu, T., Bacinoğlu, A. (2002). *Modern Alman Oryantalizmi*, İstanbul: Asam Yayınları.
- Baliç, İ. (1989). Almanya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 2, 520-522), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Brockelmann, C. (2009). Almanya'da Oryantalist Çalışmalar, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, B. Ezer (Çev.), 7 (2), 159-169.
- Bulut, Y. (1998). Oryantalizm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi DİA*, (Cilt. 33, 428-437), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bulut, Y. (2017). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Ceylan, R. (2010). Die Prediger des Islam. *Bundeszentrale für politische Bildung*, Bonn.
- Ceylan, R. (2012). Imame in Deutschland. Thorsten Gerald Schneiden (Ed.), *Verhärtete Fronten* içinde, Wiesbaden: Springer VS.
- CF, MSS, WK, (2020), <https://web.archive.org/web/20200903081644/>, <https://fowid.de/meldung/religionszugehoerigkeiten-2019>.
- Çelik, L. (2009). Almanya'da Türk İzleri, *Euro-Schulen-Organisation*, A. Çelik (Çev.), Mainz.
- Deutsche Islam Konferenz (2006). https://www.deutsche-islam-konferenz.de/DE/Startseite/startseite_node.html
- Eliacık, Z. (2018, 2 Aralık). 5 Soru: IV. İslam Konferansı ve Alman İslamı <https://www.setav.org/5-soru-iv-islam-konferansi-ve-alman-islami/>
- Erbaş, A. (2007). *Hıristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Erşahin, İ. (2015). Bir Diyanet Projesi Olarak Uluslararası İlahiyat Programı, *Diyanet İlmi Dergi*, 51 (2), 125-146.
- Fülling, H. (2019). *Religion und Integration in der deutschen Islampolitik*, Wiesbaden: Springer VS.

Gemici, N. (2015). Uluslararası İlahiyat Projesi ve Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)'nin Almanya'daki Din Hizmetlerine Katkısı, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12 (30), 181-211.

Gemici, N. (2019). Fuat Sezgin'in Eşsiz Çalışması: Gas (Geschichte Des Arabischen Schrifttums) ve Almanya'da Şarkiyat Çalışmalarına Dair, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 33-37.

Gorzewski, A. (2015). *Die Türkisch-Islamische Union im Wandel*, Wiesbaden.

Göbel, J. (2019, 22 Ağustos). *Üniversitede İslam Öğrenimi*, <https://www.deutschland.de/tr/topic/bilim/almanyada-islam-bilimleri-yuksekgrenimi>

Gökçe, G., Gökçe, O. (2011). *Avrupa'da İslam ve Türk İmajı*, Ankara: Birleşik Yayıncılık.

Günaltay, A. (2013, 16 Ocak). Almanya'nın İlahiyat Fakülteleri, <https://www.dw.com/tr/almanyada-islam-ara%C4%B1n-ilahiyat-fak%C3%BClteleri/a-16526652>

Gündüz, Ş. (2019). *Müslüman Kimlik Üzerine Algı ve Gerçek*, İzmit: Tashih Yayınları.

Hıdır, Ö. (2019). *Batı'da Hz. Muhammed İmajı*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Kurtuluş, R. (1989). Almanya'da İslam Araştırmaları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi DİA*, (Cilt. 2, 522-524), İstanbul: TDV Yayınları.

Lemmen, T. (2017). Muslimische Organisationen in Deutschland. Peter Antes ve Rauf Ceylan (Ed.), *Muslimen in Deutschland* içinde, Wiesbaden: Springer VS.

Olgun, H. (2006). *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Öztürk, A. O. (2015). *Alman Oryantalizmi*, İstanbul: Vadi Yayınları.

Pürlü, E. (2014). Almanya'da İslam Tartışmaları: Alman İslam Konferansı ve İslamofobi. Yılmaz Bulut (Ed.), *Almanya'da Müslümanlar* içinde, Ankara: Kadim Yayınları.

Said, E. (1998). *Oryantalizm*, N. Uzel (Çev.), İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Sarıçam, İ., Özdemir, M. ve Erşahin, S. (2011). *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, İstanbul: Nobel Yayınları.

Şimşek, E. (2019). Almanya'daki Müslüman Topluma Katkıları Bağlamında DİTİB'in Din Eğitimine Yönelik Faaliyetleri. *Eskiye Dergisi*, 39, 259-282.

Taşçı, Ö. (2014). Yurtdışında Kelam Araştırmaları-Aydınlanma Dönemi Almanya Örneği, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 67-79.

Taşçı, Ö. (2018). *Alman Oryantalizm Geleneği*, Ankara: Nobel Yayınları.

Türkmen, S. (2018). Oryantalizmin Doğu Algısı. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 151-170.

Yağbasan, M. (2016). *Almanya ve Türkiye Özelinde Kültürlerarası İletişim*, Konya: Literatürk Yayınları.

Yaşar H. (2010). *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Yaşar, H. (2010). *Hristiyan Dünyasında Kur'an Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Yeneroğlu, M. (2014). *Alman İslam Konferansıyla Müslümanların Nesneleştirilmesi*, Yılmaz Bulut (Ed.), *Almanya'da Müslümanlar* içinde, Ankara: Kadim Yayınları.

Alman Oryantalizminde İslam Tasavvurları

Yiğit, E. B. (2020, 16 Nisan). *Almanya'da Kimler İslam İlahiyatı Okuyor?* <https://perspektif.eu/2020/04/16/almanyada-kimler-islam-ilahiyati-okuyor/>

Yücel, A. (2001). *Oryantalistlerin Gözüyle İslam*, Ahmet Yücel (Ed.), İstanbul: Rağbet Yayınları.

Yürük Y. (1999). *Günümüzde Almanların İslam'a Bakışı*, İstanbul: Etüt Yayınları.

TAŞ ATAN ÇOCUKLARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE ONLARI EYLEME YÖNELTEN SOSYAL SEBEPLER İLE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Handan YILMAZ*

ÖZ

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlar ülke gündemini meşgul etmektedir. Eylemlerde ve gösteri alanlarında sadece yetişkin veya gençlerin değil aynı zamanda çocukların da bulunması ve bu durumun son yıllarda artarak devam etmesi, “taş atan çocuklar” etiketinin kavramsallaştırılmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmaya konu olan kavramdan yola çıkarak İstanbul’da yaşayan Kürt aileler ve çocuklarından oluşan toplam 20 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Aile ve çocukların bizzat kendileri ile yapılan görüşme neticesinde veriler toplanmıştır. Bu noktada aileler ve gençlerin konuya bakış açısını ortaya çıkarmak, çıkan olguları birbirleriyle karşılaştırmak, demografik faktörlerin sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal ve psikolojik alt yapılarının bu faktörlerle ilişkisini saptamak, katılımcıların eylem ve eğilimlerin nedenlerini ortaya çıkarmak ve bunları en aza indirebilmek amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmada taş atan çocuklar sorunsalına ait haberlerin makro çözümleme olarak tematik yapısına dikkat çekilmekte, mikro çözümlemede ise olay ve olgular arasındaki nedensellik ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca çocuk haberciliğinin çocuk, aile ve toplum üzerindeki etkileri; habercilikteki eksik yönler ve iyileştirilme çalışmalarının ne yönde olması gerektiğiyle ilgili de öneriler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Medya, Terör, PKK, Psikoloji, Kültür.

THE APPEAR OF STONE-THROWING CHILDREN AND THE SOCIAL REASONS THAT LEAD THEM TO THE ACTION AND SOLUTION PROPOSALS

ABSTRACT

Social, economic and political problems in the Eastern and Southeastern Anatolia regions occupy the agenda of the country. The presence of not only adults or young people, but also children in the demonstrations and demonstration areas and the increase in this situation in recent years has prepared the ground for the conceptualization of the “children throwing stones” label. Based on the concept subject to the study, interviews were conducted with a total of 20 participants, consisting of Kurdish families and children living in Istanbul. Data were collected as a result of interviews with the families and children themselves. At this point, this study was conducted to reveal the perspective of families and young people, to compare the emerging facts with each other, to determine the relationship of socio-economic, cultural, political and psychological infrastructure of demographic factors with these factors, to reveal the reasons for the actions and tendencies of the participants and to minimize them. Semi-structured interview technique, which is one of the qualitative research methods, was used. In the study, the thematic structure of the news about the problematic children throwing stones is highlighted as macro analysis, and the micro-analysis includes causal relationships between events and phenomena, as well as the effects of child journalism on children, families and society, the deficiencies in journalism, and suggestions about the direction of improvement studies.

Keywords: Child, Media, Terror, PKK, Psychology.

Atf: YILMAZ, H. (2021). “Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri”, İMGELEM, 5 (8): 59-88.

Citation: YILMAZ, H. (2021). “The Appear of Stone-Throwing Children and The Social Reasons That Lead Them to the Action and Solution Proposals”, İMGELEM, 5 (8): 59-88.

Başvuru / Received: 27 Aralık/December 2020.

Kabul / Accepted: 07 Mayıs/May 2021.

Araştırma Makalesi/Research Article.

---

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Avrasya Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: handanyilmaz@gmail.com, ORCID Number: 0000-0001-8716-8495

EXTENDED SUMMARY

The socio-economic, Local Government, cultural and political problems that exist in the Eastern and Southeastern Anatolia regions of Turkey have been preoccupying the country's agenda since time immemorial. Because of the problems experienced in these regions, the way people express themselves also varies. In the face of these increasing problems in recent years, besides most adults and young people who have demonstrated and demonstrated, there are also children whose numbers are increasing gradually, and these children carry out activities in a way that harms both themselves and the environment.

This process, which has been going on for years and has become a problematic, has gained wide repercussions in the media, and the discourses about children in the print and visual media conceptualize the label children throwing stones. In addition to this label, trying to portray children as a potential danger reveals that critical media should be questioned in terms of their news production practices. Because, in this problem that has not been resolved for years, the problems that have not yet been determined and revealed, such as how the child makes sense of his / her perspective of himself and his environment, how he manages the process he is in, how he criticizes himself and his environment, why he uses this path, what his purpose is or is it used as a tool accommodates. There are uncertainties and unclear facts about what exactly this process is behind the camera, how the actions started, why they started, what exactly they aimed at, what the children's wishes, desires and demands are.

For these reasons, based on the concept that is the subject of the study, a research was conducted on a total of 20 participants, who migrated from the said regions to Istanbul and consisted of Kurdish families and children. In this study, which was conducted to reveal the participants' perspective on the subject, to compare all the positive and negative facts obtained, to determine the relationship between the socio-economic, cultural, political and psychological infrastructures of demographic factors, the content of the actions with children first and then their families. And a question-answer interview was held about how they were affected by the process they were in.

In this study, which is one of the qualitative research methods, Semi-Structured Interview Method is used, attention is drawn to the thematic structure of the news about the problematic of stone throwing children and the events and situations that develop after these news, and the causality relations between the events and phenomena and the results obtained

by micro-analysis. Development and clarification are focused on. In addition, there are suggestions regarding all kinds of effects of journalism on children on children, the child's family, the environment and society, the deficiencies in the understanding of journalism and how and in what direction the efforts to improve these deficiencies. In the study, where the demographic findings about this period, which is influenced by the media, ethnicity and country policies, are given in tables, the reasons why children take part in these actions, how they came to this stage, whether this is the point they want to see or another view, whether they are satisfied with their conditions, and their appearance The extent to which it affected them, their responses to the reactions they received in the face of negativities after demonstrations and demonstrations, whether they were satisfied with them, how this process could be minimized and how the accompanying problems would be eliminated were also discussed.

Economic troubles affect both the family and the children. So much so that the children who settled in Istanbul with migration primarily pursue their survival, they have to put education in the second plan. For this reason, in order to help the family financially, the child either cannot go to school at all or goes on some days. The socio-economic problems they experience create a deepened perception of politicization on children, prepare them to act and show themselves with the thought that administrative elements are insufficient, and children define themselves around this phenomenon.

Efficient and efficient work in the field of management will relieve the weight of the process. In particular, it is necessary to take steps to work on economic factors, to determine the burdens to be taken on children and to make improvements on these burdens, and to ensure that Kurdish families and children also benefit from the advantages provided to migrants.

GİRİŞ

Çocuklar üzerine yapılan çalışmalar, bir taraftan toplumun çocuklara olan bakış açılarını öte yandan ise buldukları çevredeki konumlarını sorgulamaya yöneliktir. Sosyal bilimler çerçevesinde sorgulanan bu çalışmaların en önemli dilimini çocuklarla olan iletişim oluşturmaktadır. İletişim, medya ve çocuk sorunsalı üzerinden çocuğun eylemlerini, çevresi ile olan etkileşimini, çocuk ve ailesinin sosyo-ekonomik durumunu, etnik ve kültürel özelliklerini içermektedir.

Günümüze kadar olan çalışmalara bakıldığında özellikle kriminoloji teorisyenleri Ronald L. Akers ve Christine S. Sellers suç davranışının, aile ve yakın çevre ile olan etkileşim sonucu öğrenilerek ortaya çıktığını analiz etmiştir. Bir diğer suç teorisyenlerinden Gabriel De

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

---

Tarde yaptığı analizlerde, suç işleme eyleminin taklit etme yoluyla oluştuğunu, bu taklidin ise suça meyilli ya da suç işlemiş kişi veya kişilerden öğrenildiği sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanı sıra çocuk suçluluğu konusunda incelemeler yapan ve konu ile alakalı birçok kitabı ve makalesi bulunan Haluk Yavuzer, yaptığı araştırmalarda suça karışan çocukların ailesi ve yakın çevresinde mutlaka suç işlemiş kişi veya kişiler olduğunu belirtmiştir. Bu durumun çocuğu olumsuz etkilediği ve çocuğun, söz konusu eylemleri kendi davranışlarına da yansıttığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Dönemin ünlü kriminologlarından biri olan Cyril Burt, özellikle ekonomik ve sosyal şartların suç işleme eğilimi konusunda önemli faktörler olduğunu düşünmektedir. Burt İngiltere’de yaptığı saha çalışmaları sonucunda, ekonomik durumu yeterli olmayan, eğitimine devam edemeyen, temel ihtiyaçlarını karşılamaktan mahrum kalan hatta sokakta yaşamak zorunda olan insanların suça daha meyilli olduğunu bu nedenle yoksul çocukların varlıklı ailelere mensup çocuklara oranla suça daha çok yatkın olduğunu ortaya çıkarmıştır (Sünbül 2008: 290-306). Victor Hugo’nun bu olaya bakış açısı ise daha farklıdır. Hugo, “Bir hapisane açan, bir okul kapatır” sözüyle, eğitim ile suç işleme eylemi arasındaki ilişkiye vurguda bulunmuştur (Sünbül 2008: 320). Bu vurgu ile eğitimin olumsuz her türlü davranışın önünü kapatacağı ve doğru yolu gösterecek bir faaliyet olduğu, eğitimsiz kalan kişi ve kişilerin suça daha çok meyilli olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Eğitim, bireyi geliştirdiği, ahlaki olarak yetiştirdiği ve onu yaşama hazırladığı bir ortam yaratmaktadır. Fakat eğitimin doğru kişilerce ve doğru yöntemlerle bireye aktarılması gerekmektedir. Bu durum aksi takdirde, bireyi geriye çekecek, onun davranışlarını olumsuz yönlendirecek ve suçlu kişiler yetiştirmesine sebep olacaktır. Aristoteles ise, toplumsal süreçlere vurguda bulunarak suç işlemenin altında yatan sebeplerin, ekonomik şartların zayıflığı ve devlet faktörü olduğunu belirtmiştir. Aristoteles gibi Ivy Bennet’te suçun oluşmasında sosyo-ekonomik şartları düşük bireylerin hem bedensel hem de zihinsel olarak gelişemediği için olumsuz şartlara karşı direnme güçlerinin de düşük olduğunu ve bu nedenle suça daha çok meyilli olduklarını belirtmiştir (Sünbül 2008: 402). Fakat bu kısımda büyük bir boşluk bulunmaktadır. Çünkü çocukların suça yönelmesi, eylemlerde ve toplumsal gösterilerde aktif bir şekilde rol alması sadece bu faktörler etrafında oluşmamakta ve ortaya çıkarılan çalışmalar eksik kalmaktadır. Çalışma, suça sebep olan etmenler arasında etnik ve kültürel farklılıkların politize edilmesini, bu farklılıkların kategorize edilerek medya aracılığı ile normalleştirilmeye çalışılmasını ele almaktadır. Çünkü dışlanan çocuk ve birey, toplumda yer edinmek için kendini ön plana atacak eylem ve eğilimler geliştirmektedir. Çocuk ve birey bir başkaldırı faaliyeti ile kendi istek, arzu ve beklentilerini göstermeye çalışmakta, yalnızca bu şekilde sesini duyuracağını düşünmektedir. Bu süreç çocuk

ve bireyin bir süre sonra kendi kimliğine yabancılaşmasına, ayrımcılık ve olumsuz söylemlerin bir baskı unsuru oluşturmaya ve zihinsel şiddeti ortaya çıkarmasına sebep olmaktadır.

İşlevselci sosyolog Albert Cohen'e göre, eğitimde başarısız olan çocuklar statüsü düşük olan çevreyle iletişime geçmekte ve onlarla birlikte hareket etmektedir. Bu şekilde yanlış tutum ve davranışları içselleştiren çocuklar, suçluluk içeren her türlü eylem ve eğilimleri benimseyerek sapkınlık göstermekte, var oluşlarını bu şekilde ispatlamaya çalışmaktadırlar. Ek olarak bir başka sosyolog Walter Miller ise, suçun ortaya çıkışında şiddet, hırs, öfke, heyecan, riskli hareketler, istek ve hazın belirleyici olduğunu belirtmektedir. Miller, yaptığı araştırmalar neticesinde çocuk ve ailesinin düşük gelirli sınıfa mensup olduğunda bu davranış ve eğilimlerin ortaya çıktığını açıklamıştır (akt. Öter 2018: 720). Sosyolojinin kurucularından Emile Durkheim ise suçun toplumsal bir ürün olduğunu belirtmiştir. Suç, Durkheim'a göre tüm toplumlarda bulunmakta ve onlar için kaçınılmaz bir sürecin olgusu anlamına gelmektedir. Bu olgu, suçun işlevsel yönünü ortaya çıkarmaktadır. Toplumun devamlılığının sağlanması, yeni ve farklı fikirlerin ortaya çıkarılması, azınlıkta kalan kitlenin haklarını duyurmaya çalışması, onların amaç ve beklentisini ifade etmesini sağlamaktadır. Ancak bunun da bir sınırının bulunması gerektiğini ifade eden Durkheim, toplumsal bütünlüğün bozulmasına yol açacak eylem ve eğilimlerin karşısında durulmasının yalnızca onları cezalandırmakla olacağını bu cezalandırmaların da çeşitlilik göstereceğini belirtmiştir. Bu çeşitlilik ise toplumun sosyo-ekonomik durumlarının yanı sıra geleneksel ve modern aşamalarına göre değişmektedir (Akyayla 2019: 5). Çatışma (uyuşmazlık) teorisi ile ünlü sosyolog ve kriminolog George Vold, toplumun gruplardan oluştuğunu ve bu grupların birbirleriyle uyum içinde yaşayamayacağını ve mutlaka sosyal bir çatışmanın ortaya çıkacağını belirtmiştir. Çünkü insanların çıkar, amaç ve istekleri birbirlerinden farklıdır. Bu istekleri savunan azınlık grupları ise, kendi kanunlarını oluşturmaya ve benimsetmeye çalışmakta bu da suç olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak Vold'da diğer yazarlar gibi suçun ortaya çıkışını tek yönlü incelemekte, grupların çatışmaya sebep olan boyutlarını eksik bırakmaktadır (Akıncı 2019: 180). İşte bu noktada Durkheim, diğer sosyolog, düşünür, kriminolog ve yazarların analizinin iyileştirilmesini amaçlamakta ve suçun ortaya çıkışında yalnızca toplumsal bir ürün olan öğrenme, çevreyle etkileşim gibi faktörlerin yeterli olmadığı belirtmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere suçun ortaya çıkışında etnik ve kültürel faktörlerin siyasi bir içeriğe dönüştürülerek kategorileştirilmesi önemli yer tutmaktadır. Bu faaliyet ve söylemler görüşmeye katılan çocuk ve ailelerin de ifadeleri ile desteklenmekte ve çalışmada yer almaktadır. Aslında eskiden beri medyanın çocuklar üzerindeki etkilerinin araştırılmasının yanı sıra çocukların medyadaki temsili önemli ölçüde irdelenmekte ve

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

---

çocukların yetişkinler gibi medyada kendine yer bulamadığı, haber öykülerine bakıldığında şiddet ve kaza gibi pasifleştirici ve sessiz konularının anlatılmaya çalışıldığı ayrıca şiddet ve potansiyel tehlike içerisinde önemli bir özne görevinde ve temsiliyetçi olarak kabul edildikleri görülmekte ve bu süreç içerisinde de eleştirel medyanın haber üretim pratiklerindeki bu temsiliyetleri sorgulanmaktadır (Duğan ve Arslan 2016: 308-309). Kitle iletişim araçlarının yaymak istediği ya da yaydığı iletilere bakıldığında özellikle ekonomik, kültür, yaş, cinsiyet gibi toplumsal yaşam içerisinde önemli kabul edilen hususların varlığına işaret edilmiş, bu araçların söylem yapısının ürettiği iletilerdeki eleştirel süreçlerin değerlendirilip bir taraftan da anlamlandırılmasına önemli bir vurgu olduğu belirtilmiştir. Bu faktörlerin sosyal çevre ve bireydeki yansımalarının ne denli ciddi olduğu konusunda artış yaşandığı ile ilgili sonuçlar çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Bu çalışma, Doğu ve Güneydoğu'dan göçle gelen aileler ve çocukların, suç problematiği üzerinden ne şekilde tanımlandıkları, suça sebep olan eylem ve eğilimlerinin altında yatan sebepler, polise neden taş attıkları, bu davranışın etnik kimlikler üzerinden bir baş kaldırışın göstergesi olup olmadığı ve bunların dışında eylemlere sebep olan faktörlerin analizi üzerine derin bir araştırma içermektedir. Söz konusu eylemler bir nevi terörü ortaya çıkarmaktadır. Bunu ortaya çıkaran eylemlerin nedenlerinin tespit edilmesi ve sonrasında bu sorunları ortadan kaldıracak çözüm önerileri araştırma içerisinde yer almaktadır. Çalışmada taş atan çocukların küçük yaştan itibaren bunu bir görev olarak bilmesi, gerisinde birçok zafiyetin olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle, aile, çevre, etnik unsurlar, eğitimden yoksunluk, ekonomik problemler ve medya gibi unsurlar bu zafiyetin en büyük nedenleri olarak belirlenmiştir. Her şeyden önce, yapılan her türlü olumsuz eylem ve eğilimlerin nedenlerini ortaya çıkarmak önemlidir. Bu nedenlerin ortaya çıkarılması, olayların çözümlerini kolaylaştıracaktır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin yanı sıra derinlemesine görüşme tekniği yardımı ile çocuklar ve ailelerin yaşadıkları süreç ve eylemlerdeki aktif görüntüleri ile ilgili duygu ve düşünceleri, konuya ilişkin görüşleri sohbet havasında alınmıştır. Bu teknik ile görüşmede hangi soruların nasıl sorulacağı belirlenmiş, konuşulmak istenen başlıklar, buna uygun konular öncesinde belirlendiği için verilen cevaplar not alınmıştır. Seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme ile belirlenen aile ve çocuklara açık uçlu sorular yöneltilerek eyleme sebep olan birçok faktörün ortaya çıkması sağlanmıştır. Ayrıca bu teknik onların istek ve beklentilerinin belirlenmesini de sağlamıştır. Bunun yanı sıra çalışmanın ilerlemesi ve görüşmelere konu olan

içeriklerin desteklenmesi için doküman incelemesi veri toplama yönteminden de yararlanılmıştır. Bu nedenle söz konusu eylemlere konu olan çocuklarla ilgili yayımlanmış gazete haberleri ve atılan başlıklar, kitaplar, makaleler, mahkeme kararları, fotoğraflar, belgeseller, videolar, cezaevlerinde yaşanan olayların derlendiği yazılar gibi birçok doküman incelenmiş ve görüşmeye yardımcı olacak bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Araştırma verileri belirli bir zamana yayılarak ortaya konduğu için katılımsız gözlem tekniğinden yararlanılmıştır. Böylece araştırma konusu daha da irdelenerek araştırmaya konu olan çocuk ve ailelerinin davranışları, sorulara karşı tavırları ve verdikleri cevapların birbirleriyle uyumlu olup olmadığı gözlemlenerek araştırmanın analiz edilmesine yardımcı olmuştur.

Taş Atan Çocuklar

Türk hukukunu eskiden beri ziyadesiyle meşgul eden ve kesin olarak çözüme kavuşturulamayan *taş atan çocuklar* etiketi ile ifade edilen eylemler hukuksal ve çevresel yönden incelenmektedir. Türkiye'nin belirli bölgelerinde özellikle de son yıllarda meydana gelen yasa dışı gösteri ve yürüyüşler olarak bilinen bu eylemler çocukların ön planda tutulması ile kendini göstermekte ve konu da kamuoyunda *taş atan çocuklar* olarak tartışılmaktadır. Bu kalıbı oluşturan olay, 15 Şubat 2006 itibari ile Cizre'de Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının yıl dönümü nedeni ile yapılan gösteriler ve yürüyüşlerde çocukların polise taş atması ile başlamıştır (Durna ve Kubilay 2010: 54). Eylemlerin o günden bugüne zaman zaman yavaşlayıp zaman zaman da hızlandığı ve varlığını devam ettirdiği görülmektedir.

Terör suçları ile yargılanan ve yıllardır TMK (Terörle Mücadele Kanunu)'de görüşülen bu süreçlerin toplumsal yönü dışında bireysel yönlerinin de tartışması devam etmektedir. Bireysel yönden kasıt özellikle de devletin kolluk kuvvetleri ve yargılama esnasında uzman sıfatı görevi gören psikologların çocuklara karşı oluşturmuş oldukları yanlış tutumlardır. Bunun neticesinde birtakım önyargıların oluşmasına zemin hazırlayan ve hazırlanan bu zeminle gerek yakın çevreleri gerekse toplumun onlara bakış açısındaki süreci farklı safhalara yöneltmesi söz konusudur (Yılmaz 2010: 38). Çünkü bu durum sorunun minimize edilmesini sağlamak yerine onun daha da büyümesine neden olmaktadır. Ayrıca eylemlere katılan çocukların gözaltına alınması ve çocukların rehabilite edilmesinden önce yaptıklarından dolayı nefret söylemleriyle karşılaşması çocukların yasa dışı faaliyetlerini sürdürmesine sebebiyet vermektedir. Polisin tavrı ve *taş atan çocuk* problematiğine karşı etkileri, çocuklara olan muamele, gözaltı esnasındaki tutumları, çocukların ve ailelerin bu süreçteki duygu ve

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

---

düşünceleri, çocukların polis hakkındaki yargıları neticesine göre oluşturulmuş bu kapsamlı araştırmanın sonucu, genel itibari ile olumsuz olmaktadır.

Gözaltına alınan çocukların öncelikle kelepçe unsuru üzerinde olumsuz yargılama süreci başlamaktadır. Çünkü bu süreçte çocuklar, kelepçenin anlamını sorgulamaktadır. Çocuk, içinde bulunduğu durumu sorgularken kendisinin yaptığı kötü bir eylem sonucu bu hale geldiğini düşünmekte sonrasında da bu durum karşısındaki rahatsızlığı dikkat çekmektedir. Bir diğer önemli husus ise, çocukların gözaltı sürecinde aileleri ile görüştürülmemesidir. Özellikle de terör suçu olarak kabul edilen bu olayın neticesinde çocukların aileleri ile görüşmesinin engellenmeye çalışılması, çocukların hem fiziksel hem manevi hem de cinsel işkenceye maruz kaldığı ve polis tarafından tehdit edildikleri için bunları ifade etmekte zorlandıkları bilinmektedir (Durna ve Kubilay 2010: 69). Yaşanılan bu süreç neticesinde çocukların polise karşı olan tutumları ve yargıları genel itibari ile olumsuz olmaktadır. Çünkü polis onlar için, aç kaldıklarında, kaybolduklarında, şiddete maruz kaldıklarında, ağladıklarında, sığınmak için yer aradıklarında yardım istedikleri bir kişi olmasının yanı sıra cezalandırıcı semboller taşıyan ve kendisinden korkulan bir unsur olması anlamına da gelmektedir. Çocuğun hissettiği şey, tutuklanma sürecini yaşadktan sonra daha da ağırlaşmaktadır. Çocuk, sabıka kaydı, kendisine yöneltilen bakışlar ve tutumlardan kurtulmak istemekte aksi takdirde buldukları yerde mutsuz olmaktadırlar.

“...Polislerin bizi sevmediğini düşünüyorum. Çünkü ben ve benim gibileri hiç dinlemeden bağırıyor. Amacım kötü bir şey yapmak olmasa bile kendimi anlatamıyorum. Onlardan çok korkuyorum. İhtiyacım olduğunda, dayak yediğimde, insanlar benimle dalga geçtiğinde ya da birine kızdığımında onlara gitmek istemiyorum. Bana inanmayacaklar hatta beni suçlayacaklar”(E2, 14, Ağrı).

Taş atan çocukların terör suçu nedeniyle tutuklanıp serbest kaldığı süreç içerisinde onlara yanlış tutum sergiledikleri konusunda psikologlara da yoğun şekilde eleştiri gelmiştir. Çocukların yargılanma ve tutuklu süreçlerine dâhil olan psikologlar birtakım yanlış tutumlar sergilemiş, mesleklerine uygun düşmeyen eğilim ve eylemleri karşısında kendileriyle çelişmiş ve sonuç olarak olumsuz gelişmelere sebebiyet vermiş olduklarına dair eleştiriler almışlardır. Bunun akabinde çocukların yapılan eylemlere daha fazla katıldıkları ve onlar üzerinde ters etki yarattığı düşüncesi hâkim olmuştur. Bu sürecin en önemli örneği 2009'da Diyarbakır'da Diyarbakır Barosunun kentteki E tipi cezaevine kapatılan 17 çocuk ile yapılan görüşmeler neticesinde psikologun çocuklara “teröristsiniz” sözünü sarf etmesi ve kollarındaki

kelepeçlerin çıkarılmamasına sebebiyet verenlerden biri olarak bilinmesidir (Yılmaz 2010: 40). Bilimsel olarak araştırılma sürecinde aslında tam tersi bir olayın varlığının kendini göstermesi yani bilimsel olmayan bir analizin göze çarpması neticesinde psikologun profesyonel davranmayıp kendi siyasi görüşüne takılarak hareket ettiği ve bu nedenle de çocuğun geri kazandırılması sürecinde kişiye karşı takındığı tavır, ona yüz çevirme ve “*taş atan çocuklar*” kalıbının daha fazla baskı unsuru oluşturmasına neden olmuştur. Ayrıca İstanbul’da, tutuklu çocuklardan birinin birtakım bilgilerini kendi raporuna yazarken hapis cezasının yolunu açmaya çalışan bir örnek olarak çocuk ile aralarındaki güven ilişkisini yıkmaya girişiminde bulunduğu ve onu kötüye kullandığı düşüncesinden dolayı eleştiriler ile karşı karşıya kalmış bir başka psikolog ortaya çıkmıştır. Yani sorgu polisinin rolünü üstlenmiş olan psikolog, çocuğun çözülmesi ile süreci farklı bir boyuta getirmiş, çocuğun duygu ve düşüncelerinin hırpalanmasına sebep olmuş, mesleğinin getirdiği güven duygusunu istismar etmiş, sonrasında çocuğun rehabilite, korunma gibi ihtiyaçlarına dair herhangi bir süreçte rol almamıştır. Sonuç itibari ile psikolog, çocukların korktuğu bir başka görevli olarak görülmüştür.

Taş atan çocuklar konusunun çözümü için yapılması gereken, öncelikle bu süreci doğuran ve onu ayakta tutan nedenlerin ortadan kaldırılmasıdır. Bunun nasıl yapılması gerektiği sorunsalı ise geniş kapsamlı faktörler ışığında ancak imkânsız olmayan eylem ve eğilimler ile olacaktır. Bu etiketin incelenmesi ve çözüm arayışlarının farkındalık yaratması için hukuksal çerçeve üzerinden konunun aydınlatılmaya çalışılması bir problematik oluşturmuştur. Çünkü olay ve olguların bir kısmının hukukun sınırları dışında olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle çocukların öncelikle, medyadaki görünüşleri ve haklarında oluşturulan ifadeler ile ve sosyal, ekonomik, demografik (eğitim, kültür, yaş, cinsiyet vb.) faktörlerin konuya önemli etkisi olduğu bilinmektedir (Duğan ve Arslan 2016: 306).

Demografik Bulgular ve Analiz

	CİNSİYET	YAŞ	DOĞUM YERİ	EĞİTİM DURUMU	YERLEŞİM YERİ
E1	ERKEK	13	SİİRT	7. SINIF ÖĞRENCİSİ	OKMEYDANI
E2	ERKEK	14	AĞRI	8. SINIF ÖĞRENCİSİ	TARLABAŞI
E3	ERKEK	15	ŞIRNAK	1.SINIF ÖĞRENCİSİ (Göçle terk)	OKMEYDANI
E4	ERKEK	14	ŞIRNAK	7. SINIF ÖĞRENCİSİ	GAZİOSMANPAŞA

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

K5	KIZ	13	HAKKARİ	5..SINIF ÖĞRENCİSİ (Göçle terk)	BAĞCILAR
K6	KIZ	12	HAKKARİ	6. SINIF ÖĞRENCİSİ	BAĞCILAR
K7	KIZ	13	VAN	6. SINIF ÖĞRENCİSİ	SULTANBEYLİ
E8	ERKEK	14	DİYARBAKIR	OKUMAMIŞ	DOLAPDERE
E9	ERKEK	14	DİYARBAKIR	3..SINIF ÖĞRENCİSİ (Göçle terk)	BAHÇELİEVLER
E10	ERKEK	14	VAN	8. SINIF ÖĞRENCİSİ	ESENYURT

Tablo1: Demografik Bulgular

Cinsiyet

Taş atan çocukların ortaya çıkışı ve onları eyleme yönelten sebep ve çözümlerin araştırılması katılımcıların cinsiyet dağılımları değerlendirildiğinde katılanların çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır.

Yaş

Araştırmaya katılan çocuklar arasında minimum yaş 12, maksimum yaş ise 15 olarak belirlenmektedir. Yaş gruplarındaki katılımcılar 12 ve 15 yaş arasını kapsamaktadır.

Cinsiyet değişkeni göz önünde bulundurulmadığında katılımcıların yarısını 14 yaş grubuna ait çocuklar oluşturmaktadır.

Cinsiyete göre yaş durumunda kız çocukları 12 ve 13 yaş grubu içinde, erkek çocuklar ise, 14 ve 15 yaş grubu içerisinde yer almaktadır.

Doğum Yeri

Araştırmaya dâhil olan çocukların 1'i Siirt, 1'i Ağrı, 1'i Van ve 1'inin de Kars doğumlu olduğu belirtilmiş, diğer çocuklardan 2'si Şırnak, 2'si Hakkâri ve 2'si Diyarbakır doğumlu olduğunu belirtmiştir.

Cinsiyete göre doğum yeri ele alındığında kız çocuklarının Hakkâri ve Van şehirlerinde doğduğu buna karşın erkek çocukların ise yukarıda bahsedilen şehirlere mensup olduğu görülmektedir.

Eğitim Durumu

Araştırma kapsamında katılımcıların %30'unun göçle birlikte eğitimlerini yarıda bıraktıkları ve İstanbul'da eğitime devam etmedikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Kalan yüzdelik kısmını ise göç ettikten sonra orta öğretime devam edenler takip etmektedir. Ağrı'dan ve Kars'tan göç edenler 8'inci sınıfta, Siirt ve Şırnak'tan göç edenler 7'nci sınıfta, Hakkâri ve Van'dan göç edenler 6'ncı sınıfta eğitim görmektedir.

Cinsiyete göre eğitim durumu incelendiğinde görüşmeye katılan 3 kız çocuğundan 2'si eğitime devam etmekte 1'i ise göçle birlikte eğitimini bırakmak zorunda kalmıştır. Görüşmeye katılan 7 erkek çocuktan 4'ünün eğitime devam ettiği, 2'sinin göçle birlikte eğitimini bıraktığı, 1 kişinin ise hiç okumadığı tespit edilmiştir. Eğitimini yarıda bırakan ve hiç okumayan çocuklar ise, ailelerine ekonomik anlamda yardımcı olmak için çalışmışlardır. Ayrıca eğitimlerine devam etseler dahi sosyo-kültürel açıdan yetersiz kaldıkları, itibar görmedikleri ve görmemeye de devam edecekleri düşüncesi ile eğitimlerine devam etmedikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Eğitimine devam etmeyen erkek çocukların ifade ettikleri engellerin başında çalışma zorunluluğu gelmektedir. Aile üyelerinin hayatını devam ettirebilmesi için çalışan babalarının vefatı ya da babanın çalışmaması durumunda ailedeki diğer erkeklerin bu yükümlülüğü üstlenmek zorunda kalmasıdır.

Bunun yanı sıra erkek çocukların etnik ve sosyo-kültürel yapıları nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldıkları, alacakları eğitimin kendilerini kurtarmayacağı düşüncesi, aile içi olumsuz etkileşim ve söylemlerin de eğitim hayatlarına ara vermesine ya da son vermesine sebep olmaktadır. Erkek çocuklardan birinin anlatımında geçen ifade şöyledir:

“...Şırnak'ta 1'inci sınıfı okudum. Burada hiç okula gitmedim. Babam vefat ettikten sonra ben de çalışmaya başladım. Zamanım yoktu ve eve katkıda bulunmam gerekiyordu. Çalışmak zorunda kalmasam okula devam etmek isterim ama eğitim konusunda diğer öğrencilerle aynı şans taşımıyoruz, eşit değiliz, biz hep dışlanıyoruz. Bunların sebebi dilimiz, kimliğimiz, dış görünüşümüz bence. Bu yüzden hakkımızda hep olumsuz konuşuluyor...” (E3, 15, Şırnak, İnşaat İşçisi).

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

Erkek katılımcı, böyle bir sorumluluğu olmadığı takdirde çalışmayı bırakıp eğitimine devam edebileceğini ancak eğitim imkânlarının kendilerine kısıtlı sunulması ve etnik farklılığının çevresi tarafından kendisine olumsuz bir dönüş yaptığı ve yapmaya da devam edeceğini, dışlanma korkusunu hep yaşayacağını söylemiştir.

Araştırmaya katılan kız çocuklarından sadece bir tanesinin eğitimini bırakmak zorunda kaldığı, bunun da yaşadığı çevreye uyum sağlayamadığı, ablasının hapiste olmasından ötürü artık okumak istemediği çünkü okusa dahi kendisine bir yararı dokunmayacağı düşüncesinde olduğu görülmüştür.

“...Hakkâri’de 5’inci sınıfı bitirmiştım. Sonra İstanbul’a göç ettik. Okumaya devam etmek isterdim ancak zor çünkü kullandığım dil yeterli değil, insanların bu yüzden bana bakışlarından rahatsız oluyorum. Ayrıca ablam okudu ancak hapse girene kadar ona hiçbir faydası olmadı, bana neden olsun ki...” (K5, 13, Hakkâri).

“... Van’dan buraya geleli 3 sene oldu. Van’da 3’üncü sınıfı bitirmiştım. Şimdi 6’ncı sınıftayım. Hala bazı ortamlarda çekiniyorum ve uyum sorunu yaşıyorum. Burada hiç arkadaşım yok oysaki geldiğim yerde çok fazlaydı. Burada konuşmama, kıyafetlerime ve aileme çok laf ediliyor. Bu yüzden moralim bozuluyor. Bunlar neden dalga konusu oluyor anlamıyorum... Burada çok dışlanıyoruz...” (K7, 13, Van).

Kız çocukları arasında yer alan K6, Hakkâri’de 4’üncü sınıfa kadar okuduktan sonra İstanbul’da okuluna devam ettiğini ancak annesine hem evin işlerinde hem de satış yaptıkları el işlerinde yardımcı olmak zorunda kaldığından eğitiminde zaman zaman aksamalar yaşadığını belirtmiştir. Aile ekonomisine katkı sağlamak için en kısa yolun bu olduğuna inanmaktadır.

“... Okuyarak belki kendime katkı sağlayacağım ancak aileme bir faydası olmayacak. Okulu bitirince işsiz kalacağımı biliyorum. Çünkü etrafımdakiler hep öyle. Bu yüzden şimdiden iş öğrenmeye çalışıyorum. Önemli olan hayatta kalmak bence...” (K6, 12, Hakkâri).

Katılımcılardan alınan diğer verilerden hareketle belirtmek gerekir ki ailede eğitime devam etmeyen ya da devam ettiği halde bu eylemin doğru olup olmadığı hususunda kararsız kalan çocukların bu sorunları yaşamasının başında etnik ve sosyo-kültürel yapıların farklı olması, yaşadıkları dil sorunları, kendilerini koruyup kollayacak bir gücün bulunmaması, işsizlik, ekonomik sıkıntılar ve nefret söylemleri gelmekte, bunlar da çocukların eğitime sıcak bakmamasına, tutum ve davranışlarını kin güdüsüyle oluşturmalarına sebep olmaktadır. Çünkü

çocuğun demografik özelliklerinin çevreyle etkileşime geçmesi onu diğerlerinden ayırmasına bu ayrılığın ise bir süre sonra dışlanmaya kadar gitmesine sebep olmaktadır. Bu dışlanma onlar için sadece çevrenin dışlaması olarak kalmamakta aynı zamanda kendisini koruyacak bir gücün ortadan kalkması ve yalnız kalması anlamına da gelmektedir. Bu analizi desteklemek için iki katılımcının anlatımına yer verilmektedir.

“... Ağabeyim Diyarbakır’da 12’incisınıfa kadar okudu ve üniversiteyi kazandı. O yüzden buraya geldik. Ancak bir anda her şey değişti. Ağabeyim dağa çıktı ve öldürüldü. Kimse bize yardım etmedi, okuması da ona fayda etmedi, onu kurtaramadı. Burada kimse bizi sevmiyor... Burada ölmek için çalışmak zorundayım... Beni de koruyan yok... Her gün küfür yiyorum, anneme, babama küfrediyorlar artık ben de onlara acımıyorum...” (E8, 14, Diyarbakır, Ayakkabı Tamircisinde Çırac).

Katılımcılardan bir diğer kız çocuk ise eğitim hakkında şu açıklamalara yer vermiştir:

“...Okula devam etmek benim için zaman kaybı. Daha önemlisi de ilerde bana bir katkısı olacağına inanmamam. Çünkü okumak için paraya ihtiyacım var ve her şey ekonomimize bağlı. Ayrıca okula gittiğim zamanlarda her gün ağlayarak eve dönüyorum. Sürekli dışlanıyorum, Kürt olmak ve de fakir olmak benim suçum mu? ...” (K7, 13, Van).

Araştırma kapsamında İstanbul’da yaşayan ve Kürt ailelere mensup çocukların temel ihtiyaçlarını gidermek ve hayatta kalmak için, içinde buldukları olumsuz söylemlere maruz kalmaları, toplumdaki dışlanmaları ve ekonomik zorluklardan dolayı eğitimlerine ara vermeleri söz konusudur. Buna karşın eğitimlerine devam eden ve toplumla kaynaşmaya çalışan çocukların, sürece adapte olma ve sosyalleşmeye çalışma çabaları da görülmektedir. Bu çabaların görüldüğü çocuklardan bazılarının ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“...Bir taraftan iş öğrenmeye çalışıp diğer taraftan okumak beni rahatlatıyor çünkü bu şekilde başka insanlara da yardımcı olmaya çalışıyorum. Aileme katkıda bulunuyorum hem kendim için de bir şeyler yapıyorum” (K6, 12, Hakkâri).

“...Abim bana hep oku ve geleceğini kurtar diyor. Bunu ben de çok istiyorum aslında. Zaten buraya geldiğimden beri okula devam ediyorum. Bizi sevmeyenlerle değil de sevenlerle konuşuyorum. Bazen moralim bozuluyor ama abim beni hep koruyor. Birkaç arkadaşım ile ders çalışıyorum, keşke herkes onlar gibi olsa” (E10, 14, Van).

Katılımcı Yerleşim Yerleri

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

---

Katılımcıları tek bir semtte konumlandırmak mümkün olmamakla birlikte Kürt ailelerin kendi etnik gruplarıyla olan bağlarını koparmamak adına özel bir çaba sarf etmedikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışan çocukların iş buldukları yerde ikamet ettikleri saptanmıştır.

Diğer değişkenler arasında iş yeri yerleşim bölgesinde olmasa bile iş yerinin yaşadığı bölgeye yakınlığı göz önünde bulundurularak seçilmekte ve giderlerin en aza indirilmeye çalışılması amaçlanmaktadır. Özellikle, inşaat, oto tamirciliği, tekstil gibi alanlara hâkim olan çocuklar, bu mesleklerin alımlarının olduğu semtleri tercih etmektedir.

Katılımcıların yerleşim bölgeleri arasında Okmeydanı, Tarlabası, Gaziosmanpaşa, Bağcılar, Sultanbeyli, Dolapdere, Bahçelievler ve Esenyurt gibi ilçeler yer almaktadır. İstanbul merkezine göre yapılacak analizde katılımcıların İstanbul il sınırları içerisinde daha çok Avrupa yakasında yoğunlaştıkları görülmektedir. Anadolu yakasında Sultanbeyli’de kalan erkek çocuk zaman zaman inşaat işçisi olarak çalışmak durumunda olduğu için bu semtten ayrılmak istememektedir.

Katılımcıların bir kısmı gecekondü tarzı evlerde bir kısmı ise apartman dairesinde yaşamaktadır. Yaşanılan evler ve semtler Kürt aileler ve çocuklar için itici ya da çekici bir faktör olarak önceliğe sahip olmamaktadır.

Çocuklar Neden Taş Atıyor?

Küçük yaşlarda suç işleyen çocukların ilerleyen yaşları itibariyle suça daha fazla yaklaşmaları ve suç işleme potansiyelleri gözle görülür bir şekilde artmaktadır. Bu artış dikkate alındığında en başta *Çocuk Hakları Sözleşmesi* olmak üzere çocukların birtakım haklarına ilişkin belgelerin yol gösterici olarak sunulması gerekmektedir. Bu belgelerle, taş atan çocukların öncelikle neden bu sürece dâhil oldukları, süreç sonrası araştırmalar, analizler, değerlendirmeler ve alınması gereken önlemlere ışık tutulması gerekecektir.

Öncelikle çocukların ceza ehliyetinin olmadığı düşünüldüğünde, onların bu süreçten daha az zarar göreceği öngörülmektedir. Süreç içerisinde doğuda yaşamış ya da doğuda yaşayan Kürt ailelere mensup çocukların bu süreci ne şekilde değerlendirdikleri hususunda yapılan mülakatlarda, farklı ancak sonuca giden yolda ortak değer taşıyan cevaplar neticesinde şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Çocuklarla yapılan görüşmede polisler çocuklar üzerinde herhangi bir uygulamaya izin vermeyeceği düşüncesi, uygulandığı takdirde ise birtakım propagandalar ile hem polislerin hem de devletin acımasız, despot gibi kelimelerle nitelendirilmesine, etnik köken üzerinde birtakım tahribatlar yaratmasına, meşruiyetin sorgulanmasına sebep olmaktadır.

Ayrıca çocuğun bir yetişkine göre şüphe çekmeyeceği düşüncesi ile oluşan rahatlığın, çocuğun istenilen amaç için kullanılabilmesine neden olduğu da ortadadır.

Çocukların suç işlemedeki etkenler arasında; cinsiyet, yaş, ergenlik aile içi şiddet ve etkileşim, sosyo-ekonomik durum ebeveynlerin olumsuz tutum ve davranışları, göç süreci, kamu yönetimi ve hizmetlerine ilişkin sorunlar, hukuk ve mevzuatın niteliği, bunların uygulanmasına ilişkin sorunlar, ülkenin sosyal ve ekonomik politikaları, etnik ve kültürel yapısı, nefret söylemleri, medya ve kitle iletişim araçları gibi unsurlar bulunmaktadır (Arabacı ve Taş 2017: 111-112). Ancak terörle birlikte yaygınlaşan ve taş atan çocuklar sorununu besleyen asıl faktörler; sosyo-ekonomik değişim, nefret söylemleri ve göçün getirdiği sonuçlar olarak görülmektedir. Taş atan çocukların en belirgin özelliği, bu çocukların büyükşehirliere göç etmiş gelir, eğitim ve sağlık bakımından yoksul ailelerin çocukları olmasıdır. Daha iyi bir yaşam kurmak amacıyla büyükşehirliere göç eden aileler, kendi değerlerini unutmuş ancak farklı ve yeni değerlere de adapte olamamışlardır (Aşan 2014: 7-8).

Özne konumundaki çocukların eylemler içerisine atılması, bu çocuklardan faydalanılması, büyüklerin kendi isteklerini onlara empoze etmeye çalışması ve herhangi bir sıkıntı karşısında önlemlerini yaşa bağlı olarak çevirmeleri, kanunlara aykırı hareket edilmesi, onların terör faaliyetlerinde kullanılmasına sebebiyet vermektedir. Bu çocuklar terör örgütlerince “*çocuk asker*” olarak nitelendirilmektedir (Kekevi ve Kılıçoğlu 2016: 486).

Ekonomik sıkıntılar, zorunlu göç, şiddet eğilimleri, sosyal problemler, kültür yapısındaki sıkıntılar, etnik kimlik, siyasal süreçler gibi unsurların çocuklar tarafından içselleştirilerek, bu etkenlerin politikleşme sürecinde çocukların devlet için olduğu kadar bir taraftan da Kürt hareketinin dönüştürücü sürecine dâhil olmaya işaret etmektedir. Kürt çocukların özellikle de aile ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla yetişkinler gibi hareket etme ihtiyacı hissettikleri ve bu nedenle de onların iktidarına katılma girişimleri, politik anlamdaki öznelliklerini kurma çabaları söz konusudur. Bu nedenle Kürt hareketinin söylem alanlarını oluşturmak, pratiklerini dönüştürmek için yeni bir siyaset üretme çabası içerisine girdikleri hususu kendini göstermektedir (Durna ve Kubilay 2010: 54). Kürt çocukların bu gelişmeler nedeniyle özellikle de siyasal alanda kendi güçlerini ortaya çıkarmak adına yaptıkları çalışmalar ve devletin bunun üzerine çocuklara yönelik birtakım baskıları, şiddet unsurlarını artırmaya çalışmaları, onların daha çok politize olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır (Ekmen 2014). Kimi aileler ise siyasi suçlar nedeniyle cezaevine girme korkusu yaşamakta bu nedenle de kendi tutum ve düşüncelerini çocuklarıyla paylaşmamaktadır.

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

---

Ebeveynlerin hem birbirlerine hem de çocuklarına uyguladıkları şiddet, onların çevresine bu şiddeti yansıtmasına ve geleceklere adına yanlış davranışlar doğurmasına neden olmaktadır. Çocuk tüm bu tutum ve davranışları sorgulayarak şiddetin hayatta ilerlemek için doğru bir eylem olduğunu düşünmeye başlamaktadır (Darıcı 2009: 36).

Taş atan çocuklar, özellikle politik süreçlerde yeterli bilgi birikimine sahip olmamaları nedeniyle zaman zaman yanlış rol modellerin izinden gitmiş, yeterli zihinsel süreçlere odaklanamamış ve siyasi yönden zayıf kalmışlardır. Bundan ötürü çocuk, iktidar sahibi olmak için ön plana çıkmaya hazır konumda beklemiş, kendini göstermek adına taş atma girişimine başvurmuş, güç kazanmak ve ailelerini etkilemek için bunu bir yöntem olarak görmüştür. Onların eylem ve eğilimleri ya belirli cezalar almalarına ya da cezaevine girmelerine neden olmaktadır. Ancak kimi zaman cezaevlerinde yaşadıkları ve maruz kaldıkları koşullar hangi çerçeveden bakılırsa bakılsın kabul edilemez bir durum teşkil etmektedir. Bu durumun ise medyadaki yansımaları farklı boyutlardadır. Bunun en büyük nedeni farklı etnik yapıya sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü *taş atan çocuklar* konusu, farklı etnik yapı oluşturan Kürt çocuklarının, medyadaki şiddet eğilimlerinden dolayı yansıttıkları tutum ve eylemlere ayrıca etnik yapılarındaki olgulara odaklanmaktadır. Etnik yapılarındaki farklılık vurgusu, onların aidiyet problemini gözler önüne sermiş, kendini ifade etme biçimlerinin ise yine bu şiddet eğilimleri ile olacağı ve olumsuz sonuçlar yaratsın ya da yaratmasın kendilerini ancak bu şekilde iyi hissedecekleri şeklinde bir algı oluşturduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır (Darıcı 2019: 27-35). Doğu ve Güneydoğu'daki ailelerin çocuklarının bu sürece katılmasında özellikle de maddi durumlarındaki yetersizlik, eğitim seviyelerindeki düşüklük, ailedeki çocuk sayısının fazla olması nedeniyle onlarla ilgilenememe, marjinal gruplar tarafından değiştirilmeye çalışılan duygu ve düşünceler, çocukların kahramanlık psikolojisi içerisindeki yapılanmaları, kendilerini ispat etmeye çalışmak adına birtakım örgütlere isimlerini yazdırma çabaları, örnek rol model aldıkları kişilerin ne istenirse ne söylenirse olumsuz olup olmadığına bakılmaksızın kabul edilmeleri ve tüm bunlara boyun eğmelerinden ileri gelmektedir (Yağcıoğlu 2012: 98-99).

Psiko-Sosyal ve Demografik Faktörlerin Taş Atan Çocuklar Üzerindeki Rolü

Kürt ailelerin eğitim konusuna bakış açısı ve alacakları eğitimin faydalı olmayacağı düşüncesi ortak bir sonuç oluşturmuştur. Çünkü ailelerin ekonomik durumları da göz önünde bulundurulduğunda maddi imkânsızlıkların da söz konusu olması neticesiyle çocuğun erken yaşta iş hayatına atılması ve kendini ispat etme çalışmaları söz konusudur. Çocukların sosyo-

ekonomik durumları, ebeveynlerinin eğitim seviyesi, demografik özellikleri, kültür seviyeleri, etnik kökenleri, yoksulluk durumları, sosyal dışlanmaları ve kırdan kente zorunlu göçleri onlar, olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sıkıntılar sosyal çözülmeye sebep olmaktadır. Çocukların, gecekondulu ve suç bölgeleri olarak nitelendirilen kesimlerde hayatlarını devam ettirirken sosyalizasyon sürecinin bir parçası olarak yeni bir kimlik oluşturma ve aidiyetlik hissetme konusunda sıkıntı çekmeleri nedeniyle kendisine yakın bulunduğu grup ile beraber yasadışı faaliyetlerde bulunma eğilimindedir. Çocuklar bu şekilde kendini ifade etmeye çalışmaktadır. Çocukların parçalanmış veya parçalanmaya yüz tutmuş bir aile içerisinde şiddet ve çatışma problemleri yaşaması, aile arasındaki bağlılık ve olumlu etkileşimlerden mahrum kalması onlarda kendini ihmal edilmiş hissi uyandırmaktadır. Bunun dışında ailede daha önce şiddet uygulamış ve buna benzer suçlar işlemiş fert ve fertlerin bulunması, çocuğun davranışlarında şiddete karşı daha fazla istek oluşturmasında en güçlü nedenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çocuk kendisinden yaşça büyük olan ve rol model olarak aldığı aile bireyinin tüm düşünce, eylem ve tutumlarını doğru görmekte onun yanlış yapmayacağını ve kimseyi herhangi bir zarara uğratmayacağını düşünmektedir. Bu sürece gelene kadar yaşadığı tüm sıkıntıları da göz önünde bulunduran çocuk attığı hiçbir adımın yanlış olacağını düşünmemektedir. Bu analizi desteklemek için iki katılımcının anlatımına yer verilmektedir.

“...Benim ağabeyim İstanbul’u kazandı ve buraya geldik, sonra dağa çıktı, öldü, sorumlusu devlet, ben 1 senedir tamircinin yanında çalışıyorum, çok az para kazanıyorum bu da yetmezmiş gibi sürekli azar işitiyorum, küçük düşürülüyorum, babam işsiz ve ben istemediğim halde orada çalışmak zorundayım, eve geldiğimde de durum değişmiyor, evde de şiddet görüyorum sadece ben değil annem ve diğer kardeşlerim de... Beni de abimi öldürdükleri gibi öldürecekler diye korkuyorum...” (E3, 15, Diyarbakır, İnşaat İşçisi).

“...Benim ablam hapiste, ben onun yanlış bir şey yaptığına inanmıyorum, beni dövdüler, anneme, babama, ablama küfrettiler, ablam da karşılık verdi, ben de onlara acımadım...” (E1,15, Siirt).

Sosyal sınıf, şiddet, küfür, kişilerin toplumsal hiyerarşi içerisindeki dağılımı, belirlenimleri ve görünürlükleri gibi tutum ve davranışlar, suç işlenmesine ve suça meyilli fertlerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Geçmiş dönemlerde, özellikle de 1960’larda bireyleri topluma bağlama sürecinde aile ve birçok sosyal kurumların etkileşimi yani sosyalizasyonun önemine değinen Gottfredson ve Hirschi’nin suç teorisini destekler nitelikte

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

---

teorileri bulunmaktadır. Bu teoriye göre, sosyal bağ kurabilmek için aileye bağlanmak, sosyal aktiviteler ve geleneksel davranışlara bağlanmak, eğitimle sosyalleşme ve içinde bulunduğu toplumun değerlerine ve kurallarına saygı göstermek gerekmektedir. Bu faktörler çocuğun ve yetişkinin suça eğiliminin kontrol altına alınmasını sağlamaktadır. Bu faktörlerin suç eğilimini azalttığına dair bu teorik varsayımlar, araştırmalarla ve deneysel çalışmalarla desteklenmiştir (Erdener 2011: 8).

Sosyal sınıf faktörünü tek başına şiddet eğilimlerine yol açan bir unsur olarak görmek imkânsızdır. Ailenin sosyo-ekonomik statüsü de burada büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu statü düşmeye devam ettikçe, taş atan çocukların şiddet eğilimleri artmakta ve sonuç olarak çocuklar üzerindeki ayrımcı toplumsal uygulamaların, insanları birtakım sınıflandırmalara maruz bırakmasını beraberinde getirmektedir. Bu iki olgunun varlığı suça meyli artırmaktadır. Bu analizi destekleyen ifadeler aşağıdaki şekildedir:

“...Bazen ağabeylerimin çalıştığı yerlere gidiyorum, kötü şartlar altında çalışıyorlar ama çalışmak zorundalar çünkü yemek yiyemeyiz. Babam öldü ve en büyük abim bize babalık yapıyor, ona saygım çok büyük... Bizi sevmediklerini biliyorum ama neden, bunu anlamıyorum... Onlar taş atıyorlardı ve ben de onlar atıyorsa vardır herhalde bir bildikleri dedim ben de yerdeki taşı aldım ve taş attım. Hayatımı kurtarmak istiyorum, ailem de kurtulsun istiyorum. Artık yanlış şeyler yapmak ve görmek istemiyorum” (E10, 14, Kars).

“...Annem taş attığımı bilmiyor, babam 5 sene önce öldü, annem duysa bana çok kızar, çünkü okumamı istiyor, ben okuldan kaçtım da gittim, okuyanlar hep işsiz kaldı, hep dışlandı, konuşma şeklimizle, yırtık ayakkabılarımızla hep dışlandık. Kimse mutlu değil hem İstanbul daha güzel, bizim oraya devlet hiçbir şey yapmıyor çünkü biz Kürt'üz değil mi?” (E2, 14, Ağrı).

Çocukların Kürt olması nedeniyle oluşturdukları kendilerine ait tanımlamalar neticesinde bu süreçte yaşadıkları acı, kırgınlık, travma ve hak ihlalleri onları şiddete eğilimli bir birey haline getirmektedir. Bu da onların kendilerine ait yeni bir kimlik oluşturmalarına ya da var oldukları kimlik içerisinde kendilerini daha net ifade etmeye çalışırken bocalamalarına sebep olmaktadır. Sonuç olarak kendilerine özgü oluşturdukları kimlik ve değerler, politik ve sosyal eylemler neticesinde üzerlerinde yeni bir çocukluk yaratılmasına ya da kendilerine empoze edilen çocukluklarını daha sert bir biçimde geliştirmesini de beraberinde getirecektir. Kürt olmaktan kaynaklı etnik farklılıklara sahip çocukların kendilerini, ailelerine, çevrelerine

ve devlete ispat etmeye çalışmak adına taş atmaları, şiddete başvurarak hak aramaları ve suç işlemleri söz konusudur. Çocukların sürekli mücadele etme girişimi, sorunlar karşısındaki isyan ve eylemleri ayrıca politik özne olarak görüldükleri bu olumsuzluklar içerisinde özgürlük, halk için savaşıma ve başkaldırma girişimleri kimi aileler tarafından olumlu karşılanmaktadır. Aile, çocuğunun yaşadığı travma karşısında yapabileceği herhangi bir şey olmadığı ve şiddetin bu problemi anlık çözüme potansiyeli olduğu düşüncesiyle hareket etmektedir. Bu durum ise çocuğun önüne çıkan her olumsuz durum karşısında takındığı tutumun ve bulunduğu eylemin şiddetle çözüleceği hissini beraberinde getirmektedir. Bu his ile hareket eden çocuklar, aslında politik bir kaosun içine sürüklenmekte ve hatta kimisi için hiç bilmediği bir dünyaya adım atmasına sebep olmaktadır. Bu düşünceleri aşağıdaki görüşmede görmek mümkündür:

“...Annem çalışmıyor, kız kardeşim zaten çok küçük, bir ben bir de babam evin geçimini sağlamaya çalışıyoruz. Arada okula gitmeye çalışıyorum ancak şu an bana ve aileme gerekli olan şey çalışmak... Kimsenin bize yardımı yok. Sokakta yürürken bile sorun oluyor, gidin buradan sesleri, istemiyoruz sizi cümleleri... Herkesten nefret ettik... Babam bir şey derlerse git döv diyor zaten...” (E4,14, Şırnak, Oto tamircisi).

Çocukların ekonomik sıkıntıları, eğitim süreçlerinden yoksun kalmaları, sosyal alandan dışlanmış olduklarına dair düşünceleri marjinalize edilmiş gruplar olarak anılmasına sebep olmuştur. Bu süreç çocukların politik aktivizme yönlendirilmesindeki en önemli sebeplerden biri olarak görülmektedir. Araştırma neticesinde kız çocuklarının pasif ve duygusal olması, sert mizaçlı olmamaları, koşu hızlarının düşük olması, seslerinin daha hafif olması gibi faktörler onların protestolardaki görünümünü minimuma indirmektedir. Bu nedenle yapılan görüşmeler neticesinde erkek çocukların taş atma girişimleri ve meydanlarda boy göstermeleri kız çocuklarına oranla çok daha fazladır.

Haberlerde Çocukların Tanımlanması

Çocukların medyadaki tanımlanma biçimlerine bakıldığında ilk sırada *taş atan çocuklar* etiketi yer almaktadır. Kullanılan diğer tanımlama şekilleri “*terör örgütü tarafından kullanılan çocuklar*”(URL-1), “*bomba atan çocuklar*”(URL-2), “*eylemciler*”(URL-3), “*gösterici*”(URL-4), “*PKK yandaşları*”(URL-5), “*suça itilen*”(URL-6) şeklindedir. Sadece haber başlığına bakarak içerik hakkında yorum yapan okuyucu veya dinleyiciler olduğu gibi, başlıktan sonra içerik hakkındaki olay ve durumların analizini, varsa eğer tezat ifadelerin ve anlatım biçimlerinin değerlendirmesini yapan bir kitle de bulunmaktadır. Haberlerin ne şekilde ortaya çıktığı, başlıkların niçin bu şekilde atıldığı, haber içeriğindeki ifadelerin yönü, kullanılan sıfat

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

ve isimlendirmeler gündem konusu olabilmektedir. Bir kitap düşünelim, okuyucu bu kitabı almadan önce kitabın başlık ve kapağı ilgisini çekmekte sonrasında kitap içindeki ifadelere, argümanlara ve anlatımı oluşturan öğelere dikkat etmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere kişi, gazete okurken ya da haber izleyip dinlerken, fotoğraf gibi görsellikler dışında başlık ve içerik hakkındaki tanımlamalara da önem vermektedir. Bu detay, kişi üzerinde bir etki bırakmakta ve algı yaratmaktadır. Okuyucu veya dinleyicide haberin görseli, başlığı ve konuyla ilişkin anlatımlar dikkatle çekmekte, olumlu veya olumsuz fark etmeksizin onlarda bir önyargı oluşmaktadır. Konuya ilişkin yapılan görüşmelerde de bu analizi destekleyen ifadeler bulunmaktadır.

“...Aslında taş attığım zaman bunun karşılığında hiç iyi bir sonuçla karşılaşmadım. Hatta içinde bulunduğum grupla hareket etmem nedeniyle haberlerde hakkımızda yazılan ve konuşulanları duydum. Bu yüzden de bizden nefret ediyorlar. Öncesinde de sevilmiyordum ama bu şekilde isimlendirilmek daha da sevilmememe neden oldu...”
(E3, 15, Şırnak).

Çocukların; örgüt üyeliği ile suçlanması (Benli 2008), çatışma, terör olayları, saldırı, izinsiz gösteri (Yel 2014) onlar için koğuştaki yer kalmadığına (URL-7) gibi haber başlıkları ile isimlendirildiği görülmektedir. Kimi zaman çocuklar şiddet tekeli olarak gösterilmekte ve haklarında fail ya da edilgen şeklinde benzetmeler yapılmaktadır. Kimi zaman ise çocukların kullandıkları, yönlendirildikleri ve kandırılmaya çalışıldıklarına dair haber, yazı ve görsel sunulmaktadır. Bunların yanı sıra cezaevlerinde yaşanan olay ve söylemlerin varlığının bu sürece önemli etkilerde bulunduğu bilinmektedir. Bazı haber başlıkları ve içeriklerinde polis, buna bağlı kurum ve kuruluşlara güven duyulması, çocukların rehabilite edilmesi ve onlara birtakım yaptırımların uygulanması şeklindeki sonuç cümleleri de şiddetin yönünü göstermektedir. Buna ek olarak vali ve emniyet müdürleri söylemleriyle gazetelerde yer almakta, ailelere çocuklarını korumaları ve kollamaları gerektiğini aksi takdirde sonuçların felakete yol açacağını belirtmektedir. Bu durum ise ortaya çıkan eylemlerden yalnızca ailelerin sorumlu tutulmasına ve çocukların ailelerini rol model aldıkça şiddetin de buna paralel olarak artacağı düşüncesine sebep olmaktadır.

Buradan da anlaşılacağı üzere çocukların eylemlerde neden yer aldıklarına dair ve sokak gösterilerine katılma sebepleri ile alakalı herhangi bir ifadeye yer verilmemektedir. Haberler sonuç odaklı yazılar, ifade ve görsellerden oluşmaktadır. Gösteri ve eylemlerle alakalı alınması gereken tedbirler ve çocukların bu faaliyetlerden nasıl uzak durabileceği gibi düşünceler haber

içeriklerinde bulunmamaktadır (Kontaz ve Bulut 2009). Haberler daha çok, çocukların gösterilerde bulunmasının ne tür sonuçlara yol açtığı ve gösterilerin hangi maddi ve manevi zararlar oluşturduğu şeklinde bilgiler içermektedir. Okuyucuda eylemin bir nedeni olduğuna dair herhangi bir algı oluşturmamaktadır (URL-8). Bu durum ise gösteriyor ki haberlerde çocuklar şiddet unsuru ile yan yana ifade edilmekte, çocukların toplumsal gösterilerde bulunmasının ağır sonuçlara yol açtığı vurgulanmakta fakat onların arka planda neden bu sürece dâhil olduğuna dair bir ifade ve görüşe yer verilmediği görülmektedir.

Kürt Ailelerin Çocukları Hakkındaki Görüşme Neticesinde Ortaya Çıkan Düşünceleri

İstanbul'un, Bahçelievler, Bağcılar, Okmeydanı, Gaziosmanpaşa, Tarlabası, Sultanbeyli, Esenyurt ve Dolapdere semtlerinde yaşayan Kürt çocuklar ve aileleri ile yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan sonuca bakıldığında bazı çocukların kendileri hakkındaki söylemlerden şikâyetçi olduğu, bazı ailelerin çocuklarını koruma konusunda sıkıntı çektiği, kimi ailelerin ise kimseye zarar verilmediği sürece hak aramanın doğru bir eylem biçimi olduğu konusunda düşünceleri bulunmaktadır.

Toplumsal gösterilerde bulunan ve *taş atan çocuklar* etiketi ile ifade edilen, çocukların yukarıdaki söylemler ve olaylar karşısında hem aileleri hem de kendi üzerlerindeki etkileri, neden taş attıkları ve gösterilerde neden bulduklarına dair ifadelerinin açıklığa kavuşması bakımından her çocuğun birer ebeveyni olmak üzere toplam 10 aile ile görüşme yapılmıştır. Görüşmelerde; çocukların eylem ve gösterilerinin altında yatan sebepler, medyadaki temsiliyetleri ve süreç sonundaki etkilenme düzeyleri incelenmiştir. Görüşmelerde karşılıklı etkileşim oluşturulmuş, sohbet havasıyla aile ve çocukların kendilerini açıkça ifade edebilmeleri için rahat bir ortam hazırlanmıştır. Görüşmede, ailelerin Kürt olmanın kendileri için nasıl bir anlam içerdiği, medyadaki *taş atan çocuklar* etiketinden rahatsız olup olmadıkları, polislerin kendilerine olan yaklaşımları ile çevrenin kendilerine karşı tutumları, eğitim, sosyo-ekonomik hususlar, yaşam şartları, neden İstanbul'a göç ettikleri, psikolojik durumları ve gelecek hakkındaki beklentileri üzerine soru cevap şeklinde içerikler yer almaktadır.

Kimi aileler çocuklarının parayla, şekerle, çikolatayla kandırılmaya çalışıldığına, üzerlerine düşen her şeyi yapmalarına rağmen onları koruma konusunda eksik kaldıklarına dair yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Geldikleri noktaya baktıklarında, göç ederken hiç bu şekilde hayal etmediklerini ve çocuklarının başlarına gelen olayları büyük bir üzüntü ile karşıladıklarını

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

---

belirtmişlerdir. Bu yaşananlardan bir kısmını aşağıdaki örneklerde de açıkça görmek mümkündür:

“... Biz Dolapdere’ye göç ederken hayatımızı korumayı, daha güvenli bir yaşama sahip olmayı hayal ediyorduk. Kendimi hiçbir zaman düşünmedim, hep çocuklarım için yaşadım. Ancak benim gözümünden sakındığım çocuklarımı başkaları hırpalıyor. Onları korumakta güçlük çekiyorum, gerçi kimsenin bizi koruyup kolladığı yok... Bir oğlum öldü, diğeri yaşasın lütfen...” (E8’in annesi, Diyarbakır).

“... Çocuklarımın böyle olaylara, gösterilere, protestolara katılmasını istemiyorum. Gördüğüm zaman çok kızarım, biz onları koruyabilmek için buralara kadar geldik. Eğitimlerine devam etmeleri için elimizden geleni yapıyoruz. Zaman zaman, sıkıntıya düştüğümüzde istemediğimiz halde bize yardımcı olmaya çalışıyorlar. Biz okuyup bu ülkeye fayda sağlasınlar, kendilerini kurtarsınlar istiyoruz...” (E4’ün babası, Şırnak).

“...Evladım adına çok korkuyorum. Onu ve diğer çocukları kandırmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Biz kaçtık ama durmuyorlar, çaresiziz. Bizim maddi imkânımız yok, her istenilene yapamıyoruz. Bu yüzden kanıp giden çok çocuk var. Biliyoruz, duyuyoruz. Onları koruyamamaktan çok korkuyoruz, şiddet, maddi zorluk, ayrımcılık... Bunlarla nasıl başa çıkacağız bilmiyorum...” (E10’un annesi, Kars).

Kimi aileler ise ırk ayrımına dayalı, rencide edici faaliyet ve söylemlerin varlığından şikâyetçi olmakta, bu şartlar altında yaşamak zorunda bırakıldıklarını ve bu durumun kendilerini fazlasıyla üzdüğünü dile getirmektedir. Ekonomi ve eğitim konusunda yaşadıkları problemlerin yanına eklenen ırkçı söylemlerin varlığından da şikâyet eden aileler tüm bu problemlerle başa çıkmanın mümkün olmadığı gibi çözümün de yine kendi ellerinde olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle çocuklarının yanlış bir davranışta bulunmasının altında yatan sebepleri hem onlara hem de kendilerine mal edilmemesi ve olayın kökünde yatan sebeplerin iyileştirilmesi gerektiğine dair şikâyetlerini anlatmışlardır. Bu düşünceye sahip ailelerden bir kısmının ifadeleri şu şekildedir:

“... Bir kızım okuyor, tabi buna okumak denirse. Diğer kızım hapiste hem de bir hiç uğruna... Okulda, çevrede, arkadaş grupları içinde sürekli ayrımcılığa maruz kaldığını belirtiyor, bir hata yapsa hemen rencide ediliyor, konuşmasına dahi izin verilmiyor, sürekli ağlıyor, onun suçu ne? ...” (K5’in babası, Hakkâri).

“...Oğlum Ağrı’da yaşarken okulun da oldukça başarılıydı. Maddi imkânsızlıklar ve terör sebebiyle buraya göç etmek zorunda kalınca sorun yaşadı. Sadece bu değil elbet. Etnik farklılığımız, şivemiz ve doğudan gelmemiz gibi faktörler karşısında çevremizin olumsuz tutumları onun içine kapanmasına ve başarısız olmasına yol açtı. Oğlumun geleceği açısından çok korkuyorum. O hiçbir zaman yanlış bir şey yapmadı. Hep kendini korumak zorunda kaldı, olaylara karışması onun suçu değil...” (E2’nin babası, Ağrı).

Kimi aileler ise yaşadıkları ekonomik, etnik, kültürel ve siyasi zorlukların karşısında haklarını aradıklarını ve bu hak arayışı sırasında kimseye zorluk çıkarmadıklarını, sadece kendilerini ifade etmeye çalıştıklarını fakat bu çalışma sırasında kendilerine olan davranış biçimleri ve hitap şekillerinin ırkçı ifadeler barındırdığı için tutum ve eylemlerin canlarını yaktığını fakat bunların kamuoyuna yansıtılmadığını bu nedenle de kötü insanmış gibi muamele gördüklerine dair sıkıntılarını paylaşmıştır:

“...Haberlerde bizleri kötü göstererek neyi amaçlıyorlar anlayamıyorum. Bizim hiç kimseye kötülüğümüz olmadı, amacımız zaten bu değil hele ki çocuklarımızı kötülüğe sevk etmek hiç değil. Bize eyleme neden katılıyorsunuz ya da niçin buradasınız diye sorulmuyor. Herkes suçlama peşinde, bir amacımız var ve bu amaç kimseyi zor duruma düşürmeyecek bir amaç o da sadece iyi bir yaşam sürebilmek...” (E9’un babası, Diyarbakır).

“...Haberlere yansıyan görüntüler bizi çok üzüyor. Duruma kimse bizim açımızdan bakmıyor. Yaptığımız eylem ve protestoların amacı kimsenin canını yakmak veya sinirlerini bozmak için değil. Benim oğlum kimseye küfretmedi, kimsenin canını almadı. Ancak bize yapılan muamele hep bu yönde. Biz sadece isteklerimizi ve beklentilerimizi dile getirmeye çalışıyoruz. Ancak bu yolda herkesin bize karşı olmasını anlayamıyorum. Televizyona, gazetelere yansıyan her şey çok daha farklı yönde... Çok üzülüyoruz...” (E3’ün babası, Şırnak).

İstanbul’a göç eden ailelerden biri bu göçün zorunlu olduğunu, ekonomik sıkıntılar çektiklerini ve şayet göç ederlerse iş, sağlık ve sosyal imkânlardan yararlanabileceklerini düşündükleri için İstanbul’da yaşayan akrabalarının telkinleriyle geldiklerini belirtmiştir. Göç ettiklerinden beri hayal ettikleri hiçbir imkândan yararlanamadıklarını belirten aile, özellikle manevi zorlukların kendilerini daha fazla yorduğunu ve yıprattığını ifade etmiştir.

Çocukların aileleri ile yapılan görüşmeler neticesinde çalışma şartlarının İstanbul ve semtlerinde fazla olması onların zorlanmadıkları gerçeğini değiştirmemiştir. Çocukların

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

çalışma şartlarının ağır olduğu, kimi çocukların ağır çalışma şartları içerisinde sürekli azar işittiği ve fiziksel şiddete maruz kaldığı gibi olumsuz süreçler aile ve çocuklar açısından büyük problem oluşturmaktadır. Zorunlu göç olgusu ve bunun özellikle ekonomik sebeplerden kaynaklanıyor olması ise aile ve çocukların bir diğer dert ettikleri faktördür. Bu yüzden aileler çocuklarının ekonomik sıkıntılar nedeniyle eğitimlerine devam edemediklerini, çocuklarının çalışma hayatlarına erken yaşta başlamak zorunda kaldıklarını ve onların üzerlerine aldıkları sorumluluklardan dolayı zaman zaman sıkıntılı ve stresli bir yaşam sürdürdüklerini de ifade etmişlerdir.

Çocukların aileleri ve çocuklar ile yapılan mülakatlar neticesinde çalışma şartlarının İstanbul ve bölgelerinde çok daha fazla olması, onların zorlandıkları gerçeğini değiştirmedikleri sonucunu da ortaya çıkarmaktadır. “Çalışma şartları çok ağır”, “Sürekli dayak yiyorum”, “Yanlışlıkla kırdığım cam yüzünden yemediğim hakaret, işitmediğim küfür kalmadı”, şeklinde dile getirdikleri sürecin en önemli nedenini Kürt olmalarına bağlamışlardır. Konu bu açıdan incelendiğinde, çocuklar için Kürt olmak; yaşanan birtakım acılar ve haklarında oluşan kayıplarla eş değer tutulduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Çocukların kimliklerine dair yaşadıkları problemler, bu kimlik nedeniyle ötekileştirildiklerine dair görüşleri ve kimliklerinin yaşanan acılara da gebe olduğu düşüncesi onları oldukça etkilemektedir. Kimi çocukların, Kürtlerin ezik gibi gösterildiğine, Kürtlere gösterilen tepki ve şiddetin çok fazla olduğuna dair düşünceleri bulunmaktadır. Bazı çocukların bu durumu eleştirdiği hatta okul ortamlarında kendi dillerini neden rahat bir şekilde kullanamadıklarını, neden kendi dillerinde eğitim göremediklerini sorguladıkları ve sürece öfke duydukları görülmektedir (Darıcı 2009: 31). Bu durum çocukların eylem ve gösterilere katılma, şiddete başvurma sebeplerinden biri olarak düşünülmektedir.

Aileler ötekileştirme yapıldığı düşüncesi ile birtakım sıkıntılar çektiklerini dile getirmiş bundan ötürü de sosyal ve ekonomik süreçlerden istedikleri gibi yararlanamadıklarını ifade etmiştir. Toplumda yer edinemediklerinin altını çizen bazı aileler, çocuklarının eğitimleri için gerekli koşulları sağlayamadıklarını, onları belirli bir yaşa kadar okutabildiklerini, hatta durumun farkında olan çocuklarının okuma isteklerinden vazgeçtiklerini, çocuklarının iş imkânlarının nerede ve ne şekilde olabileceği arayışlarına koyulduklarını belirtmişlerdir. Ailelerin yarısından fazlası çocuklarının ne şekilde ve ne düzende çalıştıklarını bilmediklerini, onlarla yeterince ilgilenemediklerini sadece çalıştıkları süreç boyunca kazandıkları parayı kendilerine teslim ettiklerini belirtmektedirler. “Peki, sormuyor musunuz?” sorusunu

yöneltiğimizde ise ya cevap vermediğini, geçiştirdiğini ya da sesini yükselterek “*Çalışıyorum işte gerisi sizi ilgilendirmez*” şeklinde cevaplar aldıklarını belirtmişlerdir. Belirli bir kısmının ise, oto tamirciliği, ayakkabı boyacılığı, temizlik işçiliği yaparak ya da mendil satarak ailesinin geçimine yardımcı olmaya çalıştığını söylemiştir. Kendilerinin okumadıklarını, sürekli çalışmak zorunda kaldıklarını ve bu süreç içerisinde de sürekli harap olduklarının altını çizen baba, kız çocuklarından ziyade erkek çocuklarının görünürlüklerinin daha fazla olduğu için oğlunun her gün yaşadığı sıkıntılardan dolayı ağlayarak eve geldiğini, sürekli buradan (Bayrampaşa), gitmek istediğini ama biraz yatışınca yine kaldıkları yerden devam ettiklerini belirtmiştir. Etnik kimliklerinden ve dillerinden dolayı sürekli hakarete uğradıklarını söyleyen çocuklardan biri, “*Kötü bir şey yapmıyorum ki hem Türkçe de konuşmaya çalışıyorum kendi dilim olmamasına rağmen ama yine de hırpalanıyorum*” şeklinde içinde buldukları durum ile alakalı düşüncelerini ifade etmiştir. Aile, çocuklarının kendini bir birey olarak gördüğünü çünkü babası gibi eve ekmek parası getirdiğini, alışveriş için dışarı çıktığını ve yetişkin bir bireyin yaptığı gibi işler yaptığını bu yüzden de sokağa çıkararak kendilerini bu şekilde ifade ettiklerini çünkü acı çektiklerini belirtmiştir.

Daha önce taş attığı için içeri giren ve kısa bir süre sonra çıkan çocuğun ailesi ile yapılan görüşmede, bu sürecin aileyi ve çocuğu ne şekilde etkilediğine dair sorulara karşılık ise; genel olarak çevreden dışlandıklarını fakat kendileri gibi Kürt ailelerin bu süreçte sürekli desteklerini gördüklerini belirten bir cevap alınmıştır. Çocukların içeri alınmasının yanlış bir uygulama olduğunu söyleyen aile fertlerinden biri, çocuğun içeri girip çıkmasından sonra hırslanıp daha da işin içinden çıkılamaz gelişmelere neden olabileceğini belirtmiştir.

Cinsiyet konusunda ise; eylemlere katılan çocukların %85-90’lık kısmını erkeklerin oluşturduğunu belirten aileler, erkeklerin kızlara göre daha aktif hareket ettiğini, kızların ise evde annelerine yardım etmekle ilgili görevlere sahip olduğunu söylemişlerdir.

Aileler, yukarıda da belirtildiği üzere ekonomik ve sosyal şartlardaki sıkıntılarının hem kendileri hem de çocukları üzerindeki etkileri nedeniyle toplum içerisinde her türlü faaliyetlerden, olaylardan ve sıkıntılardan kendilerinin sorumlu tutulmasını, çocuklarının her yanlış hareketinin kendilerine mal edilmesine dair algıları anlamlandıramadıklarını, tek suçlu olarak görünen kişilerin kendileri olduğu konusundaki söylemlere dair üzüntülerini dile getirmektedirler. Adaletli bir ortam sağlanması durumunda bu sıkıntılarının oluşmayacağını ve çocukların yaptıkları her türlü faaliyet ve eylemden uzak duracaklarını belirtmişlerdir. Özellikle ekonomik ve sosyal şartlar konusunda iyileştirme yapıldığı, etnik kimliklerinden dolayı

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

---

yargılanmadıkları, eleştirilmedikleri ve herhangi bir olumsuz söylem ve düşüncelere maruz kalmadıkları sürece olay ve gösterilerin ortadan kalkacağını, taş atan çocuklar kalıbının da yıkılacağını düşünmektedirler.

SONUÇ

Bu çalışma, toplumsal gösterilerde yer alan ve *taş atan çocuklar* etiketi ile gösterilen çocukların medyaya ne şekilde yansydıkları, aile ve çocukların bu yansıma hakkındaki düşünceleri, gösteri ve eylemlere katılan çocukların sosyo-psikolojik, ekonomik ve eğitim hayatları, yaşadıkları bölgeden İstanbul'a göç etme nedenleri, göç sonucu çocuk ve ailedeki maddi ve manevi değişimler, etnisitelerine yönelik kalıp yargılar hakkındaki görüşleri, çevreleri ile yaşadıkları uyum ve uyumsuzlukları, hayattan beklentileri gibi konular etrafında, araştırma ve incelemeler ışığında oluşturulmuştur. *Taş atan çocuklar* etiketinin kökenine inilmesi, çocukların niçin bu sürece başvurduklarının araştırılması ve incelenmesi, konu ile ilgili ne şekilde önlemler alınması ve problemlerin en aza indirilebilmesi için yapılması gerekenler, araştırmanın merkezi temasını oluşturmaktadır.

Çalışma neticesinde bir taraftan ideolojilerin haber ve söylemlere ne şekilde yansıdığı, bunun aile ve çocukları ne derece etkilediği belirlenmiş, diğer taraftan da uzun yıllar boyunca sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel süreçlerin yapılaşması ve ortaya çıkan sorunlar hakkında medyanın kullandığı ifadeler ile kamuoyuna yansıyan kısmı ortaya çıkarılmıştır.

Taş atan çocuklar bilindiği gibi hemen hepsi Kürt çocuklardan oluşmakta ve bu nedenle medyadaki temsiliyetleri önem taşımaktadır. Çocuklar kimi zaman özne kimi zaman ise edilgen bir şekilde medyada konu edilmektedir. Çalışma, çocuk ve çocukluk üzerine geliştirilmiş sosyolojik yaklaşımlar neticesinde, çocukların suça karışması ve bu konuda faaliyet göstermesi ile ilgili problematik kısımlara vurguda bulunmuş, Kürt çocukların çocukluklarını anlamlandırma noktasında zayıf kaldıklarını ortaya çıkarmıştır. Çünkü çocukların özne ve edilgen olarak lanse edildiği süreçte dışlanmış oldukları görülmektedir. Medyanın taş atan çocuklar hakkındaki düşünce ve ifadeleri gündemi uzun süre meşgul etmiş ve konu etrafında birçok hukuksal değişimler yaşanmıştır. Çocukların medyadaki temsil tarzları, toplumun çocuklara karşı tutumlarında belirleyici olmaktadır. Türkiye'nin belirli bölgelerinde yaşayan ve toplumsal gösterilere katılan bu çocuklar "*iyi çocuk*", "*kötü çocuk*" ayrımlarına maruz bırakılmaktadır.

Çocuklar polisten, yaşadıkları çevreden ve tüm toplumsal yapı unsurlarından etkilenmektedir. Çocukların henüz ilkökul ve ortaokul öğrencisi olması ancak ailelerine

ekonomik anlamda destek olmaları gerektiğini düşündüklerinden kimisinin okula gidememesi, kimisinin okulu bırakma noktasına gelmesi kimisinin ise göçle birlikte okulu bırakması, onların eğitim hayatları kadar sosyal hayatlarını da oldukça etkilemektedir. Etnik kimlikleri, sosyo-ekonomik düzeyleri, onların politikleşme algısının oluşması nedeniyle kendilerini kimlik üzerinden tanımlamaya çalışmasına sebep olmaktadır. Sistemin şu anki aşamasına bakıldığında bu eksikliklerin devam ettiği, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik özelliklerin medyadaki söylem ve olgular üzerinden düzeltilemediği görülmektedir. Bu nedenle çocukların etnik unsurlar üzerinden oluşturulan olumsuz algılara maruz bırakılmalarının önüne geçilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır. Bu yüzden, maddi unsurlar üzerinde iyileştirmeler yapılması, ekonomik sıkıntılar yaşayan çocuklar üzerinden ağır yüklerin kaldırılması, göç ile gelen tüm bireylere sağlanan avantajlardan Kürt aile ve çocukların da yararlanabilmesi gerekir. Aksi takdirde, eksik unsurların giderilmeyip daha da ağırlaşması, nefret söylemlerinin kontrolünün sağlanamaması, hizmetlerin etkin ve verimli sunulamaması, bu hizmetlerden yararlanamayan ailelerin sosyo-ekonomik durumlarının eğitim kaliteleri ve sosyalleşme süreçlerinin daha çok hasara uğraması, çocukların kendisini ifade etme, istek ve arzularını belirtme biçimlerinin katılaşması daha büyük hasarlara sebep olacaktır.

Taş atan çocuklar kalıbının yıkılması öncelikli görev olmalıdır. Bu kalıp, etnisitenin, sosyal hayatın, eğitimin, kültürün, politik faaliyetlerin ve kamuoyu algısının olumsuz şekillenmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle yıkılan bu algı beraberinde de birçok olumlu etkileşimler doğuracaktır. Kalıp yargılardan vazgeçme, hoşgörü ortamının sağlanması, çevre ile uyum sağlayıcı faaliyetler önemli aşamalardandır. Aile ve çocukların sosyal faaliyetleri, eğitim konusundaki olumlu ve yaratıcı algıları kendilerini dışarıya daha iyi ifade etmelerini sağlayacak, hak arama hususundaki olumsuz tutum ve davranışlardan onları uzak tutacaktır.

Aile ve çocuklar ekonomi ve sosyo-kültürel konulardaki geri kalmışlığın verdiği olumsuz etkilerden dolayı toplum içindeki her türlü faaliyetlerden kendilerini izole etmektedir. Ailelerin, çocuklarının eylem ve protestolarda yer almasının kendilerine mal edilmesine dair oluşturulan algı ve söylemlerin nedenini anlamlandıramadığı, tek suçlu kendilerinin gösterilmesi konusunda üzüntü duyduğu görülmektedir. Bu nedenle ailelere ve çocuklara göre yaşanılacak bir ortam sağlanması durumunda sıkıntıların en aza ineceği ortadadır. Çocuklar, şiddet ve ayrımcılık gibi konularda etnik kimlikleri üzerinden değerlendirilmektedir. Çocuğun işlediği herhangi bir suç üzerinden yapılan haberde etnik kimliğine yönelik yapılan bir vurgu okuyucunun dikkatini çekmektedir. Bu durum neticesinde suçlu çocukla ait olduğu etnik kültürel kimlik, korkulması gereken bir unsur olarak gösterilmektedir. Öyleyse bunlar yerine

Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal Sebepler İle Çözüm Önerileri

---

medyanın kendini ifade etme biçiminden ziyade kendini tam anlamıyla ifade etmek isteyip de bundan yoksun kalan toplumsal grupların (etnik ve kültürel azınlıklar, kadınlar, çocuklar, yoksullar, yaşlılar vb.) uğradıkları simgesel ve fiziksel şiddete odaklanmaları gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Tüm toplumsal grupların kendilerini tam olarak ifade edebileceği mecralar oluşturulması gerekmektedir. Bu ise, medyanın ticari rekabetten, kısıtlayıcı tutumlardan ve yerleşmiş haber değerlerinden uzaklaşmasıyla sağlanacaktır. Söz konusu haberlere, çocuk haklarına duyarlı habercilik anlayışı ve dışlayıcı dilden uzak üslup ile yaklaşılması gerekmektedir. Çatışmaların, çocuklar üzerinden keskin bir şekilde verilmemesi ve kamuoyuna nefret algısını pekiştirecek bir dil kullanılmaması toplumsal sorumluluk olarak benimsenmelidir.

Çocukların kendini ifade etme biçimi olarak geliştirdikleri savunma mekanizması aslında kendi öz kimliklerini yanlış ifade etmesine de sebebiyet vermektedir. Çünkü kendi etnik kimlikleri üzerinden uğradıkları ayrımcı politikalar onlar da nefret söylemlerine ve kontrol mekanizmaları üzerinde baskı hissetmelerine sebep olmaktadır. Çocuklar bu yüzden çevreleriyle yeterli sosyalleşmeyi sağlayamamaktadır. Bu nedenle etiketlendikleri her söylemin ortadan kaldırılması gerekir. *Taş atan çocuklar* etiketi bunların en başında gelmektedir. Etiketlerin ve algıların yıkılması, süreci daha da yumuşatacak ve çocuklar üzerindeki baskıyı hafifletecektir. Kalıp yargılardan vazgeçme, çevreyle uyumlu sosyal faaliyetler, etkinlikler, sosyo-kültürel çalışmalar, eğitim konusunda gerekli alt yapı çalışmaları çocuk ve ailenin ilgisini doğru yöne çekecektir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, F. (2019). *Kriminoloji*, İstanbul: Beta Basım Yayınları.
- Akyayla, A. (2019). E. Durkheim ve B. Malinowski Ekseninde “Sapma” ve “Suç” Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 68-76.
- Arabacı, L. Taş, G. (2017). Çocuklarda Suça Sürükleyen Faktörler, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, (2), 110-117.
- Aşan, F. (2015). Çocuk Hakları Bağlamında Taş Atan Çocuklar Meselesi: Eleştiriler ve Öneriler, <http://www.acedemia.edu> (20.11.2020).
- Benli, M. H. (2008, 13 Aralık). *Polise Taş Atan Çocuklara Dağdaki Teröristle Aynı Ceza*. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/polise-tas-atan-cocuklara-dagdaki-teroristle-ayni-ceza-912496/>
- Darıcı, H. (2009). Şiddet ve Özgürlük: Kürt Çocuklarının Siyaseti, *Toplum ve Kuram Dergisi*, (2), 17-41.

Durna, T., Kubilay, Ç. (2010). Basının Şiddeti: Siyasal Gösterilerde “Polise Taş Atan Çocuklar” Örneği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (65), 51-84.

Duğan, Ö. Arslan, A. (2016). Suça Yönelmiş Çocukların Medyada Temsili: Bir Alan Araştırması, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, (1), 304- 325.

Ekmen, Ö. (2016). Türkiye Medyasında Taş Atan Çocukların Temsili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdener, E. (2011). Çocuklarda ‘Suçun Hukuki Anlam ve Sonuçlarını Algılayabilme’ İle Algılamalarına Etki Eden Sosyal-Kültürel Faktörlerin Ceza Sorumluluğu Bakımından İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bingöl Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kekevi, S., Kılıçoğlu, G. (2016). Uluslararası Hukuk Açısından Çocuk Askerler ve PKK’nın Çocuk Askerleri/Militanları, *Ankara Barosu Dergisi*, (3), 483-510.

Kontaz, M., Bulut, B. (2009, 16 Haziran). *Taş Atan Çocuklara Valilik Para Cezası Kesti*. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/tas-atan-cocuklara-valilik-para-cezasi-kesti-940846/>

Öter, A. (2018). Çocuk Suçluluğunun Toplumsal Nedenlerine Sosyolojik Bir Bakış (Antalya Örneği), *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (21), 739-769.

Sünbül, A. M. (2008). *Eğitime Yeni Bakışlar*, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

URL-1: “Terör Örgütünün Kullandığı Çocuklar Polisi Taşladı”. (2009, 19 Nisan). <https://www.haberler.com/teror-orgutunun-kullandigi-cocuklar-polisi-tasladi-haberi/>

URL-2: “PKK’nın Yeni Silahı Bomba Atan Çocuklar”. (2011, 20 Şubat). <https://www.yenisafak.com/gundem/pkknin-yeni-silahi-bomba-atan-cocuklar-304244>

URL-3: “Çocuk Eylemcilerin Sayısı Neden Çoğaldı”. (2012, 25 Şubat) <https://www.haberturk.com/yasam/haber/719127-cocuk-eylemcilerin-sayisi-neden-cogaldi>

URL-4: “Taş Atan Çocuklardan Öcalan Gösterisi”. (2011, 12 Eylül). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tas-atan-cocuklardan-ocalan-gosterisi-18708025>

URL-5: “Polise Taş Atan PKK Yandaşına 3 Yıl 1 Ay 15 Gün Hapis Cezası”. (2017, 12 Ocak). <https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/01/12/polise-tas-atan-pkk-yandasina-3-yil-1-ay-15-gun-hapis-cezasi>

URL-6: “Taş Atan Değil Suça İtilmiş Çocuklar”. (2010, 14 Mart). <https://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/tas-atan-degil-suca-itilmis-cocuklar-haberi-25310>

URL-7: “Taş Atan Çocuklara Koğuş Kalmadı”. (2018, 11 Aralık). <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/01/29/tas.atan.cocuklara.kogus.kalmadi/561484.0/index.html>

URL-8: “Taş Atan Çocuklar Çocuk Mahkemesine”. (2009, 29 Eylül). <https://www.ntv.com.tr/turkiye/tas-atan-cocuklar-cocuk-mahkemesine,cZqHcGgzI0a4Wx62FaHFUQ>

Yağcıoğlu, S. (2012). Yeni Çocukluğun Kurucuları Kürt Çocukların Siyaseti ve Siyaset Alanı Olarak Toplumsal Gösteriler, *Eğitim Toplum Bilim Dergisi*, (8), 88-114.

Yel, A. (2014, 7 Aralık). *Şırnak’ta İzinsiz Gösteri*. <https://www.hurriyet.com.tr/sirnakta-izinsiz-gosteri-37020683>

Yılmaz, Ö. D. (2010). Taş Atan Çocuklar ve Kahraman Psikologlar, *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, (3), 37-45.

**Taş Atan Çocukların Ortaya Çıkışı ve Onları Eyleme Yönelten Sosyal
Sebepler İle Çözüm Önerileri**

KİTAP KRİTİĞİ

Emrah Safa GÜRKAN

BUNU HERKES BİLİR

-Tarihteki Yanlış Sorulara Doğru Cevaplar-

Kronik Kitap, İstanbul 2021. (ss. 304)¹

Kritiği Yapan: Sümeyra ÇALIŞKAN*

Atıf: ÇALIŞKAN, S. (2021). Kitap Kritiği: Emrah Safa GÜRKAN, Bunu Herkes Bilir –Tarihteki Yanlış Sorulara Doğru Cevaplar-, İMGELEM, 5 (8): 89-124.

Citation: ÇALIŞKAN, S. (2021). Book Review: Emrah Safa GÜRKAN, Everyone knows that –Correct Answers to Fals Questions in History, İMGELEM, 5 (8): 89-124.

Başvuru / Received: 20 Mayıs/May 2021.

Kabul / Accepted: 01 Temmuz / July 2021.

Kitap Kritiği/Book Review.

Kitap ilk kez 2020 yılı Ocak ayında basılmış olup bu çalışmada 2021 yılına ait altıncı baskısı değerlendirilmiştir. Kitap “tarihteki yanlış sorulara doğru cevaplar” alt başlığıyla okuyucuya sunulurken en büyük argümanlarını indirgemeci olmama ve yüzeysellikten sakınarak tarihe yaklaşma olarak ifade etmektedir. Bu yaklaşımı yetkinlikle uygulayabilmek kaydıyla kuşkusuz Türkiye’de tarih ilmine katkı sağlamak için dikkate alınması gereken bir ölçüt olarak hayli değerlidir. Bununla birlikte bu çalışmada kritik çalışmasında ülkemizde gelenekselleşmiş olan kitap özetlenme ve tabiri caizse güzellemesini gerçekleştirmenin aksine gerçek bir kritik ortaya koyma amaçlanmıştır zira bu türden çalışmaların tarih ilmine katkı sağlayacağı açıktır. Kitabın yazarı Türkiye’de üretilen genel yüksek lisans tezlerinin üzerinde olmayan bir yüksek lisans tezi ile Osmanlı istihbaratı üzerine doktora tezi sahibi ve Osmanlı korsanları üzerine bir kitabı ve genellikle bu bağlamlarda makaleleri olan bir doçent doktordur.

Kitap 13 bölümden oluşmakta ve geniş konuları ele almaktadır. Bundan dolayı uzmanlığımı aşığı için bazı bölümler değerlendirilmeyerek ilmî bir sorumlulukla hareket edilmiştir. Bunun yanında devam eden çalışmalarımı ilgili olmaları ve çok fazla gördüğüm eksiklik ve hataların bütününe değinmek hayli geniş bir alan gerektireceğinden bu çalışmada en dikkate değer noktalar ele alınmıştır.

Kitabın ilk bölümünün başlığı; “*Osmanlı Neden Tarihin Tozlu raflarına Kalktı? Kadının Fendi Sultanı Yendi mi?*” şeklindedir. Temelde Osmanlı kadın sultanlarının Avrupa’da ve

---

¹ İlkelerini çok kıymetli bulduğum İMGELEM Dergisi ve değerli Editörü Doç. Dr. Musa Yavuz ALPTEKİN’e sabrı ve ilgisi için müteşekkirim.

* Tarih Felsefesi ve Yeniçağ Tarihi uzmanı, AHBV İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Doktora öğrencisi, E-posta: skepticalmodest@gmail.com , ORCID Number: [0000-0002-2728-1821](https://orcid.org/0000-0002-2728-1821)

Rusya’da yönetim erkine gelmiş kadınlar ile kıyasına dayanarak Avrupa’da kadın sultanların başarılarına tarihten anekdotlar vererek “*Osmanlı yıkılışına*” sebep olmadıklarını keskin bir tutumla iddia edilmektedir. Bu yaklaşım tarihsel olarak iki yönüyle büyük sıkıntı ve çıkmaz taşıyor. İlki Osmanlı kadın sultaları-validelerin etkin olduğu dönemler zaten yıkılış dönemine ait olgu olmaması hasebiyle yıkılışa sebep gösterilerek hata yapılıyor ardından yıkılışa sebep olmadığı malumun ilamında bulunuluyor. İkinci ve daha önemlisi ise kıyas edilen İngiliz Kraliçeleri Elizabeth, Mary, Rus İmparatoriçesi Katerina gibi tarihi şahsiyetlerin sadece “*kadın*” olmaları yani tek cihetlerinden hareket ederek üstünkörü bir kıyasa başvuruluyor. Bugün sıklıkla “background” yani arka plan denen geçmişler, vasıflar, etkiler gibi birçok cihet yok sayılarak tekdüze bir bakışla sadece “kadın” olmaları cihetiyle değerlendiriliyor. Açıklamak gerekirse yazarın zikrettiği kadın hükümlerlerden biri olan Catherine de Medicis’in Floransa’nın Medici hanedanından ve Papa’nın akrabası olduğu, Fransa’da Protestan katliamında bu geçmişinin, inancının, bağlılığının da etkisinin bulunduğu örneği verilebilir. Üstelik başarılı Avrupa kadın yöneticilerin örnekleri “*kadının başarılı olabileceği*” çıkarımına olanak verebilir ancak bu Osmanlı yönetimindeki yahut başka bir ülkedeki kadın hükümdarların da başarılı olduğu neticesini veremeyecek bir mantık hatasıdır. (zira tarih özellikle olgulara dayanmayan mantık yürütmelerle irdelenemez) Nitekim Osmanlı kadın sultanlarından başarılı olanlar da zarar verenler de olmuştur. Kraliçe Mary İngiltere için başarısızlık addedilir, Catherine Medicis Papalık etkisiyle Huguenotlara karşı kanlı politika uygulamakla itham edilir (URL-1) yani bütünüyle başarı ve istikrar da getirdikleri de pek iddia edilemez ama bundan yola çıkılmadığı gibi yazarın mantık dışı hamletmesine de başvurulamaz. Batı’da 11. yüzyıldan itibaren Avrupa’da hanedanlar arası izdivaç ile politik-siyasi amaçlar maksatlanmış olması ve söz konusu tarihî şahsiyetlerin buna göre eğitim sahibi-saraylarda yetiştirilmiş olmaları, izdivaçlar kurulması, dönemlerinin metinlerinden, siyasi gelişmelerin doğrudan içerisinde olmaları, politikayı bu yönde etkilemiş olmaları gerçeği gözardı edilemez zira tarih kaba genellemelerle anlaşılabilir. Bu mantık, başarısız kadın hükümdarların listesini sunup kadınlar başaramaz karşı anlayışını da üstü örtük kabul eder. Yazarın saydığı birçok isme tek tek değinmek bu çalışmanın hacmini aşmaktadır ancak Nurbanu Sultan ve Darüssade ağası Gazanfer Ağa’nın Sokollu’yu² bertaraf etmede önemli etkisi olduğu ve yararsız bir Safevi seferi

---

² Yazar “*güçlü bir sadrazamın sarayda yarattığı sıkıntı*” “*adeta imparatorluğu tek başına yöneten*” olarak ifade etse de Sokollu meselesi onun gücünden değil ona karşı olanların hizip-mücadelesinden kaynaklanmıştır, saraydan bir hizip rahatsız olmuştur (Kara 2010, Kütükoğlu 2021) ancak saray bütünüyle karşı değildir, Sultan Murad’ın bu hizbin karşı olan yönünde olması ağırlığı değiştirmiştir ancak sarayda “bütünüyle” karşılık yahut korku söz konusu değildir. İlaveten Sokollu’nun İmparatorluğun merkezinde etkin olması söz konusudur ki Fatih’ten beri sadrazamlara verilen yetkinin bir parçası olup Sokollu’ya has görünmüyor. Yazarın Sokollu karşıtı

açıldığı gerçeği mevcuttur. Safiye Sultan'ın Nurbanu Sultan'ın aksine Venedikli olmamasına rağmen önemli bir meblağ etkisiyle Venedik'e ait Girit'e seferi önlediği gerçeği ve yazarın "*tam da bu sebepten diyerek öne çıkardığı*" çocuk yaşta padişahlar olgusunun önünü açan Şehzade Mahmud'un katlinde etkisi olduğu da bir kenara bırakılamaz. Yani çocuk sultanların önünü açan sebep de buradadır; saray içi hizipleşmelerdir ki yetkin bir tarihçinin sebepler zincirinde sebebin sebebini de görmesi gereken ve beklenen bir vasıftır. Avrupa kısmı ise daha kompleks bir konudur ve evlilikler bizzat siyaset tayin edici olarak gerçekleştirilir.³ Ayrıca devlet işlerine daha fazla özendirilir ve "*saray*"da yetişmiş olmalarının birçok getirisi mevcuttur. Örnek olarak Büyük Katerina'nın Avrupa aydınlanmasını Rusya'da yayılmasına ilk elden sebep olacak bilgi, kültür ve arka plana ve Avrupa politikasındaki gidişatın bilgisine sahip olduğunu, Kanlı Mary'nin yine Avrupa'daki durum ve Katolik ve İspanyol oluşuna göre Habsburg-Papalık yönünde politika izlediğini hatırlatmak kâfi görünmektedir. Osmanlı kadınları ise çeşitli belde-mecralardan, esaretten vs. geliyorlar ve sarayın dengelerini, hizipleri dahi saraya girmelerinden itibaren öğrenmeye başlıyorlar yani her dönem ve her insan için gerekli birikimi de geç ediniyor dolayısıyla onlar gibi en başından izdivaca ve gidilecek saraya göre hazırlanmıyorlar ki bu durumun önemsiz olduğunu iddia etmek tarihi olguları çeşitli maksatlar için tahrif etmek olur. Şayet sadece kadınlık kıyas, eğitim-hazırlık arka planı önemsiz ise "*yazarın yerine başka bir erkek de üniversitede ders verebilir*" yüzeysel mantığına çıkmak hayli kolay gözükmektedir. Yazar her ne kadar "*Osmanlıların çektikleri sıkıntıların başmüsebbibinin kadınlar olduğu sonucuna varmakta zorlanılmamıştır*" dese de bu ifade abartılı olduğu kadar yekpare bir bakış ve bugünden etkilenmiş yahut bugüne hitap edecek biçimde spekülatif bir yargıdır. Kadın sultanlara yönelik suçlayıcılık bütün Osmanlı hanedan kadınları için kullanılmadığı gibi tamamı da suçlayıcılık olmayıp birtakım olgulara da tekabül etmektedirler. Kösem Sultan'ın 4.Mehmet'i de tahttan indirme için kurduğu tertip ve en belirgin görülen olaylardan olan

---

literatürü baz alarak eleştirisiz ele aldığı anlaşılıyor (S. 16). "*Devamında merkezde daha dengeli güç dağılımı kendini gösterecek*" ifadesinin de tahrif edilmiş bilginin doğal olarak dayanaksız çıkarımıdır. Bugünün siyasi literatürüyle değerlendirildiği çok açık zira Osmanlı İmparatorluğu 19.yüzyılın sonuna dek yaygın olduğu biçimiyle "monarşi"dir, buna aşağıda yer verilecektir. Sultan Murad'ın sadrazamlığı kaldırması değil tedbir amaçlı eylemi mevcut ve bu da Sokollu'nun maddi, izdivaç ve uzun süreli yönetimde bulunmuş olmanın getirileridir (Kara 2010).³ Osmanlı kuruluş dönemlerinde de benzer hanedan evlilikleri gerçekleşmiştir (Bkz: Kara) ve yazarın Yıldırım Bayezid'in eşi ile Hürrem Sultan itibarıyla başlayıp Turhan Sultan'a dek devam eden önemli bir çatışma yaratan sürecin arasındaki padişah anneleri-kızlarını ve Turhan Sultan'dan sonraki dönemlerde Osmanlı kronik yazarlarının "*hedef almadıkları*" "*yıkılışın müsebbibi*" saymadıklarını gerçeğini gözardı etmekte yahut ayırdında bulunmamaktadır. Osmanlı kroniklerinin birçok konuda sessiz kalırken bu noktalara değinmiş olmaları da kolay kolay yabana atılabilecek bir durum olmasa gerektir. Devletteki sarsıntıların kadınlara hamledilmiş olduğu düşüncesi oluşabilse de bu Yıldırım Bayezid'in eşinden Hürrem Sultan'a dek geçen sürede kadınlara pek atıf yapılmamış olması da önemli bir olguya işaret eder. Osmanlı kroniklerini eleştirel okumak ayrı bir metotken bütünüyle gerçek-dışı kabul etmek kifayetsiz bir metoda dahi tekabül etmemektedir.

hiziplerin yeniçeri-sipahi yani askerî kuvvetleri kullanmaktan çekinmemeleri İstanbul'daki kargaşanın müzakere ile dindirilemediğini de açıklar. Kendisinin yer verdiği 1.Bayezid döneminden Hürrem Sultan'a dek kadınlar için olumsuz yargıda pek bulunulmamıştır, kroniklerinin bütün kadın sultanlar için değil olgusal olarak dahli bulunan kadın sultan-valideler için geçerliyken, Turhan Sultan ise oldukça müspet anılır. Ayrıca bugün kadına yönelmiş şiddet ve cinayetlerin sıklıklarının yarattığı-yaratması gereken duyarlılık tarihe yaklaşımda tahrife neden olmamalıdır ve söz konusu tarihlerdeki “kadın”ların tamamı yekpare iyi eylemişlerdir, neticeleri müsbet olmuştur denemez. Konunun uzmanı olan Leslie Peirce Harem konusunda sancağa çıkma uygulamasının son bulmasıyla İstanbul'da- sarayda hizip çatışmasında merkez rol oynayarak karışıklıklarda payı olanların olduğunu teslim eder. Söz konusu kıyas “*tarihe kaliteli bakma*”ya faydalı olmadığı gibi analitik yahut “tarihte ne oldu”yu açıklayıcı değildir. Birçok yerde vurguladığı “kompleks” durumu tek cihete indirgemek, bu çağın dürtüleriyle hareket ederek tarihi değerlendirmektir. Yazarın “*çocuk yaştaki sultanlar*” sıralaması da çekışmelerden kaynaklanmış, 1.İbrahim'in tahta çıkması da bu bozulmanın neticesi olmuştur⁴ ve şehzade katli olmadığı anlamına gelmemektedir. Yazarın haremın okul olduğu “*iddiasının abartı olduğu*”na dair ifadesi ayakları olgulara değmeyen spekülâtif tarihe örnek teşkil eder gibidir zira konunun uzmanı Leslie Peirce⁵ saray kadınlarının sarayda eğitimden geçtiğini kaydeder⁶ ki burada anakronik olarak “okul” adını vermek dışında bir hata gözükmemektedir, tarih konusunda mahir olanlar için elbette eğitim-okul'un 19.yüzyıl ve sonrasının teşkilatlanma ve müfredatına sahip olmadığını açıklamaya lüzum yoktur. Bu konuda sahip bulun(ma)duğu “araştırma”larının değil kanaatinin uzmanlık payesi altında lanse etmesi de tarihçilik değil, tarihi inanç alanı hâline getirmektir. Aynı yaklaşım yazarın Fatih'in hümaniter olmadığı tezi için de geçerlidir.

Bu başlık altındaki bir diğer tez olan bu dönemde devletlerin “*hükümdarın şahsından bağımsız bir süreklilik sağlandığı*” (s.13) ise özellikle bu ve 19.yüzyıla dahi ait bir olgu değildir. İngiltere'de 8. Henry Protestan inancı benimsemesiyle bütün düzenlemeleri buna göre yapacak, Kraliçe Mary Katolik olduğundan destekçilerini yönetime hâkim kılarak Katolik egemenliğini tesis edecek, Elizabeth ise tam aksini yapıp Protestanlık bağlamında düzenleyecektir. Bütün bu

⁴ Yazar kitapla ilgili katıldığı bir programda Sultan İbrahim'in ruhsal sağlığı sebebiyle tahttan indirilme, isyanların “demokrasi” bağlamında savunur ki Sultan İbrahim'in tahta çıkması bütün bu rekabetlerin neticesi olduğunu gözden geçirir, istisnai bir kişilik olarak Sultan İbrahim hadisesindeki koşulları genellemekle yönemsel hataya gark olmaktan kurtulamaz.

⁵ Yazar kaynakçaya eserin künyesini eklemişse de karşı çıkışına olgusal kanıt yahut araştırma neticesiyle delil sunmaz.

⁶ Peirce eserinde farklı bağlamlarda tekrar eder ve özellikle s.193-199'da geniş bilgi verir (Peirce 2012: 193-199).

düzenlemeler “sembolik” olmadığı açık, ayrıca Habsburg İmparatoru ve Alman Prenslüklerinin tamamı Westfalya ile kralın mezhebinin hükmettikleri nüfusa dayatacaklardır. Bu bağlamda yazar Fransa Kralı 14.Loui'nin “*devlet benim*” ifadesini kullanmadığının belirtse de uygulamada güçlü bir monark olarak hüküm sürmesi olgusu tarihçilerin değerlendirmesindedir (Wiesner-Hanks 2016: 445-447).⁷ Bu türden bir ifadenin kendisine atfedilmesi dahi bazı durumları değerlendirilir kılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed de “devlet benim” dememiştir ancak keskin uygulamalarıyla önemli değişiklikleri gerçekleştirmiştir. 17. yüzyılda Rusya’da Petro ve adı Büyük Friedrich’siz anılmayan Prusya, 19. yüzyıla “Victoria Çağı” adını verdiren İngiliz Kraliçesi ve politikalarından bağımsız (Victoria ahlakı), Osmanlı ittifak politikasını uygulayan Kayzer Wilhelm’siz anlatılamaz ki bu örneklerin maksadı asla “*sembolik*” kalmadıklarıdır.⁸ Yalnız Fransız devrimine hamledilemeyecek bir örnek de Napoleon Bonaparte’dır. İngiltere ve İskoçya’da kralların asla sembolik olmadığına dair 16.yüzyılın ortalarından 17.yüzyılın sonuna dek yaşanan gerilim ve devrimler de yazarın tezini çürütmektedir (Tilly 2015). Charles Tilly⁹ yapılmış araştırmalardan faydalanarak hazırladığı eserinde 17. ve 18 yüzyılda Avrupa’da hanedanların ne denli güçlenerek merkezi güçlerini artırdıklarını tekrar tekrar vurgular. Yetkin bir araştırmacı olan Donald Quataert de “*Monarkların iktidarlarını pekiştirdiği Batı ve Orta Avrupa’daki gidişatın tersine bir durumdu bu*”, “*birçok kıta Avrupası devletinde, gücün monarkın elinde toplandığı bir anda Osmanlı siyasal yapısı..gücü hükümdarın elinden aldı*”ğına işaret eder (Ouataert 2004: 68/82). Şurası açıktır ki 1622 büyük hailesi ile Osmanlı yönetimi öncesine ve Avrupa’ya nazaran bir kayıp yaşamıştır, bu sadece yazarın kavradığı gibi bir adam-yöneticinin öldürülmesi değil “saltanat-hanedan” erkinin gaspıdır, andığı kadın sultanlar da hanedanlıkları bağlamında eylemişlerdir. Ufak bir akıl yürütmeye İngiliz donanmasının her sıkıntıda kral-kraliçe değiştirdiğini kabul

⁷ Bu olgu diğer Avrupa “monarşileri” için de geçerlidir. *Hanks’ın ifadesiyle “ister bir kralın elinde bulunuyor olsun ister bir temsilciler meclisiyle paylaşılıyor olsun “merkezî otorite güçlenmekteydi; hükümet bürokrasisi genişlemeye devam ediyordu”* Üstelik 14. Loui’den önce Fransa’da bu süreç 1598’de güçlenerek sürmekteydi /Fronde isyanları sırasında kraliyete cephe alan risaleler kralın gücünde indirime gidilmesini talep etmiyor bir baba olarak görevlerini tam yerine getirmediğini söylüyorlardı/ 14. Louis askeriyeinin her yönüyle ilgileniyor albaylığa ve daha üst rütbelere atanacak bütün subayları kendisi belirliyordu (Wiesner-Hanks 2016: 446/459-460/463).

Buradan hareketle Bürokratik yapının gelişmesiyle monarşi otoritesinin zıt olmadığına altını çizmek elzem görünüyor.

⁸ Yazar Avrupalı kadın kraliçelerden söz ederken “*bir istikrar sembolü olarak kraliçenin oynadığı rol kolay kolay azımsanamaz*” savını getirirken sancağa çıkma usulünün kalkmasıyla tamamı payitahtta kalacak olan kadın sultanların rekabetlerinin “istikrarsız”lıklar getirdiğini bir köşeye itiverir yani tezini desteklediği durumda sembolden fazla, başka bölümdeki savını desteklemek için sembol olarak konumlandırmaktan çekince duymaz.

⁹ Kendi kitabımda farklı yoldan çıkarsadığım Lutherciliğin Habsburg karşıtlığı olgusuna bu kitapta henüz karşılaştığımı bu vesileyle ifade etmeyi etik sorumluluk olarak görüyorum. Ancak benim araştırmam da farklı yönler olduğunu, farklı bilgilerden hareketle farklı neticeleri edindiğimi belirtmem gerekir.

etsek tarihte yer alacak “Büyük Britanya’nın da güçlkle ortaya çıkmasına yol açacağı açıktır. Roma’nın sıkıntılı zamanlarında bir “diktatör”e cevaz vermesi, İngiliz “interregnum” döneminde Thomas Cromwell’in hüküm sürmesi kabaca ekseriyetle 20.yüzyıla dek varolan yönetim yapısının eski temelleri ve makul bulunan gerekçeleri olduğunu hatırlatır. “2. Osman, 4. Murad,2.Mustafa gibi kendini göstermek ve idareyi direkt olarak ele almak isteyen padişahlar hep müesses nizamın tepkisiyle karşılaşacaktır” savının “hangi müesses nizam” sorusunu sordurmaması mümkün değildir. 1595 yılında 3.Murad’ın ölümüne kadar gelişme aşamalarıyla oluşmuş mevcut nizama karşın 1622 ile saltanat erkini gasp etme arasındaki ve sonrasındaki düzen ne kadar “müesses”tir sorusu ortaya çıkar. Esasen bu da adı geçen hükümdarların kendi erklerini yeniden elde etme maksadı taşıdıklarını ifade eder. Bu bağlamda yazar diğer bir değerlendirmesinde “devlet”e dair kavrayışını sorgulatmaması olanaksız bir duruma düşüyor. Çünkü yazar Osmanlı zaafını açıklama çabasını “devleti kutsal gören bir anlayış gücün paylaşılması yönündeki tüm girişimleri suçlama ile kabahatin İslam dininde aranması, hızlı Batılılaşmayı sebep olarak gören görüşleri “dünyanın hiçbir yerinde teveccüh görmeyecek seviyede indirgemeci olan basit argümanlar” (s.39) olarak konumlandırmaktadır. İlk olarak “dünyanın hiçbir yerinde teveccüh görmeyeceği” ifadesi tarihi edebîleştiren bir abartılı spekülâtif yargı ve ispata muhtaç bir kanaattir. Mübalağa ile sav güçlendirme metoduna başvurmuş görünüyor ki kitaptaki yegane örneği bu konuda değil. İkinci olarak hızlı Batılılaşma tezi 19.yüzyılın olgusuyken diğer ikisi önceki yüzyıllara aittir. Bu argümanların “devlet idaresine odaklanması ve uzun süreli bir geri kalma sürecini sadece siyaset ve savaşla açıklamaya çalışmaları”¹⁰ tezi de kifayetsiz görünmektedir ki aşağıda açıklanacaktır. İlaveten bu yaklaşımların dünya paradigmaları içinde ele alınmadığını savunur ancak kendisinin aldığı da pek savunulamaz. Öncelikle “dünya paradigması” ifadesi olmayan bir duruma tekabül eder zira söz konusu yüzyıllarda dünya üzerinde geçerli tek tip bir yapı nâmevcuttur, dünya Avrupa’dan ibaret olmadığına göre Aborjinler ile kıyas mı yapmak gerekecektir? Osmanlılara karşı Avrupa devletlerinin genel durumuna da yukarıda yer verilmiştir. Burada “devlet”ten bağımsız bir açıklamanın mümkün olamayacağını Avrupa’dan örneklerle açıklamak devlete dair algılarının sorgulanması gerektiğini açıklamak için yerinde olacaktır. İlk örneğimiz Felemenk-Hollandalılardır ve Habsburg-Fransa’ya karşı kendilerini işgalden koruyacak hükümdara sahip olma yoluna gitmişler, ticaret-burjuvazi-toprak sahipleri ve zanaatkârlar

---

¹⁰ Burada bu açıklamaların siyasi görüşe göre şekillendiğine dair tanısı da büyük oranda spekülâtifdir. Bir örnek olarak Charles Tilly de 1826 Vaka-yı Hayriye adı verilen olay için “gücü muazzam bir biçimde ele geçiren yeniçerilere karşı” ifadesini kullanır. İlaveten çağdaş Fransa ve İngiltere’de 17.yüzyıl boyunca hanedanın otoritesinden ayrı ordular ilga edilmiştir (Tilly 2015).

büyük bir ticaret devleti olmadan önce “*devlet yönetimini ele geçirmişlerdir*” (Tilly 2015:81-142). İngiltere’de 8. Henry parlamento’ya başvurmayı gücünü artırmanın bir yolu olarak kullanmış, büyük lordların askerî gücünü sınırlandırmış,¹¹ özel kişilere ait kaleleri ve kiliseleri kendine bağlamış, önde gelenleri denetime almış ve hükümet yetkilerini genişletmiştir ancak bu bölgesel ve yerel güçlerin kısmi özerkliğine zarar vermemiş “*silahlı kuvvetler üzerinde önemli denetim sağlanmış*” “*güçlü bir kral-kraliçe, (asla sembolik değil!) devlet maliyesini de büyük ölçüde gözetim altında tutan güçlü bir parlamento...*” ile İngiltere büyük bir güç olmuştur. İskoçya’daki hâkimiyet ise kraliyet ailesinin evliliklerinden bağımsız olmamıştır. Parlamento Lordlar ve Avam Kamara’sından oluşmuş Lordlar kamarası soylularla (reformdan evvel olan) kiliseyi temsil ederken Avam kamarası toprak sahibi gentry ile önde gelen tüccarlardan oluşmuştur (Tilly 2015, 148-149). Hulâsa tüccar ve toprak sahiplerinin “*devlet aygıtında etkin olmadan*” varlıklarını genişletme ve güçlenmesi “*dünya paradigmasında*” da mümkün görünmemektedir ve görüldüğü üzere güç bölüşümü mevcuttur ancak askerî gücün elindeki şiddet araçlarının tekeliyle ve isyanlarla kendinde toplaması¹² bambaşka bir durumdur. Bu “güç bölüşümü” değil askerî güçle yani şiddet önceliğiyle gücü kendine almaktır. Dolayısıyla yazarın başka bağlamda ifade ettiği “*ekonomik olarak verimli sınıfların çıkarlarını korumayı şiar edinmiş İngiltere, Hollanda Fransa gibi ülkeler..*” (s.102) çıkarımı da olgusal olarak tarih-dışıdır. Bu sınıflar devlet aygıtına hâkim olmuşlardır. Fransa’da ise devlet özellikle 14. Loui’nin politikası olarak soyluların vergi verme isteksizliğine karşı ticari faaliyetleri destekleme, gemi yapımı ve pek çok alana sübvans etme, ticari şirketler açma, ticaret filosunu geliştirme vb. politikalar izlemiştir (Wiesner-Hanks 2016: 463). Savaş hususundaki ifadesi (“*devlet idaresine odaklanması ve uzun süreli bir geri kalma sürecini sadece siyaset ve savaşla açıklamaya çalışmaları*”) ise bütün tarihi bir kenara iten türdendir. Bu konuda bir örnek vermek kâfi olabilir. Bu da 1588 yılında İspanyol yenilmez armadasına İngiltere tarafından yaşatılan mağlubiyet ile Britanya’nın Habsburg tasallutuna darbe vurarak okyanus ötesi güç olma yoluna girmesi ve Fransa karşısındaki Trafalgar zaferiyle büyük bir emperyal güç olduğu yüzyılda “*üzerine güneş batmayan imparatorluk*” olma yolunda önemli bir gücü bertaraf etmesidir. En

¹¹ Osmanlı’da ise payitahttaki bir askeri güç tam aksini yapmıştır. Yazarın sıklıkla yinelediği 18. yüzyılın sonunda yaygınlık kazanan “*Gücün paylaşımı*” olgusu bütün imparatorlukta etkin güçlerle paylaşılması başka bir durumken payitahtta konumlanmış askerî bir zümrenin “*ele geçirmesi*” ise bambaşka bir durumdur. İnsan topluluklarının genelinin aksine sahip bulunulan askeri gücüyle gasp etmeyi “*gücün paylaşımı*” olarak konumlandırma hayli ironik bir durumdur.

¹² Üstelik Osmanlı yönetiminin bilhassa Macaristan’da göze batan yerel güç odaklarına önemli özerklik tanımış olmaları, yerel güçleri bertaraf etmemiş olmaları “*gücün paylaşılmadığı*” anlamını mı vermektedir? Napoleon’un Mısır işgali ve İngiliz etkinliği döneminde bertaraf edilmemiş yerel Mısır beylerinin nasıl etkin oldukları konuya vakıf olanların bildikleri bir durumdur

nihayetinde görölmesi artık daha kolay olacağı gibi 1622 ile başlayıp 1826 ile son bulan “*gücün paylaşımı*” olarak konumlandırılan ama esasen yeniçeri ve ulemada “yoğunlaşması” Osmanlı yönetiminde tahribe yol açmıştır.¹³

Diğer bir hatalı yaklaşımlı 17. yüzyılın isyanlarını Küçük buzul çağ ile açıklayıp Çin, Fransa’dan örnekler verilmesidir (s.17) ancak çoğu tarihçi bu türden isyanları küçük buzul çağıyla açıklamamaktadır, bu bir açıklamadan fazlası değildir zira küçük buzul çağ 1675 yılına dek sürmüştür ama öyle görünüyor ki Turhan Sultan’ın politikaları ve Köprölüler Küçük Buzul Çağa da nizam vermişlerdir! Bu türden yaklaşımların bir üst boyutu “*yıldızların hareketi*”dir, münecimlere danışmak ta tarih metodolojisine eklenmesi gerekecektir. Doğa olaylarının insanları etkilemesi reddedilemez ancak özellikle isyanlar gibi insan kaynaklı olayların yıkımların, hatalı politikaların ağırlığı bu yolla hafifletilemez. Bu türden yaklaşımlar tarihte “*eyleyen insanı*” gözardı ederek 1595 ile başlayan Celali isyanlarındaki yönetim kademelerindeki hataları da hata sınıfından çıkarır. Neden bazı zümrelerin isyana katıldıklarını ancak bazılarının katılmadıklarını, payitahtta neden bazılarının destek verip neden vermediğini kat’i olarak açıklamadığı gibi sosyolojinin alanını büyük oranda iklime vererek indirgemeci hükümlere yol açar. Tarih felsefesi konusunda Hegel’in pek de kabul görmeyen “dünya tını” gibi insan eylemlerini devre dışı bırakan, önemini hafifseyen yaklaşımlar tarih ilmini derinleştirmede kifayetsiz olmuşlardır. Oysa iklim değişimi olmadan da isyanların olduğu tarihin genelgeçer bir olgusudur. Örnek verilen Fransa’daki Fronde isyanından önce ve sonra onca isyan vardır; İngiltere’de, Rusya’da da öncesi ve sonrası ve hatta önceki yüzyıllarda da mevcuttur ve genellikle sosyolojik ve siyasi sebepli olarak değerlendirilirler ve benzer durum özellikle 2. Bayezid dönemi için de geçerlidir. Doğa olaylarının insanı etkilemesi bir olguyken “neden farklı eyledikleri” çoklukla ayrı olgulara tekabül ederler.

Paylaşılamayan İktidar: Darbeci Yeniçeriler, Allah’ın Gölgesi Sultanlar ve Bir “İkinci İmparatorluk (s.21)

Bu bölümde ise lise tarih ders kitabından farksız bir açıklamayla “*doğal sınırlarına ulaşmış bir imparatorluk*” olduğu ifadesi açıklayıcı değildir zira Rusya’nın Baltık, Polonya, Osmanlı toprakları, Japonya, Çin’de faaliyet göstermesine engel olmayan “*doğal sınırlar*” muhayyel bir

---

¹³ Virginia Aksan Osmanlı askeri sistemindeki disiplinsizlik ile Avusturya ve özellikle Rus Çarlığını karşılaştırdığında 18.yüzyılda dahi bu “*güç paylaşımı*”nın tahrib edici etkilerine etkileyici biçimde yer verir(Aksan 2017: 168-218). Ayrıca Aksan’ın “*Osmanlı’nın kendi uleması üzerindeki denetim kaybı, savaş meydanlarındaki kayıplar kadar büyük bir tehdidi temsil ediyordu*” (Aksan 2017: 33) tespitine kanaatimce katılmamak neredeyse mümkün değil.

kabuldür. Fransa ve Britanya'nın Amerika'da Afrika'da Hindistan'da, Çin'de varlığına engel olmayan “doğal sınır” Osmanlıların karşısına dikilmiş olmasa gerek. Ufak bir akıl yürütmeye Macaristan'da Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmese bugün bazı görüşlerin de bunu doğal sınırla açıklayacağı açıktır. İlaveten Habsburglar da doğal sınırlardan muaf olacak ki 19.yüzyılın sonuna gelindiğinde Osmanlıların takıldığı doğal sınırı atlayıp Balkanlara sarkma imkânı bulmuştur.

Yazar yine bu başlık altında Osmanlıların 1683 kuşatmasından sonra ağır toprak kayıpları yaşamasının abartılmaması gerektiğini ifade ederek “*Avusturya, Lehistan, Papalık, Venedik, Rusya ile ittifakından olduğunu*” açıklamaktadır ancak ittifakın bu kadar çok müttefiki olmasına karşın en önemli-etkili fiili eyleyeni Avusturya olmuştur. Papalığın askerî katkısı azdır, bu tarihe dek çoğunlukla destek vermiştir ancak neticeyi değiştirebilecek orana sahip olmamıştır (Çalışkan 2018). Lehistan'ın 1699 anlaşmasına kadar süreçteki savaşa büyük ordularla sürekli katılımı azdır. Osmanlılar ağırlıkla Avusturya'ya karşı savaşmış ve en ağır mağlubiyetlerini de Avusturya karşısında almıştır (İnalçık 2015: 190/ 205-300). Nitekim 18 yüzyılın başında önce Rus Çarlığı ardından Venedik'e açılan seferden herhangi bir çekince duyulmamış ancak Avusturya'ya açıklamalar yapıp sefir gönderilerek savaşa girmemesi sağlanmaya çalışılmıştır (Aksan 2017: 106-107). Osmanlı savaşlarındaki mağlubiyetler uzun süredir hâkimiyetinde olan topraklarda olmuştur, lojistik uzaklık için örnek verilen Eugene de Savoy'un eylemlerinde olduğu gibi hâkimiyetinde bulunmayan toprağa saldırma ile benzer durumu teşkil etmezler. Viyana kuşatmasının bu cihet sebebiyle sıkıntılı olduğu doğrudur ancak bunu Osmanlı kronikleri de ifade etmektedir. Yazarın kaynak olarak işaret ettiği Virginia Aksan 1768 savaşına gelindiğinde lojistik katkının zaten yitirilmiş olduğunu yani ihmalin olduğunu yazar ki bu da bütünüyle yitirilmediği şerhiyledir yani bu savaşla yitirildiğini ifade etmemiştir (Aksan 2017: 155).

Yazar, 1683 ve 1774 arasında alınan mağlubiyetler için “gerileme alametleri” olarak görülmemeli der ve (s.23) “*en güçlü dönemlerinde de savaş kaybedildiğini*” işaret ederek Ankara savaşını örnek verir ancak bu kıyas yerinde değildir. Zira Ankara savaşıyla kısa sürede ele geçirilmiş bölgelerin aynı hızla yitirilmesi söz konusudur, 1529 Mohaç'tan beri elde olan, 1699 yılına dek neredeyse her seferinde Avusturya'ya galebe çalınmış ve Venedik'e karşı 2. Bayezid döneminden beri elde olan toprakların değil. Yani bu denli geniş çaplı toprak ve prestij kaybı yaratmamış olduklarına dair neticeleri göz ardı eder. Yazarın diğer örneklerinden olan Hunyadi Yanoş'a yenilgi ise henüz kuruluş dönemi olgusu olması bir yana uzun süre hâkimiyette bulunulan toprak ve ağır tazminat getirisine sebep olmamıştır. Fatih'in Belgrad ve

Rodos mağlubiyetleri de hâkimiyette olan toprakların yitimi değil hâkimiyete alınmak istenen topraklara dair savaşların kaybidir ve örnekler arasında dahi önemli mahiyet farkları bulunmaktadır. Yani yazar birbirinden önemli farklar taşıyan savaşları kıyas etmektedir. Tarihçinin bir vasfı da mahiyet farklarını görebilmektir aksi halde hiçbir savaşın hiçbir özelliği olmaz, tamamına “savaş, savaş kaybı, savaşı kazanımı” denir ve getiri-götürülerinden soyutlanır. Bu durumda tarih araştırması ve araştırmacılarına da gerek kalmaz “bir sürü savaş oldu bazıları kaybedildi bazıları kazanıldı” denilir ve tarih açıklanmış olur! Diğer örnekleri de benzerdir ve ayırt etmekte zorluk çektiği örnek verdiği bütün bu mücadelelerin zaten galebe çalınmış olanın yitirilmesi olgusunu taşıyan 1683-1774 savaşlarından mahiyet, netice, getirileri gibi çok farklı bakımlardan farklılık, kayıp taşımasıdır. 1699 anlaşması galebe çaldığı ve uzun süre hâkim olduğu toprakların aynı güçler Venedik-Avusturya tarafından hâkimiyet kurulması yani galebe çalmalarıdır.

Devlete Şerik Olur mu? (s.24)

Bu alt başlıkta yazarın Baki Tezcan'ın tezinden hareketle savunduğu 1580 itibariyle İmparatorluğun “konsensüs” ile yönetildiği ve bunun demokratik olduğu savı da bütünüyle anakronizmdir, Osmanlı divanı bu zamana dek bu türden bir işlev görmüştür. Kaldı ki İstanbul'da isyan eden yeniçerilerin İmparatorluğun genelini temsil ettiğini söylemek hayli güç görünmektedir ve oldukça indirgemeci bir yaklaşıma tekabül etmektedir. İngiltere'de 1688 sonrasında hanedanın “bakan”larına isyan ve canına kast da gerçekteşmemiştir. Sorun yazarın ifade ettiği “menfaatlerinden vazgeçmezlerdi” kısmı malumun ilanındır ve çoklukla da üzerinde durulan değildir ancak etkileri, neticeleri, getirileri, tahripleri gibi birçok cihetiyle üzerinde durulur ve tarih araştırmaları bunlarla ilgilenmektedir. Yazarın yeniçeri isyanlarını değerlendirirken ifade ettiği “bu tip ayaklanmalar her imparatorlukta her çağda, her coğrafyada ve her yüzyılda görülen olağan şeyler” kaba genellemesinin içerisini dolduracak tekabül eden olgulardan örnekler verememektedir ki (özellikle çağdaşı ve münasebeti olan devletlerden) tarihî olarak da vermesi pek mümkün gözükmemektedir. İsyân-ayaklanmaların olduğu olgusu ile saltanat erkini gasp etme olgusu arasında önemli bir derece ve netice farkı mevcuttur. 1688 “Şanlı Devrim”de Kral Charles istisna edilirse Fransız ihtilaline dek örneği yoktur ki bu da çağının istisnası, Magna Charta geleneğinin bazı yönlerden benzeridir. Yazarın isyanları “başkent halkı¹⁴” ve imparatorluğun imtiyazlı gruplarının talep ve hoşnutsuzluklarını

---

¹⁴ Bu ifade dahi anakroniktir, başkent bu çağın dolayısıyla bu çağın imgelerini taşımaktadır. Halk da aynı biçimdedir, tebaa ve tebaalık olgusu ile mündemikleri, işaret ettikleri olgu hayli farklıdır.

“gündeme getirmesinin” “*iktidarda tekelleşmiş*”, “*inisiyatifi ele alma*” olarak açıkladığı bütün ifadeler bugünün siyaseti, çok partili düzenini geçmişe yansıtarak açıklama yani büyük bir anakronizmdir. İlk olarak İmparatorluk zaten Osmanlı hanedan erkeklerine hastır, bu diğer hanedanlıklar için de nüanslarla geçerlidir. Yeniçeri ve ulema guruplarının “*inisiyatifi ele alma*”sına tekabül eden olaylar o dönem için yetki gaspı olarak cereyan etmiştir. “*İnisiyatif*” bu süreçte çok az durum için kullanılabilir bir terimdir ki o da Sultan İbrahim’in hâl’i olsa gerektir ancak bunda da Kösem Sultan’ın etkin olduğuna dair tezler vardır yani bi “kargaşa ve kayıp” döneminde olgulardan uzak bunca kesin genellemelere başvurmak metod olarak faydalı değildir. Bütün bu sayfalarındaki savlar tarihi olgular değil gününün anlayışı ve teorik tarihe dayanan ayakları olgulara basmayan spekülatif çıkarımlardır.¹⁵ *Coup d’etat’ların*¹⁶ “*Osmanlı siyaset sisteminin tam da merkezinde bulunuyordu*” tezi yine büyük oranda spekülasyondur zira 1622 ile keskin bir biçimde ortaya çıkan bir olgu, 1826 yılına dek merkeze oturmuştur. Yazar burada Baki Tezcan’ın tezini açıklar ki bu tezin olgusal dışı savları ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek hacimdedir. “*Sınırsız yetkide bir hükümdarın keyfî yönetiminin aşırılıklarını dengelemeye çalışmaktaydılar*” savı da büsbütün anakroniktir. Zira 21. yüzyıla (ki o da her ülkeye ait olmayan) ait bir yönetici değil uzun yüzyılların bir tarihi olgusu olan “*monarşi*” den ve “*hükümdar*”dan söz ediliyor ki bu yüzyılların hükümdarlarının yetkileri 21. yüzyılın “*keyfî*” , “*sınırsız yetki*” “*aşırılıklar*” olarak görülen birçok olguyu barındıran bir müessesedir monarşi-hükümdarlık ve bu nitelermeler en keskin haliyle Aydınlanma ile başlamış ancak 1815 Viyana Kongresiyle önü önemli oranda alınmış (monarşi tesis edilmiş) bir yönetim anlayışının monarşilere-hükümdarlara karşı çıkış argümanlarıdır. “*19. ve 20. yüzyılın milliyetçilik standartlarını tarihe uygulayan*¹⁷ *her tarihçinin hayal kırıklığına uğradığından*” (s.31) söz ederken ağırlıklı 21.yüzyılın siyaset-yönetim standartlarını tarihe uyguladığını fark etmiş gözükmez ki bu metodolojik içselleştirmeden ziyade metinsel etkilenmeye delalet eder gözükmektedir. En basitinden vezirlerin kimler olacağı, kimlerin azledileceği ulema ve

¹⁵ Yazar önsözünde akademik çalışma olmadığını ifade etse de akademik çalışmalardan hareket ediyor ve “*tarihteki yanlış sorulara doğru cevaplar*” verdiğini vurguluyor. Bu durumda da çelişkili bir durumda bulunuyor. Çünkü akademik değilse “*tarihteki yanlış sorulara doğru cevap*” olduğunu iddia etmek mümkün olmasa gerek. Popüler tarih yazımından ise “*doğru cevaplar*” olduğunu iddia etmemesi daha yerinde bir tutum olurdu. Kaldı ki akademik özgeçmiş ile tarih konusunda öne çıkıyor ve muhtemelen okuyucu da bu durumu değerlendirerek teveccüh gösteriyor.

¹⁶ Yazar başka bağlamda eleştirdiği başka ülkelerin kavramlarının Osmanlı tarihine uygulanması eleştirisine kendi de düşer. Bu terimin Fransa’da tekabül ettiği ve olgusal gerçekliklerin Osmanlılarınkinden farklı olduğunu göz ardı etmektedir. Buna terimlerin yüzyıllar içerisinde değişen anlam kazanan, anlam kaybeden yönleri de eklenince büyük bir sıkıntı ortaya çıkmaktadır.

¹⁷ Bu konuda bu yorumdan önce yapılmış bir çalışma mevcuttur.

Bkz: (URL-2) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420665>

yeniçerilerin yetki-alanı ve “*insiyatifi*”nde olmamıştır ancak her isyanda kendi diledikleri isimleri vezarete-divana-beylerbeyliklerine getirmek gibi sınırsız yetki ve yetki gaspı, keyfi yönetim aşırılıkları da gerçekleştiren olduklarını görememiş gözükmektedir. Ulema ve yeniçerilerin ağzına 18.yüzyılda Fransa’da geliştirilen yaygınlığı sonraki yüzyılda gerçekleşen, 21.yüzyılın sloganlarını yerleştirmek tarihî olmadığı gibi tarihi açıklayıcı da değildir. Üstelik kıyas olarak yine “*İngiltere’de parlamentonun, Fransa’da yerel meclislerin yerine getirdikleri işlevi üstlenen bir nevi mekanizmaydı*” yazabilmiştir. Oysa İstanbul’daki ulema ve yeniçerilerin bütün imparatorluğa yayılmış ulema ve yeniçeri zümresini temsil ettiğini ifade etmek mümkün olmadığı (yekpare bir ulema-yeniçeri zümresi yoktur, hizipler mevcuttur ve her isyana bütün yeniçeriler iştirak etmemişlerdir) gibi İngiltere ve Fransa’da parlamentolar bütün ülkedeki (başşehirdeki değil) tüccar ve toprak lordlarından mürekkep olup uygun bulduklarında hükümdar-nazır katletme geleneğini 200 yıl yaşatmamışlardır. Yazarın ifade ettiği gibi Fransa’da “*yerel meclisler*”dir payitahtta bir silahlı güç değil ki nasıl yerel görüşü temsil ettiği savunulsun? Osmanlı siyasetinin merkezinde olduğuna kanıt olması açısından örnek verilen Buçuk-Tepe isyanı ile 1525 “kalkışması” da karşılaştırmanın yetersizliğine delalet eder. Zira kendi içinde bu iki isyanın sebep ve neticeleri zaten farklı ve çok farklı konjonktürde gerçekleşmişlerken mahiyet ve neticeleri bakımından 1622 itibariyle ortaya çıkan kronik bir hâl olarak zaaf getiren durumlarla kıyas edilemeyecek fark ve neticelere sebep oldukları gerçeğine tekabül ederler. Yazar savını desteklemek için isyan ortaklarına “*denge mekanizması*” terimini kullanmaktan da sakınca görmez. “*Osmanlı devletinde tarihyazımının “devlet tekeli”nde kalması ve matbaanın geç gelmesi sebebiyle Avrupa’dakine muadil muhalif/alternatif tarih yazımının bulunmaması padişahın mutlak yetkisinin tartışılmaması ve iktidarın sorgulanamamasına yol açmıştır*”(s.26) kifayetsiz teşhisiyle ne anlatmak istediği gerçekten açık değildir. Müesses nizamın koruyucuları olarak paye verdiği ulema ve yeniçeri devletin parçası değil midir, tekelden kasıt hanedan mıdır, birçok padişahı erki ve canından ederken tarih yazımından mı men edilmişlerdir, “*gücü paylaşır*”ken metin hakkını mı “paylaş”mamışlardır (birçok heterodoks öğenin metinleri mevcut ve bugüne ulaşmıştır ve bazı heteredoks tarikatlar Osmanlı meşruiyetini sorgulamıştır, kabul etmemiştir (Ocak 2014)). Böyle bir ortamda “*mutlak yetki*” ve “*iktidarın sorgulanamaması*” gerçekten söz edilebilir bir durum mudur, matbaa bulunmuyorsa el yazması kültürüyle tartışmak caiz değildir de neden tartışılmamıştır, bu konuda neden “*insiyatifi*” ele alıp matbaa tesis etmemişlerdir, el yazması inisiyatifinden mi men edilmişlerdir gibi makul sorular ortaya çıkmaktadır ve büyük olasılıkla bunların hiçbir cevabı yoktur. Çünkü büyük oranda spekülatif tarih ve tarihî olan ve olanakları yok sayarak

Avrupa’da olandan hareketli açıklamalardır ki bunların Osmanlı’da da aynı biçimde olacağı olmayacağı neticesine ulaşmak pek mümkün değildir. Kaldı ki Avrupa’da matbaadan evvel Kilise’nin erkine karşı çıkan Fransa başta olmak üzere krallık erkini güçlendirmek için özellikle 1300 yılından beri olagelmiş bir literatür vardır ve Kilise’yi sarsmıştır (Çalışkan 2018). Krallıklara da karşı çıkış ise ağırlıklı Fransa’daki Aydınlanma hareketleriyle yaygınlaşmıştır. Osmanlı’da ise zaten “padişahlık” amiyane tabirle ayağa düşmüştür, tartışma-müzakere aranmamış, isyanlarda verilen listelerdeki yöneticilerin azli ve canları istenmiştir ki tartışmanın (bütün olaylar için geçerli olmasa da) en çok bu kesimlere zarar vereceği açıktır ancak bir çok konuda müracaat edilen, eser üretilen el yazması kültürü dairesinde de tartışılmamıştır. Bu konuda yazarın başka bir bahiste ifade ettiği “*modern dünyanın hassasiyetiyle değerlendirme neticesinde anakronik*” (s.28) bir durumda kaldığı açıktır. Aynı tezini güçlendirmek için kullandığı diğer bir ifade de önemli hatalar barındırır: “*imparatorluğun kaderinin endekslendiği ve hem başarının hem yıkımın müsebbibi olarak görülen bu birliğin de İmparatorluktaki birçok kurumdan biri olduğunu anladığımız zaman gerileme yada çözülme gibi yüzyıllarca süren çok katmanlı bir süreci daha soğukkanlı bir şekilde değerlendirebilmenin*” mümkün olacağını ifade etmektedir. Bu yaklaşım sorunludur çünkü ehil hiçbir tarih kitabı başarıları yalnızca yeniçerilerin hesabına yazmamaktadır başarıları yazılanlar ise 1622 öncesi yeniçerileridir, “*yıkımın müsebbibi*” olan yeniçeri kuşakları değildir. Yeniçeriler zaten tek etmen olarak da gösterilmezler ve “*bu birlik*” yıllar ve yüzyıllarca stabil ve statik kalmış bir birlik değildir, Osmanlı tarihlerinin vurguladığı “ocağa” alınanların oluşturduğu kifayetsiz, maksadın dışında yer işgal eden “birlik”lerdir. Kaldı ki yüzyıllarca süren bu sürecin 1826 yılına dek en önemli “kurum”larından biri olduğu gibi hiçbir kurum bunca yıkıcı “*denge kurmamış(!)*”tır. Burada İngiltere’nin başkentte ordu bulundurmamama önlemi aldığını, Fransa’da soyluların ordularının ortadan kaldırıldığını (Wiesner Hanks) belirtirsek daha anlaşılabilir olur. Son olarak ehil hiçbir tarihçi, siyaset bilimci, sosyoloğun böylesi güçlü “*askeri*” bir oluşumu “*kurumlardan bir kurum*” sınıfında değerlendirmedeği ve değerlendiremeyeceği açıktır. “*Gerileme yada çözülme gibi yüzyıllarca süren “katmanlaşmış” olgunun*” 17. yüzyıldaki en güçlü katmanı bu olgu olduğunu göz ardı ederek katmanları nasıl açıklanabileceği de muğlaktır, bu olgu müteakip yüzyıllardaki katmanlarda da hafifleyerek 1826 yılına dek varlığını sürdürmüştür. Katmanların çözümlenmesi durumunda 17.yüzyıl “katmanı”nda bu sorunun çözülememiş olduğu görülür. Tüm bunlara karşın bir “demokratikleşme”den söz edebilenlerin görüp görebileceği “*bu demokrasi*”nin Osmanlı yönetim-istikrarına fayda vermemiş olduğu ve çağının Avrupa devletlerine kıyasen kayıp yaşamış olduğudur.

Biz mi Geri Kaldık Onlar mı İleri Gitti? (s.39)

Yazarın tarihte kıyas usulünde hayli bariz hataları birçok bağlamda ortaya çıkarken bunlardan biri bu başlık altında Osmanlıların geri kalmasına ekonomik bazlı açıklamalar başlığı altında “Osmanlı ekonomik alanı kapitalizm yarışında hiç şampiyonluk potasına girememişe benziyor. Osmanlılar dezavantajlı ekonomik ilişkilerin net siyasi sonuçlar vermeye başlamasıyla birlikte çözüme sürecine girmekten kurtulamayacaktı. Güçsüz ekonomileriyle geliştiremedikleri devlet aygıtı kapitülasyonlardan kurtulup topraklarını...” ifadeleridir. Bu ifadelerle ekonomik yapısal farklılıkla askeri, politik durumu da açıklama indirgemesine düşmüş görünüyor. Ekonomik yapının her alana egemen olduğu iddiasını taşıyan bu ifade büyük bir serflik düzenine dayanan Rus Çarlığı’nın 1878’de müttefik olunana dek Avrupa devletlerinde korku yaratan bir yapı olarak varlığını görememektedir. İlaveten Osmanlı “çözülüşü” kapital Kuzeybatı Avrupa’dan değil Avusturya ve kapitalizmden uzak Rus Çarlığına 1739 ve özellikle 1768-1774, 1787, 1807, 1812 ve sonraki savaşlardaki mağlubiyetlerinden neşet etmiştir. Bunun askeri yönü de “demokratik” olarak konumlandığı, disiplinsiz yeniçeriler ile Anadolu’dan gelen profesyonel olmayan askerler ve yeniçeri direnişleriyle kurulamamış olan profesyonel ordu yokluğudur. Buna mukabil karşısındaki Rus çarlığı bunu başarmıştır. Aksan bunu “şiddet denetiminin merkezleşmesi” olarak adlandırır (Aksan 2017: 94-95/168-218). Sadece ekonomik yapıya (burada kapitalizme) indirgenirse Hollanda’nın neden Britanya’ya mağlup olduğu açıklanamaz. Üstelik Britanya Hollanda’yı mağlup ettiğinde henüz Hollanda kapital kurumlarını benimsememiş olup yarım yüzyıl sonra benimseyecektir (Ferguson 2017). Oysa ikisi de benzer olmayan ekonomik yapıda olan Hollanda-Britanya mücadelesinde ve daha sonra Fransa-Britanya mücadelesinde belirleyici olan askerî güç olmuştur. Yazarın tersyüz ettiği durum ise “dezavantajlı ekonomik ilişkilerin net siyasi sonuçlar verdiği” ifadesidir zira esas tarihsel-olgusal karşılığının dezavantajlı ekonomik ilişkilerin siyasi sebeplerden kaynaklanmasıdır. Siyasi olarak güçlü olan Rusya yahut Fransa’ya uygulanamayan açık gümrük politikası özellikle Hindistan ve Çin’e askerî güçle dayatılarak dezavantajlı ekonomik durum ve devamı tesis edilmiştir. Yazarın savı olan “siyasi ve iktisadi güçlerin birbirinden ayrılması” kuramsal olarak olanaklıysa da gerçekte yani tarihte olduğu gibi birbirinden pek ayrılamazlar, bu yönde bir girişimin tarihi açıklamakta kifayetsiz kalacağı açıktır. Verilen örnekte olduğu gibi benzer ekonomik yapıya sahip olunacak Hollanda’nın neden Britanya’ya yenildiği açıklanamaz ancak askerî üstünlüğün önemi ortadan kaldırılmazsa açıklayıcı olur. Aksi halde Venedik’in Osmanlıları defalarca mağlup etmesi yahut Osmanlıların değil

Venedik'in İstanbul'u zaptetmesi yahut İstanbul'u kuşatması sırasında belirleyici olarak neticeyi değiştirmesi gerekirdi. Bu konunun yani askeri gücün bir diğer yönü yöneldiği maksat, siyasi yapı-devlettir. Ne kadar güçlü kara ordusu olsa da siyasi rakibi olmadığı için neredeyse 19. yüzyılın sonuna dek Rus ordusu Avusturya topraklarına-hedeflerine yönelmemiştir. Yazarın bu bağlamda diğer hatası da Şevket Pamuk'un Kuzeybatı Avrupa'da maaşların 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı'dan ileride olduğu verisinden hareketle "*Wallerstein'in şemasını doğruladığı*" ve gümüş cinsinden maaşların yüksekliği verisinden "*Osmanlı ekonomisinin 500 yıl öncesinden gerisinde*" (s.57) olduğu çıkarımıdır. Bu yaklaşım da birkaç yönüyle problemlidir. İlki, söz konusu bölgelerin yüzyıl savaşları ve veba gibi olaylar sebebiyle düşmüş olabilecek nüfus oranı ve "kalifiye nüfus" oranı olarak durumu yani nitelikleri devre dışı bırakmasıdır. İkinci yönü Osmanlı nüfusu, kalifiye nüfusu ve köle emeğinin oranı ile bazı vergilerin nakdî değil aynî-beden işçiliği yoluyla ödendiği durumları ve olguları gözardı ederek yahut bilmeyerek bir yüzyıla ait veriyi beş yüz yıla teşmil etme kaba genellemesi ile farklı ekonomik yapıların farklılıklarını gözardı ederek karşılaştırmasıdır. Bunlara daha önemli olarak sadece ücret verisinden hareket edip ücretlerin alım gücünü de açıkladığı sanısını da eklemek gerekir. Son olarak Pamuk, bu ücret farkının Avrupa'nın da fiyat hareketlerinin etkisinde olduğunu ancak Osmanlı'da 17.yüzyılda durgunluk gözükse de toparlanıldığını kaydederek bu durumun kapitalizmin yükselişine yol açtığına dair yorumun aceleci olduğunu işaret etmiştir. Pamuk, yazarın ifade ettiği farklı bölgeler arasında ekonomik bağıllığın arttığını değil Osmanlı'nın 19.yüzyıla kadar Avrupa ile ciddi bir rekabetle karşılaşmayıp önceki iki yüzyılda da Avrupa ile ticaretin sınırlı kalarak ithalatın ağırlıkla yerli üretimle rekabeti olmayan lüks metalar olduğunu kaydetmiştir. Yazar ise Pamuk'un eleştirdiği Hamilton ve ardıllarının bu durumun kapitalizmin yükselişine olanak sağladığına dair aceleci olan sav ile Ömer Lütfi Barkan'ın bu dönemi nitelediği Osmanlı geri kalmasında dönüm noktası olduğu savını kabul eder görünmektedir. Yani esasen Pamuk'un bulgulardan hareketle eleştirdiği sava değer vermektedir (Pamuk 1999: 141-142). Ayrıca Pamuk esasen olması gerektiği gibi bu dönemi kendi bağlamında yorumlayarak savaşlar, Avrupa'dan akan gümüş, kapatılan madenler, merkezi istikrarın gücünü yitirerek taşradan vergileri toplamada sıkıntılar yaşaması olgularıyla (Pamuk 1999: 142-161) açıklar kapital olmamakla değil ki bu tür bir yaklaşım bazı insanların bir takım insanları varoluş hatası, hilkat garibesi olarak ötekileştirerek yaşamın tek bir "normal form" olduğu kabulüne benzer biçimde ekonominin tek bir form olacağı, geri kalanların normal-dışı olduğu kabul etmektir ki bu yaklaşım olgusal olarak tarih-dışılığa tekabül etmektedir.

Godot'un Matbaası: Neden Okumuyoruz (s.65)

Bu kısımda da benzer metodolojik hatalar mevcuttur. Burada yaygın bir matbaa kullanımının olduğu Avrupa ile matbaa kullanımının 1727 yılına kadar olmadığı Osmanlı okuma oranlarını yani hayli farklı sosyolojik durumları karşılaştırmakta, bu oranın düşük olmasına sebep olarak kitabın “*halk tarafından pek de rağbet görmediği*” savunulmaktadır. (Burada “halk” zaten anakroniktir, 21. yüzyıl kazanımları ve imgelerini taşır, tebaadan söz edilebilir) Bu çıkarım sebep ile sonucun ayırt edilmediğini düşündürecek türdendir. Görüldüğü üzere hayli farklı iki durum söz konusudur. Kıyas yönteminin hatalı kullanımıyla matbaasız İstanbul medrese öğrencisi terekesindeki azlığı matbaalı Batı ile karşılaştırarak “talep” olmadığı neticesine ulaşılmaktadır.¹⁸ Tereke karşılaştırmanın akla gelen ve sıkıntı yaratan bir yönü merhumun eşyalarının kayıtlara geçmeksizin dağıtılması/gizlenmesi sosyolojik vaziyeti ve kayıt tutulma oranlarının düşüklüğü nedeniyle temsiliyet sorunu sebebiyle hatalı sonuçlar vereceğidir. Bu bir yana bırakılsa dahi her hâl-ü kârda matbaanın olmadığı Doğulu âlim'in kitap sayısı elbette fazla olmayacaktır. 1600 yılı öncesi ve sonrasında aralıklarla süren “Celali isyanları içerisinde önemli bir “suhte” sınıfı olduğu ve bastırıldıkları, medreseden mezun olup ilim üretmenin(!) soya tahsis edilmiş prosedür uğraşı hâline getirildiği hakikati de göz önünde bulundurulduğunda ilmî iştıyakın en önemli rağbetlilerinin önünün kesilmesi olgusunun kitaba iştıyaki da kırmada etkili olabileceği açıktır. Bu noktada ifade edilmesi gereken tarihin olaylardan bağımsız “teorik” yorumunun tarihi açıklamaya kifayet etmeyeceğidir. Bunlardan daha önemlisi matbaanın daha önce Osmanlı yönetimi için makbul olmayacağına dair düşüncemi güçlü bazı olgulara dayanarak başka bir çalışmada ifade etmişim¹⁹ ancak söz konusu “talep-arz” yaklaşımı bütünüyle hatalı ve anakroniktir çünkü 20.yüzyılın ortalarına dek lord-serfler-kapitalistler hükmü altında olanların isteğini yerine getirme aksi halde teveccüh, seçim kaybetme gibi durumlar ile muhatap olmuyorlardı. Bugün de sunulan her metanın, yayının, programın talepten dolayı piyasaya sürüldüğünü iddia etmek oldukça zordur. Kitabın tarihi üzerine araştırması bulunan Labarre da bu türden bir yaklaşımı reddetmiştir. Yazarın savunduğu gibi Avrupa'da hümanite, reform vb. ile okumaya rağbet olduğu savının aksine Labarre kültürün gelişmesi ve kitap ihtiyacının matbaayı kaçınılmaz kıldığına karşı çıkararak üniversitelerin gelişme döneminde entelektüel bakımdan en ileri olan İtalyan yarımadasında değil de pek de entelektüel bir merkez olmayan 3.000 nüfuslu Ren bölgesinde ortaya çıktığını, bunun da entelektüel itkidenden ziyade

¹⁸ İsmail Erünsal'ın verilerine dayanılmaktadır ancak kitabına alıp savunduğu tez budur, yeni bir tez geliştirmemiştir, kabulünü yayınlamıştır. Üstelik ““halk” talep etmemiştir” ifadesi aşına olunmuş ancak içselleştirilememiş anakronizm durumunda kalındığına işaret eder görünmektedir.

¹⁹ <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420668>

metal tekniğindeki ilerlemeden neşet ettiğini hatırlatarak “*matbaanın sonraki gelişiminin başlangıç koşullarını unutturmaması*” gerektiğini vurgulamıştır. Yine Labarre’a ve verilerine göre; kitabın yaygınlaşması okurun yaygınlaşmasını sağlamıştır (Labarre 1980?: 48/74).

Bundan çok daha önemli olan boyut ise teknik detaydır. 1727-1729 yılında İstanbul’da tesis edilmiş bir yahut beş matbaanın bütün imparatorluğun okuma-kitap ihtiyacını karşılamak bir yana İstanbul için dahi kifayetsiz kalacağı rahatlıkla ifade edilebilir. Doğru soruları yöneltip²⁰ gerekli kaynağa başvurarak önemli bilgiler elde etmek esas açıklayıcılık için olmazsa olmazdır. Bu da kitap değil matbaa sayısını sorgulamaktan geçmektedir. 15. yüzyılın sonunda matbaanın 250’den fazla Avrupa kentinde bulunduğu, 150’si Venedik olmak üzere İtalyan yarımadasında 500 basımcı olduğu, İber Yarımadasında 32 kentte basımcılık yapıldığı bilgileri bu bakımdan açıklayıcıdır. Osmanlı’da tesis edildiği 18.yüzyılda ise Köln’de 75 basımcı olduğuna (Labarre 1980?: 48-50) işaret etmek açıklayıcı olmak için kâfi görünmektedir. Diğer bir veçhe matbaada basılan eserlerin imparatorluğun geneline yayılması yönünde bir çabanın olmaması olgusu ile İstanbul’da ve İmparatorlukta meskûn tebaaya ne kadar hitap edildiğidir. Labarre’ın verilerine göre kitap ticaretinin önemli bir meblağ gerektirmesi sebebiyle basımcılar büyük ticarî merkez olan ve üretimin dağıtımını da kolaylaştıran büyük kentlerin ticari dolaşım ağından faydalanma yoluna gitmiş (Labarre 1980?: 53) yani arzı sağlamışlardır. Diğer bir veçhe olarak daha çok kalemiye-ilmiyeye hitap eden Osmanlı matbaa eserlerinin “reklamı”nın ne kadar yapıldığıdır. Burada reklam anakronik değildir ki örnek olarak İngiltere’de 1695 yılında basımı düzene giren London Gazette’in çeşitli reklamlarının birçoğunda kitap reklamları da mevcuttur. Üstelik hiç de sembolik olmayan İngiliz kraliyetinin resmî yayını olan Gazette için yönetim imtiyazını kullanarak dış haberleri önce gazetede yer verilmesi zorunlu kılınmış ve başka gazetelerden çok daha fazla iletişim ağına sahip olması en fazla edinilen gazete olmasını sağlamıştır (Black 1987: 93-94; Başer 2019). İstanbul’da ise basılan eserler bir yana haberinin dahi İmparatorluğun geniş topraklarına yayılması dahi (mevcut bilgilere göre) söz konusu değilken tebaanın haberdar olup da talep sahibi olması ne kadar mümkündür? Avrupa’da neredeyse her kilisede bulunan matbaa bizzat Papa tarafından büyük bir keşif olarak görülmüş matbaayı en etkin kullananlardan biri Kilise Kurumu olmuştur. Zira matbaa ile endüljans ve makbuzlar daha kolay çoğaltılır olunmuştu ve kilise vaizleri de vaazlarını basıp dağıtma olanağını maharetle ve etkin biçimde kullanmış, manastırlarda da matbaa aletleri doğal bir parça olarak görülür hâle gelmiştir (Housley 2016, 274-275/291). Buna okuma yazma bilmeyenlere yönelik basılan kelime hazinesi

---

²⁰ Bu hususta kıymetli olduğuna inandığım kavrayışları edinmemde katkısı bulunan Doç.Dr. A. Elif Emre KAYA’ya müteşekkirim.

sınırlı ve görsellerle, illüstrasyonlarla basılan “*cheap-book*” eserlerinin basılarak yürütölmüş bir boyutu olduğunu eklemek gerekir. Cheap-book’ların maksadı okuma-yazma bilmeyen yahut az bilenlere dahi anlatılacaklar için tasarlanmış olmalarıdır. Benzer maksatlı diğer bir üretim tek tarafı basılı ve ekseriyetle illüstrasyonlu sokak köşelerinde satılan büyük boy broşürleri (broad-sheet) de zikretmek gerekir (Wiesner-Hanks 2016:15). 1533 yılında Paris’te basılmış bir dua kitabında yayıncının “*resmin cahil ve sıradan kişilere*” harflerin bilgili kişilere sağladığı kavrayışı sağladığını not ettiğini “*harfleri bilmeyenlerin olup bitenlerin gizini illüstrasyonla edindikleri*” görüşünü paylaştığını da (Labarre 1980?: 74) eklemek faydalı görünmektedir. İllüstrasyonların eklenme sebebi ise metinlerin ikna ediciliğini güçlendirmek maksadıyla simgeye başvurarak kanıtlama girişimi de olmuştur (Labarre 1980?: 84-85). Dolayısıyla Avrupa’da her kesimden insana uygun arz gerçekleştirilmiştir. Anlaşılacağı üzere Osmanlı’da tesis edilen matbaanın eserleriyle karşılaştırıldığında maksatların da, politikanın da epey farklı olduğu sarihtir. Osmanlılar da gazete olduğunun farkındadır ama matbaayı ikame etmiyor, ettiğinde de gazete ve türevi basmıyor. Burada yönetimden kaynaklı bir düşünce-tutum yahut zaaf olduğu açıktır. Ayrıca hanedanın 1622 ile erkinin gasp edildiği ortadadır, yönetimde denge getirdiği, inisiyatif aldığı iddia edilen bu unsurların matbaa getirmemiş olması da ayrı bir sorun olarak durmaktadır. Buna karşın Alman prenslik-elektörlüklerinde çok aşikâr geliştirilmiş ki Protestanlığa dair metinler uzun sürmeden Britanya’ya da ulaşmıştır. Bu husustaki esas yani doğru sorular; “*yayma olmadan basmak kâfi olabilir mi, yayma çabası ne kadar olmuştur, olmamışken talep yokluğundan nasıl söz edilebilir*”dir. Yeniden vurgulamak gerekirse ürünlerin ve medya ürün-programların ortaya çıkarılıp satışı sunulması olgusunu talep ile açıklamak 20.yüzyıl kapitalist-popülist efsanesi kimi görüşlere göre de yalanlarından biridir. Bu noktada tarih araştırmacısı için Osmanlı kronikleri kadar yaşanan çağın söylemlerini de cerh etmenin ilmî bir gereklilik olduğunun altını çizmek iktiza etmektedir.

Matbaa hususundaki diğer bir üstünkörü-yüzeysel kıyaslama ise Batı’da yayılmasında etkili olan “*Reform ve Karşı Reform arasındaki dinî polemikler sayesinde geliştiiği ve benzer bir durumun Osmanlılarda olmamasının geçerli olmadığı*” iddiasına verilen örneklerdir. Bu örnekten ilkinde göre Kadızâdelilerin başlattığı tartışmaların Katolik-Protestan polemiklerinden “*pek farkı olmadığı*”dır ki başlı başına hatalı bir argüman yanlış bir çıkarım ve kıyasdır. Yine ön yüzüne bakıp (kadın konusunda olduğu gibi) arka planı geride bırakan tarih-dışı bir yaklaşımdır. Öncelikle Reform döneminde Protestan ve Katolik ülkelerde polemikler olsa da her devlet-düklük karşı yayınları sınırlarına sokmamaya özen göstermiş ve 1555 Augsburg anlaşmasıyla yönetiminde bulunduğu insanlara benimsediği mezhebini dayatma hakkına sahip

olmuştur. Eğitimler Katolik-Protestan olma durumuna göre içerikler zorunlu kılınmıştır ve Reform ve Karşı Reform adı verilen süreç hayli maddî geliri olan Habsburglar, Alman Prenslükleri-dükleri, aynı zamanda devlet olan Papalık, İngiliz-Hollanda Krallıkları gibi “düklük-devlet yapılanmalarının siyasi gücü ve mâli imkânlarından neşv-ü nemâ bulmuştur. Önemli gelirleri varsa dahi Kadızâdeliler hareketinin maddî gücü ne kadar büyük olabilir ve Reform-Karşı Reform bütün Avrupa’da geniş çaplı bir yankı uyandırmış 1527 yılından 1648 yılına dek (bu tarihte bittiğini iddia etmek de güçtür) bitmek bilmeyen tartışma ve savaflara yol açmışken İstanbul’da etkin-sınırlı aşağı yukarı 15 yıllık baskın bir hareketten ne beklenebilir? Esasen beş yıl dahi önemlidir ama bu durumda yine arka plana bakma zarureti iktiza etmektedir. Hareket kendisine yöneltilen tenkit metinlerine karşı metinlere değil şiddete ve saraydaki destekçi hizbe başvurmuştur, matbaanın yokluğu bu eserlerin ortaya çıkmasını engellememiştir. Bazı varoluşları, tarihi birikimleri, gelişmiş araçları “bid’at diyerek dışlaması, kahvenin yasaklanıp kahvehanelerin yıkılmasında etkili olan bir anlayışa sahip olup el yazması metinlerle dahi tartışmadan ziyade saldırganlığa başvurma yoluna gitmişken (Çavuşoğlu 2021) matbaayı âla-ı vâla ile entegre edip bid’at propagandası yapmasını beklemek lisans düzeyi için dahi uygunsuzdur. Ek olarak Kadızade hareketi 4. Murad’ın ve ardından sarayda da önemli bir hizbin desteğini alarak zaten siyasi dayanağa sahip olmuştur ve etkisini büyük oranda İstanbul’da yaymaya çalışmıştır. Yazarın “*ister Müslüman ister Hıristiyan olsun Osmanlı toplumunda* (büyük bir anakronizmdir bu unsurların millet olarak iki ayrı topluluk oluşturduğunu açıklamak gerekmez sanırım) *okuryazarlık bu yeni icadı uzun süreli destekleyecek bir seviyeye gelmemiştir*” ifadesinin de ne kadar uygunsuz olduğu açıktır. Zira kıyas edilen Avrupa’da okuryazarlık seviyesine göre hareket edilmemiş okuryazarlık teşvik edilmiştir. Kaldı ki Avrupa’daki hareketlerden haberdar olan Osmanlı sınırlarındaki Hıristiyan kiliselerinin “matbaa” ile bu türden bir tartışmayı isteyebileceklerini düşünmek zordur. Yunan ayaklanması döneminde dahi Ortodoks kilisesinin ağırlıklı tutumu muhafazakâr olmuş Batı gelişimlerinin önemli bir kısmı zehirli addedilmiştir (Millas 1994). Osmanlı gayrimüslimleri de milletbaşları’nın idaresi altında bulunmaktadır, Papalığın önlem alamadığı bu dinsel-kültürel kaymaya, savrulmaya aşına olan millet başlarının onay vereceğini düşünmek -bu yazı akademik olduğu için- safdillik olabilir. Yazarın diğer örneği Sabetay Sevi konusu daha çok Yahudilerin ilgisini çeken bir olgudur ki okuma-yazmanın düşük olduğu bu durumda insanları peşine takmak isteyen birinin göle maya çalma çabası olacağı açıktır. Sabetay Sevi’nin matbaayı

edinecek mâli olanađı²¹, işletecek ustaları²², İmparatorluğa yayacak geniş bir iletişim ağı var mıdır yahut Martin Luther gibi birçok destekçisi yahut bir dük-beylik dahi bulunmakta mıdır ki bu maliyeti karşılayabilsin, himayelerini görüp eyleyebilsin ve erkini sağlamlaştırabilsin? Üstelik Sabetay Sevi Protestanlığın doğrudan Katolik Kilisesi-anlayışı, Habsburg egemenliği gibi doğrudan İslâm'ı ve Osmanlı yönetimini hedef almamıştır. Yazar ya tezini desteklemek için “*farkı olmadığı*” spekülasyonunu öne sürüyor yahut aradaki önemli farkları ayırt edemiyor ki her halükârda sorunlu bir konumda bulunuyor. Yazarın diğer örneği ise Cizvitlerle Ortodoks Kilisesi arasındaki mücadelenin matbaa ile verilememesidir. Bu örnek de noksan bilgilerden çıkarıma başvurmuş yahut üstünkörü yargılarda bulunmuş gözüküyor. Çünkü 1604 yılında beş Fransız Cizvit papazı Osmanlı topraklarında İspanya ve Papalık için ajanlık yaptıkları suçlaması neticesinde Osmanlı topraklarından kovulmuşlar, 1616 yılına gelindiğinde ise önemli sorun halini almışlar, Papa onları Osmanlı yönetiminin dikkatinden korumaya çalışmıştır. Bu yüzden onları korumaya çalışan İstanbul Patrik vekili idam edilmişti. Cizvitler misyon yaymanın yanında çocuk Müslümanları da gizliden vaftiz etmekteydiler ve bu sebepten 1616 yılında sorumlu Papazın cezalandırılarak ölüme mahkûm edilmesi olayı vukua gelmişti. Öncesinde 1608'de başlayan Ortodoks Kilisesi ile birleşme çabaları ise başarılı olamamıştı. Yine aynı yıl Avusturya Kralı Matthias ile yapılan anlaşma ile Cizvitlere ibadet konusunda izin verilmiş ancak Müslümanların kızgınlığından çekinmiş ve misyon faaliyeti yürütmemişlerdir (Zinkeisen 2011:464; Frazee 2009:94-99). Vurgulamak gerekirse Cizvitlerin Osmanlı topraklarında hamisi olacak siyasi bir dük-elektörlük-beylik yoktur, Avrupa'da bundan uzak hiçbir hareket başarılı olamamıştır (Çalışkan 2018). Osmanlı yönetimi misyonerlik yapan bu tarikatı hemen takibata almış, faaliyetlerine son verdirip mensuplarını sürgün etmiş 1453'ten beri himayesinde olan Ortodoks Kilisesinin yanında olmuştur. Osmanlı topraklarında Cizvitlerin açıktan propaganda yapacak saygınlığı da siyasi desteği de yoktur, Fransız elçisi bazı durumlarda araya girmişse de elbette misyonerlik yapmalarına izin verin diyememiştir (Zinkeisen 2011: 464; Frazee 2009: 94-99). Bütün bu kıyasların üzerine Avrupa kütüphanelerindeki kitap sayılarıyla girişilen kıyaslamanın da kısmen kifayetsiz kalacağı

²¹ Kitabın meydana getirilmesi ve kitap ticareti büyük miktarda para gerektiriyordu/ Matbaacılığın başta gelen sorunu finansmandı, Gutenberg'den beri matbaacıların çoğunun güçlüğü parasaldı zira malzemenin hazırlanması, hammaddenin satın alınması önemli bir meblağ gerektiriyordu(Labarre 1980?: 53/ 69).

²² Labarre'ın eserinin 89.sayfası ve çok çeşitli yerlerinde geçtiği üzere Matbaa için Avrupa'nın çok çeşitli kentlerinde “harf dökümhaneleri” kurulmuştur. Sabetay'ın bu türden bir girişime girişmesi ne kadar mümkündür? Bundan başka 19.yüzyıl sanayisine kadar Avrupa'da kağıt hammaddesi ve paçavrasının az bulunurluğu ve uzun ve nazik bir iş olan elle yapılması sebebiyle sınırlı miktarda bulunmayı sürdürmüş 1798'de icad edilen makine ile mekanik yolla imal edilmeye başlanmıştır (Labarre 1980?: 92). Kadızâdeliler yahut Sabetay'ın bu teknik gereklerin üstesinden nasıl gelebileceği ise muğlaktır.

açıktır. Zira 15.yüzyıldan beri sayısız matbaanın bulunduğu Avrupa’da 18.yüzyıla kadar basılan kitapları da taşıyan günümüz Batı kütüphanelerinin daha zengin olacağı şüphesizdir. Bugüne ait okuma oranı ise ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyolojik bağlamından ayrı düşünülemeyeceği ve yargının geniş bir sosyolojik açıklamaya dayanmasının gerektiği açıktır.

Osmanlılar Neden Amerika’ya Gitmedi (s.83)

Diploma sahibi olmanın ehliyeti de beraberinde getirmediğinin bilincinde olarak bu ve bazı bölümleri detayıyla ele alıp değerlendiremeyeceğim. Buna karşın bu bölümün bir savı olan “*Amerika’nın bakir toprakları*” ifadesi sömürgeci tarih yazımının eleştirilmeden alınan savlarından biridir ve yetkin bir tarihçilik için Osmanlı kroniklerini spekülâtif bir biçimde eleştirmek tarih araştırması için kâfi değildir. Diğer bir sav “*keşiflere katılacak altyapının bulunmadığı*”dır ancak Hollanda ve İngiltere’de de bulunmuyordu ve Amerika’dan hisse edinme cehdiyle edinmiş, İspanyollar ile mücadele etmişlerdi. Üstelik İngiltere başta olmak üzere hâkimiyet kurulan topraklarda, buraların kaynaklarından faydalanılarak donanma inşası gerçekleştirilmiştir (Ferguson 2017: 27-38). Bu bağlamda yazar yanlış bir soru ile “*Osmanlı gemileri keşfedebilir miydi*” der ancak Hollanda ve İngiltere’nin de keşiften sonra iştirak ettiğini göz ardı eder. Yine Osmanlı egemenliğinde bulunan Sela Limanı’nın “*geniş çaplı operasyonlar için elverişli*” olmadığını, Müslüman limanlarının Avrupa’daki muadilleriyle kıyaslanacak kapasitede olmadığını ifade ederek kanıtlamaya çalışır. Bu son kanıt çabası özellikle gariptir zira Batı’daki bütün limanlar uygun olduğu için gerçekleştirilmesi kolay olmuştur denemez zira Batı’da da geniş ve yoğun bir liman inşa sürecinin bulunduğu (Konvitz 1978) 1. François’in La Havre’ı inşasına başlatarak Okyanus limanı (URL-3) haline getirdiği, birçok liman inşa faaliyetinin başlatıldığı (Jourdain 1993) kaydedilmiştir. Üstelik İspanyollar “Yeni Dünya”ya ulaşmalarının bu kıtanın gelişmiş limanlara sahip bulunmasına borçlu görünmemektedir, kendi liman ekonomileri de “farkedilme”ye dek fakirdir ki yazar keşif öncesi Avrupa’nın görece yoksun olduğunu kendisi de ifade eder. Kanıt olarak gösterilen diğer sebep olan esen rüzgârlar da bu yönde ulaşımın olamayacağı anlamına gelir, bu yönde seyr-ü sefer bugün de mevcut olup, Portekiz’in bu konuda yetkin eylediği kaydedilmiştir (Jourdain 1993) ve kıyıları kaplayan resif ve topuklar da Avrupa’da uygun olanlar ile değil liman inşalarının da sebeplerini açıklayan bir faktördür. Bu konuda yazar totoloji cenderesine sıkışmış görünüyor zira açıklamada bulunmuyor. Sunî bir gündemin ürünü olan bu konunun cevabı için Osmanlı askerî ve siyasî yönelim ve maksatlarına bakmak kâfidir zira bazı güçler okyanuslara yönelmişken Orta Avrupa Avusturya, Alman prenslikleri, Lehistan’ın siyasi vaziyet, mücadeleleri farklı yöndedir ve esas

cevap da esasen budur. Açıklama ve tarihî eylem ve durumları insan iradesinden ayırarak açıklamak büyük oranda başarısızlık yarattığı aşikârdır. Yazarın dönemin diğer güçlerinin çok geç katılması ifadesi de olgusal olarak doğru değildir, Okyanus yönünde arayışların 14.yüzyıldan beri olduğu kaydedilir. Ayrıca İngiltere hemen 1497’de (Wiesner-Hanks 2016: 349-350) harekete geçmişti ve 1501 yılında İspanyollar İngiliz girişiminden çekince duymuş ve durdurmak için bir sefer düzenlemiş buna karşın İngiliz arayışı sonraki yüzyıl da dahil olmak üzere sürüp gitmiştir (Ferguson 2017:31-35). Kalıcı başarının daha sonra olması ayrı bir olgu ve olaylara tekabül eder. “*Akdeniz’in en gelişmiş donanmasına sahip Venedik bile okyanuslara burnunu sokmadıysa*” yine yetkin bir metodolojik yaklaşımdan neşet etmeyen bir kıyastır zira Venedik bu dönemde Fransa ve Habsburg mücadelesi içerisinde zaman zaman Papalık tehdidinde (Çalışkan 2018) İtalyan yarımadasındaki varlığını korumaya çalışırken Osmanlı mücadelesinden de özellikle 1453 yılından itibaren önemli mağlubiyetler almışken “*burun sokma*” ile anlatmaya çalışmak uygunsuz ve yersizdir. Yazarın açıkladığı diğer devlet olan Fransa’nın 5. Charles’in gücünü dengelemeye çalışma ve Huguenot meselesiyle geçirdiği bilgiyle kanıtlamaya çalışması da metodolojik olarak problemlidir. Zira Fransa tümüyle bu meselelere eğilmiş başka da bir eylemi olmamıştır denemez. Zaten La Havre örneği de bu siyasi konjonktür sırasında gerçekleşmiştir ve ölçütün Fransa olması için bir neden yoktur. Çünkü Osmanlı coğrafyası ve hüküm alanları ve maksatları, yönelimleri ile Fransa’nın sahip oldukları önemli farklılıklar taşır. İlaveten Fransa’nın Hollanda ve Britanya aksine İtalya yarımadasında da toprakları ve askeri emelleri olan geniş bir kara devleti olduğu, İspanya ile mücadelede bulunduğu da göz önüne alınmadan kıyas yapılması uygunsuzdur. Buna karşın Hollanda ve İngiltere harekete geçmiştir. Özetle Venedik yahut Fransa’nın eylemi Osmanlı’nın siyasi hedefinde-gündeminde olduğu yahut olmamasının kanıtı olduğu anlamına gelmemektedir. Yazarın gelişmemiş ekonomilerin başvurduğu yöntem olarak konumlandığı korsanlık Britanya’nın da başlangıçta en önemli deniz faaliyetlerinden biri olduğu ve korsan devlet olarak eylem sürdüğü kaydedilmiştir. Ferguson’ın ifadesiyle “*Britanya İmparatorluğu’nun denizlerde şiddet ve hırsızlığın girdabında ortaya çıktığını hiç unutmamak gerekir*” (Ferguson 2017: 27). Ayrıca yazarın savı olan gelişmiş Avrupa limanları (s.89) başlangıçta pek gelişmiş olmadığı gibi limanların inşası söz konusudur. Bir alt başlık olan “*Osmanlı Gemileri Okyanus Suların uygun Mudur*” yine yanlış bir sorudur zira başlangıçta İngiltere’nin de uygun değildir bu yönde eylemiyle donanma inşa edilmişse bu yönde eylemi olmayan Osmanlı gemilerinde uygunluk vasfı, bu yönde politika izlememiş Osmanlı yönetiminde uygun inşa çabası aramak zaten mantık dışı olduğu gibi sözü uzatmanın sebebi de anlaşılabilir değildir. Buna rağmen “*demek*

ki İstanbul'dan çıkan bir kadirga filosunun okyanuslara ulaşması, ... ulaşsa bile..." çıkarımı uygunsuzdur, bu maksatla çıkmayan gemi bu vasıfla inşa edilmemiş ki yazar maksadı bu olmayan gemilerin okyanuslara uygunsuz yönlerini manasız bir çabayla sayıp dökmeye devam eder ve nihayetinde "kalyonlar iş işten geçtikten sonra Doğu Akdeniz-Osmanlı donanmasına girecektir" neticesine ulaşır. Fakat bunun sebeplerine inmek daha açıklayıcıdır zira bu gemilerin edinilmesi eylemlerden hareketle görüldüğüne göre Amerika için değildir ki "iş işten geçtikten sonra" nitelemesiyle açıklansın. Yazarın "tarih"le mantıksal ilgisi olmayan diğer bir çıkarımı "modernite öncesi insanların sistematik araştırma geliştirme gibi bir kavramdan haberleri yoktur" ifadesidir ki bu da yeterince içselleştirilmeden kullanılan anakronizmine bir örnektir. Zira insanlık tarihinin başından itibaren "araştırma" olagelmiş bugününü "sistematik" adı verilen araştırmaları bu "araştırma" yöntemlerine ekleme, çıkarma, paradigma değişimi gibi çeşitli süreçlerden gelerek nihayetinde "sistematik" adı verilen bugünün yöntemleri oluşmuştur. Daha açıklayıcı olmak için örnek olarak 16. yüzyıl İngiltere'sinde araba vardır ancak "hinto"dur bugünün arabası bu ön araçların üzerine geliştiği bilgisi kafi olabilir. Bu başlık altındaki birçok hatalı ve mantıksal çıkarım bu çalışmanın hacmi dışındadır ancak konunun "Osmanlıların geri kalmışlığından dem vururken Avrupa'yı yakalasaydı elindeki üstünlüğü bu "ileri" ülkelerden farklı şekilde kullanacağını ispata muhtaç bir önerme" olduğu bir yana gelişim ile vahşetin aynı olgular olduğu ön kabulü söz konusudur ve ispat bulamamış olması da gariptir. Zira Osmanlıların İstanbul-Balkan bölgelerinde hâkimiyet kurarken İspanya'nın Granada'ya uyguladığı politika ile İngilizlerin Afrika'dan Amerika'ya taşıdığı kölelerle²³ Osmanlı toprakları ve hukukundaki kölelerin yerini Venedik'in İstanbul hâkimiyeti ile Osmanlıların Osmanlı hâkimiyetini karşılaştırmak faydalı sonuçlar ve ispata yakın neticeler verebilir. Bu bağlamda "insanı ahmaklaştıran faaliyetlerdir" ifadesiyle kanaat yahut deneyimini genele teşmil etmektedir. Başta Hegel olmak üzere tarih felsefesi, varlık felsefesi, varoluşun anlamı ve maksadını sorgulayan entelektüel gündemde yer alan bir konu olagelmiştir. Bütün literatürü sayıp dökmek çok güç ancak en son Victor David Hanson'un Batı başarısını öldürme-tahrip "yeteneği"yle açıkladığı örneğini vermek kâfi olabilir. Kaldı ki bazı ülkeleri demokrasi yahut insan hakları, soykırımla suçlayan bir siyasetin de sık sık egemen olduğu dönemlerde hukukî olarak gerekli de görünmektedir, Kızılderililer ile Afrikalılara eylenenleri unutmak ahmaklık olarak yer edecektir, tarihin geçmişten hareketle-birikimle bugünü etkileme yahut şekil verme vasfı da taşıdığını unutmuş gözükmektedir. Ek olarak tarihin bugünün de açıklayıcısı, insan felsefesinde başvurulan bir alan olması dolayısıyla önemsenmesi olgusu söz konusudur ve

---

²³ Köle gemisi kitabına bakmak faydalı olabilir.

“tarihte ne oldu”ya bakan her insan, ehil tarihçi, sosyolog, tarih felsefecisinin üzerine eğilip sorguladığı, varoluş sancısına gark olduğu hususlardır. Kişisel görüş-deneyimleri genele teşmil etmek uzmanlık kisvesiyle spekülasyon ve genel için geçersiz hüküm zerk etmektir; bu da pek ilmî görünmemektedir.

Yazarın bu başlık altında ifade ettiği ve kişisel kanaatinden fazla bir önem taşımayan “*tarihçilerin kendi rahatları için sürekli birşeyler “uydurup” ... bu tip yetki aşımına da pek şaşırmayalım: Lale Devri, Fetret Devri...*” (s.92) ifadesinin ilmi üslup ve birikimden hareket etmeyen bir yetki aşımı olarak konumlandırmak gerekir. Tarihi süreçlerin ayırıcı yahut baskın yönlerini ortaya çıkarmak tarihçilik maharetidir, bundan uzak olmanın bunu “uydurma” ile açıklama seviyesini getirmesi tarihçilik için problemlili ve kifayetsizdir zira “adlandırma” insanın ontolojik bir yönüdür. Kaldı ki bilhassa 19.yüzyıl ve sonrası için verilen bir “adlandırma” olan “*modern*” ve “*modern insan*”ı eserinde sıklıkla kullanıyor bulunmaktayken. Bu başlık altında olmasa da bu bahisde ifade edilmesi gereken diğer bir husus yazarın “*Tarih ilk olarak düzensizlik ve aksak ritim demek*” ifadesi edindiği uzmanlığı aşan hayli spekülatif bir yaklaşımdır çünkü bütün coğrafyalarda bütün tarihin bütün alanlarının bu spekülasyona uymayacağı sarihtir. Üstelik tarih araştırmacılarının alanları-ölkeleriyle, araştırdıkları konularla ilgili önemli yargılarını ve önerilerini yetki aşımı olarak konumlandırıp “*artık dünyanın tamamı için bir tarih bulunması gerektiği... modernitenin dinamosu Avrupa tarihi olduğu için Hint ya da Çin tarihinden bir olayın baz alınması şüphesiz söz konusu değil*” yargısında bulunurken. Kaldı ki “*bütün dünyanın tamamı için tarih bulunması gerektiği*” yargısını bütün uzmanların kabul etmeyeceği, olası bu buluşun da kabul göreceğinin şüpheli olduğunu ifade etmek gerekir İlâveten bütün dünyanın ortak etkilendiği olayın olabileceğini düşünmek -bu makale akademik olduğundan- safdillik olur ve tabii ki yetki aşımıdır.

Neden Tüm Kâşifler Batı’dan Çıkar? (s.109)

Bu başlık altında da yanlış bir soru olarak “*niçin bazı halklar diğer toplumların kültürüne ilgi duyarken bazıları içe kapanmayı tercih ediyor*” yöneltiyor ancak bu da anakronik çünkü 16. ve 17. yüzyılda halktan söz etmek mümkün olmadığı gibi “kâşif” olarak konumlandırılan Kolomb, Albuquerque’nin Müslümanlara keskin bir düşmanlık beslediği ve müslüman tüccar-denizcileri katlettiği bilindir (İnalçık 127-139) ve “kâşif”ler genellikle elçiler ve bireysel teşebbüslerdir, kıtadaki insanların ilgisi basılan eserler üzerine olup okuma eylemi neticesinde sempati duyduklarını iddia etmek güç olduğu gibi çoğu metin nefret ve önyargı taşıdığı bilindir (Bernasconi 2015; Buck-Morss 2011). Ek olarak 1648’e dek kendi içerisinde dahi Protestan-

Katolik tahammülsüzlüğü söz konusu ve “şeytanlaştırılmış Türk”, sürekli gerçekleştirilen Yahudi pogrom ve gettolarını, “küfre sapmış ve katledilmeleri mübah görülen Amerikan yerlileri-Kızılderiileri göz ardı eden bir genelleştirme söz konusudur. İngiltere için bu durumu Ferguson “*Asya’da iktidarı, Amerika’da toprağı, Afrika’da köleleri gasp etmişti. Yerli halklar vergiye bağlandı, soyuldu ya da yok edildi. Ama paradoksal biçimde kültürlerine büyük ölçüde hoşgörü gösterildi... incelenip beğenildi* (Ferguson 2017: 123) sözleriyle ifade etmiştir.

Portekiz’in “keşif” hareketini yalnızca “hem taşıma masraflarını azaltacak hem tüccarların rotalarındaki Müslüman devletlere ödediği vergiden kurtaracaktır” eskimiş sansasyonel tezini ortaya atar ancak bunlar bir yönüdür. Portekizliler hiç de Müslümanlarla temas-dışılık aramamış keskin bir düşmanlık göstermişlerdir (İnalçık 127-139). Amerika’ya taşınan kölelerle ilgili “*ucuz ama kalitesiz işgücünü sağlayacaktı*” (s.115) ifadesi bugün kolaylıkla kabullenilmeyecek bir metalaştırmadır. En önemli hatalardan bir diğeri 1204 İstanbul saldırı-işgalini “*bizzat din kardeşlerine saldırmak*” (s.118) olarak konumlandırmadır. Burada 1054 yılındaki ayrışmadan itibaren Katoliklerin gözünde imha edilmesi gereken sapkınlar olan Ortodokslar’ın (burada Doğu Roma) olduğu gerçeğini büyük olasılıkla görememektedir. “Latin külahı yerine Türk Sarığı”nı tercih ettiren en önemli olayı bu ifadeyle açıklamak da ayrıca ironiktir ve üstünkörüdür. Venedik’in bu eylemi Papalığın da onayını almıştır üstelik. Aynı hatayı “*Osmanlılar Türk Müydü*” başlığı altında Osmanlıların Anadolu’daki Ortodoks unsurlarla işbirliği-ittifakı konusunda yapar ki Ortodoksların Türk sarığını Latin külahına tercih etmelerinde ifade bulan bir olgusalıktır. Ayrıca yazar keşifleri artık pek de kabul görmeyen “*Müslümanların elinde olan ticaret yollarına alternatif bir yol bulmak için yapılan*” savıyla açıklayıp Maderia ve Azor adalarının keşfini de buna hamleder ki bu son çalışmalarla çürütülmüş, Okyanus yönündeki bulguların değerlendirilme çabası olduğu, deniz korkusunun aşılmaya başlanması olduğu ifade edilmiştir (Jourdain 1993). Buna karşın bir takım arayışların farklı maksatlı olduğu da bilinmektedir. Mesela Kolomb kendini adı dolayısıyla (Christo-fero: Mesih-taşıyıcı) İslâmiyet’e karşı çıkmaya yazgılı olarak görüyordu (Wiener-Hanks 2016: 30). Özetle bütün eylemlerin eylemcilerinin yegâne maksatla eyledikleri iddia etmek güç görünmektedir.

Yazarın hatalı bir yaklaşımla değerlendirdiği diğeri bir husus “*Müslümanlar Neden Ticaret Yapmaz*” (s.129) alt başlığı altında Hz. Muhammed’in bizzat ticaret yaptığı ve İslâm’ın ticarete önem verdiği olgusundan hareket ederek Osmanlıların ticarete önem verdiğini ispata çalışmasıdır. İslâm’ın ticarete önem vermesi bir olgu, sonraki İslâm devletlerindeki ticarete yönelik tutum apayrı bir olgudur. Dinlerin çıkış noktası ve peygamberlerinin tutumu sonraki

devletlerin-Müslümanların politikalarını şaşmaz bir biçimde tayin etmemiştir. Öyle olsa Papalığın engizisyon ile haçlı seferleri eylemlerinin tarihin çöplüğüne atmak, görmezden gelmek yahut Hz. İsa'ya atfetmek gerekir. Yine bu hususta İslâm'ın ticarete verdiği önemi kıyaslarken “*sürekli fakirliği ve dünyadan kopmayı öven Hıristiyanlığın aksine*” ifadesidir ki bu Hıristiyanlıkta bütün değil bilhassa Katolik mezhebinden bazı tarikatların görüşüdür ve Papalık da çoklukla bu görüş çerçevesinde eleştirilmiştir (Çalışkan 2018). “*İslam'da mistizmin bile Hıristiyanlıktakinin aksine dünyadan tam anlamıyla kopma anlamına gelmediği*” ifadesi de olgusal olarak geçerli değildir zira bu türden tarikat-tekkeler de olmuştur ve zaten “*dünyadan tam anlamıyla kopma*” varoluşsal olarak da nâmümkündür, mevzu da esasen dünyevî arzu, hırs, zenginlikten uzak kalmak ve uzlete çekilmedir.

Osmanlılar Türk Müydü? (s.139)

Bu konuda doğrudan eleştiriye uygun bulmadığımı zira meseleye kısmen yabancı olduğumu belirtmeliyim. Ancak bu bölüm sonundaki ifadeye dair bir not düşmek elzem görünüyor. “*Timur ile Yıldırım Bayezid'in devletleri, maksatları ve coğrafyaları sebebiyle savaşmış bulduklarını ve bunu tarih ders kitabında yer almasının sorun olmayacağını*” ifade etmek²⁴ başka bir şeyken “*...aksi taktirde her ikisi de Türk olduğu halde Timur ile Bayezid'in birbiriyle kapışmasına hayıflanmak gibi saçma sapan analizler yapmaya mahkum kalırız*” (s.152) ifadesi tarih değerlendirmesi-tarih felsefesini saçma sapan olarak nitelendirmek bambaşka bir şey ve süfli bir tarih değerlendirmesidir. Zira bu türden çıkarım yazarın ifade ettiği “milli etki”den çok daha geniş yelpazelerde, bağlamlarda gelişen “biz”lik duygusunun neticesi olup örneği Türkiye ile sınırlı değildir. Erasmus, Leibniz gibi en bilinen isimler başta olmak üzere birçok Batılı âlim ve mütefekkir de Hristiyanların aralarındaki savaşın onlara zarar vermesinden hayıflanıp Osmanlıları güçlendirdiği ve bunlara son verilmesi gerektiğini ve onlar üzerine harekete geçilmesini savunmuş, planlar yapmışlardır. Leibniz Fransa kralına Osmanlılara saldırmasını salık vererek eylemlerinin Hıristiyan birliğine zarar verdiğini ifade etmiştir (Djuvara 2018, Antognazza 2013). Bu noktada etkilenilen yahut beğenilen görüş ve çalışmaların künyesi verilmeksizin başka bağlamlarda kendine mâl etmenin esas hayıflanılması gereken konu

²⁴ “*Timur da tüm devlet ve Türk devletleri gibi kendi devlet menfaatleri çerçevesinde hareket etmiş, düşmanları da tarihi-coğrafi durum gereği Türk devletleri olmuştur. Buna benzer bir durumu İtalyan yarımadasındaki Ceneviz, Venedik, Milano vb. devletler arasında, Ortaçağ Alman prenslikleri arasında, Rusya'da knezlikler arasında da görmek mümkündür. Devrin devlet anlayışı ve menfaatleri bu yönde olup bunu gerektirmiş iken bugünün milliyetçi –milli birlik anlayışı çerçevesinde tarihi yorumlatmaya çalışmak zihni bir çarpışıklığa yol açabilir.*” Bkz: (URL-2) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420665>

olduğunu ifade etmek gerekir. Bu türden yaklaşımların içselleştirilememiş olduğuna delalet eden bir ifadesi de *Nerede Hata Yapmadık? Tek Dişi Kalmış Yedi Düvel Efsanesi (s.153)*²⁵ başlığı altında “Ankara Muharebesi’nde taraf değiştirenlerin Türk beyleri, sonuna kadar savaşanların ise bu Hıristiyan müttefikler olması, er meydanında dindaşlığın pek de bir manası olmadığını göstermekte” (s.154) çıkarımında görülmektedir; bu Türk beylerinin Osmanlıları rakip gören ve kuvvetlerine gönüllü katılmamış oldukları olgusunda kendini gösterir. Bundan bağımsız olarak bu yargı dönemin şartları statüko-konjonktür, devletler arası ilişkilerinden soyutlanmıştır. Yazar “*tarih öğrencilerine.. dönemin şartlarını iyi anlamalarını salık veririz*” (s.190) der ancak kendi durumunu ne kadar değerlendirdiğini sorgulamak gerekir. Yine devletlerarası rekabet söz konusu olduğunda Katolik Fransa-Habsburglar /Venedik-Ceneviz /Doğu Roma-Sırp Despotluğu için de geçerli olmuş bir olgunun “*dinden bağımsız*”lıkla açıklanması esasen kişisel “dinî birlik” beklentisinden başka bir şeye işaret etmediği gibi geçmiş dönemlerde Papalığın beklentisinden farkı yoktur. Buna benzer bir örnek Karlofça’ya dek vuku bulan ittifakı “*bunun din-ü diyanetle hiçbir alakası yoktu*” (s.155) indirgemesiyle açıklamasıdır. Hükümdar-yöneticilerin haçlı dürtüsünden çok mevcut olanak ve şartlarla karar alıp eyleme geçmesi yahut geçmemesi ayrı bir olgu, bu sefere katılan savaşçıların bu duyguyu hiç taşımadıklarını bunca kesin iddia etmek apayrı bir olgu, tarihçinin inanç-ölçer olmadığını görememektir. Üstelik savaş sırasında Avusturya ordusuna “*bütün Almanya’dan ordular, İsveçliler, İspanyol büyükleri, Fransız markileri, İtalyan kontları, İngiliz lordları*” iştirak etmişlerdi (İnalcık 2015: 223). Ayrıca yönetim düzeyinde dahi aralarındaki husumete rağmen Sobieski ile Habsburg imparatoru arasında müttefikliği Papalığın Katolik birliği maksadıyla tesis ettiği de kaydedilmiştir (İnalcık 2015: 190). Bu başlık altındaki diğer sorunlu yaklaşım bu sayfaya dek savunduğu yeniçeri isyanlarını ve reformlara karşı çıktıklarını da göz ardı ederek “*isyanlar, reformlara karşı direniş ....karşısında bir Hıristiyan ittifakı olmamasına*

²⁵ Bu başlık altındaki “*Sanayi Devrimi Öncesi Batı ve Osmanlı*” alt başlığı altında 154 ve 155.sayfalarda ilk dönem Osmanlı-Haçlı savaşları olarak literatürde yer alan ancak kendi tez çalışmamda başta Niğbolu muharebesi olmak üzere Haçlı seferi olmadığına dair son yapılan bir tez yazar tarafından “*haçlı seferini andıran durumlar*” ifadesiyle kendisine mâl edilmiş gözüküyor. Zira başta Kenneth Setton olmak üzere Halil İnalcık ve Feridun Emecen dahi özellikle Niğbolu seferini son Haçlı seferi olarak kabul etmiş, söz konusu çalışma ise olgulara dayanarak ne kadar haçlı seferi olabileceğini sorgulayarak olmadığını ileri sürmüştür. Yazarın hangi kaynağa dayanarak “andırdığını” kaynakçada verilen eserlerden çıkarsamak mümkün değildir zira söz konusu konuda yapılmış ve bu tezi savunan son çalışma zikredilmemiştir (Çalışkan, 2018). Papa Pius’un Sultan Mehmed’e gönderdiği mektup hususunda “Fatih de sünnet ol demiş” düzeyinde tartışılan mektuba dair ifade çözümlemesini yapan eserde tebaaya kullanılmayacak ifadelerin Padişah’a din değiştirmek için kullanılmasının yerinde olmadığı ifade dillmiştir. Yazar bu sava yakın bir söylemi de bir televizyon programında kendine mâl ederek gönderilmediğini çıkarıyor. Bu ifadelerim safsata kabul edilip reddedilse dahi garip olan birçok dil bilen yazarın bu ilmî buluşlarını bu dillerde makale olarak yayınlamak yerine televizyon programı yahut popüler kitabında kullanarak heba ediyor olması olsa gerek. Hayfa!

borçluydu”(s.161) tanımlamasındadır. Ancak Haçlı Seferleri sırasında dahi Avrupa devletleri (ve Müslüman devletleri) arasında rekabet ve anlaşmazlıklar bulunduğunu not ederek 19.yüzyılda da Avrupa devletleri arasında rekabetlerin ve anlaşmazlıklarının bulunduğunu ve Osmanlı topraklarının paylaşımı hususunda da anlaşmazlık-rekabetleri bulunduğunu vurgulamak açıklayıcı olur. Haçlı seferleri döneminden beri tarihte pek de olmamış Hıristiyan/Müslüman devlet birliğinin olmaması Osmanlı toprakları üzerinde eylem ve planlarının olmadığına kanıt teşkil etmez. Aksi halde en keskin biçimiyle 1.dünya savaşı öncesi yapılan paylaşım anlaşmalarının, Anadolu’ya gönderilen işgal kuvvetlerinin başka hangi hususa kanıt olduğunu da bulmak gerekir.

Bir Kızılma Sorunsalı: Viyana ve Roma’yı Alsak Ne Olurdu? (s.169)

Yazarın kadın sultanlar ve “sembolik” sultanlık konusuna benzer “yekpare ve indirgemeci” bakışına kitaptaki bir diğer örnek yukarıdaki başlığı taşıyan 9.bölümdedir. Yazar sorduğu bu soruya cevaben verdiği Türklerin buradaki kültürden etkilenemeyecekleri cevabı yine bütün tarihte var olan radikallerin dikotomik anlayışını dışa vuran bakışın keskin çizgilerinden neşvünema bulan değerlendirmeleri çağırıştırır. Türk boyları İran, Mezopotamya’ya geldiklerinde İslâmiyet’in bir anlayış-mezhebi değil hemen neredeyse bütün mezhep-tarikatlarını kabul edenleri olmuştur. Osmanlılar özellikle Kanuni dönemde belirginleşecek biçimde Sünnî anlayışı temsil ederken heterodoks unsurlara karşı çıkmıştır (Ocak 2014: 159-235). Üstelik sadece İslâmiyet dinini değil “Karaman Türkleri”nde olduğu üzere Ortodoksluğu kabul etmiş olarak mübadeleye kadar varlık sürdürmüşlerdir. Osmanlı yönetimi Sünnî inanış ve politikadayken tebaasının önemli bir kısmını da Şiiler oluşturmuştur ve Kanuni dönemine dek “Heterodoks” unsurların nispeten serbest yaşam sürmesi olgusu mevcuttur (Ocak 2014: 159-235) ve bazıları Hz. İsa’ya üstünlük atfetmişlerdir. Bütün bunlar bu coğrafyaya meskûn olunmasıyla kültürün çeşitli kabullerle içerisine girildiğini göstermektedir. Elbette 2. Mahmud ile başlayan keskin modernleşme hareketlerine insanların bir kısım adapte olurken başka bir kısım ise karşı olmuştur. Kültür bir tarafından Mehmed Âkif, Ziya Gökalp’i yetiştirirken diğer tarafından Beşir Fuat, Abdullah Cevdet’i ve birçok varyantı beslemiş, ortaya çıkarmıştır. Bir cihete bakıp diğerlerini gölgede bırakmak yahut görmemek tarih yazımı için büyük bir sıkıntı teşkil eder. Bir kültür dairesine girmeden neticelerini ölçmek tarihçilerin mugalata kuyusunda susuzluğa düşmesinden başka bir anlam taşımaz. Yahudiliği kabul etmiş Hazarlardan Türk kökenli olduğu ifade edilen Slavlaşmış Türkler ve Reform adı verilen hareketlerden önce Katolik Macarların Türk kökenli oldukları ise uzmanlık alanım olmasa da yine tarihi olgular

olarak yer etmektedir. Bütün bir insan toplumu yahut kültür dairesinin aynı tepkiyi vereceğini iddia etmek güçtür. Olmuştan hareketle çıkarım makul gözükse de olmamışa ve evveline de bakmadan bugün olmamış olmasından hareketle zaten olmazdı demek kitabın ifade ettiği tarihe kaliteli bakışa örnek teşkil ettiğini savunabilmek pek mümkün değildir. Üstelik İtalyan yarımadası ile Viyana çerçevesinde Avrupa'nın ilgili yüzyıllardaki siyasi durumlarına dair bilgiler ciddi noksanlıklar arz etmesi dolayısıyla çıkarımlar da bunlardan etkilenmiştir. Olaylar üzerindeki “böyle olsaydı” çıkarımlarını kültürel dolayısıyla geniş kesimleri kapsayan süreci “yalnızca bir dünya görüşü- yaşam biçimi var olurdu”ya getirmek de ayrı bir yaklaşım sorunudur. Buna benzer bir yargısı başka bir bahiste “*İnsanların önce kendilerinin sonra ait oldukları cemaatlerin ve en sonunda da.. millet gibi grupların çıkarlarını düşündükleri*” (s.27) ifadesindedir ve esasen bazı grup ve özellikle Osmanlı hanedanı için kullanılabilirse de²⁶ bütün tarihe teşmil etmek uygunsuz gözükmektedir. Çünkü burada bazı cemaat ve hanedanlar için kullanılabilir bu ifadeyi “insanların” olarak almak da tarihsel olarak hatadır, yazarın ifade ettiği “bir tür” insandır yoksa tarihte gazalara, haçlı seferlerine, köylü isyanlarına ve her türden idealist eylemlere gerçekten alturist bir dürtüyle iştirak etmiş olanları görememek yahut görmezden gelmektir. Bu ifadesine karşılık olabilecek tamamıyla zıt “*tarihteki insanlar daha az rasyonel ve çıkarıcıydılar*” (s.33) teşhisinde bulunmuştur. Üstelik bu ifadesi de uzmanlığını aşan bir genellemedir. Bugünün bütün insanları daha rasyonel ve menfaatperest denemeyeceği gibi tarihteki insanların tamamı için de az rasyonel ve alturist denemez. Bu ifade uzmanlığını aşan kültürle, sosyolojiyle, tarihle pek de ilgisi olmayan bir spekülatif bir yargı olmaktan fazla bir anlam ifade eder görünmüyor. Bu başlık altında yazar “*Avrupa tarihinin kavramlarını Doğu'ya uygulamaya pek hevesliler*” (s.181) olarak işaret ederken içselleştirilmemiş bir etkilenmeyle olduğunu düşündürecek şekilde giriş bölümünde 19.yüzyılın perişan edilmiş “proleterya” ifadesini bugünün bir takım çalışanlarını nitelemek için “penceresiz ofislerde..” cümlesini kurabilmektedir. Bugün işçi sınıfını tanımlama için, Türkiye'deki işaret ettiği sınıfı tanımlamak için içerisi ve durumu 19. yüzyıl imgeleriyle dolup taşan ve durumları pek daha kötü marxist tarih yazımının ayırıcılığı, imgelemine taşıyan “proleterya” kavramını kullanmak yeterince uygun değildir. Tarihteki proleterya'ya şüphesiz “penceresiz ofis” lüks gelecektir. Bu başlık altında verilen hatalı bir bilgi Rönesans İtalya'sında gelişen sanatın ve sanatçıların “*Papa'nın Roma'sından*” çıkmadığı (s.187) ifadesidir. Çünkü öncelikle Papalık bu hareketlere oldukça fazla iştirak etmiş, Michalengelo, Lorenzo Valla başta olmak üzere birçok sanatçı,

²⁶ “Osmanlı padişahı; klasik döneminde görüleceği gibi önce kendinin ardından hanedanının ve ardından devletin var olması, güçlü ve hâkim olması düşüncesindedir. “

Bkz: (URL-2) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420665>

hümanisti finanse etmiş ve İstanbul'un fetih yılında bu türden arayışlarda olduğu için eleştirilmiştir. Yazarın ifade ettiği Sistine Şapeli başta olmak üzere birçok eseri Papa 2.Julius Michalengelo'dan istemişti ve onu ünlendiren eserleri bu vesileyle ortaya koymuştu (Wiesner-Hanks 2016: 213-217; İnalçık 2012: 58-67). Üstelik birçok Papa ağaç kabuğundan çıkmamış bu sanatı destekleyen İtalyan soylu ailelere mensupken kardinal-Papalığa seçilmişlerdir (Çalışkan 2018).

İstanbul'un Fethi ve Etrafında Dönen Efsaneler (s.191)

Yazarın vurgulanması gereken, göze batan tarih metodolojisinden uzak bir diğer yargısı İstanbul'un fethi konusundaki hadisin olmadığına kanıt getirme yöntemidir. Yazara göre buna kanıt Muaviye'nin böyle bir hadisin siyasi emellerine uygun olarak değerlendirip sefere çıkmamasıdır (s.205). Buna karşın bu yönde iki sefer vardır (URL-4), ancak olmasa dahi içerisinde bulunduğu topraklarda konumunu yerleştirmeden meşruiyetini İstanbul'da kurma arayışına girmesi sadece yazarın beklentisidir, içinde bulunulan şartlarda düşünülmesi dahi mümkün olmayabilir, hâkim olduğu topraklarda tesis etmesi dönemin şartları ve teknolojik seviyesince daha beklenirdir. Bu bir yana bugün Türkiye'de bir kesim Kudüs, bir kesim Doğu Türkistan'a müdahale isteği taşıyor ve dinî-millî gerek olarak görüyor ancak tarihî şartlar ne kadar mümkün ki Muaviye de devleti- meşruiyeti sallantıdayken İstanbul'a fetih gerçekleştirebilsin? Bugün gerçekleştirilmemesi gerçekten bu bölgelerin umursanmamasından, millî, dinî hissiyat yokluğundan açıklanamayacağı gibi o gün de şartların elvermeme olanağını düşünebilmek gerekir. Ancak yazar başka bağlamda bu türden unsurların göz önünde bulundurulmasını ifade ederken (s.190) bulundurmamayı “*Osmanlı vakanüvislerini andıran edebi güzellemeler olmaktan ileri gidemeyeceklerdir*” olarak tanımlar. Esasen bu yaklaşım da metodolojik olarak problemlidir zira kronikler için “edebi güzellemeler” ifadesi kifayetsiz bir konumlandırma olduğu gibi Osmanlı vakanüvislerinin kendi kültür ve çağı bağlamında, anlayışında tarih yazdıklarını gözardı ederek bugünden hareketle değerlendirmektir çünkü yüzyıl sonra bugünün tarih yazma anlayışını kifayetsiz bulunmayacağına herhangi bir güvencesi yoktur. Yani yazar bahsettiği ama içselleştirememiş bulunduğu anakronizmden bu kez tarih yazımı hususunda muzdariptir. Avrupa'da da tarih yazımının henüz “modern” parametrelere sahip olmadığını, 19. yüzyılda Ranke ile başlayan sürecin gelişimi olarak ortaya çıktığını bilmiyor yahut bilmezden geliyor ancak her iki durumda da sorunlu bir konumda bulunuyor. Bu tür bir yaklaşım 16.yüzyıl devletini-yöneticisini laik olmamakla suçlamak kadar anakronik (yahut tarih metodolojisine yabancı olmak) bir yaklaşımdır. Diğer yandan “*modern*”

ilmin bizlerden Selaniki ya da Naima'dan daha fazlasını talep ettiği” (s.190) ifadesi doğrudur ancak 15-19.yüzyıllarda da talebin-yazımın o kültür dairesinde şekillendiği, talep ettiği gerçeği söz konusudur.

Bu başlık altındaki diğer bir hata “*kurumların, sistemlerin ve sayıların daha sahneye çıkmadığı yıllar*” (s.192-193) olarak 1300 yıllarını işaret etmesidir. Henüz kurulmakta olan bir devletin gelişmiş kurumlarıyla teşekkül edemeyeceği aşikârdır ancak sistemler ve sayıların bu tarihlerde olmadığını iddia etmek bilgi birikimi açısından zordur. Osmanlı kroniklerinde bazı kısımların bulanık yahut bulunmamış olması bu unsurların bulunmadığını ifadeye kifayet etmez. Kaldı ki Osmanlıların tarih, sistem bilmez çayır hayvanı gibi gelip devlet kurduklarını düşünmek güç, kronikler de Selçukluların uca yerleştirdiğini yazar ve Anadolu'ya, Doğu Roma sınırına gözleri bağlı geldiklerini düşünmek için bir sebep olmadığı gibi belli bir kurum, sistem, sayılardan gelip, yenilerine de derç ettikleri açık. Yazarın sayıların sahneye çıkmadığı yıllardan kastı muğlaksa da Tevrat'ın beş binleri bulan-geçen yüzyılları hesap ettiğini belirtmek gerekir. Bundan daha önemlisi Osmanlı kroniklerinin 1299 yılında bir berat geldiğini kaydetmesi “*olmayan*” nasıl ifadesi olabilir? Osmanlı kısmı muğlaksa da Abbasi halifelerinin diğer bazı devletlere hil'ât ve berat gönderdiği de bilinir. Osmanlı hususu muğlaklık taşır ancak “*olmayan*”lık durumu söz konusu değildir.

Bu çalışmada kitabın sonraki kısımlarını yetkinlikle ele alınamayacağı düşünüldüğü için uzmanların tetkikine bırakmamayı yerinde bulunmuştur. Bununla birlikte ağırlıkla tıpkı Osmanlı vakanüvislerinin yaptığı gibi daha önceki başarılı araştırma neticeleri ve konunun uzmanlarının ortaya koyduğu bilgilerin tekrarını içerdiğini belirtmek ve modern okuyucunun bunu mu beklediğini sormak gerekir.

Çalışmada bu noktaya kadar eserin kritiği yapılmaya çalışılmıştır. Burada da bazı takdire layık noktaları vurgulamak, yazarın değerlendirilmesi elzem bazı ifadelerine de yer vermek gerekir ki bunların başlıcaları bu biçimde sıralanabilir: “*tarih metodolojisinden bihaber amatör kalemlerin insafına bırakılmayacağı*” (s.235), “*yazmanın metodolojik gereklere uymama özgürlüğü vermediğini*” “*akla gelen her saçmalığı argüman diye yutturmasına karşı çıkmamız gerek*” “*indirgemeci fikirlerin beynimizi iğfal etmesine de müsaade etmemeliyiz*”, “*tarafgir amatörlerin safsatalarını tercih etmemeli*”, “*Bir takım Osmanlıca kelimelerin tek katmanlı fikirlerin arasına serpiştirilmesinin ilim değil edebiyat olduğunu anlamak şart*”, “*yeterli bir çalışmayla bir konu üzerine her şeyin bilinemeyeceği*” (s.247-248). Bununla beraber son ifadedeki Osmanlıca kelimeler ibaresinin Latince, İngilizce, Fransızca kelimeler için de geçerli olduğunu ve onları edebiyat sınıfından çıkarmadığını şerh düşmek gerekir. Tarih

“koleksiyonerlik ya da antikacılık gibi bir hobi değil” ifadesinin ise uzmanlığını aşan kişisel bir kanaat olduğuna işaret etmek gerekir zira tarih ve tarihin bir yönü koleksiyonerlik ve antikacılıktır, sosyolojik bir olgu olarak da olagelmıştır, bir uzmanın kabul etmemesi hakikat değil tutumudur. Bu ifadeler ise tutumunu hakikat olarak konumlandırmaktır ki ehil bir tarihçinin vasıfları arasında aranıp gösterilmemektedir. “Liyakatsiz muhterislerin işini zorlaştırabilmek” de diğer önemli bir tespit ve maksat olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

SONUÇ

Tarih ilmi ile akademik anlamda ilgilenmeye başladığımda dikkatimi çeken ilk hususlardan biri ünlü bir tarihçinin tarih ile ilgili hemen her konuda ve program, sempozyum gibi etkinliklerde baş konuşmacı olarak ağırlanması olmuştur. Üstelik ilgili konuda uzmanlık ve doktorasını almış dahi olsa söz konusu uzman yerine handiyse “tarih ataşesi” muamelesi gören söz konusu zata öncelik verilip taltif edilmekteydi ve ediliyor. Söz konusu ataşenin ekseriyetle öne çıkarılan vasfını ise çok dil bilmesi oluşturuyor. Bilhassa arşiv araştırması olmak üzere tarih araştırmaları literatürü için önemi gözardı edilemeyecek bu vasıf ise çoklukla bu maksat değil kişisel ün için kullanılmış gözüküyor zira bolca çıkan eserleri tahkiki olmaktan uzak “ravî eydür” anlayışında yapılmış çalışmaları aktaran mahiyette. Ele aldığımız bu çalışma da bu tarık üzere hazırlanmış görünüyor ve handiyse bir postnişin ortaya çıkmış, bunun da acemiler için hayret uyandırmaması neredeyse mümkün değil. Tarihteki yanlış sorulara doğru cevap verme iddialı bir eserden yapılmış çalışmalara şerh eklemekten fazlasını beklemek şahsımın hatası olsa gerek. Tarih felsefesi ile ilgili yüksek lisans tezimde tarih felsefesi ve metodolojisine dair bilip kullandığımız ne varsa hâlâ Batılı araştırmacılara ait olduğunu ve bunun tadil edilip geliştirilmesi gerektiğini en önemli vargım olarak kaydetmiştim ki ütopyayı beklediğimi esfle fark etmeye devam ediyorum. Bu kadar iddialı ve övünçle reklamı yapılan bir çalışmanın dahi herhangi bir geliştirme yahut yeni bir netice, bir yaklaşım bakımından fakir olması ise şaşırtıcı değil zira bir tür postnişinliğin hüküm sürdüğü gerçeği câyıhayret yaratmaz oldu da koparılan bu gürültüdür esas değerlendirilmeye ihtiyaç duyan. Üzücü olanı ise ülkemizde efdaliyet iddiası güden bu türden eserlerde tarih metodolojisinin tezyinat işlevinden fazlasını göremiyor oluşu. Bu da modernleşmeye çalışan bir ülkede tarih ilmi konusunda vahamet kesp eden durumu işaret ediyor zira metodolojiye eklemeler bir yana kullanma konusunda dahi tekâmülün yeterince olmadığına bu eser örnek teşkil ediyor. Esasen garâbet de bu noktada başlıyor zira bu efdaliyet

iddiası tarih araştırmaları konusunda ünlü olmayan yerli başarıları bir şekilde kendine mâl ediyor, ekran avantajıyla deruhte ediyor, kaynak vermekten imtina ediyor zira bu kadar meşhurken zatinin başaramamış olmasını kabullenemiyor, kendine ait olmayan tespitleri hâbis bir egonun girdabında ıztırârî olan kaynak göstermeyi ihtiyarî kabul ediyor. Bazı tarihî olguları, yapılmış araştırmaların neticelerini araştırma yahut olguya dayanmadan kanaatlerinin gerisine itiveriyor. Bu çalışmada ve çalışmanın yazarında olan da tam olarak bu evleviyet iddiasının tezahürleri, indî eyleyişleri. Hayli önemli olgulara “indirgemeci” yaftasını yapıştırarak kişisel kabulleri olgusalıkları oldukça cılızken öne çıkarıp tarihî hakikatler olarak göstermesi ve sağlamlığına güvendiği tezlere uygunsuz örnekler göstererek kanıtlama girişimi bu eserin en önemli zaafları olarak ifade edilebilir ki metin boyunca önemli zaaflara işaret edilmeye çalışıldı. Bölümler farklı konularda olduğu için gözden kaçması muhtemel zaafı ise yazarın eleştirdiği birçok hataya kendisinin de sahip olması yani tekdüzelik, indirgemecilik, anakronizm, amatörlük, metodolojik gereklere uymama.. gibi.

Modernleşme sancılarını taşımaya devam etmekten ve siyasî söylemlerde kullanılmasından dolayı tarihin çeşitli tandanslarda yorumlandığı ve kimlik tanımlamasında ayrılmaz bir öğe olarak kemikleşiği ölkemizde tarihin bunca teveccüh görmesi popülerleşmesini ve bu türden eserlerin ortaya çıkmasını kısmen açıklıyor. Ancak açıklanması gereken (bu çalışmada gösterilmeye çalışıldığı gibi) düzeysiz kıyaslar, başarısız disiplinler-arası çalışmalar, yetkin olmayan metodolojik uygulamaların geçmişi anlayıp anlamlandırmak için anlamlı neticeler veremezken neden eleştiri mekanizmasının çalışmadığı yahut çalışamadığıdır. Neden Türkiye’de popüler olan tarihçiler tarih metodolojisini yetkinlikle kullanamamakta, yaklaşım ve çözüm geliştirememektedir de popüler tarih eserleri sağlıklı bir tarih algısı aşılayamamaktadır belki ke öncelikle bu probleme çözüm üretmek gerekmektedir. Araştırmalarını hakikat iştiyakıyla yapmış biri olarak bu eserin okunması yahut okunmaması yönünde bir tavsiye-yönlendirmede bulunmayı ise haddim olarak görmediğimi ifade ederek tamamlamayı gerekli görüyorum.

KAYNAKÇA

- Aksan, V. H. (2017). Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700-1870, Gül Çağalı Güven (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Antognazza, M. R. (2013). Leibniz, Orhan Düz (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Başer, S. (2019). The London Gazette'de İran (1665-1747), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bernasconi, R. (2015). İrk Kavramını Kim İcat Etti?, Zeynep Direk (Haz.). İstanbul: Metis.
- Black, J. (1987). English Press in the Eighteenth Century, London & Sydney: Croom Helm.
- Buck-Morss, S. (2011). Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih, Erkan Ünal (Çev.), İstanbul: Metis.
- Çalışkan, S. (2018). Osmanlı Papaları 1302-1622, Ankara: Gece Akademi.
- Çavuşoğlu, S. "Kadıızâdeliler", "KADIZÂDELİLER", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadizadeliler> Erişim Tar: 19.05.2021
- Djuvara, T. G. (2018). Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje, Pulat Tacar (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ferguson, N. (2017). İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı, Nurettin Elhüseyni (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi.
- Frazer, C. (2009). Katolikler ve Sultanlar: Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923, Cemile Erdek (Çev.), İstanbul, Küre.
- Hanson, V.D. (2003). Batı Neden Kazandı?, Ali Çakıroğlu (Çev.), İstanbul: Aykırı.
- Housley, N. (2016). Haçlı Seferleri ve Osmanlı Tehdidi, Mehmet Moralı (Çev.), İstanbul: Alfa.
- İnalçık, H. (2012). Rönesans Avrupası, İstanbul: İş Bankası.
- İnalçık, H. (2015). Devlet-i Âliyye, C.3 İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Jourdain, M.M. (1993). Avrupa ve Deniz, Muhittin Kargın (Çev), İstanbul: Afa.
- Kara, Y. (2010). Osmanlı'da Kadın Saltanatı, İstanbul: Yeditepe.
- Konvitz, J.W. (1978). Cities and the Sea: Port City Planning in Early Modern Europe, Johns Hopkins University Press.
- Kütükoğlu, B, "Murad III", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-iii> Erişim Tar: 19.05.2021
- Labarre, A. (1980?) Kitabın Tarihi, Galip Üstün (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Millas, H. (1994). Yunan Ulusunun Doğuşu, İstanbul: İletişim.

Ocak, A. Y. (2014). Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, İstanbul: Tarih Vakfı.

Pamuk, Ş. (1999) Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, İstanbul: Tarih Vakfı.

Peirce, L. (2012). Harem-i Hümayun, Ayşe Berktaş (Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı.

Quataert, D. (2004). Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922, Ayşe Berktaş (Çev.), İstanbul: İletişim.

Tilly, C. (2015). Avrupa'da Devrimler 1492-1992, Özden Arıkan (Çev.), İstanbul: Alfa.

URL-1: <https://www.britannica.com/biography/Catherine-de-Medici>

URL-2: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulliyat/issue/36872/420665>

URL-3: <https://www.britannica.com/place/Le-Havre>

URL-4:

<https://web.archive.org/web/20170825210254/http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik34.html>

Wiesner, M. E. (2016). Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789, Hamit Çalışkan (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Zinkeisen, J. W. (2011). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. 3 Nilüfer Epçeli (Çev.), İstanbul: Yeditepe.

TERCÜME MAKALE

ASSIMILATING IMMIGRANTS WHY AMERICA CAN AND FRANCE CANNOT

Robert A. LEVINE*

GÖÇMENLERİN ASİMİLASYONU:

NEDEN AMERİKA ASİMİLE EDEBİLİYORDA FRANSA EDEMİYOR?*

Çev. M. Yavuz ALPTEKİN***

Atıf: LEVINE, R. A. (2021). Göçmenlerin Asimilasyonu: Neden Amerika Asimile Edebiliyorda, Fransa Edemiyor? Çev.: M. Y. Alptekin, İMGELEM, 5 (8): 125-154.

Citation: LEVINE, R. A. (2021). Assimilating Immigrants: Why America Can and France Cannot, Translated by. M. Y. Alptekin, İMGELEM, 5 (8): 125-154.

Başvuru / Received: 06 Temmuz / July 2021.

Kabul / Accepted: 07 Temmuz / July 2021.

Çeviri Makale / Translated Article.

ÖNSÖZ

Meksikalıların ve diğer Latin Amerikalıların Birleşik Devletlere kitlesel göçü, Amerika'nın bunları asimile edip edemeyeceği üzerine bir tartışma başlattı. Paralel bir tartışma Avrupa'da, özellikle Fransa'da Kuzey Afrika ve başka yerlerden benzer bir şekilde giriş yapan Müslümanların bu kıta ve ülke tarafından asimile edilip edilemeyeceği üzerine odaklanmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu iki akımı ve tartışmayı inceleyebilmek için Birleşik Devletlere gerçekleşen kitlesel göç tarihini kullanacaktır. Karşılaştırma bugün Meksikalı göçünün geçmişte Birleşik Devletlere gerçekleşen kitlesel İrlandalı, Yahudi, İtalyan göçlerinden biraz farklı olduğu ve asimilasyonun geçmişteki kadar başarılı olması gerektiği kanaati ile sonuçlanmıştır. Amerika çok farklı kesimlerden bireyleri başarılı bir şekilde asimile edebilmesine karşın, Fransa geçmişte kitlesel bir göç almamıştı ve bugünkü göçün istikameti muhtemelen yükselen problemle öncülük

* Makaleyi yazdığı 2004 yılı itibarıyla RAND Corporation araştırmacısıdır.

** Metin RAND Corporation için yazılmış ve bu kurum tarafından 2004 yılında yayımlanmış bir inceleme/Rapor mahiyetindedir. RAND bu çeviri için doğruluk kontrolü yapmamıştır. (RAND has not reviewed the translation for accuracy).

*** Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü/Trabzon, ORCID No: 0000-0002-6221-7913, E-Posta: m.yavuzalptekin@ktu.edu.tr

Göçmenlerin Asimilasyonu

---

etmektedir. Çalışma, Birleşik Devletlere kendi haline bırakması, Fransa'ya da problemlerle başa çıkmakta yardımcı olabilecek bir kısım politika değişiklikleri tavsiye etmektedir.

Hispanik göçmenler, Birleşik Devletleri iki insan, iki dil ve iki kültüre bölmekle tehdit etmektedirler. Geçmişteki göçmen gruplarından farklı olarak, Meksikalılar ve diğer Latin göçmenler Amerika kültürünün genel akımı içerisinde asimile olmamakta, bunun yerine –Los Angeles'tan Miami'ye- kendi siyasi ve dil yerleşimlerini oluşturmakta ve Amerikan rüyasını inşa eden Anglo-Protestan değerleri reddetmektedirler.

Samuell P. Huntington (2004)

Amerikalıların evrensel varsayımı, Birleşik Devletlere gelen göçmenlerin, kültürel olarak asimile olmuş (veya çocuklarının olduğunu gördükleri) Amerikalılar, asimilasyonun ulusal birlik için gerekli olduğuna inanırlar... Fransız pozisyonunda, milliyet daima ırk ve kökene kayıtsız fakat elde edilebilen, kültürelidir. Fransa Avrupa'nın göçe en açık ama asimilasyonda en ısrarlı ülkesi olmuştur.

William Pfaff (2004)

Amerika'nın göç tarihi ve göçmenlerin asimilasyonu, biri Birleşik Devletler'de, diğeri Avrupa'da -özellikle Fransa-, iki ayrı siyasi tartışmada referans noktası olmuştur. Harvard Profesörü Samuell Huntington Latin göçmenlere fiili açık kapı uygulamasının en son ve en yüksek profilli eleştirmenidir. Paris mahreçli sendika yazarı William Pfaff, Fransa'nın bütün Batı Avrupa'ya yansıyan Müslüman göçmenleri konu edinen tartışmasını Amerikalılar için tercüme etti.

Buradaki iddia şudur, Huntington Amerika'nın hem geçmişi hem de geleceği hakkında yanılmaktadır; Pfaff Amerikan tecrübesini fazla basite indirgemektedir –“Amerikalıların inandığı”, Ergime-Potası ideali kesinlikle gerçeği temsil etmemektedir- fakat Fransa'yla ilgili olarak haklıdır. Birleşik Devletlere yönelen Latin göçler, daha önceki kitlesel dalgaların girişinden biraz farklıdır ama daha fazla tehdit edici değildir. Her bir göç dalgası, ilk başta üzerine temellendiği Anglo-Saksonluğun uzun zaman önce ötesine geçen Amerikan kültürünü değiştirmiştir; hiç birisi temel anayasal kurumları veya özgürlüğü aşındırmamıştır.

Fransa tecrübesi farklıdır. Merkezi farklılık –Birleşik Devletlerle Fransa arasında ve Fransa'nın geçmişiyle geleceği arasında- rakamlarla ilgilidir. Fransa bireyleri klasik kültürü içerisinde emer; Kuzey Afrika Müslümanlarının bugünkü toplu girişine kadar, kitlesel göç tecrübesi olmamıştı ve bu yeni dalgaya ne inançları ve ne de politikaları uyarlanmıştı. Birleşik Devletler ise, birkaç

kuşak süresinden uzun bir zamandır kitlesel göçleri absorbe etmekte ve kültürünü ve politikalarını sürekli buna göre uyarlamaktadır. Farklılık hiçbir ülkeyi moral veya siyasi bakımdan diğerinden daha iyi veya kötü yapmamaktadır, fakat Amerikan tecrübesi muhtemelen onun hayati kurumlarını muhafaza etmektedir. Fransa izlediği yolu değiştirmedeği müddetçe, farklılık bu saygıdeğer ulus için korkunç sonuçlara yol açabilecektir.

Avrupa Birliği'nin diğer üye ülkeleri kendi uyarlamalarını yapmaktadırlar. Fransız sertliğini taklit ettikleri ölçüde, aynı tehlikelerle onlar da karşılaşacaklardır. Eğer onların yeterli bir kısmı bu hatayı işlerse, bizzat Birlik aynı problemlerle karşılaşacaktır.

İhtimallerin ve hedeflerin yanlış anlaşılması, bir ölçüde, üzerinde mutabakata varılmış bir asimilasyon tanımının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Yeni gelenlerin en güçlü versiyonu, neredeyse yerli olanlardan ayırt edilemez oluşudur –gerçek ergime potası. En zayıf tanımlama ise, yeni ve eski arasında barışı korumadaki yeterli benzerlik ve örtüşmeden biraz daha fazlasını gerektirmektedir.

En güçlü tanımlama, Hintington ve Pfaff tarafından karakterize edildiği üzere, hem Amerika ve hem de Fransa için gerçek, ideale yakındır; fakat kitlesel göçler için hiçbir şekilde öyle değildir. Buna rağmen, bir buçuk asırdan daha fazla bir zaman önce başlayan Amerikan gerçeği, ergime potasından daha çok, yeni ve eski somut lezzetli lokmalarla tıka basa doldurulmuş ve temel stoklarla zenginleştirilmiş, birçok katkısıyla bir çorbaya benzeyen vasat bir türev bulmuştur.

Analizin bundan sonraki bölümü, Birleşik Devletlere yönelen iki göç dalgasını -19.yy.ın ortalarında İrlandalı ve 20.yy.ın dönümünde Yahudi ve İtalyan¹- yeniden gözden geçirecek ve daha sonra tarihin ışığında bugünkü Hispanik ve Asyalı kitlesel göçlerini inceleyecektir. Analiz daha sonra aynı referans çerçevesini kullanarak Fransa'ya yönelen Müslüman göçünü inceleyecektir. Çalışma her iki ülke için politik dolaylılamaların kısa bir tartışmasıyla sonuçlanmaktadır.

Amerikan Devrimi'nin başından sonuna, Virginia ve Massachuset'teki ilk 17.yy. yerleşimlerinden 19.yy.ın ortasına kadar koloniler ve Birleşik Devletler büyük oranda İngiliz'di. Büyük Britanya adasının güney kısmından İngiliz kombinasyonu, kuzey kesiminden İskoç ve

---

¹ Katolik ve Doğulu Ortodoks Orta Avrupalılar İtalyanların tecrübelerinin çoğunu paylaştılar.

Göçmenlerin Asimilasyonu

İskoç-İrlandalılar –İrlanda’ya yerleşmiş veya yerleştirilmiş İskoçlar- Huntington’un Anglo-Protestan modeline iyi uyarlar.² (Maryland İngiliz Katolikler tarafından iskân edilmişti fakat bu istisna egemenliği vurguluyordu.) Birçoğu Afrika geleneklerinde ve erken 19.yy.ın Evangelik “Büyük Uyanış”ında körelmiş neşeli türevler üreterek Protestan olmuş olsalar da, elbette siyah köleler Anglo-Protestan modele uymuyorlardı. Onların varlığı ve ülkeye göç etmiş nüfusunun anlamı hiçbir şekilde “Anglo” değildi. Sivil Savaş’tan önce bile, beyaz tartışmasının önemli bir kesiminden ve kölelik ile ırk üzerine odaklanan edebiyattan dolayı siyah etkisi belirgindi.³

1880’lerin ortalarında önce Avrupa’nın dört bir yakasından gelen Anglo-olmayan bireysel göçmenler asimile oldu ve genel vatandaşlık konumu içerisinde kayboldu gittiler. Göçmenlerin çoğu Protestanlardı. Erken Püritenler gibi bazıları katı inançlıydı fakat içerdeki mezheplerin çoğu karşılıklı toleransı nihayetinde bir gereklilik olarak gördüler. Tolerans sadece Katoliklere gönülsüzce genişledi; anti-Katolik “Know-Nothing” hareketi siyasete sirayet etti fakat ne Katolikler ne de Know-Nothing’ler güçlü ergime potası tanımındaki temel asimilasyon modelini önemli boyutta tahrip ettiler.

Kolonyal zamanlarda ve Cumhuriyetin ilk on yıllarında tek istisna grup Almanlardan oluşuyordu. Özellikle Pensilvania’da koloninin erken günlerinden Texas’ı içeren sonraki bölgelere Pensilvania Dutch’ları gibi, Alman yerleşimleri eski dünya dillerini veya şive farklılıklarını ve birçok diğer eski yordamlarını devam ettirdiler. Anglo-Amerikalılar bundan dolayı kaygılandılar. Devrimden önce, Benjamin Franklin, Pensilvania “birkaç yıl içinde bir Alman kolonisi haline gelecek. Bizim dilimizi öğreneceklerine, biz onlarınkini öğrenmek zorunda kalıyoruz veya yabancı bir ülkede gibi yaşıyoruz”⁴ diye şikayetleniyordu. Bununla beraber, Almanların nüfusu bir kısım problemlere sebep olacak kadar az olsa da bazıları tedricen asimile oldu: Almanca konuşan yerleşimler en azından Birleşik Devletlerin I. Dünya Savaşına girişinin eşlik ettiği anti-Alman savaşlarına kadar devam etti.

Fakat ardından gelen:

---

² Philips (1999), her ne kadar bu model içindeki farklılıklar üzerine odaklansa da, bizzat modelin resmini vermek için yeterince zengindir.

³ Ayrımcılığa karşı Siyahların mücadelesi, bütün diğer göçmen gruplarından daha zordu, fakat Siyah kültür daima Amerikan kültürü üzerinde bir etkiye sahip olmuştur –en azından bir yüzyıl için, hakkı teslim edilmiş bir etki.

⁴ Morgan (2003), s. 72’den alınmıştır.

İrlandalıları

1845'teki İrlanda patates kıtlığı karışımı değiştirdi. İrlandalı köylülerin başarısızlığına sebep olan hasat kıtlıkla sonuçlandı ve İrlandalılar dünya çapında göçe başladılar. 1840'larda iki milyon nüfus Amerika'ya geldi. 1850 nüfus sayımı raporuna göre toplam 23 milyonluk Birleşik Devletler Nüfusunun % 10'unu oluşturuyorlardı. Boston nüfusunun bir çeyreğinden fazlasını İrlanda doğumlular teşkil ediyordu.

İrlandalılar kolayca asimile olmadılar. Doğru, onlar Kuzey Avrupa'dandı, fakat Katolikler ve hızlı göçleri, Know-Nothing'ler* tarafından temsil edilen önyargıları çok büyük bir şekilde güçlendirdi. Yeni göçmenler İngilizce konuşuyorlardı, fakat komik bir şiveyle ve hatta zamanın gazete karikatürlerince resmedildiği üzere, komik görünüyorlardı. Kendi mahallelerinde yaşıyorlar ve bir ölçüde kendi seçimleriyle, bir ölçüde aşağılık pozisyonlar istisna, diğerlerinin onları istihdam etmeyi reddetmesiyle, kendi ekonomilerinde çalışıyorlardı –“İrlandalı başvurusuna ihtiyaç yoktur”. Sivil Savaş süresince, ilk kitlese İrlandalı girişinden 20 yıl sonra, büyük oranda entegre olmaksızın kaldılar; Birlik Ordusu bazı İrlandalı alaylarına sahipti fakat çok daha karakteristik olan New York'taki kapsamlı askere alma karşıtı İrlandalı isyanlarıydı.

19.yy.ın son yarısı ve 20.yy.a dönümü süresince, İrlandalı Amerikalılar ekseriyetle kendi yerleşimlerinde kaldı, önemli sayıda Katolik koleji içeren kendi yerel okul sistemlerini inşa ettiler. Erken 20.yy.ıa birlikte birçok doğu şehirinde siyasi güç de elde ettiler (ve onunla beraber giden işler). 1905'te John “Honey Fitz” Fitzgerald, John Fitzgerald Kennedy'nin büyük babası, Boston'un ilk İrlandalı belediye başkanı olmuştu; bu Beacon Hill'in eski ailelerinin izniyle olmamıştı. New York'ta, 19.yy.ın başlarında Anglo-Amerikalılar tarafından başlatılmış olan Tammany Hall'un Sivil Savaş-sonrası iyi bilinen patronu, bir Protestan olan William Tweed'in halefleri, o hapse gittikten sonra, İrlandalıları.

İrlandalılar ilk başta kamu işleri üzerinden daha geniş bir ekonomiye giriş yaptılar. 20.yy.ın başlangıcıyla birlikte, İrlandalı yayılması sadece tipik olmakla kalmadı fakat geleneksel bir hale de geldi; doğudaki ve diğer şehirlerdeki polis güçleri ve belediye sivil hizmetlerinin büyük

---

* Amerika'da 1850'lerde kurulan göçmenlere, Katoliklere ve İrlandalıları karşı görüş ve eylem geliştiren aşırı sağ, ırkçı ve senofobik beyaz hareket ve bu hareketin mensupları (ç.n.).

Göçmenlerin Asimilasyonu

---

bölümü de aynı şekilde yoğun olarak hala İrlandalı devam ediyor. Bununla beraber asimilasyon tek tip olmaktan uzaktı. Birçok doğu ve diğer şehirler önemli ölçüde İrlandalı özelliği ve etkisi edinirken; bu açık gerçek kırsal bölgelerde ve daha küçük birçok şehirde nefreti güçlendirdi. 1920'lerde, neredeyse Zenci-karşıtı olduğu kadarda Katolik-karşıtı olan Ku Klux Klan, güneyde olduğu kadar Ortabatıda da büyük siyasi güce ulaştı.

Yine de İrlandalıların siyasi isimilasyonu, 1924'te New York valisi Al Smith –tamamıyla İrlandalı-Katolik Amerikalı, iğreti Anglo değil-'in Başkanlık için Demokratların adaylığına soyunduğu zaman, ulusal bir dönüm noktasına ulaştı. Kaybetti, fakat 1928'de adaylığı kazanıp, bu kez Cumhuriyetçi Herbert Hoover'a karşı yarışı kaybetti. Onun mağlubiyeti bir ölçüde KKK ve diğer yerlici anti-Katolik muhalefete bağlıydı, fakat gerçek şu ki, o tamamıyla bir dönüm noktasında faaliyet gösterdi. John Kenndy 1960 yılında benzer bir kısım muhalefete tanık oldu fakat kazandıktan sonra mesele hemen tamamıyla siyasetten silindi. Ve 1960'dan başlayarak yoğunlukla İrlandalı olarak devam eden Güney Boston gibi yerlere rağmen, İrlandalı Amerikalıların ekseriyeti diğer Amerikalıların arasında problemsiz ve ayırım olmaksızın yaşadı ve çalıştılar. Birçoğu her hâlükârda Protestanlar ve diğer Katoliklerarası evlilikler edindiler.

Fakat İrlandalıların içerisinde asimile oldukları toplum ve kültür, 1845'te onların içine girdikleri kültür değildi. Bizzat asimilasyon süreci Amerika'yı kısmen İrlandalı yaptı. İrlandalı yayılması sadece şehirlerde değil, fakat FBI gibi ulusal kurumlarda da bir norm haline geldi. İrlandalı barları hızlı bir şekilde büyümeye başladı fakat daha sonra yasaklama süresince belli bir tarzda sabitlendi. Birçoğu İrlandalılar tarafından kurulan ve daha sonra takip eden İtalyan ve Orta Avrupalı dalgalar tarafından ve bugün Hispanikler ve Vietnamlılarca genişletilen Roma Katolik Kiliseleri hızla büyümeye başladı. Katolik hiyerarşi hala orantısız bir şekilde İrlandalı hâkimiyetinde ve ulusal olarak güçlüdür. Saint Patric'in günü ulusal ve daha fazlası ekümenik (bütün Hristiyanlar-arası) bir kutlama haline gelmiştir.

Daha sonraki göç dalgalarından farklı olarak İrlandalılar Amerikan mutfağı üzerinde küçük bir etkiye sahip oldular. Tarımsal kıtlığa kadar hemen tamamen patatesten ibaret bir ulusal mutfak için bu şaşırtıcı değildir.

Yahudiler ve İtalyanlar

Yahudiler ilk olarak, daha New York olmadan önce 17.yy.da Hollandalıların kolonisi olan New Amsterdam'a geldiler. 19.yy.ın başlarından itibaren, Birleşik Devletler'deki az sayıdaki Yahudi bireysel düzeyde giriş yaptı ve asimile oldu. 1825'i takip eden 50 yıl içerisinde birçoğu Almanya'dan, çok daha büyük rakamlarda giriş yaşandı. Bir kısmı gezici veya seyyar satıcı olarak Birleşik Devletler'e yayılırken; bir kısmı da New York'ta kaldı. New York'ta olduğu gibi Chicago'da da bazıları oldukça zenginleşti ve emsallerine nispetle hemen tamamıyla asimile bir grup haline geldi. Diğer kasabalar küçük ve problemsiz yerleşimlere sahipti.

1880'den başlayarak, göç –büyük oranda organize sürgün ve Rusya'daki “Pale of Settlement” (bugün Polonya'nın parçaları Litvanya, Ukrayna ve Belarus'u içeren) ve Orta Avrupa'nın diğer bölgelerindeki zalim yönetimlerce harekete geçirilen bir göç olarak- kitlesel hale geldi. 1925'te, 1920 nüfus sayımı sonuçlarına göre 106 milyonluk Birleşik Devletler nüfusu içerisinde 4.5 milyon Yahudi vardı.

Yahudi (ve İtalyan) göçmen akışında 1925'te bir kesinti meydana geldi. 1924 göçmen yasası, özellikle orijinal Kuzey Batı Avrupalılardan farklı “ulusal orijinlere” müstakbel girişler için katı sınırlandırmalar koydu. Bu yasanın peşin hükmü 20 ila 40 yıl devam etti: Yahudi soykırımının dehşeti, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hayatta kalan birçokları için kapıları açtı. Göçmen yasasındaki 1965 düzenlemesi, bir kriter olarak ulusal kökeni yürürlükten kaldırdı. Kesintinin muhtemel bir sonucu, hali hazırda Birleşik Devletler'de olanların asimilasyonuna yardım etmesi olduysa da, böyle bir kesinti onlardan önce İrlandalılar ve hemen hiç bir şekilde onlardan sonra Hispanikler için mümkün olmadı.

İrlandalılarda olduğu gibi, yeni Yahudi göçmenler de çoğunlukla New York'ta ve bir kaç diğer doğu şehrinde kendi mahallelerine yerleştiler. İlk başlarda belki İrlandalılardan daha az olsa da, İrlandalılarda olduğu gibi, onlar da etnik olduğu kadar, dini ayrımcılıkla karşılaştılar. İrlandalılardan farklı olarak, Talmudik gelenek, yeni grubun hızlı ilerleyişine bir temel olmak üzere sıkı bir eğitimsel öze kılavuzluk etti. Ayrıca İrlandalılardan farklı olarak, eğitim, anadilleri olmayan İngilizce gerçeğinin üstesinden gelmelerini sağladı; onu öğrenmek zorundaydılar ve öğrendiler. Göçmenler için İngilizce İbranice'nin yanında ikinci dil olmaya devam etti ve parlak bir Yahudi kültürü yaratıldı. Sonraki kuşak İngilizce konuşuyor fakat İbraniceyi de biliyordu –

Göçmenlerin Asimilasyonu

---

anne babalarına konuşmak zorunda oldukları; daha sonraki kuşak⁵ ise İbranicesini yitirdi ve bu kültür tarihsel ve nostaljik oldu.

Ekonomik olarak ilk kuşaklar, alışveriş tezgâhının yönetimi ve işleyişinin her ikisini birden yaptıkları, geleneksel Yahudi mesleklerinde, özellikle elbise üretiminde ve tekstilin ve diğer birçok ürünün toptan ve perakende satışında kendi kendilerini desteklediler. Yahudiler ayrıca eğlence ve “Hollywood Yapımcılığı”na nüfuz ettiler. Kamu işlerinde, İrlandalıların polis oldukları gibi, Yahudiler de, İrlandalı öğretmenlerin, diğer başka sebeplerin içinde, görevi ellerinde bulundurma sürelerinden dolayı çok yavaş bir şekilde öğretmen oldular.

Politik olarak, Yahudiler İrlandalılar tarafından hâkimiyet kurulan ve zamanla kendi güç paylaşımlarını elde ettikleri şehir düzenine katıldılar. New York’un ilk Yahudi belediye başkanı her nasılsa Boston’da İrlandalı göçü ve Honey Fitz’in seçimi arasındaki daha uzun bir süre sonra, ilk dalganın başlangıcından sonra bir gecikmeyle 1974’te seçildi. Ulusal ofis için ilk Yahudi aday Senatör Joseph Lieberman 2000 yılında, Yahudi yoğunluklu bölgelerde oy pusulalarının karmaşıklığından dolayı binlerce oyun yanlış atıldığı Florida’da birkaç yüz oyla başkanlığı kaybetti. Daha sonra 2004’te Lieberman Demokrat Parti’den başkanlık adaylığını kaybetti. Her iki gecikme de Al Smith’inkinden biraz daha uzundu. Ve bahsetmeye oldukça değer görülür ki, Kaliforniya’dan her iki senatör de Yahudi ninelerinin meşhur bir kabilesine mensupturlar.

Tedrici asimilasyon süreci –anakütleninkine katılmak ve kendi kurum ve işlerini desteklerken, son derece anti-semitizm korkusu ve yüzleşmesi- II. Dünya Savaşı sonrasına kaldı. Ardından hâlihazırda kazanılan pozisyonlar bütünü, Amerikalıların tamamının Holokost’u öğrenmeleriyle gelen şok ve İsrail’in yaratılması, İrlandalıların daha erken ulaştıkları asimilasyonu hızlandırdı. Yahudi mahalleleri, bazen New York’un Aşağı Doğu Kenarındaki gibi etkisi azalarak; bazan Holokost sonrası göç ve daha sonra Sovyetler Birliği’nden göçlerle yenilenerak; bazen Los Angeles’in batısındaki gibi yeniden oluşturularak var olmaya devam etti. Savaş sonrası Yüksek Mahkeme’nin Yahudilerin yaptığı bir şey olarak, başka bir yere taşınamayacakları anlamına gelen, onlara ve daha başkalarına ev satılmasını yasaklayan tahdit yasasını yürürlükten kaldıran kararı. Ve onların geleneksel ekonomik faaliyetlerine devam etmelerine ilave olarak, Yahudiler fazla tahribat yapmaksızın, kısa bir zaman öncesine kadar Yahudi girişine kota koyan Ivy League

---

⁵ Beni de kapsamaktadır.

düzeıı en üst üniversiteleri içeren ekseri Anglo Amerikan kurumlarına nüfuz ettiler. Bütün bunlar, bazı Yahudi Liderlerin, Birleşik Devletler'deki Yahudi topluluğun özgün varlığını sona erdireceğinden korkutan yoğun cemaat-dışı evliliklere yol verdi.

İrlandalılarda olduğu gibi, Yahudiler Amerikan toplum ve kültürüne katılırken, ona dönüştüler. Amerikalı politikacılar özellikle İsrail'i göz önünde bulundurarak, Yahudilerin sorunlarıyla ilgilendiler; uzun zamandır önemli ölçüde Yahudilerce yönlendirilen Amerikan pop kültürü (son yıllarda Zenci Motovn ve hip-hop tarafından geride bırakılsa da) birçok Yahudi unsur absorbe etti; "ciddi" Amerikan kültürü Mark Twain ve Henry James'den, Phillip Roth ve Saul Bellow'a geçti.

Birleşik Devletler'e yönelen İtalyan göçü, hem zaman hem de sayı bakımından Yahudi göçüne paralel bir biçimde gerçekleşti. Cumhuriyet'in ilk yüzyıllarından itibaren İtalyanlar bireysel olarak geldi ve asimile oldular. 1850'de, ülkede bir kahraman edasıyla hala kendi devrimini soluyan bir devrimci olduğundan geçici olarak ev hapsinde tutulan devrimci Guissepe Garibaldi*, Birleşik Devletler'de sığınmacı oldu. Çok geçmeden İtalya'ya döndü ve yıllara uzanan bir süreçten sonra devrimini ilan etti ve İtalya'yı birleştirdi.

Garibaldi ve devrim İtalya'yı Amerikalılara sempatik ifadelerle sundu fakat o ve bu periyotta ulaşan on binlerce İtalyan en azından yüzyılın ortasındaki ana kitle Alman Yahudi göçmenlerin onları takip eden Ruslarınkinden farklılığı kadar farklıydılar.

Erken İtalyanlar ekseriyetle kuzey karmasıydılar; 1880'lerin ortalarında başlayan ve onları takip eden dalganınkiler ise, güneyin –Naples, Calabria ve Sicily- çiftçileriydiler. 1880'ler ve 1920'lerin ortalarındaki kısıtlamalar arasında, temelde güneyin aşırı Mezzogiorno fakirliğinden kaçma arzusu tarafından motive edilmiş 7 milyon civarı göçmen ulaştı. Yahudilerden farklı olarak, tekrar yurtlarına geri dönebilecek durumdaydılar ve 2 milyon ya da daha fazlası bunu yaptı. Rakam kesin olmamakla birlikte, 1925 nüfusu içerisindeki İtalyan ve Amerikan-İtalyanların nüfusu, Yahudilerin nüfusunu muhtemelen yarısı kadarla geçmişti.

---

* (1807-1882) İtalya'nın birleşmesinde en büyük rolü olduğu düşünülen İtalyan general, yazar ve milli kahraman (ç.n.).

Göçmenlerin Asimilasyonu

Ayrıca Yahudilere benzer bir şekilde, İtalyanlar doğunun büyük şehirlerinde ekseriyetle kendi mahallelerinde yerleştiler. Yahudi göçmenler Pale'nin küçük kasabalarındaki onların küçük *shtet*lerinde bile terzilik, ticaret –ve Talmut uzmanlığı- gibi şehir mesleklerinde çalıştılsa da, küçük bir kesimi de toprak sürmüştür. Güneyli İtalyanların ekseriyeti ise, onları New York'un ve Philadelphia'nın yaşamına hazırlamayan çiftlik işçileri olmuşlardır.⁶

İki grup arasındaki bu çok farklı arkaplanlar, son derece farklı asimilasyon örnek ve oranlarının kapsamlı örneklerini sunmuştur. Yahudiler ilk başta kendi cemaatleri içinde olmak üzere, yöneticilik ve sahiplik konumlarında hızla yükseldiler. İtalyanlar ise, inşaatta ve diğer sektörlerde uzmanlık gerektirmeyen beden gücü işçiliğiyle yola çıktılar. Doğru, en erken İrlandalı göçmenlerine benzer köylülük arkaplanından geliyorlardı: onlar da işçi oldular fakat politikacı, polis ve az çok İngilizceleriyle onlara yukarı doğru hareketlilik sağlayan sivil hizmet çalışanı da oldular. İtalyanların ortaya çıkışından yarım yüzyıl öncesinde tesis edilen İrlandalı tekelleriyle birlikte dil engeli, bu yolları sonrakiler için en az düzeye indirdi.

Her ikisi de Roma Katoliği olmasına rağmen, İrlandalılar ve İtalyanlar arasındaki sınırlı sevgi de yok oldu. Birleşik Devletler'deki Katolik Kilisesi üyeliği 1880'ler öncesinde olduğundan çok daha heterojen olmaya başladı, fakat mahalle kiliseleri nadiren karıştı: onlar Pensilvanya'nın maden kasabaları gibi bazı eski cemaatlerde İrlandalı, İtalyan, Polonyalı, Hırvat veya Macar idi ve öyle olmaya devam ediyor. Birçok kilise ileri gelenlerinin İrlandalı isimleriyle hala bütün diğer etnik gruplarınkinden ayırt edilebilirliği gerçeğinin ortaya koyduğu üzere, bir baskınlık ve hiyerarşideki ağırlıklı İrlandalılık devam ediyor. Öyle bile olsa, İtalyanlar, Yahudi göçmenlerin içine düştükleri Anti-Semitizm benzeri bir şeyle karşılaşmamak gerçeği bakımından daha iyiydiler: hiçbir şekilde tam olarak kabul edilmese de, Katoliklik daha şimdiden Anglo-Protestan yapı içerisinde dokunmaktadır.

Amerika'ya aynı zamanda ulaşan iki grup arasındaki farkların –özellikle onların Avrupalı geçmişlerine dayanan farkların- sonucu şudur ki, çok Yahudi dipten daha hızlı çıkıp eğitilmiş, profesyonel ve yöneticiliğe girişte, zengin orta ve orta üstü sınıflara yükselişte daha hızlıydılar. Mesela hem Yahudiler ve hem de İtalyanlar New York'ta tekstil işlerinde çalıştılar fakat

---

⁶ Bazı İtalyanlar önce Kaliforniya'da çiftlik işçisi ve San Fransisko'da balıkçı iken; daha sonra çiftlik sahibi oldular. Bazıları ise, Pensilvanya'da ve daha başka yerlerde, oransal olarak orta Avrupalılarınkinden daha küçük bir oranla madenlerde çalıştılar.

Yahudiler birlikleri organize ettiler; İtalyanlar onlara katıldılar. Başka bir gösterge sınıflar altından verilebilir: gerçek ve kurgu mafya hikâyelerine karşın, hem Yahudiler ve hem de İtalyanlar II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeraltı dünyasında iyi temsil edildiler. Fakat son Yahudi mafya babası Meyer Lansky, 1983'te mutlu bir emeklilikten sonra öldü; eski mafya kalıntıları ise hala takip edilmektedir ve üyeleri ya mahkûm edildi ya da öldürüldü. Bazı yerlerde yeni göç etmiş Rus Yahudilerince yenilendiler.

Bununla beraber, İtalyanlar 20.yy.ın ortalarından itibaren, Amerikan tarzı içerisinde tamamıyla asimile olmuş bir grup olarak arayı kapattılar. İtalyan-Amerikalı yerleşim bölgeleri devam etti fakat eski "Küçük İtalya" şehirler hemen tamamıyla nostaljik hatıra olmuştu. Yerleşimsel yayılma ve evlilikler İtalyan-Amerikalıları diğer topluluklarla karıştırdı ve bütün meslek düzeylerinde iyi temsil edildiler. Aşağıda bahsedildiği üzere, her ne kadar Kongredeki Yahudi sayısı İtalyanların sayısını geçtiyse de, New York'un ilk İtalyan-Amerikalı belediye başkanı Fiorello LaGuardia, Yahudi Beame'nın 40 yıl önünden gidiyordu (fakat La Guardia'nın annesi Yahudiydi). Geraldine Ferraro ise, Demokratların başkan adaylığını Lieberman'dan 16 yıl önce kaybeden kişiydi.

Ve diğer gruplarda olduğu gibi, İtalyanlar Amerikan kültürü içerisinde asimile olduğundan, Amerikan kültürü İtalyanlaştı. İtalyanlaşmanın bazı yönleri –opera ve pizza- beynelmeldir. Fakat Frank Sinatra, Robert DeNiro, Francis Ford Coppola, Martin Scorsese, ve Baba, Soprano ve diğer bütün mafya destanları tam manasıyla Amerikan ve Spagetti-O's ve Chef Boyardee hazır pastaları normal ulusal mutfağın parçalarıdır.

Üç grubun asimilasyon tecrübesi kongre istatistiklerinde özetlenir: Hâlihazırdaki temsilciler meclisi 26 Yahudi ve 25 İtalyan-Amerikalı temsilciye sahiptir⁷; artık hiç kimse İrlandalıları saymak için zahmete girmemektedir. Fakat daha açıklayıcısı, politik asimilasyonun manası ve ne oranda vuku bulduğu hakkında bir kavrayış sağlayan, Temsilciler Meclisi ve Senatodaki değişim oranları arasındaki farklardır. Her bir kongre bölgesi için, etik çoğunluklar tarafından domine edilmek ve gereğince temsilcilerini seçmek görece olarak kolaydır. Fakat bu üç gruptan hiçbirisi herhangi bir eyalette çoğunluğu oluşturamamakta ve böylece grup üyelerinin senatoya seçimi, kabul ve asimilasyonun daha gerçek bir işaretini vermektedir.

---

⁷ Yahudi ve İtalyan-Amerikan organizasyonlar tarafından sayıldığı kadarıyla.

Göçmenlerin Asimilasyonu

Göç öncesi Senatoları, içlerinden biri daha sonra Konfederasyon Hazine Sekreteri olan, birkaç İrlandalı ve iki Yahudi senatöre sahipti; onlar bireysel asimilasyon sürecinin normal parçalarıydı. Bununla beraber, göçler başladıktan sonra kongre seçimleri farklı bir karaktere büründü. İrlandalı temsilciler çok geçmeden Massachusetts ve New York'tan meclise gönderildiler, fakat bu 20.yy.ın ilk on yılına kadar değil, beşinci İrlandalı-Amerikan senatörün (bir Senatoda beş değil, 1845'ten itibaren toplam beş) seçildiği kitlesel göçün başlangıcından 60 yıl sonra oldu.⁸ Ardından rakamlar artmaya başladı: 1920'de onuncu senatör; 1940'larla birlikte 25, İrlandalı Amerika'nın başlamasından yıllar sonra 1970'lerle birlikte toplam artış hız kesmeye başladı; artık kimse İrlandalılığı dikkate almıyordu. Tam asimilasyon 80 ila 100 yıl aldı.

Yahudi tecrübesi paraleldir. Onuncu senatör kitlesel göçün başlangıcından 90 yıl sonra 1970'lerde seçildi; fakat takip eden yirmi yılda, göçün başlangıcından yüz yıldan biraz daha uzun bir süre sonra on tane daha seçildi. 1990'larda Senato'ya, Yahudi organizasyonların önemseydiği ama başka çok az kimsenin önemseydiği veya dikkate aldığı, toplamda 26 Yahudi senatörün 7'si seçildi. Tam asimilasyon İrlandalılarla benzer hızda gerçekleşti. İtalyan-Amerikalı senatörlerin toplam rakamı, Yahudilerin en üst seviyeye daha hızlı çıktığını gösteren bir veri olmak üzere, on civarı olup daha azdır.

Her bir dalga temel ayrıntılarda da –dil, din, eğitim, anavatana geri dönme kabiliyeti- farklıydı ve her biri önemli önyargı ve engellerle karşılaştılar. Her şeye rağmen ortaya güçlü bir ortak motif çıktı: göçmen dalgaların tedrici asimilasyonu, hem göçmenlerin ve hem de alıcı –böylece sürekli değişen- kültürün karşılıklı adaptasyonu sayesinde elde edilmiştir. Huntington'un “Meksikalılar ve diğer Hispanikler Amerikan kültürünün ana akımı içerisinde asimile olmamaktadırlar” yollu iddiası hem bu kültürün ne olduğuyla ilgili yorumu bakımından ve hem de daha önceki grupların asimile olmak için sahip oldukları zamanı yeni dalgaya vermemek bakımından yanlıştır. Bir sonraki kısım, Hispanik dalgasına ve daha küçük olan Asyalı akınına daha yakın bir bakış sergilemektedir.

Yeni Dalga: Hispanikler ve Asyalılar

---

⁸ Yahudi ve İtalyan-Amerikan veriden farklı olarak, İrlandalı tahmini senatörlerin listesinin İrlandalı isimlerine göre taranmasına dayanmaktadır. Bu nedenle bu rakamlar kesin olmayan rakamlardır ve belki olduğundan küçüktürler fakat bu asimilasyon zamanını göstermesi bakımından hayati değildir. Yahudilerle ilgili veri Yahudi-Amerikan organizasyonlardan, İtalyanlarla ilgili veri ise her iki yöntemin birlikte kullanımıyla elde edilmiştir.

İlk gözlem, yeni dalganın önceki kadar yüksek olmadığı –veya en azından henüz yüksek olmadığı- şeklindedir. 1890 nüfus sayımı, nüfusun yüzde 14.8’inin göçmenlerden oluştuğunu rapor ediyordu; 2000’de oran 11.2’ydi. Birleşik Devletler belki bu istikamette ilerliyordu, fakat ortada gitmek için böylesi bir yol vardı.

İkinci gözlem ise, ne Hispaniklerin ve ne de Asyalıların homojen olduğu biçimindedir. İrlandalılar, ülke kökenlerinden kaynaklanan bazı farklılıklara rağmen homojen idiler, Yahudi kitlesel göçü homojendi ve İtalyanlar homojendi.

2002 yılında Birleşik Devletler’de 37.4 milyon Hispanik kökenli insan şu kategorileri içermektedir⁹

- 25.0 milyon Meksikalı ana-babadan
- 5.3 milyon Orta ve Güney Amerika’dan, çoğunlukla Orta Amerika
- 3.2 milyon Porto Rico’dan veya Porto Rico kökenli
- 1.4 milyon Küba kökenli Amerikalılar
- 2.4 milyon diğerleri

2000 yılında 11.9 milyonluk nüfusu bulunan Asyalı-Amerikalılar ise daha da bir parçalıdılar. Bunlar şu kategorileri içermektedir¹⁰

- 2.8 milyon Tayvanlıları da içeren Çin kökenliler
- 2.4 milyon Filipinliler
- 2.2 milyon Hint altkıtasından, çoğunlukla Hindistan’dan ama ayrıca Pakistan, Sri Lanka ve Bangladeş’den –hepsi çok farklı
- 1.2 milyon Japon-Amerikalı

---

⁹ Bu yaklaşımda Hispanik ve Latin sözcükleri bir birininin müteradifi olacak şekilde kullanılmıştır. Veriler Birleşik Devletler Sayım Bürosu (2003)’ten elde edilmiştir.

¹⁰ 2000 Sayımından. Her bir kategori, karışık soydan dolayı, çift yönlü sayım içermektedir.

Göçmenlerin Asimilasyonu

- 1.2 milyon Kore-kökenli Amerikalılar
- 1.2 milyon Vietnam-kökenli Amerikalılar

Bunlar çok farklı gruplar.

Hispanikler arasında, çoğu Meksikalı göçmen fakir çiftçiler ve küçük köylülerden oluşmaktadır. Kastro'dan kaçan Küba-kökenli Amerikalılar –özellikle ilk dalga- ekseriyetle orta sınıftı. Birleşik Devletlerin bir parçası olduklarından göçmen sayılmayan Porto Riko'luların çoğu ise şehirlerden geliyor veya şehirlerde yaşamaya devam ediyorlar –birçoğu San Juan'ın gecekondularından, şimdi birçoğu kuzey-doğu şehirlerinin gecekondularında.

Sonuç olarak, Nüfus Bürosu'nun verilerine göre, Hispanikler fakirlik sınırının altında bulunuyorlar ve bir yılda 35 bin Dolardan fazla kazanıyorlar (U.S. Nüfus Bürosu, 2003),

- Meksikalılar fakirlik noktasında otalamanın üzerinde, daha yüksek kazancın altındadırlar.
- Porto Rikolular her iki grubun ortalamasının oldukça üstündedirler; bu grup bu nedenle diğer iki gruba nispetle daha küçüktür.
- Kübalılar çok daha az fakire ve çok daha fazla iyi durumda insana sahiptirler.

Asyalılar dahi çok heterojendirler. Çinli grup, tren yollarını inşa etmek için gelen güneyin Kanton lehçesi konuşanların soyundan gelenler, en son (birçok Koreli gibi) daha iyi bir eğitim ve ekonomik fırsat için giriş yapan Kanton veya Mandarin lehçesi konuşan eğitilmiş insanlar ve bazı çok fakir illegal göçmenleri içermektedir. Birleşik Devletlerle uzun zamandır ilişkileri bulunan Filipinliler orta sınıfa doğru meylettiler. Hindistan hala kahir ekseriyetle köylü bir toplum olmasına rağmen, Birleşik Devletlere göç eden Hindistanlıların çoğu iyi eğitilidir.¹¹ Ve Kübalılara benzer bir şekilde Vietnamlılar ateşli anti-komünist sığınmacılardır.

Eğer ölçülebilir değilse, bir mümkün genelleme, yeni dalganın bazı yönlerden Yahudiler ve İtalyanlara benzeyen iki bölüme ayrıldığı şeklindedir. Kübalı göçmenler ve onların çocukları, Çinli tüccarlar ve Kaliforniya ve başka yerlerde orantısız bir şekilde daha fazla sayıda akademik

---

¹¹ Avrupalılara ayrıcalık sağlayan etnik köken yasasının 1965'te yürürlükten kaldırılması, eğitilmiş göçmenleri de gelmeye ve ailelerini getirmeye teşvik etti. En son enformasyon teknolojisindeki fırsatlar eğitilmiş Asyalıları cezbedi.

onura sahip Çinli ve Hindistan kökenli çocuklar, nispeten hızla yükselen Yahudilere paralel ilerlemektedirler. Çiftlik işçileri ve diğer aşağı tabaka kökenlilerle Meksikalılar ve diğerleri, belki Amerika'ya gelmenin benzer köken ve benzer ekonomik motivasyonlarıyla İtalyanların daha yavaş yolunu takip etmektedirler.

Her hâlükârda, endişe verici olarak değerlendirilen, sayılarından dolayı Hispanikler ve daha özelde, aşağı tabaka kökenlerinden ve Meksika'ya yakınlıklarından dolayı onları en az asimile edilebilir olarak gösteren Meksikalılardır.¹²

Böylece meselenin ucu, yasal veya yasal olmayan yollarla gelen Hispanik nüfusun ve yeni göçmenlerin kahir ekseriyetini oluşturan Meksikalılara çıkmaktadır. Birleşik Devletlerdeki Hispanik nüfusun üçte ikisi Meksika kökenlidir; uzun sınır yasal olduğu kadar riskli de olsa yasal olmayan geçişler için de birçok fırsatlar sunmaktadır. İnsanları 50 eyalete istediği şekilde gelebilen diğer yakın Latin ülke Küba ve Porto Riko'dan farklı olarak, Meksika dışarıya göçmen ihraç etmek için büyük bir nüfus deposuna sahiptir. Velhasıl, Amerika'nın daha sonradan ele geçirdiği veya satın aldığı bölgelerde uzun bir Meksikalılaştırmış İspanyol tarihi vardır ve daha sonra bu bölgelere gerçekleşen göçler, sınır ötesi temasların yoğun bir ağını tesis etmiştir. Meksikalıların akınını yavaşlatacak, Yahudi ve İtalyanların asimilasyonuna yardım eden faktöre benzer her hangi bir ara verme de söz konusu değildir. Bu ara verme, Rio Grande**'dan ve sınır çitlerinden çok daha güçlü bir bariyer olarak, iki okyanusun genişliği sayesinde sağlanmıştır.

Bunlar, Huntington'un ve onun kaygılarını taşıyan diğerlerinin Meksikalı göçmenler, hâlihazırda Birleşik Devletlerde bulunan Meksikalılar ve bazı yerliler için, Meksikalı-Amerikalılar üzerine odaklanma sebepleridirler. Birleşik Devletler, onun orijinal Anglo-Protestan kökenlerinden zaten 150 yıl uzaktadır fakat gerçek sorun, Meksikalı varlığının, Amerikan Kültürü ve kurumlarını

---

¹² Bazı gözlemciler, güney Florida Kübalılarının Kastro ve Komünizm nefretinin eyalete disipline edilmiş bir otoriteryen politik tarz getirdiği kaygısını taşımaktadırlar. Fakat bunun takip eden kuşaklarda azaldığı görülmektedir. Güney Florida Kübalıları ağırlıklı olarak tutucu ve Cumhuriyetçidirler –ağırlıklı olarak liberal ve Demokrat olan güney Florida Yahudileri durumu dengelemektedir. Bu Amerika tarzı asimilasyondur. Şu an Florida'nın Hispanik nüfusunun yarından fazlasını oluşturan Kübalı-olmayanların oyu farklı biçimlerle tezahür etmektedir.

* Amerika Birleşik Devletleri'nde, Colorado'daki Rocky dağlarından doğup, ABD ve Meksika sınırını çizecek şekilde kıvrılarak ilerleyen ve New Mexico'dan geçerek Meksika Körfezine dökülen nehir. (ç.n.)

Göçmenlerin Asimilasyonu

İrlandalı, Yahudi ve İtalyanların biçimlendirdiğinden çok daha köklü ve farklı bir tarzda değiştirmeye yol açıp açmayacağıdır.

Burada cevap “Hayır” olarak verilmektedir. Amerikan kültürü ve siyaseti absorbe edecek, değiştirecek ve Meksikalılar ve Meksikalı bilişenlerce değiştirilecektir; bu süreç çoktan başladı bile... Fakat temel siyasi kurumlar ve haklar, oldukları gibi ve diğer göç dalgalarında olduğu gibi devam edeceklerdir. Delil, -daha önce not edildiği üzere, özelde İtalyanlarınkine paralel bir şekilde- Meksikalı göçü tarihinde ve güncel verilerde yatmaktadır.

1970 Nüfus Sayımı, Hispanik nüfusu müstakilen gösteren ilk nüfus sayımıydı ve toplam nüfus içerisinde yüzde 4.5 olarak rakamlandırılmıştı. Bunun kabaca üçte ikisi, toplam nüfus içinde yüzde 3’e tekabül eden kısmı Meksika kökenliydi. Teksas’ın ilhak edilmesi ve Meksika Savaşı zaferleri büyük miktarda Meksikalıyı Amerikan nüfusuna ilave etti. (Aksi halde) yüzde üçlük oran, bu tarihte bir yüzyıldan önce bu oranların üzerinde artış kaydedemezdi. Buna karşın, 1980’le birlikte söz konusu oran hemen hemen ikiye katlandı; bu on yılda kitlesel göçler başladı ve 2000’de Birleşik Devletlerdeki Meksika kökenli yerleşimciler, toplam nüfusun yüzde 8.8’i olarak numaralandırıldılar.

Böylesi bir oransal artış daha önce görülmemiş değildi. Hispanik nüfusun kitlesel göçünün çeyrek yüzyıl sonra neredeyse yüzde 9’a yükselmesi, Yahudi ve İtalyanların yüzde 10’luk nüfusa ulaştıkları süre olan 40 yıldan daha hızlı ama İrlandalıların yüzde 10’luk orana ulaştıkları 10 yıldan çok daha yavaştır.

Gerçek şu ki, Meksikalı konusu farklıdır. Herhangi bir önceki gruptan farklı olarak, ilk dalga – güney sınırındaki geçimlik çiftliklerden kuzeydeki işçi göçüne- tarladan tarlaya gitti. Fakat çok geçmeden önce güney batıdaki şehirlere nüfuz ettiler. 1990’ların sonlarında, Los Angeles’taki hizmet sektörü işçilerinin –cadde köşelerinde iş için bekleyen gündelikçi işçilerin, fakat özellikle tesisatçıların, elektrikçilerin, park görevlilerinin, farklı etnik mutfak çeşitleriyle lokantalardaki garson yamağı ve garsonların, sağlık görevlilerinin ve yükselen oranlarıyla sağlık teknisyenlerinin ve ev işçisi kadınların ve dadıların çoğu Meksikalılar veya Meksika kökenli Amerikalılardı. Bu dönemde Meksikalılar, Orta batıdaki toptan kasap işine ve güneydeki tavuk eti işine yönelerek, coğrafi olarak da yayılmaya başladılar.

İfade edildiği gibi buraya kadar her şey vasıfsız tarım işçileri olarak da çalışan İtalyanların modelini yansıtıyordu. Kayda değer olan, 25 yıllık tarihsel kısa süreden sonra, yayılmanın özellikle varis konumunda olan kuşaklarda da artmış olmasıdır. Bu yargı, çeşitli olgular ve izlenimler tarafından onaylanmaktadır.

Olgular:

- RAND Korporasyon nüfus istatistikleri araştırmacısı James P. Smith (2003) tarafından yakın zamanda yapılan bir ekonometrik analize göre;

Hispanik göçmenlerin çocukları ve torunları için daha iyi bir yaşamın sağlanamaması konusundaki geleneksel görüş kötümserdi. Onların belki de Amerikan kültürüne asimile olmada isteksiz olmalarından dolayı başarılı Avrupa deneyimini paylaşmadıkları görülüyor. Bu korkular haksız da değildi: 2. ve 3. kuşak İspanyol erkekler yerli beyazlarla olan ekonomik farkı kapatmak için büyük adımlar attılar. Nedeni basittir. Birbirini takip eden her nesil, daha sonraki nesillerin gelirlerindeki ilerlemeye dayalı olarak yerli beyazlarla olan eğitim farkını ancak kapatabildi. Her yeni Latino nesli sadece atalarından daha yüksek gelire sahip olmakla kalmadı, aynı zamanda ekonomik durumları onların rekabet ettikleri beyaz erkeklere yaklaştı.¹³

- Meksikalı-Amerikalılar hiç olmazsa önceki göçmen gruplarının yaptığı kadar çabuk siyasete atıldılar. New Mexico'dan bir dizi Meksikalı-Amerikalı senatör olması gerçeği dikkate değer sayılmaz: Bu bölge, diğerlerinden daha derin bir tarihi Meksika geleneğine sahiptir. Ancak şu anki Temsilciler Meclisi, Yahudilerin ve İtalyanların kitlesel göçün başlamasından sonraki ilk 25 yılda elde ettiğinden çok daha fazla olmak üzere, yaklaşık bir düzine Meksikalı-Amerikalı üyeye sahiptir. En çok Meksikalı-Amerikalılara sahip eyalet olan Kaliforniya, vali ve meclis başkanı kadar her düzeyde eyalet ve yerel yetkililere sahiptir.

---

¹³ İfade Hispaniklere (veya Latinolara) işaret etmekte olup, analiz ayrıca müstakilen yapılmış ve Meksika kökenlileri de kapsamaktadır.

Göçmenlerin Asimilasyonu

- Tıpkı yeni Yahudi kuşakların Yiddiş dilini unutmaları gibi, takip eden nesiller içerisinde yeni kuşakların İspanyolcayı unutmaları, Kaliforniya'daki bazı Meksikalı-Amerikalı politikacıları politik maksatları için onu yeniden öğrenmek durumunda bırakıyor.

İzlenimler:

- Hispanik isimleri, Los Angeles medyasında sıradan beyaz veya mavi yakalı özel veya kamu işlerinin sahipleri, sokaktaki kişiler, öğrenciler, haber değeri taşıyan fenomen gözlemcileri vb. gibi etnik veya sınıf meseleleriyle ilgisi olmayan bağlamlarda giderek artan bir şekilde ortaya çıkıyor. Los Angeles Times'ta etnik kökenle hiçbir ilgisi olmayan tipik bir kısım: “kurumsal Amerika. . . Jaime Moncayo ve Shawn Reeves gibi yöneticilere güveniyor. . . ? mortgage ödünç veren Countrywide Financial Corp'un Simi Valley müşteri hizmetleri merkezinde iki amir”(Streitfeld, 2004). Orta yönetim pozisyonunda bir Hispanik adı hakkında yorum yapmaya değer bir şey yoktur.
- Kaliforniya'nın Santa Clara İlçesi'nde (Silikon Vadisi'nin oluşma başlangıcında) 1973'te yapılan bir çalışmada, bir meslektaşım ve ben, ülke çapındaki örneğimizde etnik Meksika kolej mezunlarının olmadığını bildirdik; Anglos'un yüzde 59'una kıyasla sadece yüzde 19'unun herhangi bir üniversite eğitimi vardı (Alesch ve Levine, 1973). Ancak on iki yıl sonra Kevin McCarthy ve Burciaga Valdez “Kaliforniya'daki Latino nüfusu iyi eğitim alma konusunda ilerleme kaydettiğini ve 30 yıl öncesine göre daha hızlı ilerlediklerini” bildirdi (McCarthy ve Valdez, 1985, s. 29). Hispanikler Kaliforniya Üniversitesi ve California Eyalet Üniversitesi'nde hala düşük bir seviyede de olsa iyi temsil edilir. Hispanikler, kendilerinin nüfusu yüksek olan eyalet bölgelerindeki iki yıllık topluluk kolej sisteminde sayıca fazladır. Bununla birlikte, göreceli olarak, sorunlar devam etmektedir: Georges Vernez, “Hispanik ve diğer öğrenciler arasındaki koleje devam etme ve koleji tamamlama farkının artmakta olduğunu” belirtmektedir (Vernez, 2003, s.18).

Meksika göçü herhangi bir yönü ile önceki göç dalgalarıyla bir paralelliği yoktur. Özellikle, çitler, ajanlar ve uçaklara rağmen yasadışı göçlere geçiş yapan bir yapıda olan sınırın hemen karşısındaki devasa olan potansiyel göçmenler, değişimin muhtemelen daha uzun süreceği ve daha uzun bir zamanda sonuçlanacağı anlamına geliyor. Bununla birlikte, yukarıda belirtilen olgular ve izlenimler, bu değişikliğin geçmiştekinden daha fazla “Amerikan yaşam tarzını” yıkıcı

veya tehdit edici olmayacağını göstermektedir. Meksika asimilasyonu geçmişe benzer şekillerde gerçekleşiyor olsa da, belki de tam asimilasyon 100 yıldan az sürecektir.

Sonuç olarak, göçler tarafından sık sık değiştirilen Amerikan yaşamının kültürel yönleri değişmektedir. Ama el üstünde tutulan demokratik kurumlar sabit kalmaktadır.

Hispanik kültürü kaynağını güneybatının uzun tarihinden alan bir geçmişe sahiptir. Şüphesiz, Kaliforniya'nın yerli sakinlerinin İspanyollaştırılması ve onların zorla "Misyon Hintlileri"ne dönüştürülmesi gibi tarihin bir kısmı modern hassasiyetler açısından tatsızdır. İronik bir şekilde, Amerikan Katolikliğinin kendisi, çoğu Evanjelik Protestanlığa dönüşen Latin'leri korumak için mücadele ederken bile Hispanikleşiyor. Kaliforniya'daki Meksika 'ranchos' gibi diğer geleneksel kurumlar Amerikanlaştırıldıkları için romantikleştirildi, yine de, bu kurumlar Hispanik kültürün erken bir tanıtımını yapmış oldular. Şimdi taco Amerika Birleşik Devletleri'nde her yerde yaygınlaştı, "culinary salsa", ketçaptan daha yaygın¹⁴ ve müzikal salsa, Latino kökenlerinin çok ötesine geçti. Ve en azından güneybatı boyunca, ciddi Meksika ve diğer Hispanik sanatı, çeviri Meksika edebiyatı ve çeviriden yoksun Meksika-Amerikan edebiyatı ulusal kanona katıldı.

Bu, tam Huntington'ı üzen şeydir - Anglo-siyah-Protestan-Katolik-Alman-İrlandalı Yahudi-İtalyan-Slav-vb. ile birlikte şimdi de kültüre Latino unsurunun eklenmesi, ilgili kültürün her yeni bileşeninin eklenmesinden önce "saf" olduğunu düşünenleri rahatsız etti. Gerçek kültür koruyucuları için, geçmişte olunamayacağından dolayı bu bir yanıt olamaz. Onlar güçlü tanıma varken asimilasyondan daha az bir şeyle tatmin olmayacak. Ancak çoğumuz arkamıza yaslanıp bunun keyfini çıkarabiliriz.

Daha temelde, her durumda Amerika'nın temel siyasi kurumları geçmişteki göçlere tepki olarak, artık değiştiğine dair bir kanıt göstermemektedir. Hispanikler, ataları gibi, anayasal yapıya girdiler, hiçbirine meydan okumadılar. Temsilciler Meclisindeki 17 Kişilik Hispanik parti yönetim kurulunun da radikal bir gündem ajandasına sahip değildir.

---

¹⁴ Bununla birlikte, ters asimilasyona bir örnek olarak, San Fernando Vadisi'ndeki en sevdiğim Salvador restoranında küçük bir şişe salsa ve her masada büyük bir şişe ketçap var.

Göçmenlerin Asimilasyonu

Cumhuriyet sonsuza kadar güvenli değildir; hiç de olmadı. Ekonomik rekabet ve / veya Amerikan entropisi, siyasi kutuplaşma, kitle imha silahları ve terörizmden kaynaklanan tehditler arasında Hispanikleşme küçük görünüyor. Yeni göçmenlerin sayısı ve özellikle çevre üzerindeki baskıları gerçek sorunlar yaratabilir (genç demografileri Amerika'nın yaşlanmasını telafi etmeye yardımcı olabilirken), ancak etnik kompozisyonda devam eden değişiklikler ne yeni ne de tehdit edici.

Fransa: Mağripli Huzursuzluğu

En azından kısa vadede cumhuriyetimiz güvende görünüyor. O kadar da *Cumhuriyet** (*Le Republique*) değil. Fransa, onun Cezayir, Fas ve Tunus'tan¹⁵ oluşan eski Fransız Kuzey Afrika kolonileri Mağrip' mahreçli devasa Müslüman göçünü asimile etmede sınırlı bir başarı gösterdi. Aslında, bunun için fazla müşkül yollara da başvurmadı, kesinlikle Fransız kültürünün göçmenlerinkine uyum sağlamasına izin vermedi. Fransa'nın Müslüman nüfusu % 10'luk oranıyla büyümeye devam ediyorsa, o halde bu bir tehdittir.

Pfaff'ın (2004) açılış alıntısında belirttiği gibi, “Fransa, göçe en açık ama asimilasyon konusunda en ısrarcı olan Avrupa ülkesi olmuştur.” Bu özellikle milliyetin son zamanlara kadar “kan hakkıyla” olduğu Almanya ile çelişki arz ediyor: Aileleri nesillerdir Rusya'da yaşamış ve sadece Rusça konuşan göçmenler Alman genleri ve varsayılan fakat çoğu zaman var olmayan kültürel kökenleri için hoş karşılanmaktadır; Türkiye bir yana, Polonya'da bile aynı kökenden uzun süreli sakinler çok daha az hoş karşılanıyor. İronik olarak, İsrail'in politikası Almanya'ninkine benzer.

Modern tarihi boyunca ve hatta daha önce Fransa, Fransız kültürüne, eğitimine, olanaklarına ve ekonomik fırsatlarına ilgi duyan göçmenleri memnuniyetle karşıladı. Göç ve ev sahibi ülkenin genel karşılaması, İrlandalıların gelmesinden önce ABD'ye birçok yönden benziyordu. Bolşevik ve Nazi devrimlerinden sonra -ve Vichy döneminin korkunç istisnası dışında-, Fransa mültecilere büyük ölçüde açık oldu. Göçmenler - Asyalılar, Afrikalı ve Amerikalı siyahlar ile Avrupalılar –

---

* Yazar burada bir tür mecaz yapmıştır. Buraya kadar yetersiz olarak resmettiği Fransız Cumhuriyetini (*Le Republique*) kastederek, durumun düzeltilemeyecek kadar kötü de olmadığını belirtmek istemiştir (ç.n.).

¹⁵ Koloniler terimi genel bir terimdir: Fas ve Tunus Fransız “protektorası”ydı ve her ne kadar Arap nüfusa basitçe Fransız olarak muamele etmeseler de, Fransızca Cezayir'in bir parçası olarak görülüyordu.

toplu olarak değil bireyler ve aileler olarak geldiler. Tek şart, mümkün olan en kısa sürede gerçekten Fransız olmalarıydı –asimilasyonun kudretli tanımı.

Standartlaştırılmış cumhuriyetçi okul müfredatının tarih kısmına geleneksel açılımı, “Atalarımız, Galyalılar” genç Polonyalılar, Portekizce ve Senegalce'nin yanı sıra Parisliler, Bretonlar ve Burgundililer tarafından öğrenildi. *L'Academie Française* tarafından korunan Fransız kültürü, Polonya, Portekiz ve Senegal'den çok az etkilendi. (*L'Academie*'ye rağmen, Amerikan kültüründen güçlü bir şekilde etkilendi, ancak bunun nedeni göç değil, filmler ve televizyonu). Bir neslin ardından geriye kalan, değiştirilmedikleri takdirde, Polonya ve Portekiz soyadları veya biraz daha fazlasıydı.

Göçmenler arasındaki Müslümanlar dinlerini, Vichy dönemi hariç, Yahudiler gibi özgürce uyguladılar. Altıgen (haritadaki şekliyle adlandırılan Avrupa Fransa'sı) 1945'te sadece 100 bin Müslümana ev sahipliği yaptığından, hiçbir sorun çıkarmadılar. Cezayir yasal olarak savaş sonrası Fransa'nın bir parçasıydı ve savaştan sonra başlayan 30 yıllık hızlı ekonomik büyüme dönemi olan şanlı otuz yıl (*les trente glorieuses*) sırasında, Cezayirliler, özellikle gelişen otomobil endüstrisinde çalışmak için Avrupa Fransa'sına getirildi. Yine de, 1962'de Cezayir bağımsız olduğunda Altıgen 500.000'den az Müslüman'a sahipti.¹⁶

Sonrası, *tufan (Le déluge)*. 1962'de Başkan Charles de Gaulle, Fransız iddialarını ve birliklerini geri çekerek ve Cezayir bağımsızlığını tanıyarak Cezayir'de sekiz yıl süren acı iç savaşı sona erdirdi. Antagonistlerin - Cezayir'in Müslüman yerlilerine karşı Fransız otoriteleri ve ataları kuşaklar önce Akdeniz'in Avrupa kıyılarından alınan bir milyon kolan - açıklaması çok basittir. Birçok Cezayir askeri -harkis- Fransız tarafında savaşmış; diğer Cezayirliler Fransızlara sempati duymuşlardı ya da devrimciler tarafından bağımsızlık sonrası kaosta sempati duydukları ve sağlam bir temeli olan misilleme korkusu yaşadıkları düşünülmüştü.

Müslüman mültecileri tam olarak hoş karşılamasa da, onları kabul eden Fransa'ya geldiler. Kitlesele göç 1974'te hızlandı; o yıldan önce, işçiler Fransa ve Cezayir arasında gelip gitmekte serbesttiler, ancak 1974'te dayatılan bu hareketlilik üzerindeki güçlü kısıtlamalar, Cezayir

---

¹⁶ Fransa din ile ilgili istatistikleri toplamıyor. Kilise-dışı Amerikan aşırı sağının dijital yayını olan The Daily Catholic, 1962 yılında Fransa'da 400 bin Müslüman olduğunu tahmin ediyordu (Ciaccio, 2002). Bu tarihten sonra tahmin hızlı bir artış kaydetti, fakat bir uzman katlanarak artışı doğruladı. Son tahmin genelde kabul edildiği şekliyle burada verilmiştir.

Göçmenlerin Asimilasyonu

---

işçilerini Fransa'da kalmaya ve ailelerini yanlarında getirmekle sonuçlanan ironik bir motivasyona sahip oldu. Böylece, artı yüksek doğum oranları, Müslüman nüfusu 1962'den 1973'e kadar 11 yıl içinde bir milyona katlandı, 1981'e kadar tekrar iki katına çıkardı ve 1995'te tekrar katlayarak 4 milyona çıkardı. Yüzde 10 -6 ila 7 milyon Müslüman- mevcut tahminlerin fikir birliği ettiği orandır.

Amerika'daki kitlesel göçmenler gibi Müslümanlar da kendi yerleşim bölgelerine yerleşti - kuzeydoğu Paris, Marsilya'nın çoğu ve iç banliyö halkaları - büyük ölçüde yüksek katlı toplu konut gecekondü mahallelerinden oluşan banliyöler. Birçok Mağripli'nin biraz Fransızcası olmasına rağmen, onların birinci dilleri farklıdır. Onların kültürleri Kuzey Afrika kültürü olup, İrlandalı ve Yahudiler gibi dinleri de farklıdır.

Muhteşem otuz yılın bitmesinden beri süregiden ekonomik sorunlarla birlikte -işsizlik ki yüzde 5'in altındaydı, yüzde 10 civarına yükseldi- göçmenler ve onların çocuklarının ekonomik özümsemesi popüler müzik veya öz bilinçle entelektüel sınıflara adapte olmayı kapsayan şanslı paralel kanallar yoluyla Fransız kültürüne giriş yapan az sayıdakiler hariç, en iyi halde yavaşlamıştı. Ve her halükarda, ekonomik özümseme, herhangi bir tanımda asimilasyon için gerekli ise de, Fransa'da, büyük göçler için neredeyse toplam emilimin güçlü biçimiyle asimilasyonu başarmak için ABD'den daha fazla olmamıştır.

Çok sayıda göçmenin kötüleştirilmesi ve ekonominin bu kadar kalabalığı desteklemekteki başarısızlığı nedeniyle kültür ve din güçlendirici bir etki-tepki dizisi yarattı; Fransız politikası en iyi ihtimalle faydasız durumdadır.

Kültürel farklılıklar derinleşiyor. Fransız kültürü, çok eski köklerle çok modern bir uygarlık yaratmış uzun ulusal ve Avrupa tarihinin ürünüdür. Katolikliğin üzerinden bin yıldan fazla ve kilisenin rolü üzerine savaşımın üzerinden yüz yıldan fazla zaman geçmesinden sonra 1905 yılında hukuken güçlendirilmiş sekülerizmin zirveye erişmesiyle, son yüzyıl resmi olarak güçlü bir şekilde seküler fakat birçok Katolik artıkları ve bir o kadar Katolik hatırlatıcıları eşliğinde sekülerdir.

Örneğin sadece Noel ve Paskalya değil, aynı zamanda bir dizi önemsiz dini olay da resmi tatil olmaya devam ediyor ve her şehir ve köyün eski kiliseleri var.

Buna karşın, Fransa'nın Mağrip'teki yüz işgali ve buradaki nüfuzuna ve Fransa'daki kırk yıllık kayda değer Müslüman sakinlere rağmen, Fransız İslamı* modern öncesi modeline daha yakın durmaktadır. Her ne kadar din geçmişte ve doğuda bazı Müslüman ülkelerde olduğundan daha az yaygın olsa da, laikliğe doğru bir kopuş olmamıştır.

Bazı yorumcular, Fransız gençlik kültürünün bir bölümünün –onun bir kısmı aslında Mağrip'teki kökleriyle- bir bölümünün Galyalı atalarınca empoze edilen klasik kısıtlamalardan kurtulduğunu belirtiyorlar. Bununla birlikte, gençliğin çoğu için, bu tür değişiklikler, Amerika'da olduğu gibi, büyüdükçe, çalışmaya başladıklarında ve geleneksel normlara geri döndükçe zayıflayacaktır.

İş piyasası ve çoğunluk kültürü tarafından reddedilen ve en azından banliyölerin daha genç sakinleri için yaygınlaşan suç ve uyuşturucu atmosferine dalan genç Müslümanlar için, modern Fransız (ve aslında diğer Batı) geleneklerini ihlal eden bazı yönleri içeren İslam kültürüne ve bazen de dini köktendinciliğe dönüştü.

Öyle bile olsa, en azından iç ve dış olaylara dayanan Müslüman hayal kırıklıklarının zuhur etmesine kadar, çoğu göçmenin en büyük hevesi en azından bir dereceye kadar asimilasyon olmuştur. Bir Fransız analistin söylediği gibi, “Göçmenlerin çoğu sadece bir şey istiyorlar, yerli halktan farklı muamele görmemek... Herkes gibi muamele görmeyi ve kendi geleneklerinde yaşamayı talep ediyorlar” (Minces, 2004b, izinli alıntılar).

Fakat Mağrip'lilerin kendi geleneklerinde yaşamaları için, Fransa ya büyük ve sürekli bir kültürel istisnaya izin vermek ya da kendi kültürünü uyarlamak zorunda kalacaktı ve her ikisini de yapmaya istekli değil.

Müslüman kızların ve kadınların devlet okullarında başörtüsü takmalarını yasaklayan yeni kabul edilen yasa üzerindeki mevcut savaş, çok daha fazlasını sembolize eder. Dar görüş, eşarp giyen kadınların laikliği aşılama için tasarlanmış okullara ayrı bir dini kimlik getirip getirmediği şeklindedir. Açık tartışmanın bir tarafında yerleşik laikliğin Fransızlar için önemi yatarken; diğer tarafında da din özgürlüğü ve Müslümanların Fransız sekülerizminin bitimsiz Katoliklik derecesi hakkındaki şüpheleri bulunmaktadır.

---

* “Fransa Müslümanlığı” nı kastettiği açıktır (ç.n.).

Göçmenlerin Asimilasyonu

Bununla birlikte, bu prensiplerin altında yatan birçok Fransızın inancı, erkeklerin üstünlüğü kuralını koruyan erkeklerin -bazen korku ile güçlendiren- erkekleri tarafından eşarp takmaya zorlandığı şeklindedir. Doğru olsun ya da olmasın, bu inanç Fransız siyasi yelpazesine kadar uzanır; örneğin, göçmenlerin “herkes gibi davranma ve kendi geleneklerinde yaşama” hakkını savunan yazar, aynı zamanda içinde “Okul Eşarby: İnanç Eylemi mi?” diye sorduğu “İslamcı Baskı” başlıklı bir gazete sütununun yazarıdır. Bu soruya onun cevabı: “Hayır. Müslüman erkek ve oğlan çocuklarının baskısının sonucudur” şeklindedir (Minceş, 2004a).

Diğer meseleler arasında kadınların sünneti (hiçbir şekilde evrensel olmayan bir Müslüman uygulaması), insanların hayvanları katletmesi ve hatta kiliselerin kulelerinin egemen olduğu alanlarda artan (az sayıda insanın toplu olarak katıldığı) kubbeli camiler. İstenen ilkeler -cinsiyet eşitliği, laiklik, insancılık, din özgürlüğü, gerçek gelenek- gibi çok önemli olanlardır fakat bazıları abartılmıştır. Birçok başka konu daha derin şekilde farklı yerlerde ele alındı - örneğin kadına yönelik şiddet ve tehditler- Müslümanlarla sınırlı değildir ve Batı dünyasında yasadışıdır. Ancak Fransızların çoğunluğu için, bu kadar keyifsiz uygulamalara sahip ayrı bir kimliğin Fransız kimliği içinde var olabileceği ve bu kimliğin yüzyıllık uzlaşmayı ihlal eden dünyevi olmayan, dini bir kimlik olduğu düşüncesi dayanılmaz hale geldi. Ekonomik başarısızlıkla yoğunlaşan Fransız hoşgörüsüzlüğü, Mağriplerin ayrılıkçılığını ve asimilasyondan uzaklaşp İslami köktencilige doğru daha fazla ileri hareketini üretmiştir.

Kültürel ve dini mesafe, ekonomik sorunlar ve yeni göçmen dalgasının eşi benzeri görülmemiş boyutlarınca genişletildi. Belki de otuz şanlı yıl* altmış muhteşem yıla yayılmış olsaydı -altmış yıllık hızlı ekonomik büyüme ve düşük işsizlik- Mağrip halkını toplumun içine absorbe eder, etkiye tepki başlamaz ve kültürel farklılıklar aşılabilirdi. Ne var ki bu gerçekleşmedi.

Fransız politikası da yeni gelen kitleyi ekonomik ana akım haline getirmeye yardımcı olmamıştır. Fransa, Amerikalıların “pozitif ayrımcılık” dediği şeylerin pek azını yaptı. Pozitif ayrımcılık, ekonomik ve diğer alanlarda ABD'de olduğu kadar tartışmalı olduğundan, Fransızların tek-ulus felsefesine karşı çok daha da güçlü bir mücadele vermektedir.

---

* Fransızların 1945-1975 yılları arasında ekonomik olarak gerçekleştirdikleri büyük atılıma işaret eder (ç.n).

Şüphesiz, Fransız pragmatizmi bu felsefeye nadiren küçük istisnalarla izin vermiştir. Yahudi ve Protestan okullarının yanı sıra Katolik okulları da devlet yardımı almaktadır. Haddi zatında Yahudi cemaati de resmi olarak tanınan bir temsilci kuruluşa sahip. Ancak Fransa'da nispeten az sayıda Yahudi mevcut ve Vichy-merkezli Fransız suçluluğu onlara özel muamele yapılmasını sağladı. Benzer muameleyi bir şekilde Müslümanlara doğru yayma girişimi sayının önemini ve Fransız politikasının ağırlığını ve beceriksizliğini göstermektedir.

2002'de, gençlik suçları ve uyuşturucu sorunları azdıktan epey sonra, başörtüsü üzerindeki tartışmalar artmaya başladığında ve İsrail'e ve birçok durumda Fransa'da Yahudilere yönelik İslami öfke arttıkça hükümet modern asimilasyonist olandan İslami fundamentalist yelpazeye birbirinden çok farklı üç Müslüman organizasyonu liderliğin birinci eğilimde olduğundan emin olacak şekilde "Müslüman Dini Fransız Konseyi" adı altında bir araya getirdi. Ekonomiye ve siyasete olduğu kadar kültürel alanlara da uzanan bu geleneksel Fransız devletçiliği örneği çok iyi sonuç vermedi (URL-1).¹⁷ Fransa mahreçli imamların (dini liderlerin) eksikliğinde yurtdışından yoğunlukla köktendinci imamların akınının yol açtığı kayıp zamanı telafi etmeye çalışmak, örneğin, hükümetin çok gizli olmayan elinin yardımıyla yeni Müslüman konseyi şimdi Fransa'da imamların nasıl eğitileceğini keşfetmeye çalışıyor. Bu durumda, devletçilik ve pragmatizm laikliği geçersiz kılıyor. Dolayısıyla süreç yavaş, beceriksiz ve tartışmalıdır.

Altı milyon bireyi asimile etmenin imkânsızlığı ve onları grup olarak bir araya getirmek için gerekli olan tavizleri verme isteksizliği öngörülebilir başarısızlıklara yol açmıştır. Kırk yıllık büyük ölçekli göçten sonra, Amerikan göçmen grupları ile aynı göstergelere bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri'ne gerçekleşen kitlesel Hispanik göçlerinden daha uzun sürmüştür,

- Mağripli Müslümanlar, kendi mahallelerinden önemli bir oranda ayrılamamakta.
- Merkezi ekonomiye geçişleri yeterli düzeyde gerçekleşmemektedir. Müslüman yöneticiler gerçek bir merak konusudur.
- Fransız siyasetine veya hükümetine neredeyse hiç katılmıyorlar. Bu, hepsi içinde en önemli husus sayılabilir. Nüfusun yüzde 10'u Müslüman olmakla birlikte, Fransız Ulusal Meclisinde Müslüman milletvekili sayısı sıfırdır. Az sayıda Müslüman bürokrattan birinin son

---

¹⁷ Bir Müslüman elektronik yayın bu hikâyeyi şöyle manşetliyordu, "Sarkozy [sonradan yeniden yapılanmayı dayatan İçişleri Bakanı] İslam'ı Fransa'nın görmektedir!" (Saphirnet.info, 2002).

Göçmenlerin Asimilasyonu

---

zamanlarda Fransız bölgesinin güçlü kaymakamlık pozisyonuna atanması, bürokraside yüksek kariyere götürenler dâhil olmak üzere çeşitli prestijli eğitim kurumlarının öğrenci birliklerini genişletmek için muhtelif çabalarında olduğu gibi, olumlu eylemin şok edici bir örneği olarak tartışıldı.¹⁸ Ve Müslüman devlet bakanı yakın zamanda –küçük yetkilerle kabineye yardımcı pozisyonda- Avrupa Parlamentosu'na gitmeyi reddetti.

- Belirtildiği gibi, Fransız kültürü Müslüman unsurların kayda değer bir katılımına izin vermek üzere değişmemektedir. Kısa bir süre için Fransa, siyah-kahverengi-beyaz Dünya Kupası futbol takımını Cezayir süperstarıyla kutladı, ancak bu mutluluk solmuş gibi görünüyor; pop müzik Mağriplilerin bazı öğelerini ve yıldızlarını özümsemi ve argo banliyölerden bir ölçüye kadar Fransız gençlik kültürüne doğru yayıldı. Fransız haneleri bazen kuskus pişiriyor. Belki bunlar müjdecilerdir ancak klasik Fransız kültürü katı olmaya devam ediyor ve merkezi popüler kültür çok az değişiklik gösteriyor.

- Müslüman nüfus artmaya devam ediyor. Her ne kadar bir tahmin olsa da, aşırı bir Amerikan Müslüman karşıtı Katolik grubu tarafından dile getirilen “2020 yılından bir müddet sonra, şu anki Müslüman nüfusu yerli Fransız Avrupalı nüfusu geçecektir” (Ciaccio, 2002), görüşü sadece bir kestirime dayanmaktadır, ne var ki istikamet budur. Birinden birinin yol vermesi gerekecek.

Huntington gibi Amerikalılar, gelecekteki Latino çoğunlukları hakkında benzer tahminlerde bulunmaktadır. Bir bütün olarak ABD için bunlar abartılı görünüyor; Kaliforniya ve diğer bazı eyaletler için bu tahminler gerçeğe daha yakın durabilir. Ancak bu endişe verici olmamalı: Ağaç, 1776 fidanından çok farklı bir şekilde bükülecek. Ama aynı Amerikan ağacı olacak.

Fransız ağacı klasik şeklini korumaktadır, ancak yeni rüzgârlar onu kırıp iyileştirebilir. Büyüyen Müslüman nüfusunu özümsemeden Fransa en iyi ihtimalle bir Atina demokrasisi haline gelecektir: kendi vatandaşlarının öncü demokratları için demokratik ama onun köleleri ve diğer yabancıları için öyle olmayacaktır. Fakat bu sınırlı “en iyi” bile modern dünyada elde edilebilir olmayabilir. Daha çok uğursuz, isyanda haklarından mahrum bırakılmış sınıf ile İsrail tarzı bir demokrasidir. Fransa Avrupa'nın büyük bir parçası olduğundan ve büyüklü küçüklü diğer

---

¹⁸ (Fransadaki'nin) Aksine, örneğin, bu sene Kaliforniya Üniversitesinde ve Berkeley'de, Kaliforniya eyalet hükümetindeki doktorluk stajı yapan öğrencilerin üçte ikisi kadarı yeni göçmen gruplardandır.

Avrupa ülkeleri benzer şekilde - sayısal olarak daha küçükse - göçlerle karşı karşıya olduğu için, sorunların ve tehlikelerin Avrupa Birliği'ni bir bütün olarak etkilemesi muhtemeldir.

Kamu Politikasının Uygunluğu ve Sınırları

Amerikan deneyiminden çıkarılan derslerden biri, büyük göç karşısında politikanın nispeten zayıf olmasıdır. Emin olmak için, 1924'teki yasal kısıtlamalarla başlayan uzun duraklama, girişi derinden kesti. Ancak, belirtildiği gibi, bu, Meksika sınırındaki ve hatta Akdeniz'deki çitlerden çok daha göz korkutucu olan iki okyanus genişliğinin yardımıyla, büyük ve küçük gemiler, uçaklar ve ticaretle olduğu gibi çaprazlandı.

Amerikan politikası, Pfaff'ın ifade ettiği gibi, göçmenlerin “çocuklarını kültürel olarak özümsemiş Amerikalılara” dönüştürerek ergime potası idealini benimsedi. Okullar “Amerikancılığı” öğretti ve öğrenciler bunu öğrendi, fakat hükümet hiçbir şekilde Fransız başörtüsü kısıtlaması ile paralel olarak bunu dayatmadı. Emin olmak için, tarihsel olarak ve son yıllarda, tek tek eyaletler İngilizceyi resmi dil veya kabul edilebilir tek dil olarak ilan eden yasaları kabul etmişlerdir, ancak bunlar büyük ölçüde görmezden gelinmiştir. Mahkemeler, eyaletlerin yasadışı göçmenler için bile yardımlardan faydalanma yeterliliğini kısıtlama kabiliyetini sınırlamıştır. Kaliforniya, kaçakların yasadışı yollardan ehliyet almayla ilgili tartışmaların ortasındadır ancak kaçaklar her durumda araba kullanmaya devam ediyorlar.

Genel olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin göç ve asimilasyona yönelik belki mantıksız -ama işe yarayan- bir kısıtlama, tarafsızlık ve teşvik etme karışımı vardır. En kesin şey, Meksikalıların ve diğer Latinlerin ve Asyalıların burada olması ve nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmasıdır. Neredeyse kesin olan şey şu ki, sınırlamalar ne olursa olsun, (Hispaniklerin) oranı artacaktır.

“Daha güçlü” politikalar artışı yavaşlatabilir: Artan sınır uygulamalarının çöldeki ölümlere değip değmeyeceği tartışmalı bir sorudur¹⁹. Meksika (ve Orta Amerika) ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ekonomik uçurumu kapatmak akını yavaşlatabilir, ancak bu çok uzun vadeli bir

---

¹⁹ ABD'nin göçün önemli bir katkıda bulunduğu genel hızlı nüfus artışını sürdürüp sürdüremeyeceği, değişen etnik karışımdan farklı bir sorundur. Göçmen gruplarının genç nüfus demografisinin yaşlanan batı nüfuslarının desteğine potansiyel katkısı da öyle. Bu durumun Amerika Birleşik Devleti'ne yardımı olabilir, Avrupa'ya da öyle, ancak son zamanlarda yapılan bir Avrupa çalışmasında (Grant vd. 2004) gelecekteki göç için mevcut tahminler göz önüne alındığında, çok da fazla yardımı olmayacağı anlaşılmaktadır.

Göçmenlerin Asimilasyonu

öneridir. Yalnızca İngilizce olan kanunlar veya iki dilde eğitime yönelik kısıtlamalar asimilasyonu hızlandırabilir (veya yavaşlatabilir).

Bununla birlikte, “istikrarlı ve dikkatli” sadece Amerika Birleşik Devletleri için en iyi yol değil, mümkün olan tek yol gibi görünmektedir. Huntington bunları tümüyle küçümseyebilir, ancak tarih politikanın çok az değişeceğini gösteriyor. Şükür ki, Amerikan tarihi de buna gerek olmadığını gösteriyor.

Fransa kendi istikametinde ilerlemekte ve gelenleri asimile etmek için gerekli olan uyarlanabilir adımlardan kaçınırken kitlesel göçü kısıtlamaya çalışmaktadır. Ve belki de, buna ilave Avrupa da öyle. Değişen politika yön değiştirebilir mi?

Amerika'nın Fransa ve Avrupa hakkındaki bu tür sorulara sık ve hoş olmayan cevabı -“tabi daha fazla bizim gibi olun”- en hafif ifadeyle yersiz olacaktır. Bununla birlikte, şu üç yöntem Fransız felsefi anlayışı ve politik imkân alanı içinde olabilir:

- **Olumlu eylem.** Müslüman kaymakamı ve yükseköğrenim kurumlarına kabuller konusundaki tartışmalar, pozitif ayrımcılığın hem zor hem de bunun önem sahası içinde olduğunu göstermektedir. Gerçekten de, cinsiyet ayrımcılığına karşı olumlu eylem -elbette Fransızların İslam'a olan güvensizliğini derinleştiren- ciddi bir resmi politikadır. Bununla birlikte, Müslümanlara -siyasi partiler içinde, bürokrasi içinde ve aynı zamanda istihdam yelpazesi içerisinde- özel bir önem verilebilir, ancak bu yüzde 10'dan yüzde 5'e daha yakın işsizlikle kesinlikle daha kolay olurdu.
- **Negatif eyleme son.** Başörtüsü üzerindeki anlaşmazlığın doğruları ve yanlışları tartışılabilir ve bu durum hiç sonu gelmeyecek bir biçimde Fransızlar tarafından yüksek ilke üzerinden sahip çıkılarak bir çatışma hali içinde tartışılmıştır. Bununla birlikte, tartışmanın bizzat kendisinin asimilasyon beklentilerini daha da kötüleştirdiğine şüphe yoktur. Bu tür tedbirler ve tartışmalar için gelecekteki durumlardan kaçınılmalıdır. Son öneri bu açıdan yardımcı olabilir.
- **Temel yasaların uygulanmasına odaklanmak.** Kadınlara karşı şiddet ve sakatlama tüm Batılı devletlerde oldukça yasadışıdır ve ayrımcılık onların çoğunda yasalara aykırıdır. Böyle bir

şiddet ve ayrımcılık Müslümanlara acımasızca yaşatılmaktadır. Temel liberal Batı geleneklerini içeren yasalar vurgulanmalı ve yönetim kurulu genelinde bir şekilde uygulamaya alınmalıdır.²⁰

Bu gibi adımlar, bu yazının başında ortaya konulan güçlü tanımda bir asimilasyon getirmeyecektir -yeni gelenler yerli halktan neredeyse ayırt edilemez hale gelir- ancak en azından zayıf tanıma doğru hareket ederler- “yeterli benzerlik ve barışı korumak üzere yeni ve eski arasında örtüşme sağlanır.

Fransa şu anda tam tersi yönde ilerliyor.

KAYNAKLAR

ALESH, Daniel G., ve Robert A. Levine (1973). *Growth in San Jose: A Summery Policy Statement*, Santa Monica, Claf.: RAND Corporation, R-1235-NSF.

CIACCIO, Edward (2002). “France: Eldest Daughter of the Church, and the First to Go Muslim”, *The Daily Catholic*, Vol. 13, No. 106, October 1, 2002. Online at <http://www.dailycatholic.org/issue/2002Oct/oct1fms.htm> (as of June 28, 2004).

GABLER, Neal (1998). *An Empire of Their Own: How the Jews Invented Hollywood*, New York: Dandom House.

GRANT, Jonathan (2004). Stijn Hoorens, Suja Sivadasan, Mirjam van het Loo, Julie DaVanzo, Lauren Hale, Shawna Gibson, and William Butz, *Low Fertility and Population Ageing: Causes, Consequences, and Policy Optins*, Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, MG-206-EC, 2004. Online at <http://www.rand.org/publications/MG/MG206/> (as of June 28, 2004).

HUNTINGTON, Samuel P. (2004). “The Hispanic Challenge”, *Foreign Policy*, March/April 2004.

---

²⁰ Elbette, eşarp karşıtı yasa tarafsız olarak yazılmıştır; Yahudi kipaşı, “büyük” mücevher haçları ve bazı tartışmalardan sonra, Sih türbanları eşit olarak yasaklanmıştır. Fakat “büyük” sıfatının kullanılması Katolik hassasiyetleri için, gerçek hedef olan Müslümanlardan daha fazla endişe duyulduğunu göstermektedir. Ne olursa olsun, yasa, birçok Fransız’ın gerçek bir problem olduğunu iddia ettiği kadının boyun eğmesini değil, sadece bir işareti yasaklamaktadır.

Göçmenlerin Asimilasyonu

MCCARTHY, Kevin F., and R. Burciga VALDEZ (1985). *Current and Future Effects of Mexican Immigration in California: Executive Summary*, Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, R-3365/1-CR.

MINCES, Juliette (2004). "La Pression Islamiste [Islamic Ressure]", *Le Figaro*, March 23-24, 2004a.

_____, letter to the auther, May 5, 2004b.

MORGAN, Edmund S. (2003). *Benjamin Franklin*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 2003.

PFAFF, William (2004). "Why France Still Insists on Cultural Assimilation: Head Scarves", *International Herald Tribune*, January 17, 2004.

PHILIPS, Kevin (1999). *The Cousins' War: Religion, Politics, and the Triumph of Anglo-America*, New York: Basic Books.

SMITH, James P. (2003). "Assimilation Across the Latino Generations", *American Economic Review*, May 2003.

STREITFELD, David (2004). "No Gain, No Pain", *Los Angeles Times*, March 2, 2004, p. A1.

U.S. Census Bureau (2003). *The Hispanic Population in the United States: March 2002*, June 2003. Online at <http://www.census.gov/population/www/socdemo/hispanic/ho02.html> (June 28, 2004).

URL-1: "Sarkozy decide L'Islam de France! [Sarkozy determines the Islam of France!]", Saphirnet.info, December 21, 2002. Online at http://www.saphirnet.info/article_409.html (as of June 28, 2004).

VERNEZ, Georges (2003). *The New melting Pot: Changig Faces of International Migration and Policy Implications for Southern California*, Los Angeles: Pacific Council on International Policy., October 2003. Online at <http://www.pacificcouncil.org/pdfs/melting.pdf> (as of June 28, 2004).